

A photograph of a room with a large wooden door, a chandelier, and a table with a red cloth. The room has a high ceiling with a large chandelier. A wooden door with glass panes is on the left. A table with a red cloth is in the center, holding several framed photographs and a vase of flowers. The floor is polished wood with a large star-shaped rug. The text "NAE IONESCU" is overlaid in white at the top.

NAE IONESCU

ROZA

VÂNTURILOR

1926-1933

NAE IONESCU

ROZA VÂNTURILOR

1926-1933

Culegere îngrijită de Mircea Eliade

PREFAȚĂ

Mircea Eliade, care a luat asupra lui grija editării acestui volum, îmi cere să scriu câteva rânduri de prefață. O fac cu atât mai bucuros, cu cât găsesc aci prilejul câtorva precizări pe cari le socotesc necesare.

Adunarea între scoarțe de volum a unor articole de gazetă, scrise în timpuri și împrejurări foarte variate, este o operație cu totul ingrată. Evident, există, pentru o asemenea îndeletnicire, nu numai puțința, dar și îndatorirea unei selecțiuni. O elementară nevoie de sinceritate mă obligă, însă, a face această alegere nu după ceea ce îmi convine sau nu-mi mai convine mie astăzi să fi scris atunci, ci după ceea ce îmi aduc aminte să fi fost esențial sau nu pentru momentul în care scriam. Așa fiind, colecția aceasta de articole însemnează mai degrabă o cronică a celor câțiva ani pe cari îi încadrează, decât... portretul meu doctrinal, așa cum se vor fi așteptând unii.

Ori cum ar fi însă — cronică sau material pentru un portret —, însemnările și comentariile acestea se prezintă cetitorului în condițiuni extrem de neavantagioase. Un articol de gazetă este scris în trepidația întâmplărilor cotidiene, și nu poate fi înțeles, în toată dreptatea, decât de cel care îl cetește în această trepidație. Ziua de viață publică este o cutie de rezonanță; și fără această cutie de rezonanță, care ea selectează valorile gazetărești, o activitate ziaristică își pierde și sensul și rostul.

Desigur, un ziarist aduce în judecarea lucrurilor și situațiilor un punct de vedere relativ statornic, care se trage ca un fir roșu dealungul întregii lui activități. Dar, mai întâiu, necesități tactice obligă adesea pe redactorul cotidianului să ia drumuri întortocheate și cel puțin aparent contradictorii, chiar dacă strategic obiectivele rămân aceleași; și mai apoi, pentru ca firul acesta roșu să se poată în adevăr desprinde de pe fondul confuz al faptelor zilnice, e nevoie de o anumită trecere de vreme, singura în stare a crea o perspectivă în care scoriile cotidianului dispar.

Iată de ce, articolele acestea — scrise în marea lor majoritate între 1926 și 1933 — apar prea târziu sau prea de vreme: prea târziu pentru a mai păstra prospețimea lor originală, prea devreme, pentru a nu fi urmărite decât în esențialitatea lor — dacă vor fi având una.

De ce, totuși, având aceste păreri, am consimțit la publicarea lor în volum? Pentru că, ori cum ar fi, ele reprezintă un efort disciplinat, metodic, cinstit și desinteresat de a privi cotidianul pentru permanențele lui și de a

desprinde din întâmplări — sensuri și probleme. Ceeace, pentru tinerii cari încearcă sincer să gândească politic, poate fi un început de școală.

S'ar putea ca publicațiunea aceasta să mai aibă un neajuns. S'ar putea, anume, să se găsească cineva care să mă prindă cu ocaua mică a schimbării de atitudine sau — Doamne ferește! — a lipsei de originalitate.

S'ar putea — dar treburile astea nu mă privesc.

Aș fi foarte trist dacă cei câțiva cetitori ai acestor rânduri mă vor socoti drept orgolios. Trebuie să spun însă că, ce crede lumea despre puținătatea mea, mă interesează foarte puțin. În toate luptele pe cari le-am purtat, m'am dovedit așa de străin de „interesele” mele, așa de „neglijent” cu „cariera” mea, încât am dreptul, poate, să cer — nu numai prietenilor, dar și adversarilor mei — să nu acorde persoanei mele o importanță — în bine sau în rău — mai mare decât cea pe care o acord eu.

Originalitate? Eu știu câtă greutate se pune în lumea noastră pustiită de personalism pe originalitatea aceasta. Dar ce însemnează originalitate pentru un om care știe că, așa după cum nu poate sări peste umbra lui, nu poate sări nici peste marginile vremii lui și comunității de destin care e nația lui, — și care nu-și poate dori altă funcțiune decât aceea de a formula, cât mai circulabil și deci cât mai rodnic, sensul vremii și al întâmplărilor pe care le trăiește? Nu e, oare, obiceiul nostru de a pune, prin numele nostru, fierul nostru de proprietate pe orice carte pe care o scriem, semnul însingurării uscate și cu nimic îndreptățitei individualizări sub care suferă încă omenirea? Și dacă nu ar fi nevoie de a identifica răspunderile, nu s'ar găsi atunci atâți oameni între noi pentru cari anonimatul ar fi încă o bucurie a comunierii?

Iar cât despre lipsa de originalitate — ce e asta „lipsă de originalitate” pentru un om care își trăiește toate gândurile? Să mi se ierte exemplul, dar a fost lipsit de originalitate Pascal atunci când — fără să cunoască „Elementele” lui Euclid — a construit din capul lui aceste „Elemente”? Sau e, poate, lipsit de originalitate actul meu de conștiință când am văzut luna pe cer, pentru că luna asta a mai fost văzută și de alții? Ce e asta „originalitate”, mă rog — patent de exploatare, sau proștețime de viață?

Și tot așa de fără sens e problema schimbării de atitudine. Eu nu știu dacă în activitatea mea gazetărească se găsesc schimbări de atitudine. Nu știu, pentru că nu m'am gândit încă la asta. Și nici n'am să mă gândesc. Eu știu că nu m'am născut din capul lui Jupiter — și cu atât mai puțin gata înarmat, ca Pallas Athene. Știu doar atât, că sunt un biet om care încearcă să

înțeleagă ceea ce se petrece în jurul lui, și care își dă seama că instrumentul acesta de înțelegere nu se crează decât încet-încet, printr'o atentă, umilă și stăruitoare aproximare a vieții.

Iar dacă articolele adunate în paginile cari urmează vor fi tot atâtea isbânde sau poticneli pe drumul care duce la crearea unei metode de înțelegere a realității politice,

iată încă un motiv, și anume unul hotărâtor, pentru care cred că nu am greșit atunci când am consimțit să pun la îndemâna tinerilor această istorie pe scurt a experiențelor mele.

NAE IONESCU

CRONICĂ ORTODOXĂ

ORTODOXIA RĂSĂRITEANĂ ȘI PANCREȘTINISMUL.

Încercarea de apropiere a bisericilor creștine, începută anul trecut în chip mai concret prin conferința de la Stockholm, va fi continuată acum într'o nouă adunare, convocată pentru sfârșitul lui August la Geneva.

Inițiativa pornește, atunci ca și acum, din lagărul protestant, care se dovedește a fi nu numai cel mai harnic și mai stăruitor, dar și cel mai chinuit de insuficiența lui metafizică în actualele împrejurări de renaștere religioasă.

E, pentru noi, de cea mai mare însemnătate, să ne dăm seama, că ofensiva protestantă pornită pe așa de largi baze, nu e numai decît un semn de vigoare și de siguranță lăuntrică, ci, dimpotrivă, aș considera această ofensivă, ca o încercare involuntară, inconștientă, dar fatală, de întoarcere la izvoarele vecinic vii ale religiozității. Căci și legăturile unui Blake sau Hartman cu biserica roșie rusească, și sprijinul, deadreptul neal pentru noi, pe care ambițiile și jactanța răposatului Meletie din Constantinopol l-au găsit în Anglia, și presiunile sistematice la care a fost supus mitropolitul pribeag Antonie al Kiewului, și — last non least — grija asiduă cu care este înconjurată biserica noastră, arată ca țel al acestei ofensive răsăritul.

De ce tocmai răsăritul? Se complac unii în a crede: pentru că răsăritul e mai slab, și deci mai ușor de înfrînt.

Nu. Pricinile sunt mai adânci. Circulă între protestanți în genere convingerea că Luther ar fi deslănțuit „din nou” puterile originare ale creștinismului. Se poate. Dar Luther a ignorat întreaga apocaliptică judaică; el a exclus din spiritualitatea creștină entuziasmul primitiv; grija tragică a mântuirii ca și aspra disciplină bisericească paulinică s'au închiruit în negurile nordului; toate demențele mistic-ascetice pe care Sf. Pavel le trecea ca moștenire creștinismului din lichidarea antichității s'au risipit, și mai ales a dispărut fără urmă conceptul paulinic de sacrament, care, istoric și structural, isvorăște din cultul — eminemente răsăritean — sincretist al misterelor. Luther a vrut să facă creștinism ignorând răsăritul.

Nu se poate! Asta o simt acum inconștient toți protestanții. Și deaceia vin la noi, deaceia ne-au chemat la Stockholm și ne cheamă la Geneva.

Ne vom duce: Non congandet iniquitate. TREBUE să ne ducem. Dar nu săraci și umiliți. Ci conștienți de slăbiciunea noastră în ceasurile de astăzi;

dar generoși și siguri pe moștenirea noastră: ca depozitari ai tuturor tradițiilor răsăritului, fără de care nu a fost nici odată posibilă — și mai ales nu e acum, — ridicarea spirituală a lumii creștine.

Să nu fie o ofensă, care jicnește și ridică bănuieli. Ci doar o sigură afirmare, în care Geneva va trebui să audă din nou pe Tertulian: Quid Athenis et Hierosolymis? La ce bun curiozitatea, când ochii noștri au văzut crucea, la ce bun cercetarea, când noi avem cuvântul mântuirii... Desbatere care nu e desigur încă la sfârșitul ei, dar pe care toate forțele istorice s'au conjurat ca să o rezolve în favoarea noastră.

2 Mai 1926.

SECTANȚII

În adunarea eparhială la Cluj, s'au spus cuvinte grele față de activitatea sectelor religioase din țară. Iar între toate, cel mai greu cuvânt a căzut asupra statului, se pare că prin atitudinea și măsurile lui, mai mult împiedică decât înlesnește acțiunea bisericeii.

Este un fel comod, dar ineficace, de a înțelege dificultățile noastre religioase. De ce nu am avea sinceritatea — și curajul — să punem problema în adevărații ei termeni?

E adevărat că din toate punctele de vedere sectele acestea, mistice sau protestante, sunt, ca spiritualitate, incomparabil inferioare ortodoxiei. Dar ele, și mai ales cele care vin din apus, au marele avantaj politic că izvorăsc din aceeași structură spirituală care ne-a dat statul modern. Desbrăcând marele principiu creștin al iubirii de toată semnificația lui ontologic-metafizică, și transpunându-l în plan sub subiectiv-psihologic al realității concrete, „noul creștinism”, din care se inspiră toate aceste secte, a încetat, e drept, să aibă cel mai ușor contact cu religiozitatea, — dar a izbutit să se încadreze perfect în ideologia juridică a noilor state europene. Mai mult, el face parte integrantă din această ideologie, este pur și simplu această ideologie.

A cere deci statului modern științist, democratic și egalitar, sprijin în potrivea ofensivei dizolvante a sectelor protestantizante, este cel puțin nepotrivit. Unul și celelalte sunt frați buni, vorbesc aceeași limbă, sunt unul și același lucru. Atunci?

Biserica noastră e victima unei iluzii grave. Din faptul că ultima noastră constituție a consimțit să recunoască o religie *de stat* în înfățișarea ortodoxă

a creștinismului, oamenii bisericii se socotesc îndreptățiți a crede că statul s'a identificat cu interesele înalte ale bisericii. Dar cercetați documentele oficiale ale timpului, și veți vedea că dominanța bisericii ortodoxe în noul stat românesc nu a fost *acordată* de constituantă, ci smulsă acesteia. Și anume:

Grație lașității oamenilor politici, care nu au avut curajul să opună ceva drepturilor *istorice* ale bisericii:

Grație ignoranței acelorași oameni, cari au crezut că ortodoxia ar putea fi un instrument de poliție socială, — un simplu protestantism, oarecare.

Nu. Statul actual nu mai este aliatul firesc al bisericii, pentru că el a încetat de a fi statul creștin. Tovărășia este hibridă; — iar conlucrarea va fi doar o luptă de fiecare zi lipsită de sinceritate, unde fiecare din părți va încerca să sustragă celeilalte un maxim de foloase.

Astăzi și mâine, cei mai mari sorți de izbândă îi are biserica. Căci formula modernă a statului s'a dovedit a fi deficientă față de realități; iar omenirea luptă pentru un nou echilibru spiritual. La noi, ca și aiurea, adevărurile mari ale bisericii pot reconstitui acest echilibru. Toate semnele sunt că lumea îl cere.

Întrebarea e numai dacă biserica noastră va înțelege noua ei chemare, mai ales dacă va ști să vorbească vremii în limba ei.

Să-și plămădească deci biserica noul stat care ne trebuie. Dacă poate. Dacă nu, plângerile și încriminările sunt de prisos.

10 Mai 1926

„PIATRA DIN CAPUL UNGHIULUI”

Gala Galaction a scris o carte care e mărturisirea credinței noastre ortodoxe în ce are ea mai esențial și mai caracteristic. Adresată unui tânăr preot frământat de îndoielile turburei noastre vieți bisericești și religioase în genere; preot care există în adevăr, pe care cei de vârsta noastră l-au cunoscut pe băncile universității, dar pe care grozava ignoranță în cele sfinte, ca și jacobinismul total lipsit de adâncime sufletească al învățământului nostru teologic, îl multiplică până la a face din el tipul comun, elementul de criză a actualei preoțimi. Nu un vinovat, ci o biată jertfă sângerândă a unei biserici până mai ieri analfabete, terorizată de prestigiul calp al „științei” cu care nu a avut decât atingeri periferice și — calitativ — suburbane.

Cartea părintelui Grigore ar fi provocat ieri doar o ridicare de umeri; ea poate fi astăzi o faptă izbăvitoare. Într'atâta s'a schimbat în ultimii ani perspectiva noastră spirituală. Căci cele două teze fundamentale ale cărții: 1) nu e decât o mântuire — prin biserică; 2) nu e pentru noi decât o biserică adevărată — a noastră, sunt bunuri comune ale vremii. În așa măsură, în cât chiar o foaie ca „Adevărul Literar”, chiftind de intelectualitate și de hiper-rafinament, nu mai poate ocoli chemarea către o reînnoire religioasă. (Ah! — între paranteze — demnitatea științifică a „Adevărului Literar”, jicnită de superficialitatea noastră de foileton, ce mișcătoare înțelegere dovedește ea pentru toate lucrurile astea când ne recomandă să revenim la... Metaphysische Anfangsgründe a lui Kant!)

Acum, evident, necesitatea unei reînvieri a vieții religioase, ca și faptul acestei reînvieri, nu sunt același lucru cu persistența în vechea noastră formă de credință. Întoarcerea la Dumnezeu este un fenomen mai general, provocat pe de o parte prin jalnicul faliment al pozitivismului și prin goliciunea spăimântătoare a cultului unui „grand être” al umanității, pe de alta prin inconsistența și desnădăjduitoarele efecte ale panteismului care un moment făgăduia să devină limanul mântuirii pentru toți intelectualii. Deci nu în afirmarea necesității și a faptului conversiunii religioase stă adevărata valoare a cărții părintelui Grigore. Această afirmare e astăzi aproape generală. Nu mai că, mare majoritate a oamenilor, ajunși în fața problemei religioase, nu printr'un act pozitiv de credință, ci printr'o operație negativă, de înlăturare a tuturor celorlalte „absoluturi” dovedite insuficiente, crede că nevoia noastră de absolut nu poate fi astăzi îndeșulată decât printr'o religie nouă; formele „vechi” de religiozitate, perimate prin simplul fapt al evoluției istorice, nemai putându-se încadra în chip eficace în structura spirituală contemporană.

Aci însă atitudinea lui Gala Galaction intervine hotărâtă și restauratoare; împotriva ori cărei înnoiri de dogmă. Pentru părintele Grigore atitudinea aceasta izvorăște dintr'un act integral de credință. Pentru noi, ea poate să aibă însă și alte înțelesuri, — și anume înțelesuri construite cu elemente cari stau chiar la îndemâna nouilor reformatori. Numai că drumul părintelui Grigore e deocamdată singurul constructiv.

Problema este îndeajuns de vastă; să căutăm a-i descoperi, cel puțin încheieturile cele mai de seamă. Nu pe cele metafizic-teologice, care sunt mai greu de urmărit, ci pe cele „istorice”.

Voi spune deci, că o nouă religie este astăzi imposibilă, din motive cari stau în însăși esența și originea religiei însăși. Dar ce însemnează această afirmație?

Cea mai de seamă dificultate pe care o întâmpinăm la înțelegerea vieții religioase, provine din faptul că noi aplicăm categoriei „sanctități” rețetele de cunoaștere pe care le întrebuițăm sau pe care le-am scos din teoria științei. Și ce e mai grav încă, noi construim așa numitul „a priori”, nu din Logos-ul care stăpânește întreaga existență, ci din elementele structurale ale unei rațiuni *subiective*, care totuși rămâne aceeași dealungul vremilor și culturilor.

Înlăturând însă această ultimă presuposiție, care nu e în fond de cât o prejudecată, se pune întrebarea dacă nu cumva cunoașterea subiectivă condiționată nu e pasibilă de o desfășurare *istorică*. Și nu va fi — în urmare — greu de admis că există funcțiuni și organe subiective de cunoaștere diferite, cu aplicație la diferite sfere de realitate: ireductibile una la alta, și împărțite în omenire după rase și culturi, — după fazele de viață ale marilor culturi. De unde ar urma că fiecare Cultură judecă și valorifică *întreaga* existență, după o metodă și un criteriu care îi e în propriu.

Evident, față de filozofia iluminată a veacului al 18 care trăia doar cu ideea unei rațiuni abstracte vecinic identică cu ea însăși în funcțiunile ei, această concepție istorică a cunoașterii poate să fie mai suplă și mai fecundă. Ea este însă fatal stăpânită de „legea” progresului, gravă prejudecată a spiritului contemporan; care propriu zis devine un criteriu pentru măsurarea gradului de selecționare a realității.

Aplicarea acestei gnoseologii pozitivistice la facultățile religioase ale omului, a transformat religia într-o simplă categorie istorică. În această hipostază ea este evident pasibilă de schimbare, de „progres” și de înoire. Dar: vorbesc deci de înoire religioasă — nu a putinței omenești de a-și împlăni puterile de rugăciune și de adorare, ci de înoire a conținutului de adevăr a religiei noastre — numai cei care ajung la aceste probleme pe drumul pozitivismului. E însă acesta drumul cel potrivit.

Mai sunt oare și alte drumuri? Probabil. Îmi închipui că generația noastră filosofică are o problemă de rezolvit a ei proprie, care a lipsit veacului trecut: problema treptelor de cunoaștere. Și în legătură cu ea, problema delimitării planurilor de realități: există în ordinea cunoașterii un plan științific, un plan filosofic, un plan religios de realitate: fiecare de sine

stător, cu metodele lui proprii, ireductibil unul la altul. Probleme, evident nerezolvate încă, dar a căror rezolvare va face imposibilă afirmarea unei noi religii. Până atunci dorinței de „progres” religios nu i se poate împotrivi decât faptul masiv și biruitor al adevărului trăit. Adică, tocmai așa cum face Gala Galaction.

5 Iunie 1926

AD MATURANDUM CHRISTIANAE UNITATIS BONUM

Se anunță prin ziare că în curând vor avea loc la Malines în Belgia, discuțiuni și „tratative” pentru unirea bisericilor creștine, la care vor lua parte reprezentanți ai catolicismului, protestanților și ortodoxiei.

În această formă informația e falsă; sau cel puțin tendențioasă; și de natură a încuraja confuziune sau nădejdi irealizabile. Miezul lucrurilor închide însă un sâmbure de adevăr destul de semnificativ, și nu e deci lipsit de interes a preciza situațiunea.

Întâlnirea dela Malines, dacă va avea loc, se va întâmpla după dorința exprimată oarecum în *articola mortis* de răposatul Cardinal Mercier, primatul catolic al Belgiei, și nu va fi decât confirmarea încercărilor de apropiere, sau cel puțin de înțelegere începute încă din 1921.

Aceste încercări pornesc din lagărul protestant. Este adevărat că deja în 1895 papa Leon XIII cere tuturor catolicilor din lume să se roage pentru reconcilierea fraților despărțiți; iar doi ani mai târziu instituia între Înălțare și Rusalii o perioadă de rugăciuni în acest scop. Dispoziția se respectă încă și astăzi. Dar toate aceste acte au la bază îngrijorarea care cuprinde lumea protestantă în fața disoluției fără leac aproape a vieții lor religioase, îngrijorare căruia catolicul de mai târziu Neuman îi dădea expresie încă de acum 50 ani.

Istoriceste, deci concret, dorința de reîntoarcere la adevărata biserică, a protestanților și-a găsit după războiu exprimarea în activitatea Lordului Halifax, figură întru toate venerabilă și iubită în țara lui. El este care cel dintâiu a luat în 1921 inițiativa unei vizite la Malines, unde cardinalul Mercier l-a primit în tovărășia abatelui Portal, personagiu intim amestecat sub pontificatul lui Leon XIII, în chestiunea hirotonirilor anglicane. O a doua întâlnire provocată de același Lord Halifax a avut loc în primăvara anului 1923.

Rapoartele cari fixează conținutul acestor întâlniri abundă însă toate în precizări cari stabilesc caracterul convorbirilor. Se spune de exemplu că întâlnirile au fost *private*, și anume, schimbări de păreri într'un *salon particular*. Lucru pe care de altfel îl confirmă și dr. Randall Davidson, arhiepiscopul de Cantorbery, în scrisoarea adresată la Crăciun 1923 arhiepiscopilor anglicani. Este prin urmare cel puțin inexactă telegrama publicată în ultimele zile de ziare, care vorbește de tratative între amintitele biserici. Pentru ca cineva să „trateze”, trebuie să aibă un mandat. Asemenea împuterniciri însă nu au existat nici deoparte, nici de alta. În stadiul absolut preliminar al convorbirilor, care nu a fost depășit, chestiunea mandatelor ar fi fost de altfel și indiscretă și inoportună. Aceasta ca o primă precizare.

Și o a doua. „Conversațiile dela Malines” au avut loc între catolici și anglicani. Acum telegramele vorbesc de o întâlnire a catolicilor, anglicanilor și *ortodoxilor*. Să distingem. Nu se știe nimic de o participare a „ortodoxilor” la aceste convorbiri. Vestea pleacă după originea telegramelor, dela protestanți. E foarte puțin probabil că ei ar poseda o autorizație formală în acest sens. Nu e totuș mai puțin adevărat că pasul lor are în fond o îndreptățire. Raporturile dintre anglicani și ortodocși sunt cel puțin ciudate. Biserica de răsărit păstrează neștirbită tradiția creștinismului, în forma ei cea mai autentică. Nu e deci nimic mai natural ca anglicanii, la cari conștiința sărăciei lor religioase e mai vie ca în toată lumea protestantă, să caute prietenia și — dacă se poate — înrudirea cu răsăritul. Aceste relațiuni le creiază lor o situație, măcar indirect precisă, în lumea creștină; și poate asigura cuvântului lor o mai însemnată autoritate în adunările bisericii universale. Pe de altă parte ortodoxia constată că blazonul pe care și l-a trecut nepătat dealungul istoriei, i-a cam fost spălat de ploi. Aur pe el în orice caz nu mai este. Biserica a sărăcit literal, în ordinea materială. Mai ales anumite patriarhate sunt silite astăzi să constate că nu mai au asigurată ziua de mâine. Pentru acestea anglicanii sunt prietenul bogat. Îmbogățiți de război, probabil. Dar bogați. Prietenia lor e deci dorită, iar înrudirea — și ea acceptată. Trebuie să credem prin urmare că cel puțin în particular legăturile dintre anglicani și anumite biserici ortodoxe sunt în deajuns de strânse, încât ei să poată nădăjdui că la viitoarele convorbiri dela Malines ortodocșii le vor consolida — prin prezența lor — situația. Dar este, în orice caz vorba numai de un serviciu *particular* pe care din anumite motive, foarte personale, unele organizații locale din lumea ortodoxă înțeleg să îl facă

anglicanilor. De aci și până la participarea „ortodoxilor” la convorbirile din Malines, distanța este apreciabilă.

Iată prin urmare cum trebuie înțelese și precizate veștile care ne vin din străinătate în legătură cu „tratativele” pentru unirea bisericilor creștine. Aceasta în ce privește pe participanți.

Să presupunem însă că în adevăr reprezentanți ai acestor trei biserici s'ar întruni să discute și să realizeze *haec populorum omnium in oecumenica unitate consensio*, cum ar zice Pius XI. Care sunt sorții de izbândă ai unor asemenea încercări?

Dintre cele trei grupe în prezență, cei cari ar putea cel mai puțin ceda sunt ortodocșii. Pentru că ei au preferit întotdeauna să vadă născându-se o schismă, decât să admită soluții tranzacționale. Biserica pravoslavnică nu are, nici teoretic, nici istoric, posibilitatea unei mlădieri.

Cu catolicii, principal, s'ar putea trata. Ei au știut adesea să găsească un *modus vivendi*, care garantând fondul chestiunii, să înlesnească soluționarea unor probleme delicate. (O astfel de soluție neclară, dar, pentru biserica română, de mare utilitate este biserica greco-catolică; uniții noștri.) În cazul special însă al anglicanilor, se pare că atitudinea romano-catolică va fi absolut intransigentă. Iată părerea cardinalului Mercier: „...Ne puserăm deci pe lucru, însuflețiți de aceeaș dorință de înțelegere reciprocă și de frățesc ajutor... Este totuș lesne de înțeles că atunci când se ridicară chestiuni esențiale — ca de pildă primatul Papei, stabilit de consiliul Vaticanului, și care fu prima și ultima la ordinea zilei — nici prietenii mei, nici eu, n'am avut măcar un moment gândul să jertfim unei dorințe stupide (insensé) de unire cu orice preț, un singur articol al crezului catolic, apostolic și roman”. E aproape drastic de clar.

26 Iunie 1926

TINERETUL ȘI ORTODOXIA

Cu vre-o două săptămâni în urmă am fost într'o adunare de tineri. Erau oameni cari cercau să se lămurească — mai întâiu fiecare pe el însuș, și să se precizeze asupra câtorva principii de bază ale credinții lor. Spectacol emoționant fără îndoială, adunarea aceasta, însuflețită mai ales de bună voință, neliniștită de îndoeli și nesiguranță, bătută de vânturile tăioase ale încăpățănării tinerești, — dar și încălzită de dorința aproape rugătoare a cunoașterii și a înțelegerii.

În această dorință de lămurire, cineva se întreba asupra fundamentelor credinței sale proprii și asupra îndreptățirii afirmațiilor sale. Problemă îndrăznească într-o toată — și mai ales penibilă pentru oamenii slabi, cărora le lipsește curajul unor răfuei radicale, singurele în adevăr rodnice. Dar acest curaj tinerii mei prieteni l-au avut. Este un prilej de mare bucurie pentru cei ce urmăresc cu grije și dragoste evoluția spirituală a tineretului nostru, și cu un asemenea sentiment am vorbit atunci când am crezut că le pot fi de un folos.

Eu am spus — în scurt — că garanția adevărului stă mai presus de orice în comunitatea de iubire, care este, cu alt nume, însăși biserica credincioșilor. Am putut să o spun astfel încât gândul meu să fie înțeles complet? Nu știu.

Dar era de față un scump prieten cu mult mai în vârstă decât noi, și cu o experiență care întrecea pe toată a noastră a celorlalți adunată la un loc. A dat și el lămuririle lui: *altfel*; altfel cel puțin în parte. Nu știu când voi mai avea prilejul a fi iarăși în acea adunare. Treburile fiecăruia probabil că ne vor răspândi până în toamnă. Și totuși gândurile noastre trebuesc spuse întreg; asta nu suferă întârziere. Pentru prietenii mei din acea adunare și pentru cei ce aiurea ostenesc pe aceleași drumuri grele ale lămuririi lăuntrice, dau aci un fragment dintr-o hotărâre bisericească răsăriteană, răspuns la o scrisoare a Papei Pius IX.

„La noi n'au putut niciodată nici patriarhi, nici sinoade să introducă lucruri noi, pentru că apărătorul religiei este însuși trupul Bisericii, adică poporul însuși”.

Textul nu e mai vechiu de trei sferturi de veac. Prietenii mei vor trebui să-l gândească. În el însuși, și în consecințele lui.

Ce spune textul acesta e clar: nu există, într'un anumit sens, deosebire între cler și laici. Și mai ales nu există în sânul bisericii celei adevărate și veșnice o biserică a... școlarilor, alături de o *ecclesia docens*.

Aceasta trebuie scos la iveală; și urmărit în toate dedesubturile istorice; cu toată grija și conștiința întreagă: pentru ca nu cumva ferindu-ne de Scylla protestantismului, să ne lovim de Carybda sfintei biserici romane; care de sigur nu merită ocara de a fi comparată cu cea dintâiu; dar totuși nu este, — și nu poate fi scăparea noastră.

30 Iunie 1926

ÎNVĂȚĂMÂNTUL TEOLOGIC

Sf. Sinod al bisericii noastre a pus în discuție reforma învățământului religios. Nu știu de unde a pornit ideea, dar ea este în adevăr fericită; iar graba cu care ministrul cultelor și-a însușit-o, arată că înțelegerea pentru cele bisericești își face drum și în lumea politicei, care începe să fie interesată nu numai la „manevrarea” bisericei, ci și la întărirea ei efectivă.

Pentru biserică prilejul acesta este *unic*. Unic mai ales prin conjunctura extrem de favorabilă; căci, de la întemeierea statului român modern, nici odată viața publică și atmosfera spirituală a țării nu a fost mai sincer interesată și mai deschisă problemelor religioase ca astăzi.

Ce va isbui să facă biserica din prilejul acestei reforme, e hotărât pentru câteva generații de aci înainte.

În definitiv învățământul religios mai că nu există. Nici nu spunem ceva nou; și credem că nu se va găsi nimeni care să se simtă insultat... *Tot* învățământul nostru e arhaic și anacronic; de ce ar fi tocmai cel teologic altfel?

Concepția universității noastre este medievală; ceea ce la urma urmelor nu ar fi nici un rău; rău, dacă, numai, acest medievalism școlăresc ar fi în tradiția noastră spirituală. Dar cultura de școală medievală noi nu am cunoscut-o niciodată. Și atunci învățătura care în altă parte se valorifică cel puțin prin asimilare desăvârșită și prin integrare în structura spirituală a nației, la noi rămâne pur și simplu literă de carte, — moartă. De aceea la noi cartea nu isbutește să fecundeze viața publică.

Biserica vrea să înceapă astăzi o mișcare de mântuitoare ofensivă. Toate împrejurările îi sunt prielnice. Să cumpănească deci bine instrumentele de luptă pe care și le făurește; și între acestea în primul rând învățământul. Ea poate complecta și perfecționa vechiul sistem, desigur. Dar asta nu e prea mult, căci perfecționarea aceasta ar însemna un progres doar în ordinea cantitativă; ar fi vorba numai de un mai mult sau mai puțin. Și pe urmă sistemul prea depinde de oameni: cu profesori buni se va face oricând ceva; cu altfel de profesori se va vorbi iarăși în trei patru ani de nevoia unei reforme...

Credem că sistemul însuși trebuie schimbat. Învățământul teologic va trebui să reprezinte o *știință ofensivă*. E un lucru care se poate?

Evident, e nevoie de ceva curaj și de lipsă de prejudecăți în materie de „drepturi câștigate”. A opera e un lucru dureros întru toate, o recunoaștem. Dar biserica nu are astăzi prea multă alegere. Într'un fel sau în altul va trebui să se decidă. Să nădăjduim că nu va alege calea compromisurilor.

5 Iulie 1926

„SUFLETUL MISTIC”¹⁾

De curând d. C. R.-Motru, comentând fenomenul de recrudescență pe care îl trăește „sufletul mistic”, îi găsea explicarea în posibilitățile moderne de comercializare ale acestei manifestări spirituale. Explicația nu mi se pare fericită; ori cât de ingenioasă și de adaptată ritmului vremii ar fi ea.

Nu doară că aș considera interpretarea d-lui Motru ca pejorativă. Dar a admite „comercializarea” ca resort principal al ofensivei sufletului mistic, însemnează a nega în bună parte puterile *reale* ale acestei ofensive, acordând o proporție exagerată elementului de artificios și de modă al întregii renașteri mistice contemporane.

Nu voi tăgădui: un fel de îmbulzeală a snobilor și a iubitorilor de neobicinuit s'a produs de sigur în jurul noului misticism; recunosc că pe alocurea zarva indiscretă și superficială a „dandy”-lor... spirituali amenință să confisce și — deci — să sugrume în ridicol sau neseriozitate această mișcare. Comercializare, de sigur. Dar ea să fie oare marele motor al asaltului nostru către cer? Comercializarea este doar un sistem de exploatare. Ea se poate aplica oricărui fel de a valorifica viața; oricărei perspective spirituale. De ce însă comercializarea se exercită astăzi *tocmai* asupra sufletului mistic; și de ce prinde astăzi comercializarea acestui suflet? Succesul negustorilor de idei, atitudini și crezuri ar fi fost oare acelaș, dacă în loc de misticism ei ar fi comercializat, la 1925, enciclopedismul veacului al XVIII și filozofia iluminării? Am, mi se pare, tot dreptul să mă îndoesc.

Prudent este doar să constat faptul recrudescenței — și să-l descriu. Pot încă să-l înscriu în cadrul unei afirmațiuni mai largi, pe care o socotesc fundată; că anume sunt în istorie perioade în care sufletul omenesc e mai aproape de Dumnezeu, (după cum iarăș sunt ținuturi pe pământ, unde — ca să vorbesc ocolit — Dumnezeu se arată cu predilecție). Dar să-l explic? La urma urmelor, oricât de sceptic m'aș ține, personal, față de eficacitatea explicațiilor noastre în genere, aș putea să-l și „explic”; însă nu așa cum — sauf le respect que je lui dois — o face d. Motru; adică nu în cadrul unor preocupări psiho-sociologice (cari în acest caz special sunt irevelante), ci a unora de filozofia istoriei.

Perspectiva psihosociologică și-a arătat valoarea. (Vorbesec, evident, numai pentru această împrejurare). Ea a izbutit să caricaturizeze, să bagatelizeze o mișcare adâncă, reală și fecundă. Chiar când această perspectivă a fost mântuită de d. Motru, gânditorul nostru de o metodă atât de sigură, de o acuitate analitică așa de impresionantă, de o probitate științifică așa de severă.

Și pe urmă, mi se pare că studierea misticismului contemporan este încă prematură; dacă bine înțeles voim să studiem fenomenul în întregul lui; căci mișcarea e abia la început; nu se arată decât semne rare, că ea ar avea, de gând să se smulgă din faza de tendințe confuze pe care o trăim noi astăzi.

Propriu zis, deocamdată noi nu facem decât să lichidăm raționalismul; nu raționalismul adevărat cu care misticismul a trăit întotdeauna în cea mai rodnică pace; ci raționalismul cartezian, care este o răsturnare și, mai departe, o falșificare prin unilateralitate a celui adevărat. Îl lichidăm: în filozofie prin noile curente anti-intelectualitate, cari în partea lor constructivă sunt doar biete gânduri de milogi spirituali fără vlagă; fără disciplină și fără curaj; dar a căror critică este adesea corosivă, și anume fără leac;

în politică, prin punerea sub observație a regimului parlamentar democratic; prin îndreptarea interesului către formele vii și concrete de gospodărire; prin prețuirea din ce în ce mai accentuată în treburile publice a omului de meserie și de specialitate; într'un cuvânt, prin precumpănirea concepției organice asupra celei contractuale;

în artă, unde Cocteau, von Unruh sau Hasenklever, Satie, Poulene sau Schoenberger; Picasso, Brâncuș sau Kokoschka disociază toate unitățile conceptuale ale artei, încercând sinteze originale, în propriu acestui plan de realități;

în viața religioasă, prin atacurile repetate și concentrice în potriua protestantismului, această desanctificare săracă și mioapă a cerului și... umanizare a lui Dumnezeu.

Dar de aci și până la misticismul constituit, capabil de realizări precise în ordinea spirituală, — mai va; căci Bergson nu este — ca esență — încă Plotin, Picasso nu este Fra Angelico și nici... Max Scheler — San Juan dela Cruz sau Ioan Scărarul.

Cine vrea să fie drept cu actuala frământare a sufletului omenesc, va trebui să spună că o dorință de „altceva” există; că această dorință de noutate plutește deja în larg în apele transcedenței, și prin aceasta își

desemnează eventualitățile mistice; dar că deocamdată ea nu a eșit din faza de intențiuni. Misticism bine definit? Greu de spus. Pentru moment numai un fel de bâzâială neliniștită: Schwaermerei. Foarte interesantă și respectabilă de sigur; dar nu încă misticism. Căci, nu am crezut că mai e nevoie să o amintesc — dar văd că e nevoie să o fac: să nu se uite că misticismul presupune o disciplină mintală și de atitudine, o precizie și o supraveghere tot așa de severă — *cel puțin* tot așa de severă ca aceea a raționalismului științist. Cine nu înțelege acest lucru e zadarnic să mai studieze mișcarea.

Ce așteaptă misticismul ca să se precizeze? Dezvoltarea lui normală; maturitatea lui; geniul care să-i dea expresie; ceea ce e tot una; căci atunci când revoluția mistică va fi încheiată, în chip necesar îi vom culege floarea.

În orice caz generația noastră nu va trăi întâmplările acestea. De abia suntem la poalele muntelui; și iată de ce încercarea de a bănui perspectivele care se deschid abia în vârf mi se par premature.

31 Iulie 1926

1). Cu prilejul studiului din *Gândirea* An. II No. 4-5.

MISTICISM ?...

Cu ce mândră siguranță protestă mai ieri poetul Nanu, în numele celor foști la Cuibu cu Barză, în potriva lui *credo, quia absurdum!*... Îl simți cât de îndurerat desprețuiește pe toți cei cari nu posedă „regulile elementare ale logicei” — sau nu fac uz de ele. Și îți închipui cât de jos, pe scara pierzării, stau în ochii lui sufletele noastre pustiite de absurditățile ortodoxiei!

Să ne fie chiar așa de grozavă? Mă gândesc adesea că inventivitatea minții omenești nu e fără margini; prea se repetă situațiile pas cu pas, și prea aceleași vorbe se aruncă în cumpăna discuției. Știți cum scria pe vremuri Eunomius către Grigore cel mare? „Voi cuteza a gândi imposibilul”. Căci vai! nici Grigorie nu prea stăpânea „regulele elementare ale logicei”!

Logică, — de sigur nu avem, sau mai bine, nu avem logică unde nu e nevoie de ea. Iată de ce întâmpinarea tuturor pseudo-creștinismelor raționaliste nu ne rușinează. De la ortodocși la protestanți deosebirea este fundamentală; noi întrebăm dacă *trebuie* să gândim așa; ei, — dacă *pot* să gândească așa. Drumurile noastre merg pe la Getsemani, prin grădina jertfei

acceptate; *credo, quia absurdum* este doar durerosul sacrificiu al intelectului; pe care orice creștin trebuie să-l facă: senin și cu convingere; căci e sacrificiul trupului.

Cred, cu toate că e absurd; cred tocmai pentru că e absurd; căci în dușmănia minții față de credință, eu văd tocmai puțința unei vieți mai înalte.

Nu e nimeni așa de pedepsit de Dumnezeu ca să desprețuiască cunoștința. Dar care cunoștință? Pe cea dată de „regulele elementare ale logicei”? E prea puțin în genere; iar *aci* nu e nimic *Credo, quia absurdum*, asta a spus-o Tertullian. De ce nu se citează însă cu aceeași asiduitate Anselm din Canterbury? Căci al său *credo ut intelligam* este împlinirea istorică și logică a celui dintâiu. E mai puțin cunoscut? Mă îndoiesc. E mai puțin comod pentru o argumentare ad-hoc? Se poate, dar nu ar fi un motiv. Motivul este altul; când ai pornit pe drumul rațiunii, ți-e frică să mergi până la capăt, căci nu știi unde poți să ajungi.

Vrem să cunoaștem; dar nu după „regulele elementare ale logicei” — ci după îndurarea lui Dumnezeu, așa cum stă scris: *videmus nune per speculum in aenigmate; tunc autem facie ad faciem. Nunc cognosco ex parte; tunc autem cognoscam, sicut et cognitus sum.* (1. Cor. XIII. 12).

Iar pentru aceasta, mărturisim hotărât: *credo qui absurdum!*

quia absurdum!

A. T. R.

La Piatra-Neamț se adună în congres Asociația Tinerilor Creștini. Sunt cele mai bune nădejdi ale noastre, acești tovarăși cari se doresc după o viață purificată de lumina credinței. Dar, deocamdată, cei mai triști dintre tineri; căci zilele lor sunt arse de îndoială, iar ceasurile de odihnă frământate de vecinice socoteli cu ei înșiși.

...Până când le va lumina în suflete bucuria cea mare. Care nu se refuză nici unui cercetător hotărât dar care se capătă numai cu greu.

Căci mintea noastră se sbate dea pururea între antinomii. Conștiința modernă a afirmat-o prin Kant; antinomiile lui sunt desigur nefericite; dar simțul lui pentru caracterul antinomic al rațiunii e de o precizie și o tărie clasică. Rațiunea îmbunătățește universul; ea desface și despică totul, și numai în mintea purtătoare de Dumnezeu a ascetului începe vindecarea

existenței, închiderea rănilor lumii. Antinomia este urmarea despicării universului prin rațiune; iar împăcarea și unitatea lui cea nouă nu se înfăptuește decât dincolo de această rațiune însăș.

Am zice, în Dogmă. Dar nu în dogma care este pentru mintea noastră slăbănoagă numai o normă regulativă, ci în dogma ca adevăr intuitiv, deschis de revelație. Căci în adevăr pentru mintea noastră obicinuită dogma nu e decât un „imperativ categoric”; ea este însă o axiomă, evidentă prin ea însăș, pentru rațiunea purificată și potențată prin rugăciunea și prin fapta creștină.

Unde nu e antinomie, încetează dogma; căci avem de aface cu o afirmație rațională, ca o propoziție științifică; ce nevoie să mai *credem*, ce nevoie să ne mai purificăm prin rugăciune și faptă?

Dar unde nu e dogmă, încetează religia. Și cădem iarăș în locul rațiunii, care nu poate pătrunde în intimitatea obiectului religios, și nici nu-l poate cuprinde în totalitatea lui.

De aci, tinerii mei prieteni, și eresia; care nu e decât o afirmație rațională unilaterală, așezată în locul adevărului absolut, cu pretenții de adevăr absolut. Căci doar asta însemnează *airesis*; alegere, aplecare spre ceva, deci unilateralitate. Eresia este unilaterală chiar când — după împrejurări — natura ei mistică e de netăgăduit; pentru că la originea ei stă tot un act de alegere al rațiunii.

...Iată ce aș fi spus prietenilor cari m'au chemat la congres, dacă treburile mele de fie care zi mi-ar fi îngăduit să mă duc la Piatra-Neamț.

6 Septembrie 1926.

TOT DESPRE FACULTATEA CHIȘINĂULUI.

Discuția în jurul viitoareii înalte școli de teologie continuă. Ea se complică chiar cu anumite acte cari depășesc cadrul oarecum ideal al desbaterii. S'au format partide; se pune la cale proteste și memorii; oameni politici au fost chemați să-și spună cuvântul. E bine? Mă îndoiesc. Chestiunea amenință să iasă din planul didactic și cultural, pentru a trece în cel politic. De sigur fără voia combatanților, căroră trebuie să le recunoaștem puritatea nobilelor lor ambiții de a lucra pentru ortodoxie. Dar totuși se întâmplă.

Deja se șoptește că un anumit partid politic ar fi făgăduit că va interveni în această problemă, acum sau când va fi la putere. Nu e adevărat? Aș dori o

desmințire.

Rare ori am văzut — într'o chestiune așa de însemnată — o problemă mai rău pusă. Toată lumea se interesează *unde* trebuie să ia ființă noua școală teologică. Nimeni nu se întreabă *cum* trebuie să fie această nouă școală. Și totuș parcă *această* chestiune ar fi de cea mai mare importanță.

Biserica noastră duce de la 1860 înapoi viața pe care i-o cunoaștem: la remorca statului laicizant, care o consideră ca o anexă polițienească, și care se îndură să-i acorde din bugetul lui atât cât să nu moară. O viață de mizerie, în care cele mai bune puteri ale ei se macină fără nici un folos; amenințată de mecanizare și de închircire, ca toate organismele sociale cărora li se răpește puțința inițiativei. Sprijinul care-i vine din patronajul statului este iluzoriu, atunci când nu e deadreptul primejdios. Voiți un exemplu? Iată-l: în Statul nostru cu religia oficială greco-ortodoxă, universitățile au în principiu — și pe alocurea și în fapt — câte o facultate de teologie. Se așteaptă toată lumea ca aceste facultăți să stea în slujba religiozității noastre, *deci* în slujba bisericii. Ei bine, nu. Atmosfera generală a statului a falsificat până într'atât viața noastră religioasă, încât amintitelor facultăți le crește pofta de... autonomie. Și așa s'a ajuns mai acum câteva luni la o declarație categorică în public, după care facultățile nu s'ar simți legate de biserică; ele fac doar... știință. Nu este o aberație? Să presupunem că în adevăr aceste înalte școli fac știință (am pe masa mea de lucru toate cursurile cari se predau la una din facultățile de teologie din țară!). Ce fel de știință e asta? Și de la cine deține, în cadrul religiei noastre ortodoxe, o școală dreptul și delegația de a învăța pe alții? Nu de la biserică? Atunci?

Atunci suntem raționaliști protestanți, și trebuie să constatăm că aci ne-a dus patronajul statului român modern și oblăduirea ministerului de instrucție asupra facultăților noastre de teologie.

Dar iată că în marginile noului stat românesc biserica a încercat o ofensivă pentru recucerirea drepturilor ei de viață; și a isbutit să capete o lege care în anumite limite și în anumită măsură înlesnește această viață. Ea a parvenit între altele să fixeze — principial și practic, — ceea ce până acum nu era tocmai clar, că școlile teologice nu pot cădea sub jurisdicțiunea ministerului de instrucție. Printr'o consecvență gravă, și dintr'o... fudulie naivă, facultățile de teologie au rămas totuș mai departe în cadrul universităților. Biserica a trebuit să recunoască faptul că aceste facultăți sunt sterpe și inoperante în forma lor actuală și în mecanismul

actual al învățământului. Faptul că cea mai înaltă școală de teologie scapă de sub controlul și supraveghierea ei era în adevăr ilogic dureros. Dar nu putea face altfel. Și atunci a încercat o soluție transacțională: a cerut pentru ea dreptul de a avea un cuvânt la numirea profesorilor. I s'a acordat, în formă; în comisiile de recomandarea profesorilor funcționează după noua lege și doi membri ai Sf. Sinod. Dar numai forma e satisfăcută; căci desemnarea acestor doi membri nu se face de biserică, — ci tot de universitate. Participarea bisericii la numirea profesorilor este deci iluzorie. Cu această nefericită încercare — a cărui proces este încă în curs — biserica ar fi trebuit să ajungă la încheierea că în actualele împrejurări controlul ei asupra învățământului teologic superior este imposibil. Și cum situația aceasta nu poate să dureze, biserica ar fi fost datoare să recurgă la soluții eroice și radicale; să lase pe oamenii de știință de la facultăți să-și continue opera lor științifică; să se dezintereseze de acest învățământ; și să încerce a-și crea singură un sistem de școli superioare, apropiat necesităților religiei și bisericii noastre.

Era singura cale care putea fi cu folos urmată; și mărturisesc, am crezut un moment că, forțată de împrejurări, biserica va păși curajos pe acest drum. De îndată ce condițiile materiale îi vor îngădui-o.

Când iată, în primăvara aceasta, Sf. Sinod hotărăște înființarea unei *facultăți de teologie* pe lângă universitatea din Iași, în conformitate cu legea din 1910. Aproape concomitent, arhiepiscopia Kișinăului cere tot *ministerului de instrucție* înființarea unei academii teologice în capitala Basarabiei. Iar ministerul combină cele două cereri; și printr'o dialectică de o ingeniozitate și o subtilitate în adevăr apreciabilă se oprește la o soluție intermediară: înființează la *Kișinău, o facultate de teologie depinzând de universitatea din Iași*.

Să spunem ceva împotriva ministerului? Ar fi absurd. Ministerul face doar ceea ce-i convine, și are căderea să facă. Dacă în această afacere e cineva răspunzător, e biserica: ea a avut în vara aceasta prilejul de a pune bazele unui învățământ superior propriu. Guvernul nu i-a stat împotrivă; ci mai degrabă i-ar fi fost la dispoziție. Era vorba numai să ceară. Dar biserica noastră nu a știut nici *ce* să ceară; nici *cum* să ceară. În loc să stabilească în prealabil un plan de lucru și să pretindă după împrejurări realizarea unui sau altuia din punctele acestui plan propriu, ni s'a dat spectacolul unor arhiepiscopii cari lucrau pe seama lor, uneori chiar peste capul Sf. Sinod, și

care au transformat o chestiune de interes bisericesc și național într'una de măsurătoare a forțelor și ambițiilor locale.

Să nu ne înșelăm: înființarea noiei facultăți la Kișinău sau Iași nu înseamnă înfrângerea Iașilor ori Kișinăului; ci înseamnă slăbiciunea bisericeii noastre ortodoxe care nici nu a știut să aibă un punct de vedere, nici nu a putut să se afirme ca un organism disciplinat, cu o fermă autoritate centrală.

...Nu aş fi spus lucrurile acestea, dureros de grele, dacă nu aş fi sigur că încă nu a sunat ceasul al douăsprezecelea. Le va auzi însă cineva măcar acum?

24 Septembrie 1926.

BISERICA ȚĂRANILOR

În substanțiala sa lucrare, *Introducere în Studiul Literaturii Vechi*, o carte rară, plină de sugestii și deschizătoare de vaste perspective, profesorul *Alexe Procopovici* de la Cernăuți stabilește că întinderea creștinismului în Dacia a coincident oarecum cu însăși formarea noastră ca popor. Faptul este de cea mai mare însemnătate. Căci natural că în asemenea împrejurări — în care viața publică, în plină prefacere, nu putea să aibă nici un fel de cadre exterioare fixe, — creștinismul să nu se fi împământenit la noi prin activitatea precisă a unei ierarhii bisericești constituite, ci prin lucrarea stăruitoare, anonimă și individuală a unor misionari desprinși materialmente de baza lor canonică, sau în orice caz neprezentând-o în chip expres, conștient și eficace.

Aceasta explică de ce ortodoxia noastră țărănească nu e atât o religie cu o biserică chezușuitoare a credinței, cât mai ales un fel de cosmologie, în care elementele de dogmă strict ortodoxe se hipostazează în realități concrete; de ce, cu alte cuvinte creștinismul a coborât la noi în realitățile imediate ale zilei, contribuind la crearea unui univers specific românesc, obiectivat așa de caracteristic în folklorul nostru.

Iar mai departe, aceasta explică de ce o credință așa de vie și de susținută nu s'a completat în chip necesar cu o ierarhie bisericească puternic încheată, cum au fost de pildă cea rusă sau cea romano-catolică; precum și de ce slăbiciunea împinsă uneori până la inexistență a acestei ierarhii nu a fost în stare să primejduiască fermitatea religiozității noastre țărănești.

Iată realitatea istorică. Poate ceva cam brutală, și crud formulată; dar realitate. Pe ea încearcă de doi ani, foaia noastră să clădească mai departe. Creștinismul face parte integrantă din ființa noastră națională. El închide în potențialitate o concepție de viață și o disciplină. Dar potențialitățile acestea rămân paralizate, atâta timp cât concepția de viață nu e formulată, ca să poată deveni izvor de valori culturale, iar disciplina nu se exteriorizează într'un aparat ierarhic care să o impună.

Spre un sistem filozofic cu bază ortodoxă, și spre o biserică mândră, curată și puternică au mers, într'o nedesmințită continuitate, timp de doi ani eforturile noastre. Nu ca înspre niște idealuri inventate de o conștiință desrădăcinată din vremea ei și neliniștită, ci ca înspre o necesitate impusă organic de tradiția și structura rasei noastre.

Am isbutit? Întrebarea este oarecum fără sens; căci *noi nu suntem conducătorii unei mișcări, ci numai reflexul unei stări de fapt.*

...Este bine totuș să adăugăm: *reflexul critic*; pentru ca să știe toată lumea!

8 Noembrie 1926.

RELIGIE ȘI PSIHANALIZĂ

(Consultație cerută din afară)

Între multele blestemății cari caracterizează epoca noastră de lichidare și prefacere spirituală, se arată — și se pare că chiar în Basarabia noastră — și diverse secte erotice clandestine, cari în lipsă de altă ocupație mai ordonată, își caută o justificare „științifică” a aberațiilor lor trupești. Adeptul unei asemenea secte neliniștește cu biata lui dialectică analfabetă pe o seamă de tineri dintr'un oraș de margine a țării. Ei ni se adresează deci, cu rugămintea de a le da, prin ziar, câteva lămuriri cu privire la interpretarea freudistă a religiei.

(Acum, evident, un ziar nu e o revistă, și el se pretează numai cu greu la asemenea consultații. Cum însă pe de altă parte, nu aș voi să las fără nici un răspuns rugămintea tinerilor noștri cetitori, am să încerc totuș o lămurire. Rog însă pe corespondenții mei să noteze că e o *excepție*, și să nu revie cu rugăminți suplimentare. Cel mult ar putea să mi se adreseze personal; și le voi răspunde... dacă voi avea timp).

*

Să deosebim în așa numită interpretare psihanalitică a religiei două probleme distincte: a) viața personală a omului religios; b) fenomenul religios însuși; distincția este necesară, pentru că și faptele și interpretările sunt altele. Și acum lămuririle:

I

S'a observat că viața omului religios este frământată de o mulțime de vedenii, pe cari respectivul le pune pe seama ispitirilor diavolului. Ce sunt aceste ispite? Răspunsul psihanalizei este simplu:

Freud afirmă că toate stările de conștiință de natură instinctuală, cari dintr'un motiv sau altul ne sunt neplăcute, sunt comprimate de noi și alungate oarecum cu voință în subconștient, unde o bucată de vreme rămân ca moarte. Cum însă în natură nimic nu se pierde, aceste reprezentări dau cu timpul năvală în conștiință; la început numai ca motiv pe care se clădesc visele, mai târziu când ele se înmulțesc și presiunea lor devine mai puternică, cu tendința de a pătrunde în viața conștiinței în stare de veghe. În acțiunile individului intră prin aceasta un element irațional, al cărui isvor rămâne de cele mai multe ori necunoscut; viața gândurilor lui este turburată de aceste reprezentări cari se ridică din inconștient; iar afecțiunile nervoase pot merge până la neurastenii și isterie.

Acestea ar fi pe scurt explicația vedeniilor, halucinațiilor, ispitelor la cari sunt supuși sfinții. Până aci însă nimic senzațional. Asemenea explicații au mai încercat și alții. Ne aducem doar aminte de sinistrul și desigurătorul caraghioslăc „științific” în patru volume a lui *Binet-Sanglé*, intitulat „*La Folie de Jesus*”.

Freud însă are și o teorie proprie. El pretinde anume că dintre toate reprezentările cari nu ne convin și care prin urmare sunt mai ales comprimate, cele mai supărătoare sunt cele de natură sexuală. Grupul cel mai frequent al reprezentărilor cari provoacă așa numitele neuroze ar fi așa dar cel sexual.

Asta este toată teoria.

Și acum comentariul.

Să presupunem că teoria ar fi perfect exactă (ceea ce totuși nu e cazul); când ar fi viața sfinților explicabilă prin psihanaliză? 1. când în adevăr ispitirile s'ar dovedi că sunt de natură isterică (și pe urmă, ce însemnează

histerie? Știe cineva să spue precis? I-am fi toată lumea recunoscătoare!). 2. când s'ar stabili că originea acestor vedenii isterice stă exclusiv în reprezentări de natură sexuală.

A dovedit cineva aceste două afirmații? Mi se pare că nu. Atunci?

(Spre dezolarea amatorilor de teorii pornografice trebuie de altfel să adaug că conceptul de sexualitate pe care îl întrebuințează Freud, este cu mult mai larg decât cel curent; așa de larg, încât el devine neprecis și irelevant).

Iată deci că redusă la ultima ei expresie, dar totuș riguros exactă, noua știință a psihanalizei nu se dovedește capabilă să explice viața personală a omului religios.

Să vedem atunci cum se comportă această teorie față de fenomenul religios însuș.

II

Transformând conceptul de sexualitate și lărgindu-i înțelesul, Freud a ajuns și la alte încheieri. Și anume el pretinde că tot așa după cum o mașină poate transforma de pildă căldura în lucru mecanic, respectiv în mișcare, sexualitatea are puțința să-și transforme energia ei într'o activitate spirituală. Despărțită, prin comprimare, de obiectul ei natural, sexualitatea își caută un alt obiect, mai adesea ori abstract, asexual, care e în stare să devieze energia dela linia ei originar sexuală și să o îndrepte pe calea unui proces de creare spirituală. Această transformare o numește Freud *sublimare*. De o astfel de natură ar fi între altele, conform psihanalizei, creația în ordine artistică: energie sexuală deviată.

Această concepție a fost aplicată și la explicarea faptului religios, care nu ar fi decât rezultatul devierii energiei sexuale. Numai că în fața problemei religiei, conceptul freudist de sexualitate s'a dovedit insuficient. *Werner Achelis*, care a încercat o interpretare psihanalitică a religiei, recunoaște acest fapt, și apelează la o derivație metafizică a psihanalizei, și anume la teoria lui *Hans Blüher*, care înlocuește noțiunea quasi-fiziologică de sexualitate, prin aceea metafizică de *eros*.

Două sunt așa dar momentele mai însemnate în teoria psihanalitică a faptului religios: sublimarea și erosul. Care este însă semnificația și valoarea acestei teorii? Să mărturisim: mediocră, nesigură și din punct de vedere al disciplinei științifice, inferioară.

1. Ea nu contestă existența fenomenului religios și nici a unui plan religios ontologic; ci încearcă numai o descriere a procesului religios din om. Deci, în cel mai bun caz psihologie și nu metafizică. Metodă falsă și analfabetă.

2. Teoria sublimării poate fi cel mult sugestivă. Ea nu e însă nici precisă, nici științificește stabilită, ea corespunzând unor fapte.

3. Conceptul de eros nu are nici un fel de limite. Contactul lui cu vechea sexualitate freudiană este aproape nul. Deci chiar dacă interpretarea psihanalitică a religiei ar fi stabilă, aceasta nu însemnează că religia e în funcție de sexualitate.

Iată chestiunea schematic expusă.

Situația e destul de clară. Teoreticianul respectivei secte basarabene nu prea are habar de lucruri. Nu face nimic; suntem siguri că va stăruia în teoretizări. Cei mai aprigi apărători ai „științei” au fost întotdeauna analfabeții.

10 Noembrie 1926.

DUMINICA.

Iertare! Iertare creștină. Cuvântul a fost prea des pomenit în ultimele zile. Dar la înțeleșurile lui câți dintre noi se vor fi gândit cu dinadinsul? Și totuș el trebuie lămurit.

Creștinismul este religia iubirii, a milei și a iertării. Religia celor slabi deci? A sclavilor? A, nu! Ci mai de grabă a eroilor. A eroilor umili și anonimi; a celor cari s'au înfrânt pe ei, a celor cari nu mai sunt ai lor, ci ai lui Dumnezeu.

Cine nu mai cere nimic pentru el, — e creștin.

Cine nu mai există prin el, — e creștin.

Cine s'a omorât în trupul lui, în ambițiile și poftele lui, dar trăește în spiritul și în legea lui, care e a lui Dumnezeu, e creștin...

Înseamnă însă aceasta că un creștin nu există, nu cere nimic, nu vrea nimic, nu luptă pentru nimic? Deloc. El este, luptă și cere împlinirea legii lui Dumnezeu.

De-ți va greși aproapele tău nu de șapte ori, dar de șaptezeci de ori câte șapte, iartă-l pre el. De sigur. De-ți va greși ȚIE ! De-ți va greși ție, nu ai nici un drept să-l osândești; căci cine te-a pus pe tine judecător în propria ta cauză: și de unde vei lua puterea să osândești, și hotărârea să execuți?

Cum de poți aduna atâta tărie în sufletul tău, încât să iei asupra ta păcatul grozav de a te înscăuna ca stăpân peste oameni? Deci iartă-l. Dar noi mai știm ceva:

Știm că batjocorit, scuipat, pălmuit și spânzurat pe cruce, Christos a gemut îndurător: Iartă-le lor, Doamne, că nu știu ce fac. Dar tot Christos îndurătorul a toate e cel care a luat biciul și a gonit pe zarafii și negustorii cari spurcau casa Domnului. De ce se uită așa ușor lucrurile acestea?

De ce nu ne dăm seama că blasfemăm și că batjocorim tocmai ce e mai cutremurător de sublim în creștinism atunci când bagatelizăm iertarea creștină făcând din ea o mușama cu care să acoperim păcatele ce se fac în potriva „legii”?

Căci tocmai asta e sublim în religia noastră: desrădăcinarea subiectivismului și a sentimentalismului obicinuit să centreze toate întâmplările asupra noastră înșine, — și punerea noastră absolută în slujba unei realități transcendente nouă. Iertarea în domeniul relativ al personalului e la locul ei: pentru că noi neexistând ca „noi”, insulta ce ni se face nu are obiect, nu există pur și simplu. Iertarea greșalelor greșiților noștri echivalează cu indiferența față de răul care ni se face pentru că acest rău noi nu-l simțim, nu trebuie să-l simțim. Așa fiind iertarea nu e un principiu de morală, ci o metodă terapeutică pentru prelucrarea noastră personală.

Dar atunci iertare pentru păcate; în potriva legii nu există pentru noi; ea nu stă în mâna noastră, ci în mâna lui Dumnezeu; singur poate Dumnezeu să ierte. Noi nu! Ar fi prea mare îndrăsneală, și orgoliul acesta ne-ar pierde.

Încetați deci, mieușei ai lui Dumnezeu, cu risipa de generozitate; **NON DE RE TUA AGITUR!**

29 Noemvrie 1926.

LA NAȘTEREA DOMNULUI

*...Iară Irod Împărat,
Cana Galileei...
Auzind s'a supărat,
Cana Galileei...*

...Când s'a născut Mântuitorul, în Roma stăpânea Octavian, — iar în Iudea Irod. Perechea era bună. Un aventurier crud și criminal, stăpânul. Un monstru perfid, vasalul.

Rareori istoria a avut să înregistreze orori mai insultătoare ale umanității. Un pripășit îndrăzneț și lipsit de scrupule, Irod era un Idumeu. Cu Iudeea nu avea nimic comun. Uzurpase domnia foștilor lui stăpâni din neamul Asmoneilor. Graetz, care obișnuște să se documenteze, ni-l înfățișează condamnând la moarte pe Hircan, ultimul domnitor din familia învinsă, și pe nepotul acestuia, Aristobul, căruia totuș, maică-sa Alexandra, o femeie îndrăzneată și întreprinzătoare, isbutise să-i câștige protecția lui August și a Cleopatrei. Se însoară cu Mariamne, sora lui Aristobul, ca să-și legitimeze tronul; dar sfârșește prin a o trimite la moarte. Tocmește un istoric, pe Nikolaus din Damasc, să-i facă o genealogie... babilonială; și e tot neliniștit. Domnia nu-i e sigură; peste tot nu vede decât primejdii, spioni, asasini plătiți. Archelaus, ultimul născut al Mariamnei e și el executat. Zadarnic. Ori ce pretendent îl făcea să tremure.

Superstițios și credul, terorizat de propriile lui crime și de grija păstrării unui tron care nu-i aparținea, — așa l'au găsit cei trei crai dela răsărit, cari veneau să-i anunțe nașterea unui nou rege în Iudea.

Să ne mirăm că, atunci când Magii nu s'au mai întors ca să-i spună unde e noul rege, el dă ordin să fie sugrumați toți copiii Betleemului? Câți au murit, nu se știe. Apocalipsa lui Ioan vorbește de patruzeci și patru de mii. Flavius Iosephus, tace. Dacă ar fi să credem pe Macrobius, în măcel a pierit și unul din fiii lui Irod. Pedepsă dumnezeiască, sau perversitate bestială?..

Biserica sărbătorește pe acești prunci, mai mici de doi ani, prima răscumpărare a turburătorului noroc de a ne fi venit Mântuitorul. Cunoscut un vechiu imn latin de o înduioșătoare frăgezime:

*Innocentes pro Christos
infantes occisi sunt...*

Prunci nevinovați fură uciși pentru Christos; asasinați în vârsta laptelui, de un rege criminal, ci urmează Mielușelului, el însuș fără pată. Salut, flori ale martirilor, pe cari în chiar pragul lumii următorii lui Christos vă smulseră, precum furtuna rozele înmugurite. Voi cele dintâi victime pentru Christos, turmă fragedă a jertfiților, la picioarele altarului, bieți copilași, vă jucați cu palmele și cununile voastre.

*Aram sub ipsam simplices
Palma et coronis luditis...*

Este una din cele mai emoționante și mai semnificative prăznuiri. A Copilul Sfânt, născut în ieslea simplă a Betleemului, căruia i se închină boul și asinul, păstorii și cei trei Magi ai răsăritului; stăpânul cerului și al pământului căruia îi pregătim în sufletele noastre „pat de flori” pentru a se sălășlui întru noi, spre mântuirea noastră! Desigur, asta e Crăciunul. Dar bucuria mântuirii nu e singură; și e atât de cutremurătoare, că nu o putem suporta cu inima liniștită. Ori ce bucurie se clădește pe o jertfă. Ca și bucuria veștii bune a nașterii Domnului, pentru care omenirea a plătit birul câtorva mii de prunci gătuiți. Care este jertfa noastră?..

Pedeapsa — o știm: Patru ani dela nașterea Domnului, Irod murea: îi putrezise carnea; viermii îi sfârtecau de viu trupul; îl frigeau picioarele; răsuflarea îi mirosea a stârv. Avea oroare de el însuși — și se omorî singur, nemai putând îndura chinuri oribile. Grozavă pedeapsă, de sigur, pe care cărțile noastre obicinuite nu ne-o țin la îndemână. Irod dispare pentru noi odată cu porunca pentru uciderea copiilor de sân. Noi uităm însă a ne aminti și valul nesfârșit de sânge și de lapte care a curs ca o răzbunare a Râului, cătră care omenirea trebuia să expieze norocul Mântuitorului înfăptuit, — și groaznica moarte a lui Irod, unealtă perversă a celui rău.

Să ni le aducem aminte astăzi, în această zi mare, ca o conștiință a jertfelor pe cari le datorăm, — pentru răscumpărarea izbăvirii noastre. Căci toate bucuriile fără reculegere — nu rezistă colțului vremii.

Sâmbătă 25 Dec. 1926.

„ ...ȘI S'A FACUT OM”

*În nesfârșitul întuneric eu
văd Treimea sfântă, și în
Treimea desprinsă din noapte,
în mijloc, mă văd pe mine
însu-mi în picioare.
Angelo de Foligno*

Așa mărturisim noi creștinii că Dumnezeu fiul s'a coborât pe pământ, s'a întrupat dela Maria Fecioara, și a devenit om. Pentru ca această coborâre a lui să însemne iarăși mântuirea noastră.

Poate că amintirea, în aceste zile de sărbătoare, a nașterii ca om a Domnului Christos, e un prilej de reflecțiune la ceea ce este mântuirea

noastră prin Messia. Căci ar fi cu mult prea sărac Crăciunul nostru, dacă nu l-am trăi decât în atmosfera lui dulce-aromitoare, dar lipsită de rodnicie, a obiceiurilor, și nu am încerca să depășim, cel puțin în această împrejurare, cercul îngust al concretului, în spre înțelesurile noastre mai adânci.

Nașterea lui Christos indică momentul *istoric* în care Dumnezeu s'a făcut om. Iar această apariție a lui Christos, anunțată de Legea veche în zeci și sute de chipuri, este faptul fundamental a adevăratei antropologii ca înțelegere a omului. De ce uităm așa de stăruitor a ne gândi la aceasta?

Conștiința greacă socotea pe om și Dumnezeu deosebiți și în închegarea lor intimă și spațial. Erau deosebiți și trebuiau să rămână așa. Iar lumea judaică a vechiului Testament nu gândea altfel.

Desigur, omul fusese creat după chipul și asemănarea lui Dumnezeu; dar păcatul original însemna căderea definitivă; isgonirea lui din paradis echivala cu o *schimbare de esență*, schimbare pe care Messia cel cu calul alb ar putea să o anuleze; iar încercarea Kabbalei de a depăși prin Adam Kadmon situația tragică a omului, a isprăvit într'un fel de panteism, cel puțin tot așa de fără ieșire ca și ancorarea în vechiul Testament.

Numai omenirea lui Christos a desfăcut cercul de fier al acestei vecinice și întunecate robii. Căci Dumnezeu în cea de-a doua ipostază a lui a devenit om, s'a purtat printre oameni și le-a trăit viața în forma ei vecinică și absolută. Christos — noul Adam.

Așa s'a stabilit legătura firească între om și Dumnezeu, — s'a ridicat din nou omul la conștiința esenței lui divine. Veacurile adevăratului creștinism aveau vie această conștiință, următoare cum erau cuvântului Sfântului Pavel, care știe că *omul va ține scaun de judecată pentru îngerii*. Omul deasupra îngerilor în ierarhia lumii adevărate, iată marele fapt făcut posibil prin întruparea lui Christos.

Ce departe suntem de lucrurile acestea, care ne interesează totuși în așa de înalt grad. E adevărat, noi stăm încă sub hipnoza „marei întoarceri” a renașterii; care așezând pe om în centrul universului, i-a redat autonomia, instaurându-l în vechea lui demnitate pe care i-o confiscase creștinismul. Dar chiar așa să fie? Reprezintă în adevăr mentalitatea modernă un plus de inovație omenească?

General vorbind, lumea nouă s'a străduit să integreze întreaga existență concretă într'un singur *proces*, mișcare pe o singură linie. Așa a fost înglobat și omul în ordinea naturală a lucrurilor, acordându-i-se poate, în

această ordine, o situație proeminentă, dar desbrăcându-l în fapt de atributele divinității.

Că aceste atribute există totuș efectiv, nu încapă îndoială. Probă însuș acest evoluționism de structură științistă, care nu s'a putut sustrage dificultăților rezultate din noul punct de vedere, decât prin îndumnezeirea realității concrete în care fusese coborât omul. De aceea toate sistemele metafizice ale lumii de după renaștere sunt precumpănitor *panteiste*. Soluție hibridă, fără îndoială, dar dovedind necesitatea de a vorbi cu Dumnezeu în categoria în care se plasează omul.

În toată această perioadă de sărăcire spirituală, singură mistica a isbutit să salveze antropologia, menținând-o pe piscurile înșorite ale metafisicii; mistica creștină și cealaltă.

Căci singură această cugetare a știut să nu părăsească punctul de vedere *cosmic* în înțelegerea și valorificarea omului, atunci când filosofia se bucura a crede că a surprins cheia înțelepciunii absolute, pentru că isbutise să integreze antropologia în domeniul *naturei*.

Dar tradiția gândirii mistice s'a pierdut; pe măsură ce a secat vâna religioasă a culturii. Omul a coborât din ce în ce mai mult în lumea lucrurilor, pierzând contactul cu divinitatea, din care totuși se împărtășește prin esența lui; — într'atât încât chiar pentru conștiințe religioase ridicate îngerul a devenit un ideal de perfecționare; uitându-se faptul elementar că, într'o cosmologie creștină consequentă, înger și om se mișcă pe linii deosebite; cel dintâiu nefiind decât ideal de sublimare *a lucrurilor*, cel de al doilea, treaptă de ajungere la Dumnezeu.

Gândurile acestea să ni le readucem în minte astăzi când vom asculta vechea solie „Nașterea ta, Christoase, Dumnezeul nostru, *răsărit-a lumii lumina cunoștinței...*” Poate că cel puțin nădejdea recâștigării pierdutei demnități omenești se va coborî mângâietor asupra noastră.

Duminică 25 Dec. 1927.

CONCORDATUL

D. Vasile Goldiș, fostul nostru plenipotențiar în tratativele cu Vaticanul, și cel care a semnat concordatul la Roma în vara anului trecut, publică într'o broșură textul concordatului întovărășit de un memoriu care indică până în amănunt chipul în care au fost duse tratativele și datele pe care a avut să se sprijine guvernul de pe atunci.

D. Goldiș se vede prin urmare autorizat să dea în public toate elementele discuției. Era singura persoană care avea calitatea să o facă. Cu aceasta, d-
sa desleagă mâinile celor cari cunoșteau deja faptele, dar cari eram ținuți
prin îndatoriri și indiscrețiuni a nu face uz de cunoștințele noastre.

Cu aceasta se satisface și dorința repetat exprimată a tuturor celor
interesați, de a se cunoaște textul unui tratat asupra căruia s'au spus prea
multe lucruri, dar s'au știut prea puține.

Publicațiunea vine la un moment foarte potrivit. Legea cultelor,
minoritare, depusă deja în Senat, ridică o adevărată furtună de proteste, în
care nu lipsesc argumente impresionante. Între ele cele ale clerului ortodox,
deoparte, ale românilor ortodocși de alta. Cum erau de așteptat însă,
discutarea legii cultelor a împins problema până la concordat, care este
considerat de unii ca originea însăși a răului. Și se cere pur și simplu
anularea acestui act.

Practic vorbind, anularea concordatului este foarte simplă. Textul
publicat de d. V. Goldiș cuprinde în art. XXIII, alin. 2 următoarea
dispozițiune: „Cele două părți contractante își rezervă facultatea de a
denunța prezentul concordat cu un preaviz de șase luni”. Prin urmare d.
Goldiș nu ne-a legat chiar așa definitiv de mâini și de picioare, cum ar avea
aerul să pretindă frații noștri de la „Telegraful Român”! Ce e mai ușor
guvernului, decât să anunțe Vaticanul că nu mai înțelege a observa
condițiunile contractului. Evident, dacă poate; adică, dacă are interes să o
facă.

E adevărat, punctul de vedere al societății Clerului ortodox e că statul
trebuie să renunțe imediat la această legătură. Numai întrebarea e ce
calitatea are clerul ortodox a se pronunța în această chestiune.

Argumentele pomenite în diverse memorii și moțiuni, cum că ortodoxia
ar fi generat și întreținut neamul românesc, fac parte, pentru orice om de
disciplină științifică, dintr'un arsenal retoric al cărui valoare de argumentare
e foarte redusă.

Noi nu discutăm, dacă concordatul e folositor sau primejdios; aceasta o
vom face cu un alt prilej, care nu va întârzia; ci vrem să stabilim anumite
fapte a căror ignorare face și mai dificilă discuția pe seama problemelor
religioase, discuție destul de grea prin natura delicată a problemelor.

Biserica ortodoxă — mai exact cei cari militează în numele ei —
obicinuește a identifica *neamul românesc cu ortodoxia*. În această chestiune
îi stăm alături. Toată nemulțumirea și tonul acru pe care presa unită le

păstrează față de acțiunea ziarului nostru provine din faptul că hotărât și repetat am atras atenția asupra caracterului hibrid și absolut nepotrivit structurii spirituale a rasei noastre a uniatismului.

Dar este absolut nefundată pretenția acelorași ortodocși de a identifica *ortodoxia cu statul român*. E la mijloc o confuzie împotriva căreia am scris în repetate rânduri. Nimeni nu a ripostat, pentru a face valabile argumente împotriva tezei noastre. În schimb confuzia persistă; și ea e utilizată cu o insistență care face să se ridice bănueli asupra bunei credințe.

Statul român este un organism politic modern. Ca atare, resorturile lui, structura lui, legile lui de evoluție și elementele hotărâtoare în această evoluție sunt astăzi streine — cel puțin în înțelegerea și voința oamenilor politici — de factorul religios. Noi nu spunem că este bine așa. Spunem numai că AȘA E. Încercarea de a solidariza statul cu interesele bisericii în genere, este prin urmare dela început sortită nesuccesului.

Iar încercarea de a le solidariza cu interesele ortodoxiei e nedreaptă. Trebuie să înțelegem odată pentru totdeauna că statul nu se poate identifica cu punctul de vedere al unei părți a populației sale, chiar dacă această parte reprezintă marea majoritate a locuitorilor, cu tot felul de drepturi istorice sau altfel.

Așa că protestul societății clerului ortodox e nepotrivit. Clerul ortodox nu poate indica *statului român* ce are de făcut în relațiile sale internaționale, în actele sale pur politice. Clerul ortodox poate cel mult cere ceva pentru el; dar nu e îndreptățit a interzice statului — care trebuie să fie neutral sub raportul religios — să dea altor confesiuni ceea ce crede el că trebuie să dea. Aci poate interveni altcineva; cetățeanul. Deci cetățeanul și nu clerul ortodox să stea la discuție astăzi cu statul. A făcut-o? Și în ce formă? Vom cerceta.

8 Martie 1928.

PENTRU REINTRAREA ÎN ORTODOXIE

*Zis-a oarecare dintre Farisei
Domnului Isus Hristos: „Spune
Apostolilor tăi să tacă. Iar
Domnul Hristos, răspunzându-le,
au zis lor: „Adevăr zic vouă,*

*că de vor tăcea aceștia,
pietrele vor striga”*

Năucitoarea hotărâre dela 23 Februarie, prin care Sf. Sinod al bisericii noastre, revenind asupra îngăduirii dela 5 ale aceleiași luni, interzice în chip formal prăznuirea Paștelor pe data de 5 Mai, începe a-și da roadele. Fără vrerea lui, numai prin faptul că nu a încetat un singur moment să apere punctul de vedere drept credincios, ziarul nostru devine centrul către care se îndreaptă plângerile — și nădejtile — tuturor ortodocșilor pe cari îi are această țară. (Și are mulți!). Tot felul de întâmpinări, prezentate personal, prin telegrame, prin memorii sau pantahuze se adună din toate părțile țării, mărturisind — împotriva tuturor scepticilor — cât de vie este în popor *credința*.

Întâmplările acestea le-am prevăzut. Iar împotrivirea noastră la multiplele nehotărâri sinodale, sprijinită pe nesfârșita serie de argumente pe care am înfățișat-o, verificată printr'o amplă schimbare de perspectivă, avea de scop nu numai restabilirea bisericii în drepturile ei, ci — încă evitarea unei agitații care nu se putea să întârzie. Urechea sinodalilor a rămas însă surdă la chemarea noastră. Iar răsvotul dela 23 Februarie însemnează că dela ei nu se mai poate aștepta nimic. De aceea tuturor celor cari în scris sau prin viu graiu ne întreabă ce mai e de făcut, le răspundem că de acum *campania aceasta trebuie strămutată de pe tărâmul împotrivirii teoretice pe cel practic al organizării unei rezistențe a dreptcredincioșilor*.

Până la inițierea acestei campanii însă, care nu mai poate întârzia prea mult, — lămurirea unei chestiuni prealabile: este această luptă pravoslavnic fundată, sau ridicarea împotriva Sinodului e un păcat de moarte? Părerea aceasta, a „cuminților” a fost desbătută în ultimele zile prin presă, — și ea merită să fie cercetată; pentru ca nici un fel de îndoială să nu se strecoare în sufletele credincioșilor, asupra a ceea ce ei au de făcut.

Să spunem deci din capul locului că părerea aceasta e falsă; și să o dovedim. Două sunt de fapt chestiunile în desbatere, și anume:

1. Există pentru un ortodox puțința să se împotrivească unei hotărâri a Sinodului?

2. Există pentru laici puțința de a fi la un moment dat în mai mare măsură deținători ai adevărului de cât ierarhia ecleziastică?

Într'un caz ca și în celalt, răspunsul este: DA. Și iată și motivele:

La chestiunea I. Așezarea bisericii creștine nu se sprijină pe un corp de prescripțiuni normative arbitrare și contractuale, cum e uneori cazul legilor juridice. Ca atare, orice dispoziție de caracter eclesiastic nu își are izvorul nici în *util*, nici în *bine*, ci în *adevăr*. Trăsătura caracteristică și esențială a așezării bisericii noastre este prin urmare *Adevărul*. De unde urmează că nu urmăm o indicație a bisericii pentru că e a bisericeii, ci pentru că ea exprimă adevărul. (Orice credință sau afirmație de altă natură este catolică). Evident, nu e vorba aci de beteagul adevăr științific, la dispoziția rațiunii omenești (asta ar fi protestantism de cea mai săracă speță), ci de adevărul religios, depozitat oarecum astăzi în dogme, canoane și predanie.

Din acest postulat fundamental decurge încheierea că *există o măsură obiectivă a adevărului*. Și că sinoadele nu pot hotărî cu dela ele inițiativă, ci numai în conformitate cu dogma, canoanele și predania. Iar dacă nu o fac, greșesc (cum am dovedit-o, de pildă, pentru sinodul nostru, în chestia calendarului). De altfel, sinodul local al unei autocefalii nici nu are darul hotărîrii fără greșală. Afirmațiile unui sobor arhieresc nu poate purta pentru norod semnul adevărului, decât atunci *când unește în aceeaș mărturisire pe toți episcopii drept credincioși, din toată lumea și din toate vremurile*. Este acesta cazul pentru hotărîrile Sinodului nostru, dela 24 Ianuarie, 8 și 23 Februarie? Evident, nu.

Sinodul, deci, poate să greșească.

Mai mult, sinodul a greșit.

Are drept un credincios, deci, să se împotrivească unei hotărîri a Sinodului? De sigur că DA, de îndată ce hotărîrea unui sobor ortodox nu este un act de autoritate, ci mărturisire a adevărului, și de îndată ce ori care creștin are măsura adevărului în dogme, canoane și predanie.

Din aceste considerațiuni decurge cu evidență și răspunsul.

La chestiunea II. Din moment ce adevărul pravoslavnic este obiectiv, de îndată ce există un precis cadru indicatoriu pentru orice nouă situație bisericească — cadru format de dogme, canoane și predanie — trebuie să admitem că mai degrabă e deținător al adevărului un laic care respectă acest cadru, decât un episcop sau o adunare de arhierei cari nu îl respectă.

Istoria e de altfel aci, pentru a ne confirma. Și încă într'un caz care ne e cu deosebire aproape. Când Românii din Ardeal au făcut la sfârșitul veacului al 18-lea unirea cu Roma, au acceptat această unire 83 la sută din preoți, dar numai 12 la sută din turma credincioșilor. Și atunci, întreb pe prea cinstiții apărători ai ierarhiei eclesiastice, — cine au fost în acele

împrejurări tragice păstrătorii dreptei credințe? Preoții cari împreună cu mitropolitul lor au trecut în proporție de 83 la sută sub stăpânirea Romei, trădând, *pentru interese lumești*, dreapta credință strămoșească, — sau poporenii dintre cari 88 la sută au rămas credincioși legii și au trecut în țara românească pentru a-și aduce de acolo Vlădică nou, pentru legea cea veche?

Să isprăvim deci cu falsa supunere față de o ierarhie care înfrânge legea.

Sinodul a greșit.

Sinodul să ispășească.

Avem dreptul a o cere, — și o vom face.

27 Februarie 1929.

ÎNVIERE

A înviat Christos.

Sunt ani de când întoarcerea prăznuirii acestei cutremurătoare fapte ridică în mine aceeași tristețe: iarăș voiui ceti aceleași comentarii și voiui auzi aceleași interpretări. Proastă literatură protestantă, anemic efort de „cugetători” pozitiviști în nevoia slăbănoagă de a împăca domeniul rațiunii cu cel al harului. Ca, și cum cine a intrat odată în împărăția harului se mai necăjește cu neputința rațiunii!

Ce zadarnică bâiguială — științifică, dragă doamne! — în jurul unui FAPT simplu și evident! „Renașterea naturii”, „mitul solar” și atâtea alte neputințe, pentru a excamota faptul năucitor, dar FAPT, al Învierii după trup a lui Christos. Căci a ”înviat, așa cum o hotărâ mai dinainte, de altfel, Scriptura; și a fost, după trup, în mijlocul alor Săi, în acelaș fel precis și *real* în care este în mijlocul nostru — trup și sânge — și va stărui să fie până la sfârșitul veacului.

A înviat, *cum vom învia și noi*, atunci când vor suna trâmbițele judecății din urmă, se vor rupe pecetile cărții și vor cădea zidurile carcerii *vremii*; adică la *sfârșitul veacului*.

Aci e doară toată „taină”; care nu e, de fapt, nici or taină, ci numai o neînțelegere. Noi vom învia din morți la judecata de apoi. Adică atunci când se va sfârși *istoria*, și vor cădea încercuirile timpului și spațiului. Ne-am născut în timp; am murit în timp; vom învia însă dincolo de veac. Întocmai ca Christos; devenit om și jertfit în veac; dar înviat în afară de acesta, și rămas în mijlocul nostru după natura lui de înviat în afara veacului.

Cum se lămuresc toate! Și învierea, și prezența lui deapănarea în mijlocul nostru! În sfânta împărțășanie este prezent Christos nu „în formă de” pâine și vin, ci existând în *chip real* ca trup și sânge. Nu e deci vorba de un simbol, de o prefigurație, ci de un fapt real. Și totuș... noi nu vedem acolo decât pâine și vin; de și este trup și sânge.

Ce însemnează asta? Însemnează că există mai multe planuri de existență; și că pentru fiecare din aceste domenii noi *trebuie* să avem mijloace speciale de investigație. Că nu putem să înțelegem prin rațiunea noastră decât ceea ce cade *în lăuntrul* veacului; și că pentru ceea ce este în afara lui avem nevoie de un alt instrument, în speță — al credinței.

Din această lume de dincolo face parte învierea după trup a lui Christos; care înviere, ca și înălțarea la cer, ca și prezența în mijlocul nostru, nu sunt *minuni*, decât în ordinea veacului și a rațiunii; dar sunt realități și existențe *firești* în ordinea care ține de domeniul credinței.

Simbol? Nu. Ci FAPT. Simbolic, poate fi cel mult *limbajul* nostru. Faptele însă nu pot fi simbolice, ci numai fapte, pur și simplu. A înviat Christos. Nu Christos-Dumnezeu, ci Christos-Omul, anticipând învierea noastră la sfârșitul veacului. *Anticipând-o*, dar nu schimbându-i natura. Învierea Lui e la fel cu învierea noastră; și după cum noi vom învia la sfârșitul veacului, deci *după încetarea* acestuia, așa a înviat și El: în afară de veac.

Afirmând prin aceasta existența mai multor lumi, de grade de realitate deosebite, sau mai exact, comportându-se în chip deosebit față de Absolut.

Și astfel învierea nu este actul prin care noi am fost mântuiți; ci numai anunțarea și definirea lumii în care vom trăi după judecata de apoi.

„Christos a înviat din morți, *cu moartea* pre moarte călcând...” Moartea lui, — deci *jertfa* lui este faptul hotărâtor al mântuirii noastre. Învierea este doar semn pentru viața veacului *ce va să vie*, deci nu a veacului care, pentru noi, este în acest moment.

Să lăsăm deci interpretările și încercările de a înțelege, și să mărturisim smeriți *credința* noastră nestrămutată:

„Și a înviat a treia zi după scripturi”.

20 Aprilie 1930.

ORTODOXIE

Groaznica întâmplare dela Costești ne-a pus — prin comentarii ale căror obiect a fost — încă odată în față înstrăinarea noastră desăvârșită de duhul pravoslaviei. Și mai întristătoare de cât toate a fost fără îndoială atitudinea prietenilor bisericii. Pârjolul acesta dumnezeiesc le-a luat glasul: ce or să zică credincioșii! Vă închipuiți... discreditul care cade asupra lui Dumnezeu prin faptul că tocmai cei care se adunaseră în Casa Lui au fost jertfele acestei grozăvii. Iar bucuria lor a fost fără margini, când au „aflat că „Evanghelia nu a ars”, iar mai acum un an se furase chiar la Costești salba dela icoana Sfintei Filofteia.

Bieții oameni erau salvați: aveau „explicația”. O minune de o parte, o pedeapsă cerească de alta. Pentru niște credincioși cari se străduiau să găsească scuze lui Dumnezeu, pleșca era în adevăr grasă.

Închipuiți-vă însă că s'ar afla cineva care să lămurească pe acești advocați ai Absolutului, că de când e lumea și există cărți, s'a constatat că aceste cărți nu ard decât foarte greu; mai ales cum se găsea sfânta Evanghelie dela Costești, strânsă între pardoseală și trupul preotului; și că afacerea cu salba Sfintei Filofteia nu ar fi decât o poveste. Ei, — ce s'ar întâmpla atunci? Ar rămâne Dumnezeu în vină sau în lipsă cu ceva față de noi? Și credința noastră ar avea prilej de clătire? La puțin s'ar mai reduce atunci viața și realitatea credinței!

Și cu toate acestea, punctul de vedere al „credincioșilor” noștri de astăzi ăsta este! Și anume cu două rădăcini. Prima, un fel de înțelegere negustorească a raporturilor dintre om și Dumnezeu. A doua, o necesitate, superficială prin natura ei, de a exprima în material conceptual și raționat manifestările lui Dumnezeu. Ambele tot așa de false și de străine faptului de credință și vieții religioase.

Raporturile negustorești, de „do ut des”, sunt, structural, de origine catolică. Ele se încadrează în tendința augustinică de a realiza împărăția lui Dumnezeu pe pământ, tendință degenerată în protestantism până la credința proastă că respectarea universală a percepțelor evangheliei, și prin aceasta stârpirea durerii pe pământ, este un ideal realizabil. Așa fiind, omul se roagă pentru ca Dumnezeu să-i dea în schimb o mai bună așezare a treburilor lui aci pe pământ. Și cum orice „avantagiu” are ca corelativ o jertfă, bietul om e dispus și la jertfa aceasta; cu atât mai mult cu cât Dumnezeu e un bătrân generos care vinde ieftin și bun. Există, astfel, chiar aci în București, o statuă făcătoare de minuni, a Sfântului Antonie din Padua, care face tot felul de afaceri — căsătorii, găsim de obiecte furate, etc. — în schimbul unei

jertfe, care de cele mai multe ori ia forma plății în bani. Acum de curând chiar, o biată femeie care-și împușcase — sau așa se zicea — amantul, a fost achitată de justiția românească, în schimbul unei plăți de 50.000 lei făcute către efigia Sf. Anton din Padua.

Forme, precum vedeți, cu totul inferioare ale lașității și neputinței omenești, cari nu au în fond, nimic comun cu viața religioasă. Și cărora ortodoxia le opune concepția, amețitoare ca adâncime de înțeles, a Ierusalimului ceresc pe deoparte, iar pe de alta a permanenței și a necesității terapeutice a suferinței pe pământ. Nu insistăm. Dar din aceste scurte indicațiuni se vede că toată această atitudine ortodoxă — amplu comentariu metafizic la problema lui Iov — implică acceptarea durerii și neopunerea la rău.

Iar aci, chestiunea se leagă cu cea dea doua falsă rădăcină — protestantă aceasta — a vieții religioase, și anume cu necesitatea superficială de a explica și de a înțelege hotărârile și faptele lui Dumnezeu. Vrem să înțelegem, pentru că ne închipuim că nu există decât un plan al realităților, cel al realităților raționate; în care om și Dumnezeu nu sunt decât existențe cantitativ deosebite; Dumnezeu fiind *mai* deștept, *mai* bun, *mai* puternic decât noi, dar lucrând după aceleași legi și norme după care ne conducem noi gestul și pașii.

Transpunerea în forme raționale a existenței a fost extinsă până dincolo de limitele veacului, și omul are pretenția să impună legea lui de înțelegere — Absolutului, încadrându-l în cele patru principii fundamentale ale logicei. Jalnică betegeală de minte protestantă, careia lipsa noastră de control și de disciplină ne îndeamnă să-i cădem victimă.

Și cu toate acestea învățătura ortodoxiei este și aci clară: „Neînțelese sunt căile Tale!”. Adică arătările lui Dumnezeu nu cad sub puterea noastră de înțelegere. Nimic din cele ce sunt ale lui, dintr'ale Lui *nu se explică*, ci pur și simplu *se acceptă*.

O calmă, umilă și senină acceptare a tuturor hotărârilor lui Dumnezeu asta este îndatorirea noastră dintâi și din urmă de creștini. Și asta am fi așteptat poate, să ni se spună într'o formă potrivită, în pastoralele duhovnicești cari nu puteau lipsi din această dureroasă împrejurare.

Minunea Evangheliei nearse? Pedepsă pentru salba furată a Sfintei Filofteia? Cel mult abrutizante superstiții de cari ortodoxia nu poate avea nevoie. Căci nenorocirea a fost; dar ea nu poate fi de cât scară pe care un

Dumnezeu îndurător ne-o întinde, pentru păcatele noastre spre Ierusalimul ceresc.

1 Mai 1930.

SĂ MĂRTURISIM PAȘTELE!

„Săvârșitu-s'au!” Cerul și pământul, iarăș împreună, pentru cea dintâia oară dela păcatul vechiului Adam, și-au ținut în noapte durerea: „astăzi s'a spânzurat pre lemn, Cea ce spânzură pământul pre ape...”; și s'a spintecat catapeteazma bisericii.

Ce cald și greu e aerul în noaptea asta! Cald și greu de rugăciune. Căci chiar dacă noi nu ne mai rugăm, undeva cântă pentru noi îngerii, și se roagă sfinții. Pentru noi; pentru păcatele noastre; pentru neînțelegerea și împietrirea noastră, care e cel mai greu păcat.

...În București se schimbă guvernul. Și am dezertat cu toții bisericile, ca să viermuim în vânzoleala treburilor noi. Fără să ne gândim bieții, că și guvernul care vine va fi tot cum va vrea Dumnezeu: după îndurarea lui, — sau după păcatele noastre. Pare că știm noi ce va fi? Și dacă va fi bun — fi-va el spre folosul nostru? Iar dacă va fi rău — ne va fi dat spre pagubă? Cine știe! Când sigur este că totul se petrece după căile *necunoscute* ale lui Dumnezeu.

Stau, numai, și cumpănesc ce lipsă de raport e între noi și vremuri. Și cum trecem cu ochii pe lângă porțile împărătești ale mântuirii! Cum? Reculegerea noastră a tuturor să fie mai puțin însemnată decât o schimbare de guvern? Mintea noastră nu ar fi fost mai clară, sufletul nostru nu ar fi fost mai ferm, dragostea noastră nu ar fi fost mai largă și hotărârea noastră nu ar fi fost mai rodnică după o săptămână de cufundare în noi înșine? Sau poate că așa a vrut Dumnezeu, ca de data asta destinele noastre să se înnoade când își dă duhul pe Cruce mielul Domnului, când plesnește cerul sub fulgere în miros greu de pucioasă, când ne prohodim Primăvara Dulce și stă pământul încordat în așteptarea bucuriei celei mari a Învierii? Cine ești!

Desigur, nimeni nu poate ști; dar evident e totuși un fapt: lipsa puținței noastre de a lega văzutul cu nevăzutul, lipsa de sevă metafizică a aplicării noastre la cotidian. Când începe o treabă românul își face mai întâi o cruce. De ce? Ca să cheme în ajutor pe Dumnezeu? Nu tocmai. Ci ca să pună acțiunea lui sub egida lumii *celeilalte*, de la care totul porcede; ca să deschidă înspre realitățile lui concrete poarta prin care să pătrundă Puterile

și Stăpânirile, ca să restabilească unitatea originală dintre Dumnezeu și creațiune. Crucea aceea simplă, înfricată și umilă este — cine s'ar fi gândit? — mărturisirea și închinarea cotidiană a Paștelor.

Căci Paștele asta sunt: marea dramă prin care, după hotărârea lui Dumnezeu, s'au aruncat *iarăș* punți de legătură între creațiune și Stăpânul ei. Restabilindu-se — ca posibilitate numai, e adevărat, ca posibilitate la îndemâna celor cari înțeleg și vor — starea de la început, când omul trăia cumpănit și împăcat cu el însuș în Dumnezeu.

Starea asta fusese ruptă prin păcatul primului Adam; care adâncise prin vina lui și a Șarpelui o prăpastie între el și Făcătorul lui, origine a tâcâielii, a sbuciumului și a chinurilor noastre. Pentru umplerea acestei prăpastii îi fusese făgăduită de la început jertfa Mielului, singura care putea să ne răscumpere. Ea a venit. Prin pătimirea lui Christos, Dumnezeu și Om, cel dealdoilea Adam. În zilele astea ni se împlinește jertfa făgăduită, — și mâine va răsună imnul de bucurie a învierii, pecetea mântuirii noastre, puntea dintre văzut și nevăzut. Căci a înviat *Dumnezeu-Omul*, lăsând să irumpă realitățile de DINCOLO-dincoace, și a înviat *Dumnezeu-Omul*, deschizând poarta celor de DINCOACE înspre Dincolo.

Așa. Vedeți ce posibilități mari, nebănuite ni se deschid și cum putem iarăși înoda firul bucuriei contemplative, al echilibrului nostru vecinic, rupt prin ispita diavolului?

Să mărturisim deci Paștele. Să facem ca cei simpli și adevărați semnul crucii la fiecare act al vieții noastre, slăvind și sfințind ori ce gust și orice început, asigurându-le rodnicia. Căci omul nu poate trăi desprins de Dumnezeu și cazna lui nu poate rodi în afară de El. Să facem semnul crucii, care nu însemnează acceptarea suferinței, ci, dinpotrivă cheazășia mântuirii.

La locul Căpățânii crucea de supliciu strălucește de toate nădejdlile noastre împlinite. Nu vrem să coborîm strălucirea asta în noi?

...Să facem deci semnul crucii, mărturisirea Paștelor!

12 Aprilie 1931.

PAȘTELE GÂNDULUI ȘI CELELALTE PAȘTE

Nu știu cum s'ar putea mai bine prăznui Paștele. Probabil că trăindu-le. Dar asta e din ce în ce mai greu. Pentru cei mai mulți dintre noi. A trăi Paștele — asta presupune a te duce la biserică; a te ruga *acolo*; a te supune — ceară moale și receptivă — tuturor sugestiilor transcendenței; a te pregăti

pentru coborârea harului lăsându-te purtat pe unda caldă și învăluitoare a cultului — minunată propedeutică la deschiderea cerurilor. Înțeleg, însă, că asta nu se mai poate. Asupra tuturor acestor amănunte și momente noi am gândit; noi, părinții noștri, părinții părinților noștri; de patrusute de ani încoace; sau noi singuri, cu mintea acestor patrusute de ani. Iar gândul omoară viața — ori de câte ori, orgolios, se ridică deasupra ei, voind să o stăpânească în loc de a i se supune și a o sluji.

Și așa gândul a omorât în noi Paștele în momentul în care am vrut să trăim ceea ce înțelegem, în loc să fi încercat a înțelege ceea ce trăim. A fost, desigur, în sufletul omenirii, cândva, undeva, o soluție de continuitate; când s'a întunecat totul și când la întoarcerea luminii ne-am găsit într'un alt peisaj spiritual. A fost. Nu înțelegem bine când și cum. Dar a fost. Și când pe crugul cerului s'a întors, ca în fiecare an, ceasul tainei pascale, auzul nostru nu se mai măsură pe trăznete, ci pe plesnituri de bici; fulgerile erau biete scânteii electrice, pe cari și noi le puteam fabrica în laborator la o simplă mașină a lui Whimshurst; și nu mai mirosea tot cuprinsul a pucioasă, ci ne gâdila înțepător nările doar fumul de iarbă de pușcă a focurilor de tracatruci! Paștele erau o amintire ștearsă, care nu se mai revărsa împlinitoare în suflete. Dar pentru că totuș, măcar ca moștenire (deși zăvorâtă cu nouă lăcate înțelegerii *ființei noastre*) încă mai dăinuia, ne-am îndreptat asupra ei cu cheia gândului.

A, desigur, din vechea taină am deslegat prea puțin. Un colț; o fărâmă. Dar pentru că fărâma aceasta era tot ce puteam înțelege cu gândul, am crezut că asta e tot. Și s'a născut astfel pentru omenire, chiar pentru cei mai buni dintre noi paștele nou, paștele cel sărac. În care taina a dispărut. În care omul-Dumnezeu a devenit omul-erou. Un erou al unei noi credințe, care pentru această nouă credință, *a lui*, se oferă în holocaust; cam așa cum pentru *convingerea* lui era să se ofere ca jertfă și Galilei — dacă nu l-ar fi isbit spaima durerii. Ce e Christos? Un erou al unei convingeri morale. Ce e Paștele? Prăznuirea amintirii unui proces juridic între două morale, în care peste veacuri a învins cea a victimei. Atât. Nu e destul?

Atât — nu e destul! „Probe” — de sigur nu am. Dar e ceva în ființa mea care se refuză cu încăpățănare gândului că Paștele ar putea să fie aniversarea unui fel de „afacere Dreyfus” de acum nouăsprezece veacuri. A răsunat în mine Joi seară strigătul sfâșietor al crainicului care anunță: „astăzi s'a spânzurat pre lemm, *Cela ce spânzură pământul pre ape*”; și s'a

strâns în mine sufletul în seara de Vineri la cântarea de prohodire, care mărturisea că în mormânt fu pusă, prin coborârea lui Christos, însăș *viața*.

Patimile, răstignirea și învierea nu sunt simboale, ci fapte. Ele nu „însemnează”, — ci „sunt”. S'au întâmplat aieva; iată, acum 1900 de ani. Și ne-au deslegat pe noi de păcat, de vină și de moarte. A trebuit să se jertfească cineva. Dar jertfa omului singur nu putea deschide din nou porțile cerului. Și s'a jertfit Dumnezeu-omul. A suferit pe lemnul de spânzurătoare ca un om — după ce ca Dumnezeu suferise pentru noi încă dela căderea lui Adam în păcat.

S'a răstignit deci;
și s'a îngropat;
și a înviat a treia zi.

Toate — „pentru noi oamenii, și pentru a noastră mântuire”. Ca să ne fie iarăș cu putință a arunca punți dela noi la Dumnezeu; de a eși din noi destrămându-ne în Dumnezeu; de a scăpa de noi — depășindu-ne. Ca să nu se mai sperie gândul nostru în fața morții, a murit El; cu moartea pre moarte călcând — omorînd deci moartea. Și a înviat — după trup — cum vom învia și noi la împlinirea vremii; când se va împlini și ceea ce credem atunci când mărturisim: aștept învierea morților, și viața veacului — ce-va-să-fie.

...Iată Paștele — pentru cari nu am probe, dacă voiți. Dar Paștele sunt, dincolo de gând, în inima fiecăruia, bucurie. Întreb, deci numai: unde e bucuria, acolo sau aci? Și poate că prin asta am făcut și proba. Pentru cine are nevoie.

1 Mai 1932.

CE E PREDANIA?

Una din cele mai mari primejdii care amenință ortodoxia românească — și cu ea însăș așezarea spirituală a poporului nostru în structura lui intimă — este nevoia de „înoire” pe care o simt din ce în ce mai stăruitor anumite cercuri teologice de la noi. Dacă această nevoie s'ar face simțită numai în unele personaje ridicule, scăpate în bălăriile teologiei rumânești, cari s'ar simți dezonorate dacă nu ar fi în stare să valorifice pe Fouillée sau chiar pe Ernst Haeckel pentru învățătura dumnezeiască, chestiunea nu ar fi tocmai așa de gravă. Se întâmplă însă că o problemă a „înoirii” există realmente în

orice viață religioasă. Astfel încât o cercetare atentă a situației, obligată a se ține deopotrivă departe atât de „științificitatea” inovatorilor, cât și de „ortodoxia” habotnicilor, e datorare să stabilească cu precizie sensul și limitele acestei înoiri.

Îmi îngădui să cred că, în ciuda frecvenței și gravității excepționale a erorilor în cari a căzut neliniștea reformatorilor, există un îndreptar sigur, așa zice: infailibil, în problema „actualizării” bisericii; și că numai ignorarea acestui îndreptat a făcut, aiurea și la noi, posibile toate greșelile pe cari le-am trăit sau le ispășim. Acest îndreptar este PREDANIA. Adică sfânta tradiție a Bisericii.

1. Orice învățătură religioasă, deci și învățătura lui Christos, este trăită de oameni. Trăirea aceasta, considerată în totalitatea ei spațială și temporală, constituie într'un fel viața însăși a învățăturii. Căci învățătura nu este un adevăr oarecare, pe care cineva l-a formulat odată, l-a săpat apoi într'o tablă de aramă și l-a pus undeva sub sticlă, ca să se uite lumea la el — sau chiar să i se închine. Ci e mai degrabă ca o sămânță; care e pusă în pământ, încolțește și dă roadă. La învățătura lui Christos se adaugă, deci, într'un fel, trăirea ei de către noi: ea nu mai este învățătură pur și simplu, ci învățătura care a rodit în noi, *învățătură rodită*.

Astfel fiind însă, *învățătura este un fapt, cu o istorie a lui, cu diverse momente cari se înscriu pe o curbă. Curba aceasta e însăși legea de desfășurare a posibilităților cuprinse în învățătură. Iar înscrierea la conștient, formularea diverselor momente, e ceea ce numim noi PREDANIE sau TRADIȚIE.*

2. Dacă însă orice așezare religioasă se definește prin învățătura inițială plus formula de identificare a creșterii ei, două primejdii amenință, permanent, o asemenea definiție: a) se poate ca o învățătură să crească strâmb; b) se poate ca o învățătură, chiar normal crescută, să fie fals formulată. Există oare garanții împotriva unor asemenea primejdii, și cari ar fi ele?

Răspundem: în creștinătatea ortodoxă ele există. Și anume, iată-le: adevărurile religiei creștine ortodoxe nu sunt adevăruri individuale. Viața lor se desfășoară într'o comunitate, — și anume în comunitatea de iubire care este Biserica. Atâta vreme cât această comunitate de iubire funcționează normal, este exclus ca creșterea învățăturii să fie strâmbă.

Asta despre creștere. Dar formularea? Formularea se face, la noi, în sinoade, de către sinoade, plecându-se de la principiul absolut just că

adevărul creștin, chiar atunci când e vorba de înțelegerea cuvântului lui Christos *e de natură conciliară*, și nu rațională — rațiunea individuală neavând nimic de spus într-o asemenea problemă. Cum însă un sinod funcționând normal nu poate da formulări eronate, și cum în biserica noastră există indicațiuni precise în privința condițiilor în cari trebuie să funcționeze un sinod, însemnează că noi putem ști care formulare e justă și care nu.

Garanția creșterii drepte a învățaturii și a formulării juste a acestei creșteri stă, deci, în normalitatea funcționării comunității de iubire și a sinodului, normalitate care este suficient indicată în ortodoxie. Iar dacă, prin imposibil, asta nu e încă deajuns, atunci mai există încă o garanție.

În adevăr: spuneam că viața, creșterea unei învățături se înscrie pe o curbă. Curba aceasta, chiar dacă nu poate fi calculată, poate fi în orice caz desemnată, cel puțin pentru ceea ce se leagă cu trecutul. Fiecare moment al ei trebuie să stea, structural, într'un raport organic cu toate celelalte, să se integreze în unitatea organică a curbei. Nu e locul să stăruim aci asupra chestiunii. Cine a făcut însă morfologie istorică sau mecanică, își dă seama cât de ușor e să stabilești dacă un moment oarecare se integrează organic într-o curbă sau nu. Și atunci problema e simplă: se integrează momentul, el poate fi acceptat; nu se integrează, — el trebuie respins, înlăturat, ca unul ce introduce o anormalitate în curbă, un dezechilibru în situație.

Cu alte cuvinte: *garanția valabilității creșterii învățaturii, sau formulării acestei creșteri stă în organicitatea ei, — adică în concordanța ei cu tradiția.*

3. Inaderența structurală a unui neam sau unei culturi la o formulă de viață religioasă sfârșește, mai curând sau mai târziu, prin desprinderea acelui neam sau acelei culturi de religia respectivă. Ea poate lua însă, provizoriu, și alte forme, cum ar fi de pildă încercarea de a reface învățătura. Așa au făcut, de pildă, protestanții, — cari au luat drumul întoarcerii la origine.

Întoarcerea la origine este, însă, o operație imposibilă pentru că ea însemnează pur și simplu înlăturarea predaniei, adică ignorarea caracterului viu și deci a creșterii învățaturii. E ca și cum, punând în pământ un bob de grâu părându-ți-se ție că a crescut rău, ai vrea să anulezi creșterea și... să te întorci la bobul neîncolțit. Încercând întoarcerea la origine protestanții ignorează faptul elementar că învățătura lui Christos nu mai este astăzi ceea ce stă scris în Evanghelie, ci această Evanghelie așa cum este ea înfățișată

de Biserică, adică de sfinții părinți, de sinoadele ecumenice, — cu alte cuvinte: Evanghelia trăită și crescută normal în comunitatea de iubire a Bisericii.

4. Acum știm însă ce e înnoire: înnoire nu poate să însemneze schimbare pur și simplu, ci creștere firească. Introducerea luminii electrice în biserică o fi înnoire, — dar creștere firească nu e. Pentru că lumânarea care arde în biserică nu este un instrument de luminare (altfel nu ar arde și ziua!), ci o jertfă omagială. Și nici retipărirea bibliei, ca promovare a religiozității, nu e creștere firească, — pentru că nu biblia ne mântuiește, ci Biserica.

Știm, deci, acum ce e înnoire firească, pentru că știm ce e predania, măsura ori cărei înnoiri, legea de creștere a învățăturii creștine.

1 Martie 1937.

POLITICĂ EXTERNĂ

APROPIEREA UNGARO-JUGOSLAVĂ

Lucrurile se petrec în imediata noastră vecinătate. Și totuș se pare că semnificația lor ne scapă. Nu știu dacă personalitățile cari mânuiesc, la Capul Podului, destinele țării, sunt în adevăr la înălțimea situației; dacă, cu alte cuvinte, înțeleg nouile raporturi ce sunt pe cale a ce stabili în centrul și sud-estul Europei, și dacă pot interveni activ în evenimente. Impresia mea este că conjunctura ne depășește, și că inițiativa ne-a scăpat. Un „mare” ministru de externe nu am avut de foarte multă vreme. Poate că nu l-am avut nici odată. Și totuși de el am avea foarte tare nevoie acum. Să credem e d. Mitilineu? Sau d. General Averescu?

Iată faptele. Mica Antantă care a fost oarecum centrul de gravitate al politicei noastre de după războiu, a intrat deja în disoluție. Era și natural. Ea nu pornea din necesitățile statornice ale Europel Centrale, ci era mai mult o asociație care asigura pe beneficiarii marelui războiu împotriva unor eventuale pretenții de revizuire a statutului acestei părți din Europa. Valoarea ei ca și importanța care i s'a acordat, rezultă mai mult din faptul că Franța avea nevoie de un grup de forțe care să țină oarecum, în șah mișcările Germaniei. Dar împăcarea dintre aceste două mari puteri continentale face inutilă și neinteresantă pentru Francezi existența mai departe a Micei Antante. Domnul Beneș, cum am mai spus-o și altă dată, se dovedește a nu fi mai mult decât un „Privatdozent”; și încă democrat. După întrevederea de la Thoiry, Ceho-Slovacia a luat calea pe care i-o indica noua situație și în acelaș timp situația ei statornică: în remorca Germaniei. Noul cabinet Ceho-Slovac constituit cu ajutorul Germanilor din Boemia, ca și discursul rostit cu acest prilej de primul-ministru Svehla sunt preludiul chiar al acestei orientări.

În acelaș timp însă în care d. Beneș se împacă cu Germanii și le făcea, la Geneva, tot felul de grațiozități, Horty se ducea la Mohaci, pentru a anunța apropierea ungaro-jugoslavă. După Germania, Ungaria. Al doilea obiectiv dispărea; și anume prin întovărășire cu Sârbii.

Apropierea Ceho-Slovaciei de Berlin ne interesează numai indirect. Legătura Belgrad-Budapesta ne atinge însă în deaproape. Ea pune problema balcanică în termeni cu totul noi, și ne obligă a lua o atitudine. Propriu vorbind, lovitura cea mare o primește Italia. Pentru a-și asigura libertate de

mișcare în Peninsula Balcanică, ea a urmărit o izolare a Sârbilor. Prietenia ei cu Bulgaria și cu Ungurii nu avea alt înțeles. Se pare chiar că a mers mai departe. Întoarcerea Contelui Banffy în Transilvania și cererea lui de a deveni cetățean român nu poate fi interpretată decât ca o încercare de a lucra pentru apropierea ungaro-română; evident sub auspiciile Italiei.

Acum toate aceste combinațiuni cad. Apropierea sârbo-ungară stabilește dintr'odată caracterul activ pe care îl va lua politica slavilor de sud din Balcani, sprijinită de data aceasta probabil de o alianță naturală, chiar dacă nu explicit și formal încheiată a țărilor din Europa centrală: Germania, Ceho-Slovacia, Ungaria, cărora Serbia nu le este decât o fericită avangardă.

În această nouă grupare de forțe și de interese, noi am fost lăsați la o parte. De această neglijență a profitat Italia; care a socotit întotdeauna cu noi în ambițiile ei balcanice. Iată deci și explicarea politică a interesului care-l prezintă pentru d-l Mussolini o înțelegere statornică cu țara noastră.

Situația României nu este însă de invidiat. În actualele împrejurări rolul nostru nu mai poate fi decât de a doua mână. Centrul politic mutându-se în Balcani, gruparea se face în vederea acestui fapt. Noi putem pecetlui definitiv soarta peninsulei alăturându-ne noiei confederații dunărene; dar colaborarea noastră, chiar dacă ar fi bucuroasă acceptată, nu este încă dorită. Ar fi deci să ne oferim, ceea ce nu e tocmai plăcut, chiar având siguranța că nu vom fi refuzați.

Ne rămâne desigur soluția cealaltă: cu Italia. De sigur, nu cea mai proastă. Dar pentru aceasta ar trebui să ni se ofere o situație de la egal la egal. Și mai întâiu să ne lămurim precis: dacă, cu ajutorul nostru, al Bulgariei, și eventual al Angliei, Italia poate câștiga partida balcanică; iar dacă da, cari ar fi în acest caz avantajii noastre, — mai mari decât cele pe cari ni le-ar da o victorie sârbo-ungaro-germană, căreia noi ne-am fi alăturat din vreme.

Iată datele problemei. Suntem curioși să știm cum le va mânui actualul nostru guvern.

23 Octomvrie 1926.

DE CE NU E BUN ȘOVINISMUL

Am scris, acum în urmă, în această foaie, o serie de articole asupra datelor orientării istorice a politicei noastre externe. Era o încercare de a desprinde elementele permanente ale vieții noastre de stat și de a căpăta din

aceste elemente indicațiuni pentru orientarea noastră. Am afirmat cu acest prilej că latinitatea noastră — principalul argument al celor cari pledează pentru o occidentalizare — este în bună parte o prejudecată. Pentru cine cunoaște cât de cât structura vieții noastre de stat și a vieții noastre spirituale, afirmația aceasta nu închidea nimic surprinzător sau... de rușine. De aceea în presa românească articolele mele au trecut necomentate.

Iată însă că aceste considerații au găsit un ecou la... Budapesta. Și anume în coloanele confratelui „Nemzeti Ujság”; care comentează punctul nostru de vedere, sub titlul „Abandonarea latinității valahe”. Am cetit. Am cetit, și nu mă pot dumeri nici acum. Ce a înțeles și mai ales ce a putut scoate confratele budapestan merită, în adevăr, atențiunea noastră.

Citez: „Cele scrise de ziarul *Cuvântul* sunt foarte instructive; și de natură a tempera entuziasmul exagerat care a contribuit la orientalizare și balcanizarea Ardealului. Articolul va avea de efect că Europa occidentală va lua notă de caracterul oriental al României; și va înțelege ce greu păcat au făcut cei cari, în numele democrației apusene, au aruncat Ardealul unei țări cu suflet oriental”.

Eu cred că dacă onoratul meu confrate ungur s'ar fi gândit că lucrurile acestea se cetesc și dincolo de granița țării sale, ar fi ezitat să le scrie. Pentru că, vedeți, peste graniță se găsesc și oameni cari să fie sustrași deformației „patriotice” de perspectivă. Și dacă nu altceva, dar cel puțin un lucru pot opune acești oameni considerațiilor patriotice de la Budapesta: că Ardealul nu ne-a fost „aruncat” de nimeni, — și ca atare „democrația apuseană” nu a avut nimic de spus în această afacere.

Cu „democrația apuseană” și cu „Europa occidentală” avem noi, de sigur, socotelile noastre: în care sunt înscrise precis debitul și creditul. Și nu am precupețit niciodată recunoștința noastră discretă, sobră și demnă, dar cu atât mai efectivă, atunci când am fost în situația de a fi primit mai mult decât am dat. Ardealul însă nu ni l-a dat nimeni. Nici măcar nu l-am luat noi. Ci Ardeal și „Țară” au mers unul înaintea alteia, ca două părți ale aceluiaș tot, atunci când s'a ivit prima împrejurare prielnică, pe care de un mileniu o așteptam cu dinții încheștați.

Dar confratele „Nemzeti Ujság” ne „denunță” Europei: vedeți, valahiiăștia nu sunt decât niște... orientali; și dv. le-ați dat Ardealul! Stranie și întristătoare atitudine. E destul de dureros să vezi un popor mândru ca cel al maghiarilor, — dar oare maghiar să fie redactorul autor al articolului? — coborându-se la rolul de delator. Când însă delațiunea e de așa calitate,

întristarea noastră devine jale. În adevăr, neamului omenesc nu-i e cruțată nici un fel de umilință.

Când noi ne-am exprimat îndoieii în chestia latinității noastre și am afirmat caracterul categoric oriental al civilizației românești, am exprimat nu numai un fapt, ci și necesitatea orientării politice noastre după realități. Nu ne-am gândit un singur moment că a nu fi occidental e o... rușine. Pentru că — am dovedit-o doară!! — nu există pentru un popor civilizații sau culturi superioare și inferioare, ci numai o singură formă de cultură; aceea de care el e capabil, în virtutea componentelor lui istorice. A pune însă, peste aceste imperative ale realității, în cumpăna valorificării, formula structurală a apusului și a răsăritului, și a decide fără nici un fel de discuție prealabilă în favoarea celei dintâi, iată ce nu poate face decât ceva care nu numai că ignorează primele elemente ale culturii și civilizației răsăritene, dar e străin și de dureroasa îndoială în care se frământă de un sfert de veac metafizica apuseană.

Evident însă, confratele nostru nu face numai teorie; ci el ar vrea să spună: ați aruncat Ardealul orientalilor ăloră de valahi; și nu ni l-ați lăsat nouă. Nouă, — cui? Desigur, nouă — Ungurilor; cari se știe doară că suntem occidentali. A ni se refuza nouă dreptul de a ne uni cu Ardealul pentru că nu suntem occidentali, și a-l cere dela democrația apuseană, pentru Unguri ca reprezentanți ai acestei democrații, iată, de sigur, încă o culme. Pe care o atinge „Nemzeti Ujság”; care știți ce însemnează: Gazeta Poporului.

În ce mă privește, eu am știut întotdeauna că Ungurii sunt de origine turanică și că reprezintă un popor tânăr, mândru, viguros, și — în păturile lui adânci — o rasă nealterată. Pentru aceasta i-am și prețuit întotdeauna; pentru ceace aduceau ei în centrul Europei: orizonturi largi de stepă, pasiuni puternice — cari impresionează chiar când se exercită în potriva noastră, — sălbatec romantism nostalgic al unui neam de plugari și păstori, viață autentică și un fel de cavalerism, unite toate într'un patriotism halucinant care a dat Europei cea mai înaltă și mai cuprinzătoare formulă metafizică a misticei statului.

Și iată-l acum pe confratele meu maghiar aruncând peste bord această magnifică moștenire, pentru a intra slugă proastă la occident. De ce? Ca să „capete” înapoi Ardealul. Ca și cum Ardealul se capătă și nu se ia, și ca și cum o țară cu un suflet ca al fraților noștri de peste munți se poate guverna cu mandat dela Europa apuseană, ca o colonie oarecare din Papuasie! Vai !

Nu scriu lucrurile acestea pentru Unguri. Nu-mi voi permite nici odată să dau lecții unui neam, mai ales când e străin. Le scriu însă pentru frații mei, Românii. Ca să înțeleagă ei ridiculul sinistru la care poate duce șovinismul; și ca să se ferească de acest cel mai greu păcat al unei rase.

21 Martie 1930.

ACORDUL AUSTRO-GERMAN

Să nu ne fie luat în nume de rău dacă vom spune că larva care s'a iscat în jurul uniunii vamale austro-germane are în ea un element de nesinceritate. Cum adică? Să fi venit faptul așa, pe neașteptate, — și marile cancelarii europene să nu fi știut, în adevăr, nimic? Iată ce ne e peste putință să credem. Căci evenimentele din ultima vreme — mai precis: din ultimele trei săptămâni — indicau că hotărâri însemnate se desbat între Viena și Berlin. Și nu evenimente asupra cărora s'ar fi păstrat, Doamne ferește, taină, ci publice! Brusca manifestare a îngrijorării și atitudinile protivnic categorice numai în formă, adoptate de presa și oficialitatea marilor aliați, apar deci, mai degrabă ca un fel de fișă de consolație pentru cehoslovaci, jugoslavi sau români, aliați sau foști aliați, dragă Doamne, cari — se crede în apus — ar avea ceva de zis în privința acestei uniuni vamale. Așa fiind, e mai potrivit, credem, ca evitând orice diversiuni „de atmosferă”, să judecăm lucrurile și puțin pe socoteala noastră.

După interesele pe cari ni le bănuiesc unii și ni le bănuim chiar unii din noi, țara românească ar trebui să ia categoric atitudine împotriva uniunii vamale austro-germane, aceasta amenințând tratatele și creând în Europa centrală — la al cărei statut noi suntem direct interesați — o nouă stare de lucruri, oarecum peste capul nostru și, cine știe, poate chiar în privința noastră. Așa pusă problema, se prea poate ca punctul acesta de vedere să fie îndreptățit. Numai că, după impresia noastră, s'ar putea ca problema să se pună și altfel; și anume nu din punctul *nostru* de vedere, ci din cel al realităților. Să ne întrebăm, cu alte cuvinte, nu dacă amintita uniune ne-ar fi de pagubă sau de folos, ci dacă, considerată în ea însăși, ea se încadrează în chip firesc în condițiunile realităților, sau nu este, eventual, decât o creațiune arbitrară.

Se afirmă, de pildă, că această uniune vamală nu ar fi decât preludiul unei uniuni politice, — în același fel în care „Zollverein”-ul din veacul XIX a dus la Germania federativă a lui Bismarck. Să ne opunem deci! Da? Mi-e

teamă că chestiunea nu e așa de simplă. Îmi aduc aminte, de pildă, că acum câteva luni câțiva oameni politici dela noi, e adevărat nu destul de serioși, anunțau o uniune vamală jugoslavo-română. Intenția era, evident, prematură; dar nu aberativă. De ce însă în legătură cu noi și vecinii noștri sârbi nu s'a vorbit, cu acest prilej, și de o uniune politică, dar se vorbește în schimb de un asemenea lucru în legătură cu acordul dela Viena? Pentru că, probabil, acolo sunt anumite elemente în plus, cari își așteaptă o firească îndeostulare. Iată deci, o indicație pentru cadrul în care, obiectiv și istoric trebuie discutată problema. Și mai sunt și altele.

General vorbind, trebuie să recunoaștem că dacă există o problemă a Europei centrale, ea nu a fost rezolvată de războiu decât în parte, pe latura națională; dar politic și economic, nu. Era, într'un fel în această parte a pământului, o stare de dezechilibru înainte de războiu, — această stare a continuat și după, chiar dacă din cu totul alte motive. Lucrurile acestea trebuiesc spuse odată răspicat. Din nefericire — o recunoaștem — e greu. Sunt unii cari cred că de câte ori vorbești de o soluție pentru Europa centrală, au dreptul să te socotească partizan al... vechei monarhii. Vecinii noștri Unguri, de pildă, nu concep o schimbare, decât... revenind la vechile granițe; — sau dacă nu se poate asta, se mulțumesc deocamdată cu o rectificare de frontieră. Evident că *asa*, nu se poate discuta. Nu pentru că, Doamne ferește!, ar fi puse în discuție granițele noastre — că doară știut e că aceste granițe nu pot fi puse în discuție de nimeni —; ci pentru că aceasta dovedește o totală lipsă de înțelegere a nouilor realități. Problema de azi a Europei centrale depășește în toate direcțiile vechea mentalitate, în care naționalul, politicul și economicul se amestecau într'o oribilă confuziune; și atacarea ei trebuie deci făcută pe alte baze.

Încercarea dela Viena este, teoretic vorbind, o asemenea încercare, și anume probabil numai un început. Puternice afinități de rasă și de cultură, cari merg uneori până la identitate, au pledat pentru începutul în *această* direcție. Principial însă, ea se putea începe și altfel.

Față de acest eveniment deci, întrebările pe cari trebuie să ni le punem sunt nu dacă asta ne convine sau nu; să ne însemnăm acest adevăr fundamental că *interesele noastre nu pot să meargă nici odată împotriva așezărilor firești*.

Va trebui, ca atare, să știm:

este acordul dela Viena o problemă a rasei germane, sau una a Europei centrale?

există în adevăr o Europă centrală?

poate fi considerată uniunea vamală austro-germană ca un început de soluție a problemei Europei centrale, sau nu?

Și mai ales:

se întâmplă lucrurile acestea la timp, — sau prea târziu? Nu cumva, adică, avem de aface cu vechea „Mitteleuropa” a lui Naumann, perimată astăzi? Sau mai precis, deși mai puțin clar: înțeleg austro-germanii această uniune vamală ca o *soluție*, ori ca o *metodă*?

Iată adevăratele chestiuni pe cari le ridică acordul dela Viena. Ele trebuiesc cumpănite, — și rezolvate în consecință.

26 Martie 1931.

ÎNSPRE REALITĂȚILE NOASTRE

N'am mai auzit nimic, în ultimul timp, despre o acțiune a Europei în legătură cu uniunea vamală austro-germană. A fost, la început, o agitație prin presă, cu întrebări cominatorii cu amenințări mai mult sau mai puțin deschis formulate, și pe urmă — tăcere. Pe undeva, la Geneva, una din numeroasele comisii ale Ligii Națiunilor studiază chestiunea. Atât. Iar austro-germanii își văd de treabă.

Lucrurile se întâmplă deci exact așa cum am prevăzut noi din capul locului, — și cu toate acestea nu avem nici un merit. Nu avem nici un merit, pentru că era elementar să se întâmple așa. Au putut și judeca și crede altfel, numai cei cari și-au închipuit că există o Europă și o solidaritate europeană eficace. Și s'au înșelat.

Europa nu există. Nu există unitate spirituală. Ceeace numim noi astăzi spirit european este o atitudine precumpănitor anglo-saxonă, aș zice specific anglo-saxonă, care nu isbutește a încadra decât nord-vestul Europei, lăsând în afara acestei structuri spirituale într'o bună măsură sudul și întru totul sud-estul și estul continentului. De altfel această structură nici nu definește spiritul european ca atare; ci însemnează pur și simplu, o preponderență istorică, pe o anumită perioadă: cea care începe ca renașterea. Dacă mâine sub spirit european se va înțelege acelaș lucru, e cu totul îndoelnic. Căci astăzi spiritul european se definește prin structura anglo-saxonă cam în acelaș fel în care acum două mii cinci sute de ani el se definea prin cea greacă, acum două mii prin cea romană și așa mai departe. Dacă însă „spiritul european” nu e o realitate unitară, ci numai unul din aspectele (și

anume cel mai prestigios într'un moment dat) ale unui conglomerat de spiritualități, — impenetrabile, ca toate formele de cultură, — nu se mai poate vorbi, din acest punct de vedere cel puțin, de solidaritate europeană.

Dar Europa nu e nici o unitate economică. Înăuntrul continentului există sau se pot constitui, probabil, asemenea unități. Ele se pot constitui și cu depășirea granițelor continentului, așa cum de pildă a urmărit-o politica colonială. Dar o unitate economică formată din totalitatea statelor Europei, — asta nici nu există, și nici nu se poate constitui.

Ce însemnează atunci Europa? O unitate geografică? Nici asta. Rusia întoarce fața mai degrabă înspre răsărit, iar primele culturi și state europene nu s'au clădit pe baza unității geografice a Europei, ci pe cea a Mediteranei. Atunci?

Atunci — Europa nu există ca o realitate, ci numai ca o ficțiune, iar luarea ei în considerare nu e numai lipsită de eficacitate, ci deadreptul primejdioasă. Rusia de astăzi e cea mai vorbitoare pildă. În Rusia revoluția există virtual de 200 de ani. Adică de pe vremea lui Petru cel Mare, care și-a închipuit că poate să radă bărbile rușilor și să transforme toată țara, așa lipsită de unitate, inconsistentă pentru ochiul logic, dar *reală*, cum era ea, într'un stat european. Două sute de ani realitățile rusești s'au sbătut în cămașa de forță a împăratului Petru, — și pe urmă au plesnit legăturile. Era natural. Dar iată, de mai bine de doisprezece ani revoluția își caută drumurile, și nu le găsește. De ce? Nu pentru că e vremea prea scurtă dela izbucnirea revoluției până astăzi! Ci pentru că revoluția rusească a fost și în bună parte este încă, în mâna unor „Europeni”; căci totul s'a redus, o bucată de vreme, la înlocuirea „europeanismului” țarului Petru prin „europeanismul” lui Karl Marx. Greșală fundamentală, — căci revoluția rusească nu era de natură economică, ci politică etică; pe deoparte. Iar pe de alta, pentru că formula economică a Rusiei, pe care marxismul trebuia să o „asaneze”, nu era cea „europeană” a capitalismului, împotriva căruia — și pentru înlăturarea mizeriei decurgând din ea — pășește la acțiune marxismul.

Iată, în adevăr, unde pot duce confuziunile născute dintr'o înțelegere redusă a realităților. Să mai adăugăm că ceea ce petrece cu Rusia s'a petrecut și se petrece încă și cu noi? Este un adevăr trivial. Cam dela 1840 până astăzi noi nu am făcut decât să ne întrebăm ce zice „Europa” și ne-am forțat să ne potrivim pasul după „ea”. Aproape un veac, în care un popor tânăr și sănătos, face politica eroilor lui Caragiale. Fără să se întrebe un singur moment ce este această Europă și dacă în adevăr ea există.

Este evident că astăzi stăm la o răscruce. Frământările prin care trecem nu sunt semn numai de neputință și inconsistență; ci, mai degrabă, vânzolelile chaosului în proces de diferențiere și de precizare. Și iată tocmai când trecem prin aceste dureri, din lagărul țărănist, adică de acolo unde ar fi trebuit să ne așteptăm mai puțin, ni se servește teoria crizei „europene”, și necesitatea de a ne solidariza cu ea !

Este fals. Politica se face cu realitate. Cine vrea în adevăr să rezolve ceva în așezarea noastră, trebuie să se lămurească odată că activitatea noastră politică trebuie să pornească de la realitățile românești.

Este, de altfel, — oricât de paradoxal s'ar părea — singura cale pe care se poate, eventual, ajunge la sprijinul „Europei”!

16 Aprilie 1931.

...ȘI DESPRE MARI NOȘTRI ALIAȚI

Problema beneficiilor

Suntem de o bucată de vreme în bătaia presei franceze. În bătaia întregii presei; de stânga și de dreapta; de opoziție și de guvern. Oficioasele ministerului din Quai d'Orsay, cel puțin, țin fruntea. De ce? Deocamdată nu ni se spune precis. Ne aflăm în perioada de preparare. Suntem deci atacați pe chestiuni lăaturalnice și gingașe. Cu falsuri și perfidii desigur. Dar chestiunile nu sunt mai puțin gingașe. Asta, în sincer limbaj găzetăresc se numește șantaj. Fac o presiune într'un punct pe care eu ți-l socotesc vulnerabil, pentru a te sili să cedezi pe o chestiune, alta, în care nu am asupra ta nici un mijloc de constrângere. Trudă zadarnică, cinstiți confrăți de pe malurile Senei, noi la șantajii nu cedăm.

Așa fiind, eu socotesc că e pentru ambele părți mai practic să spunem lucrurile pe nume, punând în discuție adevăratele puncte litigioase. Metoda aceasta a sincerității fiind în actualele împrejurări singura care poate duce la o înțelegere sau cel puțin la o prietenească lămurire. Presa franceză (în fond, guvernul francez), e îngrijorată de eventualitatea unei schimbări de front pe cale de a se opera în politica noastră externă. A existat, se spune, o alianță de pe urma căreia România s'a ales cu întregirea hotarelor ei etnice. Se pare însă că acum România ar intenționa să renunțe la această alianță. Frumos e?

Frumos sau nu, — nu știm. Deocamdată avem însă impresia că problema este rău pusă. Ce vor, anume, să spună aliații și frații noștri Francezi? Că noi am fost beneficiarii unei alianțe, — și că, prin urmare, există pentru noi obligația de a rămâne mai departe în cadrul ei, ca să ne plătim oarecum pentru beneficiile pe cari le-am tras? Asta nu poate fi chiar așa de exact.

Noi credem că dacă alianță a fost, apoi de sigur că beneficiile au căzut de ambele părți; căci nu ne închipuim alianțe leonine între Francezi și noi, în cari partea leului să nu revină tocmai nouă. În adevăr: noi am avut o alianță pentru purtarea războiului. Ea s'a făcut nu pentru că aveam noi nevoie de ea, ci pentru că le era de nevoie Francezilor. Afirmația, oricât de paradoxală s'ar părea, nu e mai puțin perfect valabilă. Pentru ce a fost purtat oare războiul? Pentru mai multă libertate, și pentru a face posibilă exercitarea dreptului de autodeterminare a națiunilor. Și ce am căpătat de pe urma războiului? Teritorii? Da, dar nu teritorii cucerite prin arme. Mai exact, noi nici nu am căpătat teritorii; ci am cooperat ca să izbândească un principiu. Căci nu suntem un stat mărit prin victoria armelor, ci prin izbânda unui principiu. Nu ne-am cucerit frații, ci le-am înlesnit puțința de a hotărî ei asupra destinelor lor. Proba? Tratatetele de pace nu au făcut decât să consfințească stări de lucruri care se înfăptuiseră deja; unirea Ardealului cu Vechiul Regat, unirea Bucovinei și a Basarabiei cu vechiul regat. Am avut, e drept, un tratat de alianță cu puterile alături de cari am purtat războiul; dar nu s'a ținut seamă de el. De aci și revolta lui Ion Brătianu; care nu înțelesese că pacea nu se discută pe baza tratatelor de alianță, ci pe baza drepturilor decurgând din principiul autodeterminării; ceea ce ne scurta, e drept, de câțiva kilometri pătrați, dar ne dispensa în schimb de orice solidaritate morală, în viitor față de aliați.

Căci, în adevăr, cui datorăm noi unitatea națională? Voinței fraților noștri de peste Carpați și Prut, cari au hotărât că vor să fie una cu noi. De sigur, această voință a fost eficace între altele și pentru că există puțința exercitării drepturilor decurgând din principiul autodeterminării. Era însă, pentru asta, nevoie ca noi să intrăm în războiu? Să presupunem, un moment, că noi am fi stat neutri, și că totuș războiul s'ar fi câștigat, — adică ar fi învins principiul dreptului de autodeterminare. Li s'ar fi putut refuza Ardelenilor sau Basarabenilor dreptul de a se uni cu noi? Evident, nu. Prin urmare: dacă am intrat în războiu, e pentru că aliații noștri de mai târziu aveau nevoie de sprijinul nostru întru câștigarea partidei începute. Aveau nevoie, sau cel puțin așa credeau ei.

Așa fiind însă, noi nu suntem în nici un fel beneficiarii bunăvoinței aliaților, ci acei ai unui principiu pentru izbânda căruia am luptat și noi — după puterile noastre. Cum ni s'a dat oare mai mult decât ni se cuvenea? Mai întâiu nu ni s'a dat nimic; Ardelenii și Basarabenii au venit ei la noi. Dar, presupunând că ni dat. Ni s'a dat mai mult de cât ne revenea? Atunci aliații au încheiat o pace nedreaptă și artificială. Nu ni s'a dat mai mult? Atunci ce obligații mai avem față de aliați, — după încheerea păcii?

Să nu ni se mai vorbească deci de anumite îndatoriri de recunoștință. Pentru că asemenea îndatoriri nu avem. Iar după ce am lămurit acest prim punct, să punem problema pe adevăratele ei date.

12 Iunie 1931.

Alianțele noastre

SOLIDARITATEA VECHILOR ALIAȚI

Ziarele românești continuă a reproduce extrase din presa franceză, unde suntem admonestați în forme mai mult sau mai puțin acceptabile și unde — în sfârșit! — a început să ni se vorbească și de necesitatea păstrării vechilor alianțe ale războiului. Mărturisim repetat că am fi preferit din capul locului această metodă; pentru că e cea a bunei-credințe și a demnității omenești, și ar fi evitat confrăților noștri parizieni penibilele falsificări și nedelicatele imixtiuni în chestii ce nu-i privesc, la care s'au dedat, spre paguba legăturilor sufletești dintre ei și noi. Dar pentru că, chiar așa tardiv și neîndemânatec cum problema se pune, nu noi ne vom refuza unei discuțiuni.

Ni se cere, și se cere mai ales de către Francezi, să nu rupem solidaritatea vechilor aliați, — a țărilor și popoarelor cari au făcut umăr la umăr războiul. Frontul acesta comun formează oarecum unul din postulatele politicii învingătorilor continentali. Care sunt însă fundamentele și îndreptățirile lui?

Vom observa, mai întâiu, că o obligațiune morală în acest sens nu există: a) pentru că solidaritatea aceasta a fost ruptă de mult prin atitudinea Angliei și Italiei; ceea ce însemnează că dacă noi am avea de gând să ne schimbăm în adevăr orientarea — ceea ce nu este zis — nu am face decât să urmăm pe unii din foștii noștri mari aliați cari au înțeles de mult să-și aleagă drumuri proprii;

b) pentrucă, după cum am dovedit-o mai ieri, nu am intrat în războiu numai pentru folosul nostru, — contractând deci anumite obligațiuni de recunoștință sau altfel —, ci în virtutea unei învoieli cu foloase de ambele părți. Cum ar fi fost, în adevăr, beneficiile numai de partea noastră, când noi a trebuit să intrăm în războiu în momentul în care era mai amenințat Verdun-ul, și când Rușii se învoiseră deja cu puterile centrale asupra împărțirii țărilor românești?

Așa fiind, va trebui să ni se concedă că menținerea vechilor alianțe — a celor din vremea războiului — nu se fundează pe trecut, ci pe viitor; adică pe avantajile ce aceste alianțe ni-ar asigura de aci înainte. Acest adevăr elementar are însă darul de a schimba fața problemei. Căci greutatea nu mai cade acum pe menținerea vechilor alianțe — desiderat lipsit de sens — ci pe interesele noastre de stat și naționale. Este adevărat, de pildă, că unul din aceste interese e pentru noi formulat în principiul intangibilității granițelor noastre; și că, PRINCIPIAL, cei cari au făcut alături războiul, au câștigat izbânda și au dictat pacea, sunt interesați la menținerea acestor granițe; dar numai principial; pentru că de fapt s'ar putea ca pentru unii din foștii aliați o graniță să fi fost necesară așa cum s'a stabilit ea în 1919, — dar să fie astăzi necesară în altfel, mai ales când nu e a lor. (În privința aceasta aliații și prietenii noștri Polonezi au o experiență prea dureroasă, pentru ca noi să putem trece cu ușurință peste asemenea eventualități). Dar dacă solidaritatea care exista între aliați în momentul încheierii păcii, nu mai există astăzi, sau s'ar putea să nu mai existe, atacată cum e uneori de interese divergente, atunci e de la sine înțeles că solidaritatea vechilor aliați nu poate fi un îndreptar și o țintă pentru politica noastră externă. Cine crede și scrie altfel — și sunt și din aceștia — greșește; pentrucă ia în brațe o problemă fals pusă. Căci solidaritatea vechilor aliați nu este un scop, ci un mijloc. Scopul este: păstrarea țării în granițele ei actuale și promovarea unei vieți ordonate și cât mai îmbelșugat posibile înlăuntrul acestor granițe. Pot să ne asigure vechile alianțe împlinirea acestui scop, imperativ absolut al vieții noastre naționale și de stat? Vom fi cei dintâi bucuroși să păstrăm aceste alianțe. Nu înțeleg, nu vor sau nu pot să o facă, vom fi *siliți* să ne orientăm altfel. Nu pentrucă am voit-o noi, ci pentru că am fost împinși să o facem.

Asupra nouilor alianțe pot plana, de sigur, îndoieli. (Planează în orice caz regrete sufletești în legătură cu cele vechi). Dar nici așa de sceptici nu trebuie să fim. Franța s-a apărat acum 15 ani și cu ajutorul Italiei căreia îi

luase totuș Nizza și Savoia, iar pe frontul de Vest au luptat alături Germanii și Austriacii, cari avuseseră nu chiar așa de demult ceva de descurcat la Sadowa.

Nu e vorba să fim brutali. Cinismul, chiar în politica statelor, e de prost gust; și până la urmă, păgubitor. E însă, de sigur, vorba să nu înfruntăm realitățile. Iar realitățile dictează: nu se fac alianțe pe ce a fost, mai ales când în ceea ce a fost soldurile s'au balanțat. Politica oricărei țări stă sub imperiul necesităților de azi și de mâine. Dar așa fiind, solidaritatea vechilor aliați, nu poate forma obiectul unei politici de stat decât: 1) dacă această solidaritate există efectiv, 2) dacă ea continuă să fie eficace în cadrul nouilor probleme cari se pun unei țări. Iată punctul de vedere real și sănătos.

Veți spune însă că peste toate interesele unei politici de stat, există totuș între Francezi și noi, o legătură sufletească ce nu se poate nega. Incontestabil. Nu poate să fie, și nici nu trebuie negată sau slăbită. Dar despre asta, — cu alt prilej.

14 Iunie 1931.

Alianțele noastre

O LEGATURĂ DE DRAGOSTE... UNILATERALĂ.

Încercările mele de a lămuri problema alianțelor rumânești în datele ei a ridicat într-o anumită parte a presei bucureștene proteste furtunatece. Simple declarațiuni de dragoste pentru Franța, romanțe pe chitară, de un gust îndoielnic, cu acompaniament de pitpalac, sau insulte nestăpânite pentru puținătatea mea, aceste proteste nu aduc până în prezent nici o idee și nu contribuiesc în nici un fel la lămurirea chestiunii. Învățat să discut pe fapte și pe argumente și să mă păstrez, în materie de rațiune, insensibil față de gargariseala sentimentală — chiar cu riscul de a părea paradoxal și de a înfrunta prejudecăți adânc înrădăcinate, cu valoare circulatorie curentă — nu-mi găsesc deci, spre sinceră părere de rău, puțința de a răspunde preopinenților mei. Constat însă că protestele există și, cum unele din ele sunt sincere, consider faptul ca simptomatic; meritând, prin urmare, o explicație.

Argumentul principal al protestatorilor este strânsa legătură sufletească, iubirea care există între noi și Franța. Iubirea aceasta e *un fapt*. Și, ca atare, nu o vom nega. Numai că, sunt fapte și fapte. Fapt e de pildă o îmbielșugată

ploaie la vreme, dar năvălirea lăcustelor tot fapt e. De unde urmează că faptele trebuesc și ele cercetate și înțelese, înainte de a le accepta și a ne supune lor. În speță, întrebarea care se pune este: legătura aceasta de iubire între noi și Franța, este ea esențială plămădirii noastre sufletești și așezării noastre de stat, sau nu? În cazul întâiu, o alianță de toate felurile franco-română, este cu totul recomandabilă — ca fiind necesară; în cazul dealdoilea însă, ea nu se poate impune decât pe baza unui schimb de avantagii concrete privind prezentul și viitorul apropiat. Să vedem așa dar care e situația.

Incontestabil, iubim pe Francezi. Vorbim franțuzește și cetim la fel. Călătorim cu predilecție în Franța și le cercetăm universitățile. Instituțiile noastre de învățământ sunt organizate după modelul francez. Mai mult: învățăm să cunoaștem istoria lumii în funcție de istoria Franței. Așa era pe vremea mea, — așa e și acuma. De aceea și simțim cu Francezii. Așa de mult, încât adesea simțim *ca* Francezii.

Iubirea aceasta e așa de puternică, încât ia uneori forme aberative. 13 Martie 1906 e o dovadă. Mai sunt însă și altele. Cred că nu există în lume o țară în care miniștrii să nu cunoască decât foarte aproximativ limba concetățenilor lor, dar să vorbească în schimb impecabil franțuzește. Noi avem asemenea miniștri. Asta poate să nu fie grav; dar nici normal nu e. Mai grav e însă că s'au găsit și se găsesc la noi miniștri — oameni respectabili — cari într'un moment dat să fi putut spune: să piară Rumânia, numai să învingă Franța. În ori ce altă parte a lumii asemenea oameni ar fi fost lapidați. La noi se bucură de mare cinste. Atât de adâncă e la noi iubirea pentru Franța și cele franțuzești.

Este adevărat, nu suntem siguri dacă acestei iubiri a noastre îi corespunde, din partea Francezilor, una la fel. Mișcări de generozitate față de noi sunt rare. Sau în orice caz nu le cunoaștem. De la ei la noi, sprijinul a fost mai adesea negustoresc. Atitudinea lui Clemenceau la conferința Păcii, o cunoaștem. (Nu spun că Brătianu a avut dreptate; dar nu spun nici că nu a avut. Asta e o altă chestiune). Ni s'a semnat protocolul Basarabiei, desigur; dar semnătura ne-a fost negociată. Și era totuș vorba de bunul nostru drept. Ni s'au dat bani cu împrumut și asta e adevărat. Sunt însă banii cei mai scumpi pe cari i-a împrumutat vreodată cuiva Franța.

Știu, nu suntem oameni de treabă. Sau cel puțin nu am fost guvernați de oameni de treabă. Suntem nevoiași și adesea incorecți în relațiile noastre internaționale. Oameni străini cari au venit pe la noi, cu banii și cu munca

lor, au avut de suferit; nu numai din pricina dorinței lor exagerate de câștig, ci și din pricina obiceiului nostru de a... vămui câștigurile. Dar îndreptățește asta tratamentul așa de aprig la care adesea am fost supuși? Sau mai exact: dragoste e asta?

Cu ce e îndreptățită, mă rog, abandonarea noastră în mâinile d-lui Finaly de la Banque de Paris et des Pays Bas? Cu amenitatea d-lui Lugojanu și cu francofilia d-lui Mihai Popovici? Evident, nu e nebun cine mănâncă șapte pite, — e nebun cine i le dă. Și pitele le-am dat noi; întâia și a doua oară. Dar a accepta șapte pite, atunci când știi că nu ți le mai dă nimeni altul, și că nu ai dreptul la ele, — asta nu însemnează tratament pe bază de iubire.

Frăție de cruce și legătură sufletească franco-română? Nu. O reală iubire, uneori de forme exagerate și anormale, din partea Rumânilor pentru Francezi. La care însă nu se răspunde de fapt cu aceeași măsură. Așa în cât raporturile noastre sunt clare: noi îi iubim; ei cei mult se lasă a fi iubiți. Et encore!

Înțelesul dragostei noastre pentru frații noștri Francezi trebuie căutat deci numai aci, la noi.

O vom face.

18 Iunie 1931.

Alianțele noastre

LICHIDAREA ROMANTISMULUI 48-ist

Nu știm cum se va desfășura până la sfârșit încordarea sentimentală franco-română; căci încordare este, dacă presa de acolo și de aci răsfrâng în adevăr realități. Nu știm, și nici nu avem propriu zis vreo dorință în această privire. Singura noastră dorință, mărturisită și altfel, fiind să se asigure țării noastre o politică de alianțe cu adevărat rodnică.

Un ziar francez vorbea în ultimul timp, în legătură cu noi, de o politică franceză a Europei. Mărturisim că problema e rău pusă. Pentru noi nu poate fi vorba nici de una, nici de cealaltă; ci numai de o politică românească în cadrul european; și anume, *în cadrul european* — DACĂ E NEVOE. A urma o politică franceză sau germană a Europei însemnează a fi francezi sau germani. Nu suntem, însă, nici una nici alta; suntem numai români. Mici, neputincioși, păcătoși, bicisnici, — dacă vreți d-vs. — dar Români.

Știu, ni se vorbește de un fel de identitate între noi și francezi. Într'un fel ne-am și ocupat de ea, când am subliniat legătura de dragoste dintre noi și ei. Dar ce fel de identitate e asta? Stă etosul franțuzesc în plămada sufletului și culturii noastre? Sau s'a constituit, poate, noul stat românesc prin gând și faptă franceză? Vedeți, problema e vastă; și complicată. Nu o voi ataca pe latura spirituală; ea ar fi de altfel, în ocurență, irevelantă. Mă gândesc însă la latura cealaltă, a constituirii statului nostru. Ce este — deci — francez în organizarea statului modern românesc?

Evenimentele cari au dus la închegarea României de astăzi au urmat două linii deosebite: una, a faptelor mărunte, cotidiene, întâmplate în chip firesc, fără un plan propriu zis, — aceea a dezvoltării economice a țărilor române; alta, a intențiunilor reformatorii, a faptelor de voință urmând un plan și un gând conștient, — aceea a dezvoltării noastre politice propriu zise. Cea dintâi începe la 1828 cu pacea dela Adrianopole; cea de a doua la 1848, cu revoluția munteană. Unde sunt Francezii?

Cu siguranță, nu în primul domeniu de activitate. Intrarea noastră în lumea comercială a Europei s'a făcut prin Englezi. Englezii sunt în adevăr, cei dintâi negustori cari ne-au cumpărat grânele, anume imediat după 1828. Stăpânirea lor asupra piețelor românești de grâne s'a întins de-alungul întregului veac al 19-lea; în așa măsură, încât îmi aduc aminte că acum vre-o 40 de ani, în copilăria mea, sterlingul englez circula încă în mod curent pe piața Brăilei.

Cât despre industrializarea țării și despre comerțul de bani, aceste două activități au luat naștere la noi, sub un impuls precumpănitor german. Afirmațiile mele sunt așa de evidente, încât Francezii abandonaseră înainte de războiu țara noastră ca făcând parte cu totul în această privință din zona de acțiune germană. Așa se explică de altfel dificultățile pe cari le-a întâmpinat prin 1915 Marghiloman, când a voit să încheie un împrumut de stat la Paris.

Dar dacă așa numita revoluție burgheză s'a născut și s'a desfășurat la noi fără nici un fel de participare a Franței, — apoi cu siguranță că aportul acesteia a fost precumpănitor, aproape exclusiv așa spune în domeniul revoluției și constituirii statului românesc politic. Nu direct, desigur. Istoria rolului lui Napoleon III în nașterea României moderne ar trebui probabil fundamental revăzută (lucrările d-lor Iorga și Al. Dem. Marcu au făcut-o de altfel). Indirect însă, da. Toți revoluționarii munteni dela 48 din Franța vin. Atmosfera publică în care aceștia au putut lucra este tot de importățiune

franceză. Veți spune că fiecare țară și-a avut 48-ul ei. De sigur. Dar al nostru nu e, pentru asta, mai puțin francez. Și, pe urmă, să nu uităm că, după revoluție, constituția noastră în fond franceză a fost, ca și așezarea noastră juridică sau cea școlară. Este neîndoios deci că dacă Franța a lipsit dela nașterea sau constituirea economiei noastre naționale publice, și private, apoi ei îi revine, în schimb, ca influență partea leului în așezarea politică a țării.

Asta e adevărat. Numai că, o dezvoltare așa de ciudată ca cea a statului nostru impune o cercetare mai amănunțită; iar în acest cadru apar alte întrebări; ca de pildă: a mers la noi viața economică pe aceeași linie cu cea politică? Răspunsul e, — nu. Și mai departe: dintre cele două serii de fapte, economice și politice, care a fost mai în acord cu condițiile noastre specifice și deci care a atârnat mai greu în cumpăna dezvoltării noastre? Și aci răspunsul e clar: cea dintâi. Cea dintâi, adică tocmai cea în care influența franceză a lipsit cu desăvârșire.

Și iată, atunci, încheierile. Viața statului nostru a fost dominată la suprafață de o clasă de oameni politici, care forma oarecum opinia publică văzută, și care, compusă în cea mai mare parte din avocați — oameni de concepții și cultură franceze — a dat aparatului nostru *formal* de stat și vieții publice a orașelor o înfățișare precumpănitor franceză. Sub această aparență pulsa însă cotidianul viu, gestul mărunț și sănătos de creație al negustorului mare sau mic, al meseriașului și al plugarului, care nu aveau nimic de aface cu revoluția de la 48, cu parlamentarismul și democrația și care-și găsea îndeșularea în munca și ostenele lui proprii. Iată adevărul.

Care ne îngăduie, deci, să spunem că *influența franceză la noi nu s'a manifestat decât în regiunile păturei suprapuse, și nu a însuflețit decât activități ale căror legături cu realitățile românești sunt mai degrabă îndoelnice*. Afirmație care înfruntă multe obicinuințe de gândire, de sigur, dar care nu înfruntă adevărul. Și principalul asta e.

Așa fiind, ne e greu să admitem că gând și faptă franceză intră în plămada așezării noastre de stat; iar necesitatea de a face o politică franceză a Europei, încetează pentru noi de a fi un lucru de la sine înțeles. Nici politică franceză, — nici germană; ci, așa cum e normal, o politică românească. Încotro ne duce ea, asta e o altă chestiune. Pe care statul nostru va trebui să o discute. Recunoaștem, după război datoria noastră e ca *întâiu* să o discutăm cu Francezii. Dar numai atât. Căci există cel mult un drept de preempțiune al Francezilor asupra noastră; o opțiune însă, nu.

Nădărdum că asta o vor concede și Francezii, și ne vor înlesni calea unei înțelegeri. Cu ei.

19 Iunie 1931.

CUMPĂNA DREAPTĂ

Nu cred în utilitatea acțiunii antirevizioniste. Și o spun deschis, cu toate că îmi dau seamă de calitatea replicii care va urma unei asemenea afirmațiuni: insulte — ad personam. Insulte. Ei și? Parcă va fi pentru prima oară; și parcă asta schimbă ceva în situația de fapt.

Nu cred în utilitatea acțiunii antirevizioniste, — și nici nu o înțeleg. Există, desigur, peste graniță o acțiune revizionistă. Răspunsul la o asemenea acțiune nu e însă, nu poate fi cel care se încearcă a se da aci la noi.

Vezi, un om ți-a furat căciula. Și s'a bucurat de ea o bucată de vreme. Până când, într'o zi, ți-ai prins omul la strâmtoare, și ți-ai luat căciula înapoi. Omul, — ce să facă? A pornit-o prin vecini: că, uite, că mi-a luat căciula pe care eu o purtam de zece ani; că eu fără căciulă nu pot să trăiesc — capăt guturaiu; că o fi ea căciula lui, dar vezi că nu-i șade bine, și pe capul meu era mai chipoasă; și așa mai departe. Asta face el. Dar tu ce faci? Ai de făcut ceva? Ce? Vrei să pleci și tu pe la vecini? Ce să spui? Că e căciula ta? Asta o știe toată lumea!! Că nu vrei să o dai înapoi? E ca și cum ți-ai închipui că te crede cineva în stare de așa prostie. Tu, deci, nu faci nimic. Nu ai nimic de făcut. Cel mult, dacă îți îndeși mai bine căciula pe cap; și ridici din umeri; lasă-l, nene, să spue! Iar în buzunar, îți faci mâna pumn. Pentru o întâmplare ca aceea. Dar să ți-o faci!

Țipă unii împotriva granițelor noastre? Țipă. Am Țipat și noi pe vremuri împotriva granițelor lor. Și încă cu mai mult cuvânt. Ei fac deci, astăzi, ceea ce într'o formă mai cuviincioasă — poate și pentru că aveam mai multă dreptate — am făcut noi eri. Asta este însă relevant pentru întreaga problemă. Căci o problemă există. Dar precum înainte de războiu această problemă a fost rău pusă, — așa și astăzi.

Înainte de războiu vecinii noștri stăpâneau, *în stăpânire națională*, neamuri și ținuturi cari întreceau cu mult neamul și ținutul lor. Asta crea o situație labilă. Așa de labilă, încât noi nici nu prea aveam interesul să ne mișcăm. Complexul acela lipsit de orice fel de omogenitate trebuia să se

desfacă. Și desfăcându-se, trebuia să ne arunce în brațe partea noastră de firească moștenire. Precum s'a și întâmplat.

Astăzi vecinii noștri umblă pe la toate porțile plângându-se. Plângându-se împotriva a ce și cui? Împotriva istoriei și a așezării lui Dumnezeu? A! dacă ar fi fost la mijloc un act arbitrar, de violență! Dacă am fi cucerit noi cu armele Ardealul sau mai știu eu ce! Dar nu. N'am cucerit nimic. S'a desfăcut, după încheieturile prost lipite vechea monarhie, și s'au tras toate neamurile la matca lor. Ostașul nostru? Nu a creat istorie. El numai a murit, ca un mărturisitor, cu jertfa trupului lui, în fața lui Dumnezeu. Mărturisind pentru neamul lui și drepturile acestui neam. Iar când a trecut dincolo de munți, la sărbătoarea unirii, el nu a fost decât portărelul lui Dumnezeu. Care Acesta dăduse hotărârea.

Și acum, ce vor vecinii noștri? Să ne întoarcem la cum a fost? Absurd. Căci dacă cum a fost era bine, ceea ce a fost nu s'ar fi desfăcut. Nu s'ar fi desfăcut așa de firesc. Și totuș, e incontestabil, vecinii noștri suferă. Și nu e numai treaba lor. E și a noastră. Căci suferința la granițele noastre nu poate să nu fie, într'un fel sau în altul, suferință și pentru noi. Problema există. Nu în forma în care o pun vecinii noștri. Și am văzut de ce nu. Dar există. Ea se formulează așa: cum se poate ajunge aci, în valea Dunării, la o formulă de conviețuire pacinică; sau cu alte cuvinte: care e formula de echilibru stabil a Europei centrale.

Să nu ne îndreptăm, pentru aflarea unei soluțiuni la vecinii noștri cari agită formule revizioniste. Nu vom găsi nimic. Ei sunt fericiți posesori de ieri, cari se consideră nefericiți deposezați de astăzi. Că au stăpânit pe nedrept, că stăpânirea lor era stearpă și crudă, asta să nu le-o spui. Să nu le-o spui, pentru că e zadarnic. Nu o vor înțelege. Dacă ar fi putut-o înțelege, ar fi făcut altă politică și nu ar fi ajuns aci.

Soluția să o căutam la noi, în noi. Iar puterea noastră, în generozitatea noastră. Nu în generozitatea noastră față de vecini. Asta să o evităm. Pentru că asta jignește. Nimeni nu are nevoie de pomana nimănui. Și mai ales un popor — nu. În generozitatea noastră, adică în felul nostru larg de a înțelege realitățile și de a trata problemele. Singurul care poate duce la soluții trainice și rodnice.

Pe scurt? Iată: Revizionismul este o atitudine care nu duce la nimic. Ar duce, cel mult, principial, la vechea stare de dezechilibru dinainte de războiu. Condamnabilă. Și condamnată prin desfășurarea istoriei. Dar tocmai de aceea „antirevizionismul” nostru de astăzi nu poate duce nici el la

nimic. Pentru că nu e decât aceeași mentalitate revizionistă, transpusă dincoace la noi, în termeni așa zicând românești.

Să mergem deci la aniversarea dela 1 Decembrie. Ca la prăznuirea împlinirii unei dreptăți istorice. Dar să lăsăm adunările antirevizioniste. Cari nu fac decât să învenineze o situație; pe care noi suntem destul de tari ca să o stăpânim și fără aceste adunări.

Cu aceste adunări însă, starea de spirit necesară unei largi soluții a problemei, care nu se poate să știrbească drepturile noastre nu pentru că sunt ale noastre, ci pentru că sunt firești, după așezarea lui Dumnezeu — starea nouă de spirit e bătută în coastă, și asta e păcat.

...Pentru că totuși problema există.

1 Decembrie 1932.

TRATATIVELE CU RUSIA

De când se vorbește de tratative cu Sovietele pentru încheierea unui pact de neagresiune, a început să reapară în presa noastră, în o parte a ei cel puțin, acea nesfârșită serie de clișee așa zicând premonitorii, mergând toate înspre aceeași încheiere categorică: nici o legătură, nici o discuție cu „bolșevicii”, acești criminali ordinari, etc.

Atitudinea aceasta e cel puțin ridicolă. Căci lăsând la o parte chestiunile litigioase dintre Rusia și noi, — litigioase cel puțin în părerea lor, nu e mai puțin adevărat că Uniunea Republicilor Sovietice e un stat de 150 de milioane locuitori, și încă un stat în hotarul nostru. Nu e însă ridicul să ne închipuim că vom putea noi ține la infinit în carantină pe un vecin care administrează mai mult de jumătate din întinderea Europei, și încă partea cea mai bogată?

Și presupunând, prin imposibil, că am putea să o facem. În ce scop? Și cu ce perspective? Atitudinea noastră ar fi îndreptățită oarecum, dacă am ști că actualul regim e pe punctul să cadă, și să fie înlocuit sau cu un regim rus care ne-ar conveni nouă, sau cu un regim... european care ar lua în exploatare colonială Rusia.

Regimul rus care să ne convină nouă, nu-l prea vedem. Nu ne-a convenit Rusia țaristă; nu ne-a convenit Rusia lui Miliukow și a lui Kerenski; nu ne convine republica lui Stalin. Putem noi aștepta ceva mai bun?

Și, în definitiv, ce ne repugnă nouă în actualul regim? Ar fi, să spunem, un impediment pragmatic-politic: Sovietele nu vor să ne recunoască

drepturile noastre asupra Basarabiei. Asta nu e serios. Drepturile noastre asupra Basarabiei nu pot forma un obiect de discuție. Pentru că sau Rusia vrea să meargă la Constantinopol pe la gurile Dunării, și atunci nici un regim — ori care ar fi el — nu ne va respecta drepturile asupra Basarabiei, chiar dacă ele ar fi recunoscute prin două zeci de tratate; sau Rusia renunță la planurile Împărătesei Caterina, și atunci Basarabia nu mai are nici o însemnătate pentru ea. Recunoașterea protocolului Basarabiei este însă, precum se vede, o chestiune de politică externă rusească și nu una de regim intern. Iar dacă e vorba de politică externă, mai ușor ne putem înțelege cu un regim actual care socotește Rusia drept o țară eur-asiană, de cât ca un regim „civilizat”, „occidental”, care ar urma tradiția concepțiunii petrinice.

Impedimentul moral? Nu putem sta de vorbă cu oamenii cari au distrus, au jefuit și au omorât? Asta doar ca să râdem. Noi ne mai aducem, doară, aminte de o Europă întreagă care pentru motive analoage nu voia, acum 100-150 de ani, să stea de vorbă cu Franța! Și pe urmă, cine suntem noi să aruncăm această bulă de excomunicare, atunci când nici un alt stat european nu o mai face?

Ar mai fi, de sigur, impedimentul principal-politic, republica sovietelor reprezintă o formulă revoluționară cu care nu voim să avem de aface; tratativele cu Rușii însă, ar putea înlesni propaganda lor la noi; și asta ar însemna „bolșevizarea” noastră. Am impresia că ideile noastre despre stările din Rusia sunt cu totul neclare.

Rușii au făcut o revoluție. Au făcut-o însă nu numai pentru ei, ci pentru noi toți. În acelaș fel în care la 1789 Francezii au făcut o revoluție pentru toată lumea. Probă că e așa, faptul că, în afară de Rusia, pretutindeni astăzi în lume regimul capitalist-burghez trece printr'o gravă criză; și o criză nu trecătoare, de îndată ce țări ca Anglia sunt de părere că vechea structură capitalist-burgheză trebuie părăsită.

Rusia a făcut deci revoluția. A început-o adică. Și de atunci, de 15 ani, caută într'una formula convenabilă. Bolșevism? Nu. Bolșevicii nu mai sunt de mult la putere; și republica sovietelor nu mai e de mult bolșevică. Inerția face ca anumite forme și formule bolșevice să fie încă astăzi în circulație. Inerția și anumite necesități de oportunitate tactică. În fond însă, perioada romantic-revoluționară, cu ideologii ei, cu „doctrina” ei scoasă deadreptul din cărți, s'a închis de mult. În Rusia se caută astăzi, cinstit, patetic de cinstit, și cu mijloace adesea impresionante, o nouă formulă de viață. Care va fi aceea? Dumnezeu știe. Se poate spune însă că ea nu va fi cea

comunistă — sau cel puțin că nu va fi cea comunistă a manifestului comunist și nici a internaționalei a treia. În așa măsură încât bieții comuniști din afară de Rusia apar astăzi — față de actualul stadiu al revoluției rusești — ca niște naivi cari luptă în slujba unei cauze de mult pierdute.

Primejdia comunistă — care era o primejdie întru atât întru cât urmărea realizarea unei formule artificiale, livrești în simetria ei geometrică — a trecut de mult. Ea nu mai e valabilă decât în țările îngust reacționare, care se închid cu încăpățănare prefacerilor firești ale vremii. Rusia comunistă a trăit. Rusia e o țară în revoluție, pur și simplu. Dar în revoluție sunt astăzi toate țările mari ale Europei. Vă închipuiți, poate, că în fond revoluția e mai puțin la ordinea zilei în Anglia sau în Germania decât în Rusia? Nu. Diferența e numai în formă. Împrejurările impunând celei din urmă metode mai radicale. Dar atât. Refuzăm noi însă să tratăm cu Anglia sau cu Germania? De ce, atunci, boicotul acesta pronunțat în potrive Republicilor Sovietice?

Suntem naivi, — sau ce suntem?

6 Ianuarie 1932.

CEALALTĂ FAȚĂ A TRATATIVELOR

Controversa asupra unității tratativelor cu Rusia continuă în presa noastră. Dar — oricât de tragi-comic ar fi — trebuie să o mărturisim: continuă la noi, pentru că continuă... în Franța. Căci, nu știu de ce, dar așa am eu impresia că dacă presa franceză de dreapta nu ar avea aprehensiuni împotriva unui pact franco-sovietic, nu ar exista aprehensiuni de asemenea natură nici la noi. De când însă societatea telefoanelor asigură o așa de minunată legătură București-Paris, am devenit și noi mai informați — dacă nu mai inspirați — și mai europeni în anvergura considerațiilor noastre.

Îndărătnici și retrograzi cum suntem, noi nu întrebuițăm telefonul cu Parisul decât pentru treburile noastre particulare. Rămânând ca inspirația în materie de politică rumânească să o luăm din realitățile noastre de aci. Să continuăm, deci, discuția cu elementele noastre.

Discuția, nu însă controversa. Căci controversa, dacă e bine sau nu să avem relații de ori ce fel cu Rusia, pentru noi nu există. Pentru motivele pe cari le-am arătat aci; — și cari nu pot fi lipsite de valabilitate decât dacă nu vrei sau nu poți să înțelegi adevăruri elementare. Împotriva cărei stări nu e nimic de făcut.

Sunt, însă, din punctul de vedere al politicei noastre rumânești, o serie de chestiuni cari trebuiesc lămurite. Nu numai în interesul relațiilor eventuale ruso-române. Ci în interesul general al fixării unei metode — ca să zicem așa — în politica noastră externă.

Va trebui să începem prin a recunoaște că momentul în care încep aceste tratative nu a fost ales de noi, — și ca să fim complet sinceri — nu ne convine, sau în orice caz ne convine mai puțin nouă decât Rușilor. După câte știm, nu s'a observat încă în chip public că tratativele acestea ruso-polone și ruso-române ajung în faza decisivă tocmai acum în preajma deschiderii conferinței dezarmării. De ce tocmai acum? E simplu: Polonia și România au în Europa, ca țări stând în hotar cu Rusia, poziție cu totul specială; care le asigură în discuțiile asupra limitării armamentului, dreptul la un mai ridicat coeficient de înarmare.

Dacă Rusia se grăbește astăzi cu tratativele, o face desigur și pentru ca la conferința dezarmării — unde va fi prezentă — să ne înfățișeze ca fiind pe calea unei normalizări a situației, și să ne conteste acest drept la o mai puternică înarmare. Evident, nimeni nu e bucuros să întrețină armate noi. Mai ales pe aceste vremuri. Dar este situația noastră normală, și se va normaliza ea în curând în așa măsură încât să renunțăm noi la coeficientul nostru excepțional? Nu. Sau e, în ori ce caz, o chestiune de discutat; și nu una care să se poată rezolva acum. Iată, însă, că la conferința dezarmării Rușii vor ridica, probabil, această problemă; în defavoarea noastră. De ce? Pentru că au prilejul să o facă. Și cine le dă acest prilej? Noi, cu tratativele dela Riga *tocmai în acest moment*.

Este din partea noastră o greșală de tactică? Chiar dacă ar fi, *greșala nu e din partea noastră*. Pentru că ÎN TOATĂ AFACEREA ASTA, NOI NU AM FOST DECÂT UN FEL DE CHIBIȚI. Este zadarnic să ni se spună la această afirmație proteste. Le respingem din capul locului, pentru că noi știm ce spunem; și nu ne-am îngădui în chestiuni așa de serioase, afirmații pasionate sau fanteziste. Tratative cu Rusia sovietică fuseseră începute, fără ca noi să fim încunoștiințați. Dacă la un moment dat am știut-o, — este pentru că am aflat-o noi. Când am aflat-o — *singuri* — ni s'a spus de ce e vorba. Dar numai după ce am aflat-o. Și atunci ni s'au dat asigurări că nu vom fi lăsați pe dinafară. Că nu vom fi lăsați pe dinafară, — asta e bine. Dar sunt anumite întrebări cari totuș ar trebui lămurite: 1. Trebuia — da sau nu — să fim și noi încunoștiințați de începerea tratativelor? 2. noi nu ne îndoim că nu era să fim lăsați pe dinafară; dar nu trebuia să fim întrebați și

noi, dacă vrem sau nu să nu fim lăsați pe dinafară? adică cum, se tratează pentru noi și în numele nostru — fără ca noi să fim preveniți măcar?

Căci, vedeți, ori ce s'ar spune — noi așteptăm deja desmințirea Ministerului de Externe; și îl rugăm să nu se mai ostenească, pentru că nu o vom accepta — ori ce s'ar spune deci, situația asta e: s'a discutat și pentru noi; noi figurând literalmente ca o anexă, *ca un stat clientelar*, în aceste tratative. Ni se poate face, oare, *nouă* o vină că discuțiile ajung în faza decisivă astăzi, în ajunul conferinței dezarmării, adică într'un moment defavorabil pentru noi?

Asta însemnează că în tratativele cu Rusia noi avem astăzi ceva de dres. Și asta e o indicație asupra rezultatului tratativelor. Dar asta mai însemnează ceva: că noi nu avem o politică externă a noastră. Că inițiativele nu ne mai stau în mână; și că singurul lucru ce ne mai rămâne este să dregem ce au stricat alții pentru noi.

Ne reprezintă azi în tratativele de la Riga d. Mihail Sturdza, unul din cei mai harnici, mai pricepuți, mai îndemânateci și mai bine informați din toți agenții noștri din străinătate. Misiunea lui este însă, în împrejurările de acum, cu deosebire grea. Să nu ne dedăm deci unui optimism care ar fi cu totul deplasat;

— și să învățăm ceva din această situație.

10 Ianuarie 1932.

MAREȘALUL PILSUDSKI LA CHIȘINĂU

Presa noastră și opinia publică în genere au trecut cu mult prea ușor asupra prezenței mareșalului Pilsudski la noi în țară. Cu mult prea ușor, pentrucă, între altele, a scăpat din vedere semnificația unora din gesturile lui. Iar între acestea, călătoria lui la Chișinău.

De sigur, nu a vizitat orașul în chip oficial. Desigur, nu s'a dus decât ca să-și vadă consulul general de acolo. Dar a fost la Chișinău, în Basarabia, în pământ rumânesc, în stat rumânesc; la Chișinău, unde Polonia are un consul care reprezintă interesele poloneze față de guvernul român, consul pe care în această calitate a lui l-a vizitat.

Nu am voi să fim indiscreți. Și nu putem spune, deci, că ne aflăm în fața unei manifestații. Va recunoaște însă oricine că chiar dacă nu ar fi o manifestație, călătoria mareșalului Pilsudski la Chișinău constituie afirmarea unei realități cari pentru aliații noștri e categorică și indiscutabilă.

Valoarea gestului acesta e dublă. Pe de o parte Polonia se află în preajma semnării pactului de neagresiune cu Sovietele. O situație specială, hotărâtă între altele și de legăturile aliaților noștri de-a nord cu statele baltice, impun această semnare. O impun chiar dacă noi nu am fi în măsură să o facem. În preajma acestui act, mareșalul Pilsudski ține însă a crea situații clare. Și ca și cum, pentru afirmarea alianței cu noi nu ar fi fost deajuns prevederile după care semnarea pactului de neagresiune nu schimbă cu nimic obligațiunile Poloniei rezultând din tratate de alianță anterioare, mareșalul ține să meargă la Chișinău, pentru ca să afirme cu ultimă precizie care este atitudinea Poloniei în chestiunile pe cari Sovietele le socotesc litigioase între ele și noi. E, dacă voiți, un exces de precizie; dar un exces care pentru noi, mai mult decât pentru Soviete, își are valoarea lui.

Și aci intervine a doua semnificație a gestului mareșalului Pilsudski. Manifestația aceasta de prietenie, de solidaritate, nu este numai platonică. Ea confirmă hotărârea neclintită a aliaților noștri de a pune această alianță înaintea oricăror alte interese, de a face din această alianță piatră de temelie pentru politica statului polon. E, aceasta, o realitate care nu ne e îndeajuns de prezentă. Și asupra căreia trebuie să chemăm atenția noastră.

Politica României nu a ajuns încă la o deplină conștiință de sine; și, așa fiind, nici nu-și are țeluri proprii, nici nu e de sine stătătoare. Trăim în regimul unui fel de consimțământ care nu e nici măcar expres; consimțământ la o încadrare la care nu ne-am gândit nici odată și care nu a luat pentru noi forma precisă a unei probleme. Inițiativele noastre de gândire în materie de politică externă sunt aproape nule. Mica Înțelegere a privit o problemă cu un caracter cu mult prea local și prea provizoriu, și nu a isbutit să se adapteze unei problematici mai vaste. Și însăși alianța cu Polonia nu a însemnat pentru noi decât soluția la o problemă subsidiară, de defensivă, — centrul de greutate al întregii noastre politici externe fiind în altă parte; unde ne angrenaserăm oarecum în virtutea inerției.

Puternica afirmare de solidaritate pe care o făcu în ultimele zile mareșalul Pilsudski, poate fi de natură a ne chema la cercetarea problemelor *noastre*. Mai mult necesitățile decât perspicacitatea noastră, ne atrag atenția asupra lipsei de perspective proprii, de consistență și de precizie a politicii noastre externe. La o reculegere va trebui să ajungem. La o reculegere în care să se pună problema noastră, și să se creeze cadrul politicii externe rumânești.

O politică *a noastră* însă, își are bazele imediat indicate. Ea va trebui să transforme alianța polono-română într'o realitate de colaborare care să depășească caracterul ei inițial militar defensiv: într'un centru de acțiune constructivă, ax de orientare pentru întreg sud-estul european. Atâta vreme cât — ca să vorbim numai de noi — România va consimți să facă o politică de remorcă și să fie obiect de competiție pentru diverse zone de influență, situația noastră nu se va putea îmbunătăți. Lucrurile nu se pot schimba decât atunci când noi vom tinde să creăm noi zona noastră de influență. Problemă îndrăzneță, de sigur, dacă voiți; dar problemă din domeniul realităților imediate, căreia alianța noastră cu Polonia — așa cum se desprinde ea din manifestația mareșalului Pilsudski — îi dă nu numai baza necesară, dar și garanția succesului.

Cine nu vede, de aci, deschizându-se nici o perspectivă, are pe ochi solzii prejudecăților. Nu pentru aceștia scriem noi însă.

24 Aprilie 1932.

TRATATE ȘI GRANIȚE

Nu știm dacă până la sfârșit se va trece în faptă. Nu știm, adică, dacă în adevăr se va acorda Germaniei în chip efectiv dreptul de a se înarma, așa cum se înarmează celelalte popoare. Asta e, mai la urma-urmelor, indiferent. Căci după impresia noastră, Germania este deja înarmată. E, adică, pregătită pentru un viitor războiu. Că nu are artilerie grea sau mai știu eu ce? Se poate. Dar cine ar fi în stare să ne asigure că viitorul războiu va fi dominat de artileria grea sau alte instrumente de tortură a căror fabricare și posesiune au fost interzise Reichului? Evident, nimeni. Din potrivă, pare mai fondată ipoteza că forma viitorului războiu e aproximativ necunoscută astăzi, — în ultimul moment putând să intervină inițiative surprinzătoare, cari ele să hotărască de înfățișarea ostilităților. E obligatoriu, oare, ca aceste inițiative să apară numai în domeniile speciilor de arme interzise Germaniei? Nu. Ci, mai degrabă, dimpotrivă. Iar dacă nu vom avea naivitatea să credem că țara aceasta a stat dela 1918 cu mâinile în sân, va trebui să deducem că ea a făcut ceva în ultimii 14 ani, ca să nu avem dreptul a o socoti dezarmată.

Când a cerut, deci, egală îndreptățire și egal tratament în privința înarmărilor, Germania nu a cerut dreptul de a se înarma, ci altceva, mai important — alături. Că reînarmarea ar scădea numărul șomeurilor cu circa

un milion (cifra contingentelor sub arme), se poate. Dar nici asta nu e chiar așa de interesant. Căci, în definitiv, un milion de soldați costă incomparabil mai mult decât un milion de șomeuri. Ce au urmărit, atunci, Germanii? Iată:

Am cetit acum de curând o lucrare de propagandă, excelent făcută, intitulată „Facteurs de puissance franco-allemands. Contributions comparatives à la question du désarmement”, și semnată de Hans Rohde. Impresia pe care unui neprevenit isbutește să o lase? Grozav de defavorabilă pentru Franța, care e înfățișată numai în cifre drept țara unui militarism feroce; și grozav de defavorabilă pentru Germania care apare ca un stat numai dezarmat, dar și pus cu totul la dispoziția armatelor vecinilor. Ce pretind, deci, Germanii? Dreptul de a se înarma? Nu. Ci altceva: dreptul de a trăi liberi, fără amenințarea sub care stau în fiecare clipă de a li se frânge junghitura de către oricare din vecini, — dreptul ca în desfășurarea energiilor poporului lor, să poată vorbi și lupta de la egal la egal.

De la egal la egal. Vedeți, aci e toată șiretenia trebii. Că ei, de fapt, vor fi lucrat și până acum sub regimul egalității, e sigur. Formal însă, nu. Noul statut al Europei conceput și realizat la Versailles, statornicea pe toată durata valabilității tratatului — principial pe vecie deci — că există două feluri de popoare: armate și dezarmate. Cari aveau dreptul să facă ce vor, și cari aveau dreptul să facă numai ce le îngăduie cele dintâi. Că era bine sau rău, asta era o altă chestiune. Noi credeam că e bine. Germanii și foștii lor aliați, din potrivă, că e rău.

S'a ajuns acum, însă, la încheierea că principial cel puțin — Germania are dreptul să pretindă un tratament de egalitate. Ce însemnează asta? Practic, pentru noi, un singur lucru; că un întreg capitol din tratatul dela Versailles cade. Că, altfel vorbind, tratatele sunt pasibile de a fi revizuite. Nu avem decât a ne felicita, — succesul campaniei antirevizioniste întreprinse de noi, în ultima vreme este... evident.

Dar să fie, însă, înfrângerea noastră chiar așa de mare? Din fericire, nu. Este evident, în jurul tratatelor se poate discuta; și discuțiile pot duce la anumite retușări ale tratatelor prin bună învoială. E însă la mintea omului că nu toate stipulațiile tratatelor se pot discuta. Și între acestea, cele dintâi, stipulațiile privind granițele unei țări. Revizuirea tratatelor? Poate. Revizuirea granițelor însă, nu. La asta, vă asigur, nu se gândesc nici cei mai optimiști din amatorii de revizuire. Nu se gândesc, pentru că își dau seamă că nici o graniță nu se poate schimba fără războiu. Iar cine consimte să o facă în dauna lui, — acela își merită soarta.

Să nu ne alarmăm prea tare deci. Se revizuiesc tratatele. Nu însă și granițele. Pentru asta discuțiile în forurile internaționale nu sunt de ajuns. Mai trebuie și războiu. Și mai trebuie și victorie. Așa că, vedeți, problema se lămurește suficient: cine are granițe, să și le apere. Le poate apăra prin drepturile juridice, istorice sau mai știu eu cum, — cu atât mai bine. Nu, — va trebui să se înarmeze. Asta e situația.

O situație însă, cu nimic schimbată prin ultima revizuire a tratatelor. Căci puțința de a fi atacați pe cale armată a existat oricând, chiar a doua zi, după tratatul din Versailles. Putința teoretică. Cât despre cea practică, să facem așa ca pentru noi ea să nu existe niciodată.

15 Decembrie 1932.

LIGA ANTIREVIZIONISTĂ?

Alarmat de faptul că peste o sută cincizeci de deputați englezi au semnat un memoriu cerând revizuirea tratatelor, confratele nostru „Universul” lansează prin directorul său, d. Stelian Popescu, un apel pentru formarea unei Ligi Antirevizioniste. Nu obicinuim a face procese de intențiuni. De aceea nu vom urma pe confrății noștri pe linia coborâtă unde au așezat discuția: dacă nu cumva apelul acesta e o încercare de diversiune în politica internă. Inițiativa confratelui nostru — ori cari i-ar fi intențiile — are și o valoare obiectivă. Și asta e suficient pentru a înlesni o lămurire serioasă și satisfăcătoare. Dacă înțelegem noi bine, apelul d-lui Stelian Popescu urmărește o cale precisă: crearea unei mișcări de opinie publică, pe baza căreia să se încerce o lămurire a opiniei publice mondiale asupra adevăratei situații, — adică asupra totalei lipse de fundament și dreptate a revizionistilor cari se ridică în potrivea hotarelor noastre. Să fie, în adevăr, asta metoda indicată ca să ne apărăm interesele? Mă îndoiesc. Și iată de ce:

Metoda Ligei Antirevizioniste ar consta în a opune propagandei maghiare, de pildă, contra-propaganda noastră. Principial — foarte bine judecat. Căci dacă Ungurii au isbutit să câștige simpatii pentru cauza lor, atunci când nu au dreptate, — cu atât mai ușor vom reuși noi să restabilim lucrurile, dat fiind că obiectiv dreptatea e de partea noastră. Din toate punctele de vedere. Din nefericire însă, lucrurile stau numai principial așa. Căci convingerile opiniei publice europene nu se formează pe bază de date obiective, ci pe cale pasională. Iar calea aceasta e deschisă și înlesnită de o mulțime de elemente lăaturalnice, împotriva cărora zadarnic ai încerca să

lupți cu argumente obiective. Dacă astăzi, de pildă, teza revizionistă capătă aderențe din ce în ce mai largi — de ce nu am spune-o, de îndată ce așa e — apoi asta se întâmplă nu pentru că dreptatea noastră e mai puțină astăzi decât în 1919; *ci pentru că s'a schimbat, în conștiința publică europeană, eșichierul în care se încadrează, pentru această conștiință publică, problema hotarelor noastre*. Așa fiind însă, schimbarea aceasta de atitudine în chestiunea revizionismului nu provine în primul rând din propaganda inamicilor noștri; și de aceea nici contrapropaganda noastră nu ar putea fi prea eficace. Contrapropaganda, și deci nici Liga Antirevizionistă.

Dar atunci — să nu fie leac? Ba este. Nu însă în mișcările noastre de opinie publică, ci în politica noastră de stat. A ne menține pe baza tratatelor, e de sigur o atitudine juridicește perfect valabilă: nu însă și în fapt. Pentru că în fapt orice tratat poate fi, dacă nu revizuit, cel puțin înlocuit cu un altul. Și de aceea politica menținerii tratatelor cu argumente și mijloace juridice este nu numai ridiculă, dar și iresponsabilă. Ceeace se cere, este altceva; anume, *așezarea noastră într'o situație DE FAPT de așa natură, încât revizuirea tratatelor să nu ne atingă* — să fie față de noi imposibilă. Am făcut noi asta? Să vedem:

Pentru a o fi făcut, se cereau două lucruri: 1. organizarea țării în așa fel încât ea să reprezinte o forță a cărei dușmănie să fie temută și a cărei prietenie să fie dorită; 2. încadrarea țării noastre într'un sistem de alianțe și prietenii firești, care să facă imposibilă amenințarea granițelor noastre.

Organizarea lăuntrică a țării și crearea unui instrument serios de apărare nu s'a făcut. Lipsiți de simțul marilor prefaceri istorice, încrustați într'o mentalitate subalternă care ne împiedecă a lua cunoștință chiar de faptul că suntem un popor de 18 milioane, incapabili de a ne ridica până la contactul cu realitățile directe, noi am întârziat și întârziem încă în chip iresponsabil într'o politică învechită care nu mai poate da nimic astăzi, nici chiar în țările unde ea pe vremuri a luat naștere în chip firesc, și condamnăm astfel o țară bogată și un popor muncitor la o paralizie permanentă care nu are decât o singură ieșire: *catastrofa*.

Încadrarea noastră într'un sistem de alianțe firești, iarăș nu am făcut-o. Stăruim și astăzi, 15 ani de la războiu, într'o politică pasivă de păstrare — împotriva tuturor evidențelor — a legăturii cu „marii noștri aliați”, fără să voim a recunoaște că alianțele războiului nu mai există și că imperativele așezării noastre ne indică linii de acțiune precise. Acum câteva luni, la începutul toamnei, am avut impresia că intrăm într'o epocă de inițiative. Și

ne-am bucurat. Dar bucuria noastră a fost scurtă. Inițiativele au existat în adevăr; dar a lipsit executantul. Se cerea un om cu inteligență plastică; cu simț al realităților directe; cu înțelegere pentru problematica răsăritului. Ni s'a dat un om mort, cu acea blestemată inteligență de caldarâm de care vorbeam altă dată și care a fost întotdeauna nenorocirea popoarelor; un occidental uscat de sucurile vieții, pentru care toată realitatea se închide în câteva paragrafe juridice, iar frământările popoarelor se reduc la o seacă dialectică de cancelarii. Rezultatul? NUL. Stăm astăzi exact unde eram și acum un an adică: în afară de realitatea răsăriteană a Europei. Cu singura deosebire agravantă că anul trecut nu încercasem încă, iar astăzi suntem după o încercare nereușită. Iată.

Liga Antirevizionistă? Vai, domnule Stelian Popescu, e prea puțin. Căci problema e mult mai gravă. Și responsabilitățile nu stau la noi, în opinia publică; ci în altă parte. Să își facă, deci, datoria cei cărora le incumbă.

Nu?

2 Decembrie 1933.

„REVIZUIREA TRATATELOR”

Articolul meu din 20 Aprilie asupra frământărilor în jurul „directoratului” european, a fost comentat de presa italiană. Este o plăcere de care, de data aceasta cel puțin, m'aș fi lipsit bucuros. Căci să vedeți cum a fost rezumat în ziarele italienești articolul meu. Citez: *„Cuvântul” publică un articol asupra revizuirii tratatelor. După ce relevă că deplina adesiune britanică la proiectul directoratului este un puternic indiciu că ideile d-lui Mussolini nu ascund un pericol grav, adaugă că în actuala situație este primejdios a nu fi de partea cui cere revizuirea, rămânând de partea celor ce se opun oricărei modificări. Actuala situație este imposibilă, și modificarea trebuie realizată printr-o colaborare generală. România nu poate rămâne de partea celor ce nu admit modificări.*

Rezumatul acesta este fals. Și sunt cu atât mai surprins cu cât nu mă știu scriind confuz sau întortochiat. Ce să răspund? Și cu ce să încep?

„Deplina” adesiune britanică? N'am scris așa ceva. Nu știu dacă adesiunea britanică a fost deplină. Și chiar dacă va fi fost — ceeace eu nu... știu, — nu am scris așa ceva.

Că „ideile d-lui Mussolini nu ascund nici un pericol grav”? Nici asta nu am scris. Nu am scris, și nici nu reiese din cele ce am scris; nici din text,

nici din context. Nici despre pericol; nici despre pericol „grav”.

Revizuirea tratatelor? Aș vrea să știu unde a cetit onorabilul rezumator asta! Dacă revizuirea tratatelor înseamnă revizuirea granițelor, — apoi am spus-o categoric: ar fi ridicol să se creadă că prin revizuiți și „rectificări” de graniță se poate rezolva ceva din dificultățile situației de astăzi. Că revizuirea tratatelor poate să însemne și altceva decât revizuirea statutului teritorial? Atunci, da, putem sta de vorbă. Dar numai să stăm de vorbă; căci de înțeles, până la sfârșit, tot nu ne vom înțelege cu rezumatorul nostru. Nu, nici în acest sens nu am vorbit de revizuirea tratatelor. Și nu am făcut-o, pentru că după părerea mea, pe care nu o singură dată am exprimat-o, nu prin revizuire de tratate se poate ajunge la schimbarea la care cred eu că trebuie să se ajungă în lume, și la care se va și ajunge. Să mi se ierte expresia tare, dar eu am impresia că a se vorbi de revizuirea tratatelor e o prostie; tot așa de mare și de lipsită de viață, ca și hipocrizia celor cari vorbesc de respectarea tratatelor. Ce e, oare, un tratat? Un pact? Nu. Ci constatarea unor stări de fapt și a unui raport de forțe. Adică, cum? Își închipue cineva că Ardealul face parte din Statul Român în *virtutea* și *grație* tratatului dela St. Germain? Nu. Ci în virtutea faptului că *în chip firesc* el trebuie să facă parte din Statul Român, și că am avut puțința să realizăm această intrare în normalitate. Nu putem, deci, vedea soluții la situația de azi în revizuirea tratatelor — orice ar însemna aceasta, — pentru simplu motiv că nu sunt obicinuit a căuta soluții la problemele vieții în rafturile prăfuite ale arhivelor diplomatice unde mucesc tratatele.

Și tot astfel, nu am spus, nu puteam spune că „modificarea trebuie căutată prin colaborarea generală”. Nu cred în colaborarea generală, pentru că nu cred în iluminism, în 1789, în Umanitate (cu U mare), în contractualism, în Liga națiunilor și așa mai departe. Socotesc, în domeniul politic, națiunile ca unități colective ireductibile, și nu sunt atât de „jurist” (ca să nu zic altfel) ca să nu-mi dau seamă de permanența ireductibilă a conflictelor tari între colectivele politice.

Nu. Onoratul corespondent al agenției italiene nu a înțeles nimic din articolul meu. Poate pentru că nu a putut. Fapt e însă că nu a înțeles nimic. Nici după literă. Nici după duh. Mai ales.

Eu am spus alt ceva. Am spus că situația e peste tot turbure. Turbure și grea. Lumea se frământă în durerile facerii. Căci toate semnele sunt aci pentru a ne vorbi de lumea nouă ce stă să vină. Asta spuneam eu când vorbeam de schimbările necesare. Și ceream, așa cum e logic, să nu ne dăm

de partea celor ce vor să nu se schimbe nimic, pentru că ăștia stau în lotul prăpădului și al morții. Iar eu nu înțeleg pentru neamul nostru decât un drum, — cel al vieții.

Cum se traduce asta în termeni concreți? Nu e chiar așa de greu de spus: să căutăm linii noi de acțiune; în spre locurile unde încolțește viața, unde noi ne încadrăm normal. Am făcut un pas în ultimul timp; înspre Europa centrală. Dacă aș cunoaște și spiritul în care acest pas s'a făcut — până acum nu înțeleg încă nimic — aș putea spune dacă e bine sau rău. Principial se poate să fie în aceeași măsură și bine după cum poate fi și rău.

Este însă un drum care e *al nostru*; fără nici un fel de îndoială; e cel al sud-estului european. Drumul cel mai firesc al nostru, și cel pe care ar fi trebuit să-l călcăm mai întâiu. Nu o spun acum pentru prima oară; și nu o spun nici cel dintâiu. A spus-o înaintea mea, cu mult, Neculai Iorga, acest vizionar al destinelor și al politicei noastre, atunci când a înființat la București Institutul Sud-Est-European. Drumul acesta, politica noastră de stat nu l-a umblat totuș. Va trebui deci să mergem la Belgrad în acest spirit; la Belgrad ca și la Sofia; la Sofia și la Atena. Dar mai ales va trebui să mergem — mai ales *astăzi* — la Angora; unde se leagă multe din firele vieții în care noi ne încadrăm.

Vedeți, — așa se pune problema. Și asta am spus. „Revizuirea tratatelor”? „Modificarea situației prin colaborarea generală”? Naivitate sau ipocrizie de neputincioși. Sau — poate — pur și simplu fleacuri!

27 Aprilie 1933.

PERSPECTIVA ISTORICĂ ȘI CEALALTĂ PERSPECTIVĂ

Întâmplările din Germania sunt pretutindeni întâmpinate cu dușmănie. Dacă dușmănia aceasta ar isvorâ dintr'o judecare obiectivă a situațiilor, nu ar fi nimic de obiectat. Fie care ins, fie care popor, fie care stat are dreptul să examineze un eveniment, și, după împrejurări, să-l accepte sau să-l condamne. Impresia noastră este însă că, față de frământările din Germania, dușmănia aceasta pleacă dintr'o lipsă de înțelegere istorică. Și asta e grav. Pentru că lipsa unei asemenea înțelegeri ne ridică posibilitățile de orientare. Nu vreau să spun, Doamne ferește!, că noi trebuie să adoptăm o atitudine prietenească față de regimul Hitler. Vreau să spun însă, și asta categoric, că oricare ar fi hotărârea noastră, ea nu poate fi luată decât după o examinare a situației făcută oarecum *sub specie historiae*.

Din toate părțile lumii curg proteste împotriva celor ce se petrec în Germania. (Până și dela noi. Unde P. E. N-Clubul a hotărât să se asocieze unei acțiuni de „înfierare”). Tema pe care se protestează e dublă: persecuțiile împotriva Evreilor pe deoparte; arderea cărților pe de alta. Deci: sălbăticie și stupiditate.

Că va fi sălbăticie și stupiditate nu mă îndoiesc. Este. Sigur. Dar asta să fie perspectiva sub care trebuie să judecăm noi situația? Sălbătăcii și stupidități a mai cunoscut omenirea. A fost isgonirea evreilor din Spania; gravele mișcări antisemite din Anglia la începutul erei capitaliste; izgonirea hughenotilor din Franța. Și pe urmă: sălbăticia dementă a ghilotinărilor franceze; stupiditatea isgonirii lui Dumnezeu din biserici și instituirea cultului Rațiunii. A fost ars „Capitalul” lui Karl Marx? Stupid, de sigur. Dar numai *aproape* așa de stupid ca arderea Evangheliilor și cărților bisericești din Rusia. Și sunt isgoniți Evreii din Germania? Sălbatec, de sigur. Dar numai *aproape* așa de sălbatec, ca isgonirea Rușilor din Rusia!

Să stabilim deci că Germanii — fie și numai Germanii lui Hitler — nu au inventat nimic. Sălbăticia și stupiditatea fiind permanentă în omenire. Că noi protestăm astăzi în potrivă? Da. Dar nici noi nu am inventat nimic. Pentru că și înaintașii noștri au protestat. Și împotriva urmărilor din Spania, Anglia sau Franța, și împotriva sălbăticiilor sau stupidităților din Franța sau Rusia.

Și acum, iată faptul în adevăr surprinzător: noi protestăm, după cum au protestat și înaintașii noștri în împrejurări analoage. Avem noi dreptul să protestăm? Da. Și dreptul să protestăm. Exact ca și înaintașii noștri. Și cu toate astea, protestele perfect justificate ale acestora, nu au schimbat nimic din cursul lucrurilor: revoluția franceză de pildă și-a urmat cursul; exact cum și-a urmat cursul revoluția rusească.

Cum e asta? Dacă înțeleg eu bine, protestele sunt justificate atunci când se fac împotriva unor fapte ce înfrâng mersul firesc al lucrurilor. Dacă Europa protestatară dela 1789 avea dreptate, atunci revoluția franceză trebuia să fie nefirească; dar nefirească fiind, ea trebuia să eșueze; ca toate întreprinderile nefirești. Cum se face, atunci că totuș revoluția franceză a isbutit? Mă rog, — cine a avut dreptate — Europa protestatară, sau revoluția franceză?

Iată problema. Care nu e nici paradox, nici sofismă. Ci o problemă cu o soluție foarte clară, și foarte simplă: dreptate au avut ambele părți; și, protestarii și revoluționarii; numai că, din puncte de vedere deosebite.

Protestatarii acționau în numele ordinei stabilite; revoluționarii în numele stărilor ce stăteau să se facă.

Mi se va obiecta însă că nu e vorba de asta; că nu e vorba de lume veche și lume nouă; că într-o lume veche sau nouă uciderea sau isgonirea oamenilor tot sălbăticie e, iar arderea cărților — biblie, talmud sau „Capital” — tot stupiditate. De sigur. Numai că, vedeți, de câte ori a fost revoluție, au fost și sălbătăcii sau stupidități. Și atunci: nu cumva nu se poate trece de la o stare a istoriei la alta decât numai prin sălbăticie și stupiditate? Sau chiar dacă nu ar fi așa, nu e totuș clar că sălbăticia și stupiditatea sunt inofensive față de soarta unei revoluții? Ba da.

Așa fiind însă, trebuie să recunoaștem că începe a fi ridicul spiritul de critică exercitat împotriva sălbăticiilor și stupidităților unei revoluții. Hitler isgonește dreptul roman din universitate? Să spunem că e o copilărie (deși: între noi fie zis, dreptul roman este dreptul regimului capitalist). Hitler dă afară pe Evrei din funcțiunile publice. Să spunem că e o aberație. Hitler arde cărțile lui Karl Marx. Să spunem că e o stupiditate. Ei și? Copilării, aberații sau stupidități, toate aceste acte nu sunt decât gesturile prin cari o revoluție lichidează trecutul. Francezii aveau ghilotina. Rușii — revolverul. De ce vă supărați? Pentru că Hitler nu are decât rugul pentru cărți și decretul de expulzare pentru oameni?

Haide, să fim serioși. Căci dacă e admisibil unei revoluții să procedeze sălbatec sau caraghios, dat fiind că întotdeauna așa au procedat revoluțiile, — fără ca pentru asta să reușească mai puțin —, apoi nouă individual nu ne e îngăduit să fim ridiculi, pentrucă pentru individ ridiculul e moarte.

A fi în contra lui Hitler pe tema sălbătăciilor, aberațiilor și stupidităților lui, e inoperant. Fiți, dacă credeți că se poate — și dacă vă țin curelele — împotriva revoluției germane. Asta ar fi ceva.

18 Mai 1933.

CULTURĂ POLITICĂ

MUNTENIA CARE UNIFICA

Scriitorul Radu Dragnea, care s'a remarcat în ultimii ani prin foarte sugestive și ingenioase interpretări ale elementelor de cultură românească, îmi face obiecțiunea că în raportul de forțe „nord sud” în care eu prevedeam izbânda nordului, s'ar putea să intervină un factor special, care să hotărască totuș pentru victoria sudului muntean. Acest factor ar fi după d-sa funcțiunea unificatoare a Munteniei, așa de activă în constituirea României moderne.

Evident, problema este prea vastă ca să nu comporte tot felul de obiecțiuni. Ea depășește de altfel nu numai cadrul, dar și preocupările unei gazete, fie ea chiar „Cuvântul”. Am aruncat-o în discuțiune mai mult ca o sugestie, în preajma adunării dela Alba-Iulia, asupra semnificației căreia era în măsură să arunce unele înțelesuri mai adânci. De o discuție prin ziare în legătură cu ea, nu sunt bucuros; pentru că nu se încadrează în psihologia ziarului în genere.

Obiecțiunea d-lui Dragnea se leagă însă direct cu probleme desbătute îndelung în această foaie. Deci obiecțiunea, în ea însăș, fără raportarea ei la problema nord-sud, căreia de altfel eu nu-i găseam interpretări și justificări, ci o oonstruiam numai din fapte brute, poate fi cercetată și aci.

Funcțiunea unificatoare a Munteniei? O recunoaștem, a existat. Ea isvorăște însă deadreptul din lipsa de rădăcini naționale a mentalității muntene, din pierderea contactului cu tradiția; prin ridicarea unei clase noi de oameni, adaptabilă la mentalitatea abstractă a liberal-democratismului apusean tocmai prin incapacitatea ei de a gândi organic: mentalitate de schimb, nu de producție. (De altfel nici nu se poate vorbi de o mentalitate general munteană, căci și aci țuicarii din regiunea dealurilor au înfrânt pe plugarii Bărăganului).

Că în asemenea împrejurări muntenii au luat conducerea treburilor și au construit noul stat românesc, nu e decât normal. Conjunctura europeană și momentul istoric îl indică pentru aceasta. Aci stau, dacă e vorba de ușoare indicațiuni explicative, și pricinile succesului muntenilor asupra moldovenilor. Dar tot aci stă și cauza caracterului tranzitoriu al acestui succes.

Pentru că tocmai funcțiunea aceasta unificatoare a spiritului românesc de sud, care i-a constituit resortul intim, îi devine astăzi germenul de pierzare. Toate țările se adaptează de două zeci de ani încoace unei noi formule de așezare politică; formulă care își trage inspirațiile dintr'o mentalitate concretă, în contact direct cu realitățile, și având deci nu numai respect, dar chiar grija pentru libera dezvoltare a formelor locale de viață. Pe când deci mentalitatea munteană „decretează”, construind după un plan abstract, conceput după idei programatice, — spiritul modern încearcă pretutindeni o umilă apropiere de realitate, căreia vrea să-i surprindă secretul; nu pentru a o face să se supună voinței spiritului, ci pentru a-i înlesni libera desfășurare de forță.

Mentalitatea moldovenească, deși mai aproape de realități, nu poate lupta din alte motive. Popoarele din răsăritul Europei nu au avut darul de a crea state. Actele creatoare în ordinea politică, au venit toate la noi din centrul Europei. Contactul strâns cu Rusia, nu putea da prin urmare moldovenilor geniu politic constructiv. (Ci cel mult idei). Au deci mentalitate realistă. Scapă dificultăților structurii unificatoare; — dar nu au gestul politic.

De aceea afirmam că oamenii zilei de azi sunt Ardelenii, celalt nord al țării. Ei posedă și înțelegerea concretă a realităților, după cum însăși au tradiția organizațiilor prin contactul cu Austria (care, administrativ, ori ce s'ar zice, a cunoscut meseria ca puțini alții.)

Funcțiunea unificatoare a Muntenilor? Nu o contestăm. (Dacă nu ar fi decât limba literară!) Dar iată, tocmai această acțiune unificatoare ne dă argumente pentru a prevedea apropiata cărare a sudului.

13 Mai 1928.

IULIU MANIU — OM POLITIC

Suntem de câteva luni deja obiectul unor intervenții prietenești, care ar dori să obțină o explicație „cordială” între noi cei dela „Cuvântul” și d. Maniu. Aceste intervenții au devenit în ultimul timp cu mult prea frecvente, pentruca să nu le putem lua în seamă. O explicație personală însă între d. Maniu și noi nu ar avea nici un rost. Legături prietenești, în afară de cele prilejuite de fosta noastră tovărășie, de luptă, nu au existat nici odată. Și ele nici nu și-ar avea de altfel locul într'un proces care privește viața publică.

Dacă deci e vorba de o explicație, ea nu se poate face decât în public, pentru că publice sunt și motivele acțiunii noastre.

Întrebarea: „de ce atacați pe d. Maniu?”, care ni se pune din atâtea părți, nu e de natură a încercui cu destulă precizie problema noastră. Ei i se poate răspunde pur și simplu: „de ce nu am ataca pe d. Maniu?”; și discuția ar fi închisă.

Căci argumentele cari se pun în linie în potriva „schimbării de atitudine” pe care toți acești binevoitori și ostenitori pentru d. Maniu o identifică la noi nu rezistă unui examen, nici chiar superficial.

1. Că am susținut într-o vreme pe d. Maniu și că acum îl atacăm. Inconsecvență deci.

Inconsecvență? Să vedem. Că am fi susținut pe d. Maniu, este numai aproximativ exact. Am „susținut” pe d. Maniu întru atâta întrucât era conducătorul partidului național-țărănesc și prezumat ca omul în stare a face să rodească pentru țară puterile acestui partid.

A fi „susținut” odată pe cineva nu-ți crează însă obligația permanentă de a-l susține. Atitudinea ta față de el e condiționată de măsura în care el răspunde țărilor pe cari și le-a pus; căci țările sunt cele cari contează și nu oamenii; cari nu pot fi politicește interesanți decât prin valorile pe cari le crează.

Iată deci că d. Maniu însuși nu există prin persoana lui; ci prin măsura în care el poate valorifica — în funcțiunile lui — forțele partidului național-țărănesc, sau considerat în el însuși — prin realizările personale în domeniul politic. De unde, consequent, rezultă pentru noi, principial, dreptul de „a ataca” pe un om politic, după ce l-am „susținut”. Clar, nu?

Ni se răspunde însă că:

2. nu avem dreptul să atacăm pe d. Maniu, pentru că d-sa — în afară de orice considerațiuni — este purtătorul de cuvânt al Ardealului.

Nu o vom contesta, d. Maniu are puternice aderențe peste munți. S'ar putea spune însă, are *încă*. Pentru că nu este exclus ca popularitatea d-sale să nu fie chiar de aramă; și să cedeze cu vremea. O popularitate sub beneficiu de inventar nu poate fi însă o pavăză împotriva atacurilor.

Să presupunem totuși că în adevăr d. Maniu ar fi detentorul incontestat și incontestabil al voturilor ardelenesci. Însemnează că prin aceasta însăși d-sa e sustras atacurilor? De ce?

Există, de sigur, o mistică a reprezentanței masselor, care acoperă de drept și de fapt pe aleși. Dar poate fi considerat d. Maniu ca beneficiar al

acestei mistice? Să vedem.

Motivele pentru cari șeful național-țărănist colectează voturile ardelene, pot să fie de natură foarte diferită.

De pildă: Există un particularism ardelenesc; care constă — grosso modo — în a avea mai multă încredere într'un ardelean decât într'un regățean; chiar dacă, întâmplător, acesta din urmă ar fi mai inteligent, mai cult, mai harnic, mai creator și mai corect decât cel dintâiu.

Politicește, particularismul acesta își găsește expresia în aderența la partidul național. Nu la d. Maniu, ci la partidul național. Sunt probabil reminiscențe istorice, și o solidaritate cu organizația care a purtat atâta vreme în Ardeal steagurile românismului. E sigur că dacă mâine d. Maniu ar părăsi acest partid, d-sa ar împărtăși soarta d-lor Goga sau Goldiș, cari azi au pierdut popularitatea, deși personal reprezintă valori cari nu stau deloc în urma d-lui Maniu.

Va să zică, primul motiv al aderenței de care vorbim nu se raportează la calitățile de creator în ordinea politică ale D-lui Maniu, ci la locul pe care îl ocupă. Dar, veți spune, locul acesta nu și-l datorește calităților personale? Poate da, poate nu. Căci chipul în care se face selecția e, în viața publică, foarte ciudat. Și elementele iraționale joacă în acest proces un rol — covârșitor aproape.

Alte motive? Noi știm cum s'a făcut politica în Ardeal. Și ne dăm seama că exclusivismul ardelenesc manifestat de unele cercuri naționale — atunci când de aci, din partea noastră se făceau toate eforturile pentru o apropiere — nu a fost decât o tactică urmărind un scop precis: să creeze în masse impresia că d. Maniu e dușmănit de regățeni pentru că el ține cu Ardealul, și să solidarizeze, prin aceasta, pe toți ardelenii cu d. Maniu.

Operația a reușit. Dar dacă e așa, asta însemnează că popularitatea d-lui Maniu e factice, și că ea nu e legată de calitățile d-sale de om de stat; *mistica electorală nu-l poate deci acoperi.*

Atunci? Atunci, principial cel puțin, avem dreptul să-l „atacăm”. Există motive cari să ne acorde acest drept și *in concreto*? Iată ce rămâne să cercetăm.

15 Iulie 1930.

Iuliu Maniu — om politic

EROAREA ÎNȚIALĂ

Pe ziua de eri am primit o scrisoare dela d... Verax. D. Verax este unul din vitejii cari când se cred în obligația de a te insulta, iscălesc... anonim. Verax-ul de eri mă ține de rău: că dece combat eu pe d. Maniu? Apoi, onorabile domn Verax tocmai problema asta e în curs de lămurire. Întrebarea e însă, — ești d-ta sensibil la raționamente și la argumentări? Și dacă îți voi spune, vei fi în stare să asculți și să judeci? Pentru că, după impresia mea, toți acești anonimi zelatori ai d-lui Maniu, nu știu decât una și bună: că d. Maniu e „Papă” (Verax mi-o și spune textual) și că, prin urmare, despre d-sa nu se pot spune în orice împrejurare decât cuvinte de laudă; orice ar fi făcut.

Pentru oamenii aceștia e zadarnic deci să scrim. Și nici nu o facem pentru ei. Ci pentru lumea care în adevăr vrea să fie lămurită și caută elemente de orientare.

Că, *principial*, d. Maniu poate să fie combătut, asta am dovedit-o. Că *de fapt* acțiunea politică a actualului președinte de consiliu ne ÎNGĂDUE a-l combate, asta trebuie să o dovedim de aci înainte.

Cari sunt calitățile d-lui Maniu? Capacitatea gospodărească, technician al guvernării? Nu. Căci în materie de politică economică, de pildă, nu numai că d-sa nu posedă elementele unei judecăți constructive, — dar, mai grav încă, este impenetrabil la orice raționament în legătură cu problemele economice. În acest domeniu, d-sa se referă la anumiți „bărbați de încredere”; cari în speță sunt dd. Mihai Popovici, V. Madgearu și I. Lugojanu; adică trei oameni cari trag în trei părți. Asta și explică de ce politica economică a guvernului a fost așa de lipsită de unitate, bătută de toate vânturile, după cum conjuncturile impuneau d-lui Maniu pe unul sau pe celalt din cei trei consilieri.

Capacitate gospodărească în ordinea administrativă? Nici asta. Am crezut-o o bucată de vreme gândindu-ne la cu adevărat magistralul discurs rostit de d-sa în Camera liberală la legea administrativă. De atunci a trebuit să ne verificăm însă. Pentru că de atunci d. Maniu a fost în măsură să facă el însuși o lege administrativă. Iar legea aceasta am văzut-o: o însăilare hibridă, lipsită de orice unitate și de orice principiu directiv, care a sabotat o așezare administrativă ce trebuia să fie piatra unghiulară a noului regim.

Așa fiind, singurul domeniu în care se mai poate pune problema capacității d-lui Maniu e deci cel politic. Nu d. Maniu — ministru de resort; deci d. Maniu prim-ministru. Adică, om care să privegheze la organizarea în așa fel a condițiilor exterioare de viață ale regimului, încât să asigure

colaboratorilor săi capacități specializate, un maximum de randament în cadrul programei partidului.

A fost d. Maniu în măsură să asigure cabinetului său aceste condițiuni de lucru? Să vedem.

Prima problemă de ordin politic care s'a pus d-lui Maniu în calitate de șef de guvern a fost preluarea puterii. Partidul național-țărănesc se afirmase ca o organizație politică revoluționară. Schimbarea de guvern în toamna lui 1928 trebuia deci să însemne o schimbare de regim. Asta aștepta toată țara. Căci dacă era vorba numai de înlocuirea capacităților liberale printr'o serie de capacități național-țărănesti, asta nu satisfăcea pe nimeni. Un suflet nou, o înțelegere nouă a realităților, o etică și o valorificare nouă erau singurele îndreptățiri ale acțiunii și pretențiilor național-țărăniștilor.

În ordinea morală, ca și în ordinea politic-gospodărească deci, imperativul momentului în care d. Maniu prelua puterea era unul: denunțarea politicei de continuitate.

Vom spune că problema era pe atunci suficient precizată. În așa măsură, adică, încât d. Mihalache se refuza ori cărui contact cu regența, cerea puterea fără condițiuni și fără discuții prealabile; și în acest scop se pregătea să plece la țară, pentru a organiza acolo preluarea puterii, pentru cazul în care fostul sfat al coroanei ar fi voit să pună condițiuni.

D. Maniu — tare aş vrea să fim desmințiți! — a preferat o altă cale: aceea a pertractărilor. A stat, deci, de vorbă cu Regența. Speriat de intențiunile demente ale unor cercuri cari urmăreau instituirea unui guvern Știrbey, și nu deplin conștient de faptul că conjunctura istorică îl impunea la putere împotriva ori cui, d. Maniu a acceptat să discute, să se tocmească și să sfârșească prin a abdica: șeful mândrului și puternicului partid național-țărănesc primea puterea, obligându-se să realizeze — în materie de împrumut și stabilizare — politica începută de d. Vintilă Brătianu; nu numai în principiile ei, ci și în amănuntele concrete ale operațiilor începute — dar neterminate — de guvernul liberal.

Ce însemna această abdicare, nu era greu de prevăzut. Ea angrena guvernul d-lui Maniu într'un mecanism greoiu, demodat și primejdios care nu putea duce decât la un rezultat: frângerea gâtului. Altfel nici nu se poate califica un act care pune dintr'o dată noul regim la remorca politicei d-lui V. Brătianu.

Nu facem aci aprecieri retrospective asupra evenimentelor. Ci numai reproducem ce am gândit atunci; căci în seara de Sâmbătă a zilei în care s'a

constituit guvernul Maniu, în redacția „Cuvântului” s'a spus față de martori — străini de redacție, dar prieteni politici: — băătăia este pierdută; totul trebuie reluat dela capăt.

Iar când mai târziu ni s'a oferit de către guvern o strânsă colaborare, nu am acceptat-o.

Iată-l deci pe d. Maniu — om politic, în momentul, important între toate, al preluării puterii, adică atunci când trebuia să pună bazele de lucru ale noului regim: lipsit de curaj, lipsit de clar vedere, mic și șerpuit, gata la transacții, — și sfârșind prin a duce partidul — marea nădejde a unei țări întregi — în servitute, d-lui Vintilă Brătianu, prin acceptarea politicei de continuitate.

Și asta, vreți dv. să numim noi „mare politică”?

...Nu s'a isprăvit însă.

16 Iulie 1930.

Iuliu Maniu — om politic

ELEMENTELE DE ARBITRAJ

...Era deci, de prevăzut că eroarea inițială, comisă de d-l Maniu atunci când a acceptat guvernul cu condițiuni și s'a obligat la continuarea politicei liberale, nu putea duce de cât la neutralizarea mării prefaceri pe care țara o aștepta dela partidul național-țărănesc.

Odată cea dintâi mare problemă politică nefericit soluționată, perspectivele noului regim erau, evident, mai degrabă sumbre.

Cu toate acestea situația nu era iremediabil pierdută. Ceea ce nu se obținuse dintr'o dată, printr'o atitudine fermă și printr'o înțelegere clară a datelor problemei, se putea obține cu încetul, prin deplasarea centrului de greutate a vieții publice dela Coroană, — care, în lipsa unui rege vrâstnic, nu era în plinătatea funcțiunii prerogativelor sale — în spre masse.

A doua mare problemă politică deci, care se punea d-lui Maniu, după jalnica întâmplare cu preluarea condiționată a puterii, era organizarea unui partid de masse, ca reprezentanță efectivă a voinței naționale, în scopul creării unui instrument de arbitraj a vieții publice.

Mai simplu: Consiliul de Regență ne având *de fapt* nici căderea, nici putința de a da delegație valabilă de guvernare unui cabinet ministerial și de a asigura, prin prestigiul său, opera de gospodărie a guvernului, d. Maniu

trebuia să caute justificarea și acoperirea acțiunii sale politice în singurul loc unde acestea se puteau găsi, — la masse.

Aparent, a și făcut-o. Căci șeful partidului național-țărănesc nu a scăpat nici un prilej de a consulta masele electorale și de a se acoperi, în chip explicit, cu rezultatele acestor consultațiuni.

Numai că d-l Maniu nu a înțeles situația; nu aceasta era problema. Nu era, cu alte cuvinte, vorba de o *acoperire formală* a guvernului; ci de schimbarea structurii vieții noastre publice în așa fel, încât să se institue un stăpân efectiv, care să *acopere de fapt* guvernele, creiând o stabilitate care să îngăduie miniștrilor să lucreze. În această problemă nouă care se punea omului politic trebuie văzută originea cererii formulate de noi imediat după instalarea guvernului Maniu, — crearea unui partid de masse și instituirea dictaturii de partid.

Cum a procedat d. Maniu, se știe. D-sa a început prin afacerea demisiilor în alb, cerute parlamentarilor nu de partid, cum ar fi fost normal, ci de guvern; marcând prin aceasta o atitudine cu totul neașteptată, și anume: punerea partidului la dispoziția guvernului; adică răsturnând lucrurile pe cap și creiând o situație instabilă în care elementul vremelnic (guvernul) devine precumpănitor față de elementul statornic (partidul).

În acest fapt, de falsă interpretare a realităților politice, stă închisă întreaga lipsă de înțelegere a d-lui Maniu față de resorturile esențiale ale vieții publice. De aceea tot ce a urmat, după gestul cu totul fals al demisiilor în alb, nu mai putea surprinde pe nimeni.

Și, se știe, a urmat măcinarea partidului național-țărănesc. Nu este astăzi partizan oricât de credincios al președintelui de consiliu, care să nu recunoască deschis că partidul e, după aproape doi ani de guvernare, incomparabil mai slab decât era în momentul preluării puterii. Mai slab, nu prin uzura normală a guvernării; ci prin ruperea resorturilor lui lăuntrice, prin disolvarea tuturor legăturilor pe cari se clădea solidaritatea organizației, — prin părăsirea marilor țeluri de acțiune cari polarizau forțele de luptă și nutreau oarecum cohesiunea partidului.

De sigur, unii dintre partizani — cei fanatici, și deci cu redusă capacitate a judecății critice — caută acestei slăbiri a partidului tot felul de pricini de mâna a doua: acțiunea subversivă și disolvantă a cutărui ministru, opoziția perfidă a cutărui adversar, măcinarea sistematică pornită din lagărul, împrăștiat astăzi, al d-lui Barbu Știrbey, ș. a. m. d.

Se poate. Noi suntem siliți însă a constata că toate aceste pricini, cari de fapt nu sunt decât dificultăți neesențiale, au fost mai tari decât d. Maniu; și că acest domn Maniu nu a fost, deci, capabil să păstreze partidul și să-l poarte intact printre stâncile primejdioase ale atacurilor din lăuntru și din afară. Acesta e faptul esențial. Restul nu e — vorba lui Rabbi Hillel — decât... comentariu.

Iar dacă e vorba de explicație, nu găsim decât una: d. Maniu nu a văzut problema necesității instituirii unui partid de masă, și nici nu a urmărit-o. DE CE nu a văzut-o însă și de ce nu a urmărit-o, — asta e o altă chestiune pe care nu vom întârzia să o lămurim. Pentru că cu ajutorul ei vom răspunde la o altă întrebare esențială: de ce este o datorie patriotică să combatem existența politică PERSONALĂ a d-lui Maniu.

17 Iulie 1930.

Iuliu Maniu — om politic

PROBLEMA RESTAURAȚIEI

Viața publică de după războiu nu a cunoscut o mai penibilă guvernare ca cea a d-lui Maniu.

Au fost desigur guvernări excesiv de grele. Cea a d-lui Vintilă Brătianu, de pildă. Dar aceasta reprezenta un regim de lichidare. Murise Ion I. C. Brătianu, care ținuse cu voința lui năpraznică și cu prestigiul lui unic, strâns laolaltă partidul; deși organizația aceasta, era ca structură și ca ideologie anacronică; și acum — sub loviturile vremii nouă, partidul pâraie din încheieturi, întocmai ca o corabie veche de lemn sub vânturile echinoxului.

Guvernarea d-lui Maniu însă trebuia să fie un început de regim. „Noul curs”, pe care toată țara îl dorea și pentru care atâția ne înhămaserăm, la carul d-lui Maniu. Și în loc de noul curs, am avut o guvernare care s'a târât de pe o zi pe alta, isbită la fiecare cotitură de drum, amenințând la fiecare pas să sucumbă sub o nouă dificultate. Au fost vremurile grele? De sigur. Nu însă sub marile probleme a suferit regimul Maniu. Ci sub cele mărunte, pe cari și le creia singur; sau pe cari, îndemânatec, i le creau adversarii. Guvernarea aceasta nu și-a putut găsi drumul, pentru că lipsea elementul de echilibru al vieții publice, — supra arbitru.

Iar când, după un an de guvernare, d-l Maniu nu isbutise să echilibreze viața publică, pentru că nu fusese în stare, sau nu voise, să organizeze

partidul de masse și dictatura de partid, șeful național-țărăniștilor se găsi în fața celei de a treia mare problemă politică a regimului său, *restaurația monarhiei*. A reacționat, în această împrejurare, șeful național-țărăniștilor într'un fel care să ne îngăduie a-l socoti om politic? Să vedem.

Este în deobște cunoscut că unul din punctele de program cari mai ales au atras simpatiile țării înspre partidul d-lui Maniu a fost restaurarea monarhiei efective.

Acțiunea național-țărănistă a fost în această privință așa de precisă, încât „carlismul” acestui partid era un fel de steag. Așa că atunci când, în Noembrie 1928, am avut schimbarea de regim, toată lumea era încredințată că chemarea în țară a Principelui pribeag era o chestie, dacă nu de săptămâni — de luni cel mult.

Nu s'a întâmplat însă nimic. D-l Maniu uitase cu totul de chestiunea dinastică. În așa măsură, încât își așeza guvernarea pe baza prieteniei și colaborării cu d-l Barbu Știrbey.

Când în toamna lui 1929 noi am redeschis chestiunea, provocați de scrisoarea nepotrivită a d-nei Eliza Brătianu către d-l William Martin, d-l Maniu a fost... surprins. Și ne-a rugat să încetăm, din motive de... oportunitate.

Moartea înaltului regent Buzdugan puneă însă problema în chip brutal. D-l Maniu trebuia să zică da sau nu. A preferit o soluție dilatorie, și a ales în Regență pe d-l Sărățeanu, a cărui demisie — pretindea d-sa — o avea la dispoziție, pentru cazuri excepționale.

Era acest „caz excepțional”, întoarcerea Regelui? Astăzi, d-l Maniu și amicii săi o pretind. Sunt însă ei îndreptățiți să o facă? Nu!

Este adevărat că, cu rare excepțiuni, d-l Maniu nu s'a pronunțat categoric împotriva actului restaurației. D-sa a păstrat contact cu cercurile „carliste”, e drept; dar tot așa de drept e că d-sa a sabotat întotdeauna acțiunea acestor cercuri.

Ni se va răspunde că președintele partidului național-țărănesc sabota asemenea acțiuni pentru că înțelegea să păstreze pentru el inițiativa în această chestiune. Să admitem. Dar când trebuia exercitată această inițiativă? Avea intenția să o exercite efectiv? Și în ce sens?

Motive pentru intrarea în acțiune erau, slavă Domnului, suficiente. Le-a luat în considerare? Nu. Este cineva care să poată afirma contrariul? Să o facă și să o dovedească!

Dar Regele, luând El inițiativa, a sosit în țară. S'a raliat d-l Maniu noiei situații? Nu. Ci a declarat că multul mult pe care-l poate face e să-L accepte ca... al treilea membru în Regență.

Prin urmare — și asta nu suportă nici un fel de desmințire —: în chestiunea dinastică d-l Maniu a căutat să-și asigure inițiativa; dar nu a exercitat, și nici nu a dat semne că ar vrea să exercite această inițiativă, nici odată; iar în fața faptului împlinit a crezut că restaurarea monarhiei efective se poate face prin... complectarea regenței.

A treia mare problemă politică pe care în decurs de un an și jumătate d-l Maniu isbutește să o rateze. De ce, vom vedea. Dar însemnează asta om politic?

19 Iulie 1930

Iuliu Maniu — om politic

CAUZE ȘI EFECTE

Dintre cele trei mari probleme politice cari s'au pus d-lui Iuliu Maniu, în calitatea sa de șef de guvern: preluarea puterii, crearea instrumentului de guvernare, restaurarea monarhiei efective, nici una nu a fost deci soluționată de președintele partidului național-țărănesc în chip mulțumitor. Am dovedit-o. Evident, dovezile abundă; — iar ceea ce am spus noi nu e decât o mică parte din multul care se poate spune.

Noi știm că odată dovada rațională făcută, chestiunea nu poate fi socotită ca de fapt închisă. Sunt anumite cercuri în țara românească în care „psichoza Maniu” persistă încă în ciuda tuturor argumentelor raționale și împotriva evidenței însăși.

Ar fi nedrept însă ca aceste cercuri să ne acuze pe noi de pripită sau neîndreptătită schimbare de atitudine. Ci, dacă în lagărul d-lui Maniu se află un om care să dorească cinsti o lămurire a situației, atunci să treacă în revistă evenimentele guvernării Maniu și să ne indice problema politică pe care șeful guvernului a soluționat-o în chip fericit. Și vom sta de vorbă. Operația aceasta noi am făcut-o. Și de aceea suntem siguri că dovada capacității politice a d-lui Maniu nu se mai poate aduce.

Cu aceste considerațiuni însă problema noastră se strânge până către ultimele precizuni. Am dovedit („Cuvântul” din 13 Iulie c.) că nici faptul că într-o vreme am susținut acțiunea d-lui Maniu, nici faptul că d-sa e încă

exponent al Ardealului, nu-l pot acoperi — principal — în potrivea unor eventuale atacuri din partea noastră. Am mai dovedit („Cuvântul” din 16, 17, 19 Iulie c.) că lipsa unor calități tehnice și politice (evidențiate prin incapacitatea flagrantă de a soluționa, în chip acceptabil, măcar, marile probleme cari i s'au pus), îndreptățește și o combatere de fapt a d-lui Maniu. Am dovedit. Recunoaștem însă că aceste elemente nu sunt încă îndeostulătoare pentru a lămuri situația. Noi am stabilit numai că d. Maniu poate fi combătut. Asta nu explică însă de ce combatem. Ar fi necesar, cu alte cuvinte, să aducem dovada nu numai pentru faptul că șeful național-țărăniștilor poate fi combătut (dovadă pe care am făcut-o), ci și pentru faptul că d. Maniu trebuie combătut (dovadă care urmează să fie făcută). Să ne lămurim deci.

Ar fi ieftin și cu totul neresios dacă, sprijiniți pe constatările și precizările de până acum, ne-am grăbi să conchidem că d. Iuliu Maniu este un om politic de mână a doua sau a treia, care a ajuns, prin întâmplări, la o situație nemeritată, și căruia nu trebuie, deci, să i se acorde o importanță mai mare decât se acordă plevuștei politice de categoria unui Duca oarecare, de pildă. Nu. D. Maniu este o personalitate politică îndeajuns de interesantă, care sub aspecte gelatinoase ascunde o anumită consistență. Ea merită, deci, să fie urmărită mai îndeaproape.

D. Maniu a făcut greșeli grave, — de sigur. În toate cele trei mari probleme politice pe cari le-am amintit, soluția sau atitudinea d-sale a fost falsă. Din incapacitate? Să vedem.

Dacă urmărim greșelile comise de șeful guvernului în cele trei împrejurări amintite, putem stabili dealungul acestei adevărate cariere de erori, un fir roșu conducător. În adevăr: d. Maniu trebuia să o rupă cu vechiul regim, și nu a făcut-o; trebuia să-și consolideze partidul, și nu a făcut-o; trebuia să restaureze monarhia, și nu a făcut-o. De ce? Iată:

1. Dacă d. Maniu nu o rupea cu vechiul regim, ci accepta politica de continuitate (cum, de altfel, a și făcut-o) d-sa rămânea dependent de partidul liberal (slăbit considerabil prin moartea lui Ion Brătianu) și de Regență (care ori când putea fi ținută în șah prin agitarea „chestiei închise”). Dacă o rupea cu vechiul regim și respingea politica de continuitate, d. Maniu rămânea dependent de partidul național-țărănesc și programul său.

Șeful guvernului a acceptat prima soluție. De ce? Pentru că îi convenea să depindă de cineva slab, — nu de cineva tare.

2. Dacă d. Maniu instituia politica de masse și realiza dictatura de partid, d-sa ar fi creat un organ de arbitraj al vieții publice, care ar fi sfârșit prin a deveni independent.

Șeful guvernului nu și-a întărit partidul; pentru că îi era frică să nu devină el însuș supus al partidului său.

3. Dacă d. Maniu se declara, categoric, părtaș al restaurării monarhiei efective și o realiza, ar fi contribuit la echilibrarea vieții publice și la crearea unor raporturi normale în cari partidele politice ar fi trebuit să accepte intervenția și controlul Regelui, ca element regulator în viața constituțională.

Prin urmare, în toate trei cazurile analizate de noi, soluția — greșită — acceptată de d. Maniu mergea în aceeaș direcție: în spre crearea situației celei mai anarhice, de cea mai mare labilitate; înspre neutralizarea tuturor elementelor de control și arbitraj. Sunt acestea greșeli întâmplătoare? Ne e greu să o credem. Părerea noastră e că, mai degrabă, d. Maniu alegea în toate împrejurările soluția care, desagregând încheeturile vieții noastre publice, îi îngăduia instituirea, încetul eu încetul, a unui regim de dictatură personală.

Dar dacă așa stau lucrurile, nu e de datoria noastră să pășim, pe față, împotriva d-lui Maniu?

20 Iulie 1930

Iuliu Maniu — om politic

ÎNTRE DICTATURĂ ȘI SUGRUMAREA VIEȚII

...Prin urmare: Dacă încercăm a surprinde ceeace e caracteristic și esențial erorilor comise de d. Maniu în cele trei mari probleme politice cari i s'au pus în calitatea lui de om de guvernământ, ajungem la rezultatul, în adevăr straniu, că toate au ceva comun: tendința de a dezagrega instituțiile vieții politice ca atare, și de a neutraliza forțele de control.

Așa fiind însă, e greu să mai considerăm aceste erori ca provenind dintr'o incapacitate dela caz la caz a d-lui Maniu de a reacționa just la problematica realităților; că trebuie să căutăm originea acestor erori ceva mai adânc. Cu alte cuvinte: nu avem de aface cu erori întâmplătoare, pricinuite de o întâmplătoare intuiție imperfectă datelor realității; ci — mai grav — cu o tendință structurală, organică, a șefului național-țărănist de a alege dintre

toate soluțiile posibile ale unei probleme pe cea care, paralizând totul împrejur, creează d-lui Maniu personal — e adevărat, momentan numai — o situație privilegiată.

Este evident — și asupra acestui punct nici nu ar putea fi discuție, dacă am avea voe să recurgem la fapte din „istoria secretă” a ultimilor doi ani — d. Maniu a mers în chip constant în spre dictatura personală. Ambiția aceasta poate fi, mai la urma urmelor, îngăduită — principial — ori cui. Condiționat însă.

Un dictator reprezintă întotdeauna un exces de viață și o puțință de a gospodări energiile naționale într'un ritm care depășește canoanele ordinii stabilite. Regimul constituțional nu e croit, de altfel, decât pe un minimum de realizări, pe care încearcă să-l și asigure efectiv. El este, ca atare, valabil numai în vremuri normale, stăpânit de energii mediocre. Și încetează de a mai fi operant în perioadele de sub-normal ale puterilor creatoare. Ca ori ce lege impusă din afară, constituția nu este și ea decât o formulă medie. Asta explică totul.

Dar dacă pactul fundamental nu este un absolut, ci numai un fel de schelet extern croit pe măsura normalului și mediocrului, atunci de la sine înțeles că marile personalități au dreptul la pretenția de a sparge formele prea strâmte ale constituției; pentru a ridica digurile cari zăgăzuiesc și comprimă puterile creatoare, și pentru a lăsa drum liber acestor puteri.

De unde rezultă cu necesitate: că dictatura nu e o formă de administrare a forțelor națiunii, care să trebuiască a fi principial combătută; dar că această dictatură nu-și poate avea justificarea decât într'o mare putere creatoare.

Și acum: d. Maniu dictator?

Nu.

D. Maniu nu poate crea. Pentru că, înainte de orice, creația este viață; iar printr'un blestem congenital care apasă, înghețat, asupra întregii lui acțiuni, d. Maniu este o unealtă a morții.

Contrafăcut și artificializat, începând prin a omorî în el însuș ultima sămânță de viață, șeful partidului național-țărănesc tinde în orice împrejurare în chip constant, printr'o aplecare firească, în spre soluția care asigură un maximum de descompunere.

Exemple? Dovezi? Pe lângă cele trei probleme politice fundamentale pe cari le-am analizat mai de aproape, toate gesturile d-lui Maniu se încadrează în această formulă: felul în care și-a constituit cabinetul; simpatia d-sale

pentru elemente ca D. R. Ioanițescu, Madgearu, Știrbey, fiecare reprezentând — din puncte de vedere deosebite — un maximum de descompunere; antipatia d-sale pentru elemente ca Grigore Iunian; felul în care a „rezolvat” chestiunea calendarului; intrigile pe cari în chip voit le-a întreținut în partid și în guvern; sinistrele și — în acelaș timp — ridiculele remanieri ale cabinetului; hibrida lege administrativă, monument de incoerență și de perfidie; atitudinea d-sale în chestiunea Vaida și Mihai Popovici; felul în care — personal, de o impecabilă corectitudine — a știut să acopere operațiuni nedelicate petrecute sub regimul d-sale și a îngăduit amestecul surprinzător al unor oameni cari îi stăteau aproape în chestiuni cu cari nu aveau nici o legătură; soluția la care s'a oprit în cazul Stere... Și peste toate aceste și atâtea alte gesturi, persoana d-lui Maniu însăși: o ocnă de ambiții neputincioase, o pungă care distilează venin, amortind, paralizând, desagregând totul în juru-i — singura formă sub care poate stăpâni.

Aci stă de altfel nodul tragic al acestei stranii și, câtă va vreme, enigmatice figuri a vieții noastre publice: conștient de neputința sa creatoare, d. Maniu este biciuit totuși de o ambiție bolnăvicioasă; care îi depășește cu mult posibilitățile și care îl obligă să recurgă la orice — fie chiar și la sugrumarea vieții — numai ca să-și ostoiască setea de stăpânire personală.

Este, în adevăr, o tragedie.

Dacă ea ar privi numai pe un om, pe d. Maniu, poate că o îndatorire creștinească ne-ar îndemna să-i stăm alături; în acelaș fel în care, tu om sănătos, strecuri, cu o strângere de inimă, cocainomanului torturat de lipsă, praful alb.

Dar nu e cazul. Vițiul cocainomanului se hrănește doar din trupul *acestuia*. Ambiția d-lui Maniu se desalterează însă din viața *noastră*. Ea sugerează vlaga unei nații întregi, și nu lasă în urmă decât ochi împăienjeniți, creiere cu mușită, brațe vlăguite și căzute. Asta e!

Dar atunci; noi — în slujba d-lui Maniu? Nu.

Instrumente docile, devotate și fervente în mâinile unei mari puteri creatoare — ori când!

Dar sângele nostru tânăr, cald și sănătos, jertfă inutilă și besmetică într'un act de vampirism — nici odată!

De aceea proclamăm cu aceeaș convingere transfigurată și cu aceeaș hotărâre ce nu cunoaște frica, cu care statornic am mărturisit aci pentru

isbânda adevărului și a vieții:

Așezarea unei vieți publice românești sănătoase și rodnice nu va fi cu puțință decât după eliminarea politică a d-lui Maniu.

23 Iulie 1930

Iuliu Maniu — om politic

EPILOG

Noi și Ardelenii

Nefasta acțiune de dezagregare exercitată de d. Maniu asupra vieții noastre publice, în scopul de a-și asigura o stăpânire personală cât mai largă și mai nediscutată, poate fi urmărită și studiată pe un caz tipic: felul în care șeful partidului național-țărănesc a organizat legăturile dintre noi și ardeleni. Cazul merită și altfel a fi cercetat mai de aproape, el referindu-se la una din problemele esențiale ale noului stat românesc.

Între noi și ardeleni sunt, de sigur, simțitoare deosebiri structurale. Nu din punctul de vedere al valorii noastre respective. Căci sunt unele așezări mai bune la ei, după cum sunt altele mai bune la noi. Dar am trăit istoricește — și într'un fel și spiritualicește — sub latitudini deosebite, și bucuriile sau vicisitudinile noastre au fost, respectiv, altele.

Dar deosebirile acestea dintre ei și noi nu sunt atât de categorice, și mai ales nu sunt atât de esențiale, încât iubirea să nu poată arunca peste ele punți de legătură. Și iarăși nu se poate spune că aceste legături nu au fost dorite și de o parte și de alta a munților. A fost însă întotdeauna cineva care s'a pus deacurmezișul acestor dorințe și a sabotat ori ce încercare de apropiere.

Voiu înfățișa aci experiența mea personală; alții o vor face, dacă o vor crede de cuviință și de nevoie, pentru ei. Contactul meu cu conducătorii vieții publice ardeleni, m'a dus încă dela începutul acestor relațiuni la convingerea că o înfrățire a vechilor generații nu este cu puțință; îi cunoșteam și pe ai lor — și pe ai noștri; și îmi dădeam seama că oamenii nu mai au destulă elasticitate spirituală și sufletească, pentru a se putea adapta nouilor împrejurări. Nu mi-a fost greu să constat însă că deoparte și de alta se ridicau două generații nouă, pline de hotărâre, de spiritualitate și de avânt între cari o înțelegere și o legătură erau nu numai cu puțință, dar chiar cald dorite. Aci se putea lucra deci.

Prilejul s'a și ivit curând de tot. Pe un caz special, e adevărat, dar s'a ivit. Urmând îndemnuri spontane — și neconcertate, dacă-mi aduc bine aminte — tineretul național-țărănist de o parte, „chemăriștii” de alta, m'au solicitat să-i ajut într-o operă de organizare a noiei generații. Preocupările mele lăuntrice cari, o mărturisesc, primează, sunt de altă natură decât politica. Am stat deci, în fața acestei propuneri, mult la gânduri; cu dorința intimă de a mă ține departe de asemenea întreprinderi. Chemarea însă s'a repetat; și încă, cu atâta sinceritate și deschidere de suflet, încât am crezut că nu mai pot refuza.

Am fost, deci, să văd pe „mai marii” lor. Era o acțiune nouă, și nu aș fi vrut să fiu acuzat că... corup tineretul, ducându-l sub alte steaguri decât cele național-țărăniste.

Am văzut întâiu pe d. Mihalache. Mi-a strâns mâna.

Am văzut apoi pe d. Vaida. Două ceasuri și jumătate de vorbă; în care timp, printre tot felul de povești dela Curtea din Viena, am fost supus unui interogator în regulă. Pasă-mi-te eu mă purtam cu gânduri ascunse; și d. Vaida, musai, trebuia să le afle! A sfârșit zicând: da; și... trimițându-mă la d. Maniu.

Care m'a primit surâzător și dulce și... m'a trimis la d. Vaida.

Am înțeles. Și n'am mai insistat.

Curând după aceea s'a ridicat însă în Ardeal puternica mișcare a voinicilor. Am spus-o atunci și o repet acuma: este cel mai semnificativ și mai însemnat fenomen politic dela războiu încoace. Mișcarea trebuia însă definită, precizată, organizată; — spre maximum de efect. Am hotărât deci să fac o serie de conferințe în țară și în special în Ardeal, pentru lămurirea faptului. Și am anunțat-o. Ideea a fost bine primită. Probabil însă că „prea bine”. Căci d. Vaida a început iarăș să-mi spună cum era la curtea din Viena, — și iarăș m'a trimis la d. Maniu.

La care, evident, nu m'am mai dus.

Știu însă, că, după asta, unii chemăriști cari activau printre voinici au fost chemați la București; ca să li se pună brutal alternativa: cu noi, sau cu... Nae Ionescu. Ridicul, nu?

Ridicul și nu prea. D. Maniu știa, în definitiv, că personal eu nu hrănesc nici un fel de ambiție politică; era sigur că în viața mea nu voi fi nici deputat, nici ministru, nici — doamne ferește? — șef de partid. Deci nu de... concurența mea politică avea a se teme d. Maniu.

Era însă ceva: faptul că eu eram unul dintre cei câțiva tineri „regățeni” cari cred în necesitatea și au luptat pentru unificarea spirituală și politică a țării. Iar prin aceasta eu amenințam interesele d-lui Maniu și ale generației sale. Căci Ardealul este o unitate închisă, a cărei reprezentanță e constituită în monopol și dată în exploatare d-lui Maniu și a lor săi. Orice spărtură în zidurile acestei cetăți, orice poartă deschisă înspre zărilor românismului integral, este un act de dușmănie personală în potriva d-lui Maniu. Înțelegere directă dela om la om, dela suflet la suflet, dela generație la generație? Nu se poate! Totul prin d. Maniu; care lasă să treacă doar atât cât crede și vrea el, — adică atât cât nu amenință câtuș de cât calitatea d-sale de singur reprezentant autorizat, rege neîncoronat al Ardealului.

Nu cunosc o generație cu un mai sigur *instinct* politic și cu o mai impresionantă putere de acțiune, decât tânăra generație ardeleană. Nu o spun acum pentru prima oară. Dar în acelaș timp nu cunosc o generație mai comprimată politicește de înaintașii ei, ca aceasta. De ce? D. Maniu trebuie să-și asigure stăpânirea necondiționată, — și orice personalitate care se ridică, poate amenința solidaritatea de sclavie politică pe care o exploatează d. Maniu. Să se ridice; dar trecând prin ciurul „șefului” și purtând fierul stăpâniei lui!

Dar toate astea — pentru ce? Este d. Maniu purtătorul unui nou ethos? Reprezintă d-sa posibilitățile de înnoire a vieții publice și a spiritualității românești? Aduce o competență deosebită în rezolvarea problemelor de Stat? Simte în el însuș o chemare messianică?

Nu. Regimul d-sale și generația d-sale ardeleană s'au dovedit cel puțin tot așa de venali, prevaricatori, incapabili, gata la orice tranzacție, lipsiți de avânt, de spirit de jertfă, de inteligență, de talent și de spiritualitate, ca și regățenii noștri cari au deținut până acum marile situații politice. Atunci?

E clar: d. Maniu sabotează orice încercare de unificare politică și sufletească între noi și ardeleni, pentru că numai dușmănia între noi și ei — pe care în Ardeal d-sa o întreține savant — îi poate asigura situația (și beneficiile) de singur reprezentant autorizat al Ardealului.

Aci ca și în altă parte, pasul hotărâtor nu se poate face decât trecând peste cariera politică a d-lui Maniu.

24 Iulie 1930

Criza partidelor politice

I. PARADOXUL DIALECTICEI PARTIDELOR ȘI PARTIDUL DE MASSE

Se pare că scoaterea din circulație a partidelor politice, care e cerută, sau în orice caz recomandată, de unele personalități proeminente ale vieții publice și de o parte din presă, soluție care găsește un ecou din ce în ce mai larg în cercurile opiniei publice, a început să îngrijoreze pe unii din oamenii noștri politici. „Dreptatea”, „Viitorul” și „Îndreptarea” — oficiile partidelor de guvernământ, ca și confrății cari trăesc în apele căldicele ale unui vag sentimentalism democratic, se ocupă stăruitor — și nici decum ca de un „subiect de vacanță”, de această problemă. Ba, ceva mai mult, se pare chiar că d. Duca — se putea altfel! — după audiența la Palat (semnificativ, nu?) ar fi propus, sau ar avea de gând să propună, o coaliție a partidelor de guvernământ cu scopul de a împiedica instituirea unui „guvern personal”.

Chestiunea este deci acută și ea merită a fi luată în considerare. Credem însă, din capul locului, că discuțiunea ar câștiga și în precizie și mai ales în rezultate practice, dacă părțile în prezență și-ar da mai mult seama de coeficientul de relativitate al tezelor lor respective, și ar concede că atitudinea dogmatică și categorică pe care o păstrează astăzi e fundată mai mult în necesitățile polemice, decât în realitățile politice și sociale.

Cu alte cuvinte: adversarii sistemului partidelor politice ar trebui să nu uite că aceste partide s'au născut în chip natural din condițiile de viață ale statelor moderne — și că, întru atâta întru cât sunt fenomene naturale, organe în organismul societății, este pur și simplu absurd să li se nege existența și să se preconizeze suprimarea lor.

Iar partizanii acestui sistem sunt tot așa de datori să-și aducă aminte că, întru atâta întru cât sunt organe, partidele politice sunt pasibile de „crize”, în cari funcțiunile lor să fie suspendate.

În cadrul acestor încercuiri metodice să cercetăm deci problema.

S'a spus că un partid politic este o realitate *dialectică*. Aceasta însemnează că existența unui singur partid politic este un non sens. Partid însemnează, doară, parte; și stă în însăși natura părții să nu epuizeze întregul. Într'un fel; iar în altul, partidul are, prin definiție, o structură polemică; el opunându-se unui alt partid.

Ca orice organizație polemică însă, un partid trebuie să fie dogmatic, exclusivist și intolerant. El nu poate admite nici discuții, nici tranzacțiuni asupra țărilor pe cari le urmărește, asupra punctelor de vedere pe cari le reprezintă. Pentru același motiv, el este dușmanul hotărât al oricăror veleități

de spirit critic. Acesta reprezentând întotdeauna un ferment de disoluție și sfârșind, mai curând sau mai târziu, prin a provoca o spărtură în solidaritatea și disciplina partidului.

Unitate de luptă deci, partidul e obligat să posede anumite resorturi, în virtutea cărora el se diferențiază de celelalte organizații analoage și în conformitate cu cari el urmărește victoria. Aceste resorturi pot fi de două feluri: exterioare, țelurile către cari se îndreaptă, idealul pe care vrea să-l realizeze; sau lăuntrice, deosebiri structurale, de mentalitate, de factură. (E delă sine înțeles că exterioare sau lăuntrice, aceste forțe nu se exclud ci, în cele mai multe cazuri colaborează, sau chiar se condiționează).

În virtutea țelurilor lui sau în conformitate cu indicațiile ineluctabile ale structurii lui, un partid dă, deci, lupta politică. Pentru ca să se realizeze. Să observăm însă că în momentul în care s'a realizat, adică în momentul în care și-a înfrânt adversarul, partidul politic și-a subscris propria sentință de moarte. Căci de îndată ce un partid e, în adevăr, o „realitate dialectică”, el nu poate exista decât prin opoziție cu un alt partid; — deci încetează el însuși de a fi, în momentul în care, prin victorie, și-a distrus protivnicul.

Este exclus ca un asemenea rezultat, înfrângerea definitivă a adversarului, să se poată obține, fără ca partidul învingător să nu aibă de partea sa masele, sau — ceeace, în fapt, e tot una — marea majoritate a elementelor politice active. Așa fiind însă, în momentul în care o organizație politică și-a distrus adversarul și a rămas definitiv stăpână pe situație, ea — încetând a mai fi un partid politic — se identifică cu însăși „țara”.

Iată deci că viața politică normală ne poate duce la un moment dat, principal cel puțin, la înlăturarea partidelor politice.

Considerațiile acestea nu sunt numai teoretice. Atât bolșevismul din Rusia, cât și — în altfel — fascismul în Italia, nu sunt altceva decât regimuri instituite după mecanismul schițat mai sus.

Noi înșine trebuia să ajungem într'o situație analoagă; dacă partidul național-țărănesc era în adevăr un partid și d. Iuliu Maniu un om politic. Acesta este sensul istoric al acțiunii noastre, când recomandam transformarea partidului național-țărănesc într'o organizație de mase și instituirea dictaturii maselor. (Iar în lumina acestor considerații apare și semnificația cu adevărat istorică a „bandelor” de voinici, pe cari anumiți „teoreticieni” nu le pricep nici astăzi).

Este evident că dictatura masselor și corelativul ei, inexistența partidelor politice, nu reprezintă o poziție echilibrată și ca atare stabilă. Întoarcerea la vechea formulă, a partidelor politice, este oarecum fatală. Dat fiind că este imposibil ca, mai curând sau mai târziu, să nu înceapă a se produce diferențieri în această masă, identificată cu țara. Tocmai de aceea, și pentru a evita eventuale sgudui, noi am propus încă din Ianuar 1929 în această foaie, ca — în cazul în care dictatura masselor ar fi fost instituită — să se încurajeze în chip normal lipsa de omogenitate a partidului național-țărănesc, în scopul de a se înlesni polarizările cari ar fi dus în mod natural la formarea nouilor partide. (Cât a înțeles d. Maniu din acest proces politic, se vede din faptul că ne-a chemat, ca să ne demonstreze că... nu se ceartă nimeni în partid!)

Ori cum ar fi însă, se pot identifica momente în procesul istoric, în care partidele politice nu există. Că această inexistență a partidelor — realizată pe căi absolut normale — nu se poate menține cu vremea decât prin forță (Mussolini) sau prin teroare (Stalin) asta e o altă chestiune. Am dovedit ceea ce nu trebuiesc să uite oamenii de partid: că partidele politice nu sunt — în procesul normal istoric — realități cu existență perpetuă, și că stă în însăși natura partidului politic ca la un moment dat el să dispară.

Era să fie chiar cazul nostru. Nu a fost însă. Cazul nostru e deocamdată altul. Îl vom cerceta.

30 Iulie 1930

Criza partidelor politice

II. PARTIDUL DE CADRE ȘI MASSA ELECTORALĂ MOBILĂ

Dacă natura dialectică a partidului politic duce, după cum am arătat, la o luptă categorică și la o victorie care sfârșește — în chip destul de paradoxal — prin a suspenda existența oricărui partid politic în genere, nu e mai puțin adevărat că în marea majoritate a cazurilor, partidele politice nu se distrug reciproc, ci coexistă.

Coexistă de sigur, într'un fel, ca unități în luptă, atâta timp cât victoria care să le suprimă, întârzie. Dar mai coexistă și altfel: în sensul în care, de pildă, liberalii și conservatorii și-au trecut, în Anglia, unii altora puterea, sute de ani de-a rândul.

Asta înseamnă că, în afară de posibilitatea strict logică, decurgând din chiar conceptul de partid, a urmăririi luptei până la capăt și a suprimării vieții de partid, posibilitate care, după cum am văzut, e de domeniul realităților, istoria ne mai oferă cazul, — de fapt, nu de drept, e adevărat — al suportării reciproce a partidelor, al colaborării partidelor la existența lor reciprocă. Este cazul cel mai frecvent, de altfel — care din această pricină *pare* și cel mai normal — și pe care urmează să-l analizăm.

Pentru ca două partide să se suporte reciproc, este neapărată nevoie ca în structura și programul lor să existe un minimum de puncte esențiale comune. Este posibil să se suporte, de pildă, două partide cari ambele lucrează în cadrul constituției și cărora această constituție le e un cadru destul de larg pentru desfășurarea acțiunii lor. Nu se vor suporta, ci vor merge la soluția radicală, de ex., comuniștii și partidele burgheze, — după cum în Franța monarhiștii nu pot îngădui existența partidelor republicane... decât de nevoie. (Un asemenea partid radical ar constitui la noi țărănismul, dacă ar fi consequent dezvoltat și organizat). Celelalte partide însă, se suportă.

Iar coexistența lor este posibilă, prin faptul că ele reprezintă, fiecare, organizațiuni cu interese limitate; care în nici un caz nu pot ajunge la punerea în chestiune a structurii și fundamentelor statului. Statul există — așa cum există; în forma lui dată și codificată; rostul partidelor politice este, ca atare, să găsească formulele politice cari să asigure acestui stat — considerat ca absolut și deci imuabil — un maximum de randament. Funcțiunea partidelor politice este, deci, clară: ele au datoria să găsească, în cadrul unui sistem care le și definește ființa, soluțiunile tehnice cele mai potrivite la diversele probleme cari se pun spre rezolvare.

În această a doua eventualitate deci — a coexistenței și îngăduirii reciproce a partidelor — viața publică prezintă două elemente constitutive:

1. Două sau mai multe partide politice admițând toate un program minimal comun (constituția sau în genere forma statului); diferențiându-se prin sistema prin care înțeleg să gospodărească forțele statului (programul propriu fie cărui partid); având fiecare la îndemână un număr de cadre mai mult sau mai puțin fixe; și bucurându-se de anumite aderențe în masse, cari aderențe nu constituiesc în nici un caz o majoritate de guvernare.

2. O massă electorală neutrală, neînscrisă în vreun partid, sau nevoțând întotdeauna cu acelaș partid, care se hotărăște după oportunități și care,

după cum se alătură aderenței statornice a unuia sau altuia dintre partide, contribuie la constituirea majorității de guvernare.

Nu e greu de înțeles că aceste două elemente sunt absolut necesare unui regim politic bazat pe existența unor partide politice reale.

Să vedem însă, acum, care e situația dela noi.

Două sau mai multe partide politice admițând toate un program minimal comun (în speță constituția): avem.

La aceste partide — cadre mai mult sau mai puțin fixe: avem.

Aderențe în masse; cari aderențe nu constituiesc în nici un caz o majoritate de guvernare: avem:

Însă:

1. Nu există programe proprii fie cărui partid. Partidele noastre politice trăesc într'o anarhie programatică de nedescris: partidul liberal legiferează în cadrele mentalității și sistemii socialiste; partidul național-țărănesc își însușește punctul de vedere al burgheziei liberale; iar partidul poporului înscrie pe steag: muncă, legalitate, cari pot constitui o metodă formală, dar nu și un program substanțial de guvernare.

Așa fiind, ceeace poate aștepta țara dela aceste așa zise partide este cel mult o capacitate tehnică oportunistă de guvernare, și nu diferențieri sistematice, programatice în opera de gospodărire a statului.

2. Pe de altă parte: există, de sigur, o massă electorală neutrală, neînregimentată în partide, care e singura în stare să dea unuia sau altuia dintre partide majoritatea de guvernare. Din nefericire însă pentru partizanii sistemii partidelor politice, această massă mobilă nu e la noi în stare să se hotărască după motive obiective, ci, după cum se știe, e zestre guvernamentală: ea votează întotdeauna cu guvernul.

De unde urmează cu necesitate: că într'o țară unde partidele politice nu se diferențiază programatic și unde indicațiunile pentru ordinea succesiunii la putere a acestor partide nu se face prin inițiativa masei electorale neutre, nu se poate vorbi de un regim al partidelor politice.

Ce drept au aceste partide ca să ceară totuș permanentizarea sistemului?

Nici unul!

Și vom arăta de ce.

31 Iulie 1930

Criza partidelor politice

III. ÎNTRE „ECHIPELE DE LUCRU” ȘI GUVERNUL PERSONAL

Față de pretenția partidelor politice românești că permanentizarea regimului lor constituie singura formulă normală a vieții publice și că orice încercare de a se recurge la un guvern personal echivalează cu o lovitură de stat, am arătat aci:

1. Că suspendarea existenței partidelor politice poate să fie, la un moment dat, un fenomen cu totul normal din — punctul de vedere al procesului istoric — decurgând din însăși natura dialectică a partidului politic.

2. Că existența partidelor politice ca instrumente de guvernământ e condiționată: a) de diferențierea programatică a acestor organizații, b) de puțința indicării ordinei de succesiune la guvern prin acțiunea autonomă și spontană a unei mase electorale neutrale.

3. Că, în țara noastră, aceste două condițiuni esențiale nu sunt împlinite.

Și am făgăduit să revenim cu amănunte lămuritoare. Să o facem deci.

Este clar că, de îndată ce partidele politice nu oferă nici programe politice diferențiate, nici aderența clară a majorității masei electorale, și de îndată ce această majoritate este constituită prin anexarea zestrei guvernamentale, — în țara românească dăinuiește *de fapt* o situație ale cărei caracteristici sunt:

1. Ficțiunea regimului parlamentar,

2. Inexistența unor criterii obiective pentru stabilirea ordinei de succesiune a partidelor la guverne. Cu alte cuvinte:

Pentru ca cineva să guverneze, are, desigur, nevoie de majorități parlamentare. Dar aceste majorități parlamentare și le creiază ori ce partid politic de îndată ce e la guvern. De unde urmează că, nu guvernul depinde de majorități, ci majoritățile de guvern. Sistemul acesta, așa de înrădăcinat în viața noastră publică, încât a fost adoptat chiar și de d. Maniu, deși nu avea în acel moment (1928) nici un interes să o facă, echivalează însă cu recunoașterea implicită a inexistenței efective a partidelor politice. Nu insistăm însă. Ci revenim la fapte.

Cine stabilește formal, la noi, ordinea de succesiune la guvern? Regele. Care după cum se știe „numește și revoacă pe miniștrii săi”. Dar stabilind ordinea de succesiune, deci acordând unui partid politic mandatul de a forma guvernul, Regele îi acordă tot deodată, prin zestrea guvernamentală și majoritățile parlamentare.

Așa fiind, tot jocul politic se reduce, în materie de succesiune la guvern, la hotărîrea Regelui.

Ce elemente obiective se oferă însă reflexiunii regale, în momentul în care Suveranul trebuie să ia o hotărîre?

Aderențe electorale? Nu. De îndată ce procentul în această materie îl dă zestrea guvernamentală.

Atunci, ce? Partidele politice, de sigur. Dar partidele politice, ca partide, cu programe, sisteme și metode diferențiate? Nu.

Atunci? Să nu ne înșelăm singuri. Sau să nu ne lăsăm furați de prejudecățile obicinuite ale vieții publice. Singurul lucru real pe care ni-l oferă partidele politice este o *echipă de lucru*. Fiecare șef de partid posedă o asemenea echipă din care poate constitui ori când un guvern. Atâta tot. Nu trebuie să se supere nimeni, dar „șef de partid” însemnează, la noi, exact atâta cât însemnează un „vătaf” în portul Brăilei. Ai un vapor de încărcat, te adresezi unuia din „vătafii” portului; care, cu echipa lui, îți încarcă vaporul. Ai o țară de guvernat, te adresezi unui șef de partid; care din echipa lui îți constituie un guvern cu care gospodărești apoi țara.

Criteriile de selecțiune? Ele nu pot fi decât absolut personale și subiective. Pentru motivele pe cari le-am arătat. Dar atunci pe ce se bazează oare pretenția partidelor ca numai lor să se adreseze Regele când are de format un guvern? Precum se vede, — pe nimic.

Singurul argument al partidelor ar fi că ele prezintă echipe de lucru mai omogene și mai ajustate. Ar fi, analog, cazul unei echipe de football, de pildă, care s'a antrenat mai multă vreme și a isbutit să stabilească o anumită coeziune între membrii ei. Argumentul nu ar fi, principal, lipsit de valoare. Numai că, în practică, noi constatăm că d. Iunian nu e de loc „ajustat” cu d. Vaida sau cu d. Maniu; și că în schimb d. Madgearu ar fi grozav de ajustat cu d. Duca. Așa că și acest argument cade.

Neexistând însă criterii obiective de selecțiune, iar Regele fiind silit să acorde mandatul de guvernare — și cu el odată și zestrea guvernamentală — după aprecieri personale subiective, urmează că chiar adresându-se unui partid, Regele tot un guvern personal constituie. Așa că nici măcar această funcțiune nu îndeplinesc la noi partidele politice: de a acoperi coroana. Faptul este atât de adevărat, încât, la noi, de câte ori un partid crede că a stat prea mult în opoziție începe să atace Coroana care nu se hotărăște să trimită la plimbare guvernul în funcțiune.

Dar dacă așa stau lucrurile, de ce să nu fim odată sinceri cu noi înșine? De ce să susținem că Regele nu are dreptul să facă guverne (oricum personale) decât prin intermediul șefilor de partide; și să nu recunoaștem că El se poate adresa în acest scop și altor persoane, cari reprezintă ceva prin valoarea lor personală — cum ar fi d-nii Prezan, Iorga, Titulescu de pildă — și nu numai decât prin activitatea lor de vătafi ai vieții publice!

Partidele politice vor avea dreptul să ridice pretențiile pe cari le formulează astăzi, atunci când vor fi cu adevărat partide politice — programatic diferențiate — și când va exista o opinie publică autonomă și spontană.

Până atunci, guverne de partid sau guverne de personalități, reprezintă formule politice de o egală îndreptățire; și liber este Regele — și anume sub exact aceleași responsabilități — să se hotărăscă pentru o formulă sau alta, după cum Îl îndeamnă libera Lui judecată și simțul pulsului vieții, care hălăduiește în El.

3 August 1930.

DE LA „SĂMĂNĂTORUL” LA NOUL STAT ROMÂNESC

Atitudinea protestatară și surprinderea manifestată de partidele politice față de puternica mișcare de opinie publică împotriva regimului partidelor, dovedesc o dată mai mult, dacă mai era nevoie, totala lipsă de înțelegere a oamenilor vechiului regim, față de transformările spiritului public și de noua problematică a statului.

Dacă acceptăm premisa — pe care o socotim astăzi suficient fundată — că criza partidelor politice nu este, într'un fel, decât reflexul imediat al crizei statului, atunci militanții regimului partidelor vor fi obligați să recunoască deschis, că „lupta” care se dă astăzi, nu e decât punctul de ajungere al unui întreg proces de transformare spirituală, inițiat cam acum treizeci de ani; și anume de d. Iorga, prin „Sămănătorul”.

Statul „modern”, statul liberal, statul partidelor politice, a avut, de sigur, și anterior rezistențe de întâmpinat. Ele porneau, pe deoparte, din lagărul conservator care nu urmărea însă decât menținerea unor anumite privilegii și a unei situațiuni de fapt care nu mai putea ține piept curgerii vremii; pe de alta, din lagărul culturalilor cari își dădeau seama că ritmul și cadrele în care se desfășoară viața statului nostru duceau în chip fatal la sugrumarea spiritualității.

Unii și alții, conservatori și junimiști, nu aduceau cu ei însă un program pozitiv de guvernare și nici un principiu creator pe a cărui desfășurare să se poată construi un stat. Acțiunea ziaristică a lui Eminescu, singurul om public care, în această perioadă a gândit organic — și încă și el numai timid —, a rămas izolată; cu atât mai mult cu cât nici nu a ajuns la o formulă matură de expresivitate.

Primul deci, care a isbutit să arunce fundamentele adevăratei civilizații românești a fost profesorul Iorga, și anume în acțiunea întreprinsă la „Sămănătorul”. Meseria, temperamentul și structura lui spirituală îl indicau de altfel. Și astfel am aflat că statul românesc și civilizația românească nu se pot ridica decât pe autohtonism, adică pe punerea în valoare a specificului românesc, și nu au decât un izvor de alimentare — clasa țărănească.

Mișcarea dela „Sămănătorul” a deviat însă. Trecută în mâinile „poporaniștilor” dela Iași, ea a luat forma hibridă a unui țărănism încadrat în formele democrației contractuale apusene, cu puternice reflexe din lumea materialismului istoric.

Iar partidul țărănesc, început în 1918-19 sub cele mai bune auspicii, a degenerat și el prin imixtiunea lipsită de înțelegere a patru elemente de falsificare:

1. social-democratismul saint-simonian al d-lui dr. Lupu,
2. liberalismul de metodă materialist istorică, a d-lui Madgearu,
3. poporanismul chaotic ruso-german al d-lui Stere, și
4. juridicismul și legalismul josefinian, de cea mai artificială și mai pură „Aufklärungsphilosophie”, a d-lui Maniu.

Era însă imposibil ca marele adevăr fixat și formulat de d. Iorga să nu rodească. Neutralizat, prin accidente mai sus amintite, în planul realizărilor practice, el a fost cu atât mai activ în mișcarea ideilor. Aci se încadrează:

1. lupta în potriva spiritului și mentalității liberale — care e un fapt permanent în istoria României moderne, dar care s'a adâncit și sistematizat sensibil după războiu;

2. noua mișcare ortodoxă care în fond nu este decât o reacțiune împotriva spiritului secular înstăpănit în metafizică și al cărui punct de ajungere trebuie să fie — mână'n mână, de altfel, cu neo-scolastica — neutralizarea spiritului protestant al renașterii pe care s'a construit civilizația actuală europeană și — artificial — cea românească;

3. necesitatea de a se ajunge la manifestări de artă și cultură specifice, formulată — în chip ceva cam... programatic și normativ, e drept — prin autohtonism.

Începută pe baze modeste și insuficient de eficace, dar cu remarcabilă precizie programatică în 1919 la „Ideea Europeană”, această mișcare spirituală și-a găsit expresiunea statornică și sigură în două organe de publicitate: „Gândirea” și „Cuvântul”. Revista internațională de sinteză ortodoxă „Logos”, care a trebuit să-și suspende apariția după două numere, foarte impunătoare de altfel, se încadrează tot aci.

Mișcarea aceasta însemnează o nouă formulă: și anume formula generației noastre. Nu am inventat-o noi. Ea se ridică în chip necesar din structura noastră și își cere, împotriva tuturor întârziărilor, realizarea. Că această realizare va trebui să se răsfângă în chip imediat și asupra așezării statului, de asta nu se mai poate îndoi nimeni.

Cel dintâiu care a intuit-o și a formulat-o — noi nu suntem decât glossatori! — a fost Neculai Iorga. El ne-a definit generația, el ne-a precizat drumurile. De aceea, ori pe unde ne-am afla alături de el sau... împotriva lui, noi, generația războiului, căreia îi cade în sarcină crearea noului stat românesc, suntem **PROMOȚIA ISTORICĂ NECULAI IORGA**.

Ce reprezentăm? **PRIMATUL SPIRITUALULUI**. Mai exact: depășirea „economicului” prin „spiritual”.

...Iar celor cari s'ar întreba dacă a sosit vremea acestor realizări, le vom aminti că în fruntea țării stă astăzi Regele Carol al II-lea, al cărui program de tinerețe a fost **CULTURALIZAREA**. Adică programul generației noastre. Asta dă de gândit și celor mai înțepeniți, nu?

13 August 1930.

A FI „BUN ROMÂN”

Întâmpinarea, plină de dorința sinceră a unei lămuriri, pe care colegul meu de învățământ, d. prof. Frollo, a publicat-o în această foaie în apărarea românilor catolici, ne dă prilejul să revenim asupra unor chestiuni pe cari noi, la „Cuvântul”, le socotim drept fundamentale.

D. Frollo se întreabă surprins și, oarecum, îndurerat: de ce și de unde îndârjirea unor cercuri ortodoxe împotriva românilor de confesiune romano-catolică? Adică cum, un catolic nu poate fi un „bun român”? Și nici nu mai așteaptă răspunsul; căci dreptatea atitudinii d-sale îi apare ca evidentă.

La prima impresia, — de sigur! Dar numai la prima impresie. Căci, în fond, chestiunea așa cum e pusă de d. Frollo, și în genere de toți românii catolici sau numai catolicizanți, este cu mult prea puțin precisă pentru a putea contribui la lămurirea problemei.

În adevăr, oricât de paradoxal s'ar părea, toți românii catolici sunt în măsură a răspunde victorios la întrebarea dacă un catolic poate fi un „bun român”. Nici unul însă nu se oprește la chestiunea mai simplă — dar cea revelantă — dacă un catolic poate fi „român”. Et pour cause! Căci a fi „bun român” este, sub raportul etnic și spiritual, mai puțin decât a fi „român” pur și simplu. Dar ceea ce în adevăr atinge miezul problemei noastre, nu e chestiunea bunului român, ci a românului.

Să ne lămurim. „Bun român” este o noțiune foarte vagă, foarte complicată și foarte confuză. Ea închide un element de valorificare morală, unul de încadrare politică, și în ultimă analiză, unul de apartenență spirituală.

Bercu Solomon, din târg dela Pașcani, care muncește de dimineață până'n noapte, care își plătește regulat birurile și e respectuos de legile țării, care a fost în războiu și și-a împlinit însărcinările cu convingerea fermă că e dator să o facă, este de sigur un „bun român”.

Samuel Micu, cărturarul ardelean care a mers după învățătură la Roma, a adus de acolo dovada latinității noastre și a contribuit ca nimeni altul la definirea, la delimitarea conștiinței noastre naționale, este iarăși un „bun român”. Și tot așa, pentru a ne ține în istorie:

Ion Brătianu-tatăl care a construit armătura statului românesc modern și urmărit, cu o putere vie încă în copiii lui, înstăpânirea românilor asupra statului și avuției din copriul lui, a fost un „bun român”.

„Buni români” toți acești trei, fără îndoială. Dar și români? Aci e nodul chestiunii. Să nu mai vorbim de Bercu Solomon, săracul, — deși poate cel mai patetic dintre toți. La el situația e clară: „bun român”, adică: bun cetățean al statului român, în cea mai largă accepțiune a cuvântului. Pentru asta însă, nu e nevoie să fii numai decât român, nu? După cum nu e Bercu Solomon; deși nu este exclus ca acesta să fi murit în războiu, cu liniștea detașată lipsită de retorism a celor cari au conștiința împlinirii unei datorii față de o realitate colectivă care îi înglobează și îi depășește.

Cazul lui Samuel Micu e ceva mai complicat. Călugărul acesta papistaș este unul din ctitorii conștiinței românești. S'ar putea oare pune la îndoială românismul lui? Și totuș, se poate. Eu nu vreau să cercetez aci dacă Samuel

Micu a fost sau nu român cu adevărat. Cred însă să pot afirma că nu e nevoie să fii român, ca să faci ce a făcut Micu.

Iată, mai anul trecut ne-a cercetat aci în București un englez, colonelul Wedgwood. Wedgwood este un englez de baștină. Neamul lui fabrică porțelanuri de vre-o două sute de ani. Colonelul nostru este însă... ziarist. Poate că puțini oameni au făcut pentru conștiința etnică și pentru naționalismul evreu, cât a realizat Wedgwood, acest stăruitor și îndărătnic militant al sionismului. Care e însă situația lui?

Dacă ar fi locuit în Palestina, ar fi fost, desigur, un „bun evreu”. Este el însă pentru asta și evreu? Evident, nu!

...Iată, deci, cum cazul lui Samuel Micu devine irelevant.

Mai rămâne cel al lui Ion Brătianu-tatăl. Exemplul colonelului Wedgwood este și aci hotărâtor. S'ar putea totuș ca el să nu epuizeze fondul chestiunii; deaceia vom insista.

E incontestabil că Ion Brătianu a voit să fie român. *A voi să fii* român nu însemnează însă și *a fi* român. A fi român, însemnează o stare naturală, o formulă de echilibru a existenței din care decurg, prin însăș desfășurarea vieții anumite forme. Un bob de grâu, dacă îl îngropi în pământ, la umezeală, încolțește și dă fir. Un anumit fir, cu o anumită dezvoltare, necesară, mai dinainte determinată de însăș structura bobului de grâu. Așa se petrece și cu „românia” noastră. A fi român însemnează a avea o anumită plămadă, din care decurg cu necesitate absolută anumite atitudini și gesturi. Voința noastră nu are nimic de zis în această împrejurare; pentru că noi *nu ne putem depăși în chip normal pe noi înșine decât încetând a mai fi noi-înșine*.

Prin urmare: Ion Brătianu-tatăl a construit statul nostru modern. Este acest stat în adevăr românesc? Dacă da, atunci, desigur, Brătianu a fost în adevăr român. Dar dacă statul nostru modern nu e cu adevărat românesc? Atunci lucrurile se schimbă: Ion Brătianu a fost „bun român”, adică a avut cele mai bune intențiuni pentru poporul și statul nostru, — dar „român” nu a fost. După cum nu e grâu sămânța care sfârșește prin a purta un spic de orz.

Iată deci adevăratul cadru al problemei. Catolicii români revendică pentru ei calitatea de a fi „buni români”. *Es ist zu viel des Guten*. Noi ne-am mulțumi numai cu răspunsul la o întrebare... mai modestă: *Buni români* puteți fi și, desigur, sunteți. Sunteți însă și *români*?

O vom lămuri tot noi.

30 Octombrie 1930.

A fi „bun român”.

NOI ȘI CATOLICISMUL

Dacă Părintele Russu nu ar fi astăzi episcop, ci ar continua să conducă la Blaj foaia greco-catolică „Unirea”, este sigur că articolul meu de ieri și în genere toate considerațiunile cari vor urma pe această temă ar fi căpătat o întâmpinare cu deosebire virulentă. Așa, avem cel puțin certitudinea că o discuție, dacă va fi, se va păstra în limitele unui respect reciproc și a unei bune credințe cari singure pot înlesni, dacă nu un acord — cel puțin o lămurire cinstită a punctelor de vedere cari stau în prezență.

Eu recunosc că tema e extrem de delicată. Și că pentru niște oameni ca rumânii catolicizanți, catolici de-abinelea, sau numai „uniți” cari sunt încredințați nu numai că ei sunt români cu adevărat, dar că reprezintă forma eminentă a românismului, și cari consideră absența noastră dela închinarea față de Roma drept una din cauzele stării noastre de înapoiere, iar „unirea” ca una din binefacerile cu cari Dumnezeu a învrednicit neamul nostru, — afirmația care se desprinde deja din rândurile mele (că anume ar fi o antinomie sau cel puțin o incompatibilitate între calitatea de român și cea de catolic) poate apărea drept iritantă. Cum însă nu scriu ca să irit, și cu atât mai puțin ca să insult pe cineva, ci numai ca să lămuresc, nu pot evita această discuție pe care o socotesc ca purtând asupra uneia din cele mai de seamă probleme ale spiritualității românești; cu atât mai mult cu cât discuția îmi e oferită de catolici.

Și revenind la... berbecii noștri; pentru a strânge mai deaproape problema vom repeta cele ce, credem, am stabilit: că anume poate fi cineva „bun român” fără ca neapărat să fie „român”; calitatea aceasta de bun român fiind oarecum exterioară românismului și neindicând decât o atitudine, să zicem, amicală, afirmativă față de realitatea românească.

De aci urmează, însă, că romano-catolicii nu dovedesc nimic în legătură cu tema pusă în discuție, atunci când stabilesc că un catolic poate fi „bun român”. Pentru a-și justifica situația de români și catolici, și mai, ales pentru a crea o îndreptățire atitudinii lor categoric proseliste, ei ar trebui să arate că poți fi catolic și român. Asta însă, e mai greu de dovedit. Și iată de ce:

A fi român, turc sau englez înseamnă a sta într'un raport de apartenență și participare în acelaș timp, față de o realitate colectivă, națiunea; care te depășește, dar care constituie însăși rațiunea suficientă a existenței tale ca român, turc sau englez. Realitatea aceasta colectivă, este, după natura ei, o unitate spirituală; iar după structura ei organică, o comunitate de iubire.

(Formal — mai exact: fenomenologic, structural, — există o isbitoare asemănare între națiune și biserica creștină).

Așa fiind, nu poate fi cineva român, de pildă, decât dacă participă în chip efectiv la „românia”, — dacă, cu alte cuvinte, realizează în concret, în individual, structura organică spirituală a cărei depozitară în esențial e națiunea noastră.

Națiunile sunt însă realități istorice. Ele iau naștere în spațiu și în timp; sunt condiționate, ca atare, de tot ceea ce cade sub categoria individuației. Atitudinea unui popor față de Dumnezeu, felul în care el trăiește nu numai legătura lui cu Divinitatea, dar chiar Divinitatea însăși, face parte integrantă din structura intimă a națiunii.

Eu nu ignorez că, în această privință, există o cunoștință revelată din a cărei codificare ies dogmele. Dar nu e mai puțin adevărat că deși dogmele sunt, în ele înșile, adevăruri neschimbătoare, absolute, — există totuș o *istorie* a dogmelor; ceea ce înseamnă că adevărul revelat poate fi deformat prin presiunea realităților istorice. De aci și existența diferitelor religii și a diferitelor confesiuni înăuntrul unei aceleiași religii.

Noi nu discutăm aci chestiuni de religii, ci de etnicitate. Așa fiind, putem să lășăm la o parte întrebarea dacă există în genere cunoștință revelată nealterată de intervenția elementelor istorice, sau dacă între catolicism și ortodoxie prima sau cea din urmă reprezintă adevăratul creștinism.

Ne e suficient, pentru lămurirea problemei în desbatere, să constatăm că există catolicism și ortodoxie ca realități istorice distincte, întâiu; și al doilea, că în chip natural, istoricește, românii sunt, în marea lor majoritate — deci *în normalitatea lor* — prezentă și trecută ortodocși.

Cu aceasta însă chestiunea e strânsă pe ultima ei poziție:

De îndată ce confesiunea, realitate *istorică*, face parte integrantă din cealaltă realitate istorică, națiunea, urmează că în definiția noțiunii „român” și în constituția realității „român” intră ca notă, respectiv componentă, esențială, ortodoxia. A fi român, nu „bun român”, ci român pur și simplu, înseamnă a fi și ortodox. În acelaș fel în care, de pildă, animalul „cal” este și „patruped”.

Iată însă, unii români găsesc că ortodoxia nu e bună; și trec la catolicism. Este evident că avem aface cu o operație de grefă, de altoire. Întrebarea este: în momentul în care am devenit eu catolic, mai sunt român? Cu alte cuvinte: a atins această operație de înlocuire a ortodoxiei prin catolicism o componentă esențială sau numai una accidentală a „rumâniei”? Sau mai simplu și mai general: este confesiunea în genere, o notă esențială a națiunii sau nu?

Iată întrebare de care depinde soluția antinomiei dintre universalismul romano-catolic și particularismul național...

31 Octombrie 1930.

A fi „bun român”.

SORTII DE ISBÂNDĂ A NOUEI OFENSIVE CATOLICE

Cineva îmi atrage atenția asupra inactualității temei pe care am luat-o în desbatere. Inactuală? E numai o impresie. Și în orice caz, o judecată nu poate fi formulată acum asupra chestiunii, atâta vreme cât nu s'au văzut ultimele consecințe.

Aș concede altceva. Că discuția e prea teoretică, — prea abstractă. Asta se poate. Dar nu e nimic de făcut. Sunt cazuri în care tema ne impune și nivelul și maniera desbaterii. Și acesta e un asemenea caz.

Criteriul de selecțiune a problemelor pe cari le luăm în cercetare este însemnătatea lor pentru așezarea națiunii și statului românesc, și acuitatea lor. Cari în ori ce caz nu pot fi puse la îndoială astăzi, când, incontestabil, asistăm la o bine nutrită ofensivă catolică.

Personal, această ofensivă nu mă îngrijorează. Căci trăind de multă vreme în contact intim cu structurile realităților colective, îmi dau seama de incompatibilitatea funciară care există între catolicism și românie. Catolicii nu o văd. Și nici nu-i interesează. Căci pentru ei o asemenea incompatibilitate nici nu există. Orientată cu mult prea mult înspre ordinea seculară, interpretând „primatul spiritualului” ca un drept al papei de a patrona în chip direct tot ceea ce se petrece în „veac”, biserica romano-catolică își regulează indulgența sau implacabilitatea mai adesea după interesele ei politice. *Felul* cum trăiește cineva, legătura dintre om și Dumnezeu, GRADUL în care o trăiește, sunt lucruri de a doua mână. Important este adesiunea formală la domnia Sfântului Părinte; și supunerea

la autoritatea bisericii. Încolo, — fiecare cum îl ajută Dumnezeu. D-ta cetitorule, eu, sau altul ca noi suntem sceptici asupra autenticității conținutului romano-catolic de credință a unui Zulus, de pildă. Misionarul catolic, nu! Și nici Roma, cu toată amețitoarea ei capacitate de a despica firul de păr în patru în discuțiile teologice. În această voită lipsă de spirit critic și de precizie stă, de altfel, și puterea acțiunii ei proselitiste.

Dar aci stă și slăbiciunea ei. Căci pornită să cucerească inși, ea riscă să neglijeze și să piardă suflete. Neținând seamă de elementul viu, concret, istoric, catolicismul se poate aventura să facă prozeliți peste tot pământul, dat fiind că pentru el nu există condițiuni istorice de realizare. Ori ce om poate deveni catolic. Iată convingerea inebranlabilă a Romei.

Poate însă în adevăr? S'a observat că protestantismul a făcut ravagii înlăuntrul bisericii romano-catolice; dar că a fost incapabil să realizeze cel mai mic progres în țările ortodoxe. Explicația nu stă în preceleanța ortodoxiei, cum le-ar plăcea unora din noi să creadă; ci într'un fapt mult mai simplu: în faptul că biserica romano-catolică înglobase în sânul ei populații și națiuni cari structural nu se puteau încadra în doctrina catolică; — și cari mai curând sau mai târziu trebuiau să se desprindă de ea, căutându-și formele firești de viață religioasă. Căci oricât ar trece biserica romană cu vederea tendințele particulariste — ce formă mai necatolică voiți, decât franciscanismul de pildă, care totuși e tolerat, ba chiar pronat, în catolicism! — realitățile spirituale sfârșesc uneori prin a depăși această biserică; formula lor fiind alta.

Faptul acesta însă, că înlăuntrul catolicismului s'a ivit larga mișcare de reformă a protestantismului, formează dovada peremptorie că o confesiune nu se poate întinde la infinit; ci că, din potrivă, ea își găsește limite de expansiune în anumite împrejurări locale, istorice, cari determină structuri fundamentale deosebite — și deci — incompatibilități.

Asemenea incompatibilități structurale există însă, după convingerea mea, între catolicism și rumânie. Căci catolicism și ortodoxie nu sunt numai confesiuni, prezintă anumite deosebiri dogmatice și culturale, ci *două valorificări fundamentale deosebite ale existenței în genere*. Diferențele dogmatice sunt, aș putea spune, punctele cele mai puțin deosebitoare. Marea neînțelegere, incompatibilitatea, impenetrabilitatea categorică dintre catolicism și ortodoxie își au originile în altă parte: în structurile spirituale istorice, concrete, cari le formează suportul, înlăuntrul cărora ele se realizează.

Nu e deloc o întâmplare, deci, că răsăritul Europei este ortodox, iar sud-vestul ei, catolic. Confesiunea face parte integrantă și e, oarecum, determinată de plămada sufletească a regiunilor respective. Acesta e adevărul fundamental în problema națiunii și religiei: ele sunt realități corelative.

Suntem, ca atare. ortodocși pentru că suntem români, și suntem români pentru că suntem ortodocși.

Să devenim catolici? Ca să devenim catolici, ar trebui să ne transformăm astfel sufletește în cât să putem realiza catolicismul. Transformarea aceasta însemnează însă: renunțarea la istoria noastră și la structura noastră spirituală. Cu alte cuvinte: renunțarea la românie.

Aci nu există o a treia poziție: sau rămâi român — și atunci catolicismul tău nu e o realitate; sau devii catolic și atunci nu mai ești român. Cine crede altfel, se înșală. Realitățile sunt aci, — și ne putem controla.

...Iată de ce nu mi-e teamă de noua ofensivă catolică.

5 Noembrie 1930.

A fi „bun român”.

ILUZIILE CATOLICIZANȚILOR

Era natural ca, atunci când m'am hotărât să accept discuția provocată de românii catolici pe o temă așa de delicată — dar și de fundamentală importanță — să mă aștept la o replică. Cum însă îi știu pe catolicizanții noștri oameni de cultură și de dialectică, nu am crezut nici odată că cel dintâiu răspuns care îmi va veni va fi jalnic de confuz și de puțin îndemânatec. Și totuș așa s'a întâmplat. De unde, iată-mă în necesitatea ca — așteptând ceva mai de seamă — să desbat obiecțiuni cari, între oameni cu simțul ideilor și al argumentării, nici nu ar fi trebuit să fie ridicate. O fac însă, pentru că acest moment polemic se mișcă totuș pe linia considerațiunilor mele.

Obiecțiunea celor cari ar vrea să fie preopinenții mei este simplă: se înșiră o serie de români de seamă cari au fost uniți sau chiar catolici, și mi se pune, victorios, întrebarea: ăștia ce sunt? nu sunt români?

Ba, să presupunem, sunt români. Ei și? Ce mi s'a dovedit cu asta? Că poți să fii și catolic și român în acelaș timp? Nu. Pentru că dacă eu isbutesc a

stabili cu precizie suficientă că cutare ins, care-și zice catolic, e în adevăr român, am datoria să-mi pun imediat întrebarea: dar e catolic?

Căci, la urma urmelor, ce însemnează a fi catolic, sau a fi român? Este de ajuns a te numi Ionescu și a avea act de naționalitate românească pentru a fi român; ori a fi înscris în controalele bisericii romano sau greco-catolice pentru a fi catolic? Evident, nu.

Sau poate că este de ajuns *a voi* să fii român sau să fii catolic, pentru ca să și fii una sau alta?! Mă rog, lucrurile astea trebuiesc totuși odată lămurite! Să precizăm: eu trăiesc în țara românească; m'am născut din părinți români; sunt identificat, conștient sau fără să-mi dau seama, cu toată istoria și tradiția noastră; și mai sunt, să zicem, mădular al bisericii ortodoxe. *Reflectând* însă asupra diferitelor confesiuni, eu ajung la încheierea că, de pildă, catolicismul e superior ortodoxiei. Și, connsequent, trec la catolicism. Însemnează asta că eu *sunt* catolic? Cum adică? *Apartenența efectivă* la o categorie *naturală* să fie realizabilă printr'un act de voință? Atunci când eu am din naștere părul negru, e suficient să vreau a-l avea roșu, pentru ca să-l și am?

Augustin Bunea, mi se spune, a fost român și a fost catolic. Ergo! Dați-mi voe să ridic din umeri: să zicem că a fost român; de unde știți că a fost și catolic? Pentru că v'a spus-o el? Pentru că a crezut-o el? Pentru că a mărturisit-o el? Pentru că a vrut-o el? Asta nu este de ajuns.

Ce vreau să spun cu asta? Iată răspunsul meu; sub forma unei probleme pe care am mai pus-o odată, ardelenilor, într'o conferință la Cluj, pe care acum o înfățișez catolicizanților. Se știe că biserica ortodoxă este sobornicească și apostolească; pe când cea catolică — numai apostolească. Asta însemnează că pentru pravoslavnici adevărul nu e deținut decât de o unitate colectivă — soborul, sinodul —; pe când pentru „latini” el e de natură individuală. De aci, la noi ca autoritate supremă sinodul — reprezentanță colectivă, anonimă —, la ei papa, reprezentanță individuală, personală.

În Ardeal însă, sunt o mulțime de catolici și uniți. Și în Ardealul acesta, catolic sau unit, a luat naștere o organizație politică, a „voinicilor”. Știți care este caracteristica acestei mișcări, ivite, după toate informațiile, în chip spontan și natural? O să vă surprindă: că nu are un șef. Mai mult: că nu admite *un* șef. În privința aceasta, toate datele — adunate dela uniți sau ortodocși — sunt de acord: pretutindeni organizațiile de voinici, țărănești și

românești, au mers înspre reprezentanța colectivă și anonimă, — și nu înspre cea individuală și personală.

Și atunci mă întreb: cum se face că uniții din Ardeal — catolici, dragă Doamne! — merg în comunitatea de iubire a bisericii după catolici, iar în comunitatea de iubire a națiunii după... ortodocși? Și cum se face că această structură a organizațiilor de voinici nu a putut fi schimbată nici chiar de intervenția explicită a d-lor Vaida și Maniu?

Ei, vedeți? Țăranii ardeleni s'au pronunțat prin fapta lor pentru conducerea unității colective în potriva celei personale. Ei sunt, de sigur, români. Dar sunt și catolici?

În potriva acestui fapt au protestat doi oameni politici: d-nii Vaida și Maniu. Ei sunt, de bună seamă, catolici. Dar sunt și români?

Să nu mi se răspundă cu exclamații. Aci nu e vorba de obicinuințe, de prejudecăți, de interese personale. Ci de fapte; și de probleme; cari trebuiesc gândite dela început, — tocmai pentru a evita erorile provenite din clișeu și lene de cugetare.

A fi român e o stare de fapt. A fi catolic e o stare de fapt. Ambele reprezintă anumite structuri organice cu precipitat spiritual. Întrebarea este: sunt aceste două structuri compatibile sau nu? Cum am vrea noi să fie, ce vrem noi să fim, asta nu are nici o însemnătate. Însemnat e: cum este, și ce suntem. Iată nodul situației.

De aceea toată acțiunea prozelitistă care nu ține seamă de acest adevăr fundamental se sprijină pe o iluzie. În cazul cel mai bun.

4 Noembrie 1930.

LA ÎNCHIDEREA UNEI DISCUȚII

— *Între catolicism și ortodoxie* —

Am pus coloanele acestui ziar la dispoziția catolicilor din România, pentru lămurirea punctului lor de vedere. La trei sau patru articole ale mele, colegul profesor I. Frollo a răspuns cu opt. Îmi va fi îngăduit să încheiu deci această discuție.

Am crezut că ea va fi mai strânsă și mai sistematică. Eu am făcut afirmații precise; și scurte. Nădăjduiam să mi se răspundă la fel. D. Frollo a crezut însă necesar nu atât o precizare de poziții; pe cât mai ales o dovadă a falsității punctului meu de vedere. Trudă zadarnică. Pentru că *ortodoxie* și

catolicism sunt stări naturale; într-o discuție noi ne putem deci cel mult *învinge* unul pe altul. Dar *convinge*, nu. Așa fiind, eu voi încerca să desprind din toată această discuție punctul litigios, *irreductibil*. Ca să priceapă lumea de ce nu ne putem înțelege. Și să constate de partea cui e.

Trec peste primele patru articole ale d-lui Frollo, cari nu sunt revelante pentru teza pusă în dezbatere, cari se sprijină toate pe o confuzie între definiția națiunii și realitatea ei; de unde și cea de a doua confuzie între diferențele specifice ALE UNUI CONCEPT și elementele constitutive (esențiale) ALE UNEI REALITĂȚI ISTORICE. Eu știu că de sute de ani catolicii sunt logicieni. Dar mai știu că îndeletnicirea lor îndelungată cu logica a degenerat uneori în logomahie; și că „întrebuințarea” sofismei sau a paralogismului tot în logică se studiază. Și pe urmă, în logică sunt și eu în meseria mea. Socotesc deci că e zadarnic să mai discuți, atunci când, tu spunând că ortodoxia e element constitutiv a ceea ce se numește „rumânie”, ți se răspunde că nu e adevărat, pentru că ortodoxia e element constitutiv și al „bulgăriei”, „rusiei” sau „sârbiei”! Se poate o mai categorică confuzie între nota specifică, după care se diferențiază o noțiune într'un „gen”, și elementele constitutive ale unei realități? Eu spun: pentru ca un animal să fie cal, el trebuie ca, între altele, el să aibă NEAPĂRAT și patru picioare. D-l Frollo îmi răspunde: nu e adevărat... pentru că și cânele tot patru picioare are!

Să trecem deci la discuția cea serioasă. Ea începe abia acolo, unde, d-l Frollo, recunoscând că apartenența la o națiune nu poate fi un act de voință, declară — împotriva punctului meu de vedere — că apartenența la o confesiune este *totuș* un act de voință. Așa pusă chestiunea, ea se reduce la afirmația că *viața națională a unui individ este un fapt natural, câtă vreme viața religioasă, nu*. În potrivea acestei teme eu m'am înscris însă din capul locului în fals; și nu pot fi decât surprins că perspicacitatea logică a preopinentului meu a avut nevoie de a pipăi terenul timp de patru articole, pentru a descoperi punctul nevralgic. Să ne delimităm deci pozițiile față de acest punct litigios.

D-l Frollo zice — și cu el toți catolicii — că învățătura lui Christos e una; și că, prin urmare, adevărul învățăturii lui e universal. Din această afirmație, care este netăgăduit valabilă, preopinenții noștri deduc însă că acest adevăr unul trebuie să fie văzut de toți la fel. Trebuie? Se poate. Și nici măcar nu zic că nu e posibil. Cine știe ce va mai hotărî Dumnezeu cu noi până la sfârșitul „veacului”! Eu *constat* însă, că asta nu s'a întâmplat încă. Și

că adevărul învățaturii lui Christos *unul* e pentru ortodocși, *altul* pentru catolici și, în sfârșit, *altul* pentru protestanți. Și ceeace e mai ciudat încă, fie care din noi din aceste categorii, suntem încredințați că adevărul *nostru* este cel valabil; că adevărul *nostru e absolut*. Din FAPTUL acesta, pe care nu-l poate contesta nimeni, eu deduc că chiar dacă învățătura lui Christos *e una în ea însăși*, trăirea ei, și înțelegerea ei, *diferă în timp și spațiu*. Cu alte cuvinte: viața religioasă a unui ins, participarea lui la Învățătură, este condiționată istoricește. De unde eu conchid cu necesitate că apartenența la o credință este un *fenomen natural*. Dumnezeu mi-a vorbit, — de sigur. Dar eu nu Îl pot înțelege decât cu facultățile mele de OM, istoricește condiționat. Pot eu deci învăța pe dinafară catehismul bisericii romane, și pot declara cât voi voi că sunt catolic; asta nu are însă nici o valoare, atâta vreme cât eu nu voi fi trăit în condițiunile istorice în cari s'a desfășurat catolicismul, și nu voi fi eu însu-mi produsul acelor condițiuni.

Cum adică? Până la 1518 germanii AU FOST efectiv catolici, și de la acea dată AU DEVENIT efectiv protestanți? Până la 1699 o parte din românii ardeleni au fost efectiv ortodocși și dela acea dată au devenit efectiv catolici? E o glumă! Mai drept e să spunem, cred eu, că germanii nu au fost niciodată efectiv catolici — ci întotdeauna protestanți —, și că românii nu au devenit niciodată catolici — ci au rămas mereu ortodocși —; *chiar dacă unii și alții ar crede-o și declara-o altfel*.

Asta însemnează că formele de viață spirituală nu se transmit și nu se impun; ci ele se nasc pur și simplu. „Transmitterile” sunt întotdeauna o impunere de forme arbitrare sub cari mocnește realitatea (cazul protestantismului). Forme arbitrare, pe cari de cele mai multe ori nu le înțelegem și deci nici nu le asimilăm. Dovada? D. Frollo însuș. Care nu știe — și, întru atâta cât e catolic, nici *nu poate* ști — ce e un sobor. D-sa spune, de pildă, că Academia e un sobor. Întocmai ca tot apusul catolic — și protestant, e drept — care și-a imaginat întotdeauna un conciliu ca un... parlament eclesiastic. De ce? Pentru că în apus nu a fost nici odată înțeleasă convenabil — și, deci nici *trăită* — realitatea, vie în tot orientul greco-arab, cuprinsă în vocabula *pneuma*. Numai un exemplu!

Vedeți dar, toate îndemănările logice sunt de prisos. Întrebările cari circumscriu litigiul sunt precise: este viața religioasă a oamenilor un fenomen natural sau nu? Formele de viață spirituală se nasc sau se transmit? Dacă *nu*, atunci avem noi dreptate; și îi rugăm să ne lase în pace în

ortodoxia noastră — atâta câtă este —, după cum îi lăsăm noi în pace în catolicismul lor — chiar acolo unde nu e.

17 Noembrie 1930

„INTERNAȚIONALĂ” SUB GLUGĂ

Sunt sigur că pentru o mare parte din cetitori, discuția în jurul catolicismului a fost prea lungă. De aceea am și scurtat-o, mărginindu-mă, în replica mea la un singur articol. Nu putem face însă același lucru și față de preopinienții mei; pentru că sunt gazdă, pentru că socoteam de datoria mea să îngădui adversarilor a spune tot ce au de spus, și — să o mărturisesc acum — pentru o diabolică plăcere personală: am văzut din capul locului că teza adversarilor trebuia să ducă la o fundătură, și... îi așteptam. Așteptarea nu mi-a fost înșelată; căci cei cari au urmărit cu atenție răspunsul d-lui Frollo, au putut înțelege că pe acest cald și patetic credincios catolic îl paște... excomunicarea: d. Frollo este, anume, evoluționist. Iar, după câte îmi aduc eu aminte, evoluționismul este la Roma, condamnat.

Să fim bine înțeleși: eu cel dintâiu apreciez îndemânarea dialectică a preopinentului meu. Recunosc în replica d-sale o bună școală catolică, a cărei tradiție din nefericire începe să se piardă, și care pe vremuri făcea bucuria mea intelectuală. Vă închipuiți deci cu câtă plăcere urmăream meandrele unei discuțiuni, care îmi aducea aminte, într'un fel, strânsa disciplină de expunere scolastică, ale cărei tradiții abia dacă le-a mai păstrat în vremea noastră un Garrigou-Lagrange.

Dar pentru același motiv, vă închipuiți cât de trist trebuie să mă fi simțit, constatând că nici măcar această minunată cultură catolică nu mai e în stare astăzi să asigure cărturarului și cugetătorului acea viziune organică a realităților, a cărei cea dintâi lege este *corelația*, și care e singura cale de *înțelegere* a acestor realități. Dacă eu am acceptat discuția cu catolicii noștri, e pentru că am crezut că între ei și mine exista ceva comun: punctul de plecare; care, în speță, nu putea fi decât unul: existența speciilor și incapacitatea naturii de a le depăși prin variațiuni lente. Este marele principiu antievoluționist pe care biserica romană și l-a însușit în chip categoric și pe care puținătatea mea profesează încă de pe vremea când — ca orice biolog care se respectă — omorâ broaște ca să afle... secretul vieții.

Spre surprinderea mea, a trebuit să constat însă că punctul litigios, pentru care trebuia, până la sfârșit, să combat, era caracterul organic al unităților spirituale și incapacitatea lor de a se transforma unele în altele; fapt pe care eu îl enunțam în formula: formele de viață spirituală, condiționate toate istoricește, nu se transmit, ci se nasc.

Din nefericire neînțelegerea acestui fapt fundamental, de care au dat, în discuția noastră, dovadă catolicii, este un fenomen cu mult mai general; care depășește tema pusă în desbatere și caracterizează un moment spiritual pe care în vremurile de față îl depășim; dar care e încă activ la „bonzii” noștri „intelectuali”, și continuă să ne terorizeze cu prestigiul lui „științific”.

Toată falsitatea și artificialitatea culturii românești, de aproape 100 de ani încoace, e rezultatul încercărilor făcute la noi de a se transpune — nici măcar de a se transplanta deci! — în realitățile moldovalaha anumite forme de viață apusene cari *acolo* se născuseră în adevăr în chip organic. Iar postulatul, presupuziția acestor încercări, a fost întotdeauna convingerea că formele de cultură în ultimă analiză: de spiritualitate — se pot transmite, și, deci, importa. Eroare fundamentală, care s'a verificat pretutindeni ca atare.

Sunt încredințat că neamul nostru nu se va reculege, nu va lua cunoștință de el însuș, nu va isbuti să devină creator în ordinea spirituală, decât din momentul în care va pricepe, în sfârșit, că în această ordine nu se poate construi decât pe baze autochtone, și că ori ce import de idei — valabil, de sigur, în cadrele stricte ale tehnicii — rămâne sterp și duce la aparițiuni ridicule; rostul acestor idei importate neputând fi decât cel mult de „combustibil”, în nici un caz de „sămânță”.

Îmi dau seamă, de sigur, de falsa perspectivă pe care o crează astăzi obicinuințele noastre, lenea noastră de cugetare, neputința noastră de a ne smulge unor tipare de gândire cari ne sunt cu violență impuse de aproape un veac. Asta nu mă va împiedica însă să afirm și să pun mereu ca temă de reflecție pentru cei cari nu au pierdut obicinuința de cugetare, faptul fundamental că influențele între culturi sunt numai aparente, și că ori ce cultură nu împrumută alteia mai „înaintate” decât *nume* pentru realități proprii, originare, — sâmburele însuș, elementul esențial și caracteristic generator fiind prin însăș natura lui netransmisibil, netransformabil și deci neasimilabil.

Iată convingerea noastră — cu adevărat „științifică”, aceasta —; iată mărturisirea noastră de credință care trage o precisă linie de demarcație

între noi și toate internaționalele din lume fie ele negre, albe, verzi sau roșii.
Ar mai fi ceva de adăugat? Nu.

18 Decembrie 1930

PREJUDECĂȚI

Un prieten mi-a trimis acum de curând cartea lui Boris Bajanow, *Avec Staline dans le Kremlin* (Paris. Les éditions de France) cu indicația că nu ar fi o carte obicinuită. Am cetit-o. În adevăr, obicinuită nu e. Bajanow a fost vreme de câțiva ani unul din cei mai intimi colaboratori ai lui Stalin, și a luat parte, în calitate de secretar, la ședințele faimosului *Politbureau* unde se ȧes — sau se coc! — destinele Rusiei de astăzi. Destăinuirile lui pot avea deci ceva în adevăr senzațional; ca ale unuia care a văzut lucrurile din lăuntru în afară.

Și au chiar. Bajanow a apropiat pe toți puternicii republicei sovietelor; i-a văzut în intimitate și la lucru. Însemnările lui, de o precizie care nu lasă nimic de dorit, sunt noi ca fapte, și proaspete ca impresie. Aflăm din ele o mulțime de lucruri noi, și mai ales înțelegem altele mai vechi.

Din nefericire însă, pentru carte, Bajanow știe numai să vadă; dar nu să și înțeleagă. Tuturor marilor întâmplări *istorice* din marea republică vecină, autorul acesta le iese în întâmpinare cu o înțelegere în cel mai rău înțeles al cuvântului burgheză; o judecată concretă și supărător personală; fără suflu și fără orizont revoluționar. În așa măsură, încât pentru răsturnătoarele evenimente de peste Nistru, el nu are altă unitate și alt criteriu de apreciere decât jurisdicțiunea și morala noastră cotidiană, tăiate ambele pe scurgerea normală a întâmplărilor. Așa fiind comentariile și explicațiile lui cad întotdeauna alături de realități; și nu isbutesc de fapt să lămurească nimic din forțele cari sunt la lucru în marea întoarcere rusească.

Ce credeți dvs. oare că e Stalin, stăpân și dictator peste destinele a 150 milioane de suflete? Ne-o spune Bajanow și ne-o dovedește: un om incult și mărginit, respingător și lipsit de orice talent, neînțelegând absolut nimic, ambițios și crud, un spânzurat fără nici un Dumnezeu, stăpânit de o devorantă patimă a puterii. Și ca Stalin, într'un fel sau altul, — și ceilalți.

Eu presupun că Bajanow are dreptate. Mai mult: sunt sigur că Bajanow are dreptate. Mă întreb însă în ce scop ni se spun toate aceste lucruri? Ca să fim desgustați de revoluția rusească? Ori, poate, ca să ne convingem de neseriozitatea sau fragilitatea ei? Că revoluția rusească nu va isbuti, sau mai

exact că nu va isbuti în intențiile ei comuniste, asta o știm. Asta o știam înainte de începutul ei chiar. Și o știa orice om care nu e prost de gândirea pozitivist „științifică” și care nu poate crede în comunism pentru că crede în realități vii și viabile.

Dar asta nu are nimic de aface cu inteligența lui Stalin. În privința aceasta, Bajanow, ca orice om vechiu, înoată în prejudecăți. Căci dacă stăm să judecăm lucrurile, așa cum sunt ele, și nu așa cum ne-am obicinuit noi să le vrem, în materie de politică inteligența conducătorilor e o prejudecată; și încă una gravă de tot. Noi, în țara românească putem să o spunem; pentru că am experimentat-o, și am plătit-o scump de tot. Eu nu zic că Stalin nu o fi prost. Spun însă că asta nu interesează. De aproape opt ani, omul acest dispune de destinele Rusiei. Notați: de opt ani, într-o vreme de răsturnări și prefaceri continui. În acești opt ani, lucrurile au început în Rusia să capete o consistență. Se poate ca această consistență să nu ducă înspre comunism, ci în altă parte. Dar ce e important pentru Ruși oare? Să realizeze comunismul?, — sau să găsească o formulă politic-economică de echilibru (ori care ar fi ea) în locul celei a țarismului, care categoric, nu mai mergea?

Nu mă îndoiesc, Trotzki e mai inteligent; e inteligent și talentat! Era însă de preferat ca republica rusească să fie astăzi stăpânită de Trotzki? Nu cred. Pentru că Trotzki fiind un om inteligent și cu idei, și aplicând întâmplărilor vechea concepție eroică a istoriei — după care un om cu voință poate face orice — ar fi violentat realitățile, încercând să le păstreze în cadrul strict (teoretic!) al comunismului. Ar fi fost bine? Hotărât, nu!

Așa, Stalin fiind, cum zice Bajanov, prost, și neștiind ce e comunismul, s'a lăsat purtat de împrejurări și a reacționat dela caz la caz, după indicațiile imediate ale realităților. Sau poate că nici nu a reacționat de loc. Ceea ce, probabil, a fost încă mai bine. Lăsând lucrurile să se așeze singure; el mărginindu-se a le înregistra numai.

Să lăsăm deci toate aceste prejudecăți la o parte: Istoria nu au făcut-o oamenii inteligenți. Inteligenții și voluntarii cel mult dacă au falsificat-o și au întors-o din drum. Nu vom exagera spunând că deșteptăciunea ar fi un impediment; nu. E cert însă, că ea singură nu crează un drept la guvernare.

Vreți dovezi? Toată istoria politică e plină. Nu a fost oare Carp mai deștept de cât Ion Brătianu? Și se poate continua.

28 Ianuarie 1931

TOT DESPRE PREJUDECATA INTELIGENȚEI

Scurtele mele însemnări în legătură cu cartea lui Bajanow asupra Rusiei lui Stalin și cu rolul proștilor în istorie, a provocat nedumeriri. Comentariile și aprecierile cari mi-au ajuns până acum nu sunt din cele mai măgulitoare; nici pentru mine, — dar nici pentru autorii lor. Cel mai grav lucru care mi se spune e că aş fi paradoxal. Să mă iertați, dar eu paradoxal nu sunt. Paradoxul e un lux pe care și-l pot permite oamenii deștepți cari nu cred în nimic și se complac în diletantism. Acesta însă nu e cazul meu; dacă nu pentru altceva, cel puțin pentru faptul că pentru mine viața e un lucru foarte serios, în care eu cred.

Când am luat deci apărarea proștilor în politică, împotriva „deștepților”, nu am vrut să fac paradoxe, ci să stabilesc adevăruri. Eu știu că în unele împrejurări prostia poate fi o pacoste și o pedeapsă de la Dumnezeu. Știu. Căci meseria mea mă obligă adesea să umblu prin ponoarele filosofiei, și îmi dau seamă ce dezastre și ce nenorocire organizează în acest domeniu prostia; mai ales când e gravă și serioasă. În filosofie prostia e însă fatală pentru că ne aflăm într'un domeniu specific inteligenței. Nu însă acelaș e cazul politicei; care toată se mișcă în planul gestului creator.

Pentru punctul meu de vedere pledează în primul rând realitățile — starea de fapt. Căci înodând firul cu cele ce spuneam mai zilele trecute: nu a fost un Carp mai deștept decât Ion Brătianu bătrânul? Și totuș, bine sau rău, Ion Brătianu a făcut incomparabil mai mult în țara românească, decât Petre Carp. O să spuneți că acesta din urmă nu a fost lăsat să facă? Non-sens. Căci omul politic nu e lăsat sau împiedecat să facă ceva; ci își crează singur posibilitățile de acțiune. Cel care așteaptă să fie lăsat a face, poate fi vătășel, slujbaş, administrator, — numai om politic nu.

Om politic, asta însemnează în primul rând om de acțiune. Iar ceeace de obicei numim noi un om inteligent, e mai degrabă contrariul unui om de acțiune. Inteligența este prin natura ei o funcțiune analitică; ea despică realitățile, și pe cele pentru, și pe cele contra. Așa fiind, inteligența pune frâne gestului. Ea poate păzi de eroare și de insucces; dar în acelaș timp poate acționa inhibitiv; cum se întâmplă de fapt.

Omul de acțiune trebuie să fie destul de ambițios, — pentru ca să aibă un resort lăuntric; dar destul de mărginit, pentru ca să nu-și dea seamă de puținătatea puterilor sale. Și mai ales, destul de prost, ca să nu poată face teorii.

Marea pacoste a istoriei moderne au fost oamenii inteligenți și teoriile lor. Mintea omenească e dela natură pornită spre generalizare. Ea pornește

dela fapte simple, și se ridică repede la teorie. Din nefericire, de cele mai multe ori aceste teorii sunt false; pentru că faptul dela care s'a plecat nu e esențial. Omul însă crede că teoria lui primează, — și că realitatea trebuie să i se supună. Sunt peste 300 de ani de când omenirea toată e victima unei „teorii”; aceea a individualismului; care a provocat, provoacă și va mai provoca încă multe dezastre și adâncă mizerie în toate ramurile existenței umane. Credeți că e ceva de făcut? Credeți că din toată această dezastruoasă experiență omenirea a învățat ceva? Nu. Noi rămânem mai departe victimele „inteligenței”; așteptând să se îndure într'un fel Dumnezeu de noi; și să ne facă să uităm și ce e inteligența, și ce e libertatea, și ce sunt drepturile omului. Dacă se va îndura!...

Da, da! Să nu facă teorii. Căci să ne înțelegem: eu nu vreau să exclud pe oamenii deștepți din politică; nu. Ci numai să feresc pe oamenii politici de panta erorilor inteligenței. Care de cele mai multe ori duce din nefericire la teorie.

Multă vreme nu am înțeles de ce d. prof. Iorga nu poate să sufere pe filozofi. Acuma știu. Pentru că filozofii sunt prin excelență fabricanți de teorii; și pentru că d. Iorga, inteligență suplă care se pleacă și se mulează pe fiecare semn al vieții, detestă teoria. Nu ați băgat de seamă că toți acei cari, cârâie pe urma d-sale aduc vina că ar fi inconsequent și că se contrazice?

Se contrazice! Ei și? Par'că natura nu se contrazice! Par'că eri nu a plouat, — și azi e soare! Dar, vedeți, în această neînțelegere e nodul întregii chestiuni. Inteligența e orgolioasă și rigidă. Ea vrea să se institue nu numai în stăpân absolut, — dar și în demiurg. Și greșește. Omul de acțiune însă stă prea în contact cu realitățile, pentru a-și permite să se țină de teorie. Autoritar față de oameni, el e umil față de realități; pe cari nu vrea să le violenteze; ci să le slujească supunându-li-se; tocmai pentru a le putea folosi.

Înțelegeți acum ce n'a putut să priceapă Bajanow în Stalin?

31 Ianuarie 1931

UN NOU FACTOR CONSTITUȚIONAL: ...PARTIDUL

În cuvântarea de analiză a situației politice ținută la clubul național-tărănesc, cuvântare menită, probabil, a exprima punctul de vedere al acestui partid față de problemele momentului, d. Iuliu Maniu a emis, între altele, și o nouă teorie a partidelor. Și cu toate că sunt atâția „constituționaliști” astăzi

cari și-au luat nobila însărcinare de a veghea la intangibilitatea constituției în spiritul și litera ei, această teorie a trecut neobservată. O vom releva, deci, noi.

D. Maniu spune: „Partidul nostru a fost tot timpul gelos de menținerea programului său politic, ca și drepturile constituționale ale națiunii (ah! gramatica d-lui Maniu!), *dar și de DREPTUL SĂU de a fi consultat în privința persoanelor chemate să realizeze îmbunătățirea situației financiare*”.

Iată, în adevăr, un fapt nou, pe care viața noastră constituțională nu l'a cunoscut încă: dreptul partidului de a fi consultat la constituirea unei liste ministeriale făcute în afară de partid. Adică, mai clar: Regele însărcinează pe o personalitate politică oarecare, cu formarea cabinetului. Ținând seamă de anumite considerațiuni de ordin tehnic, tactic și politic, acea personalitate își constituie o listă a cabinetului. Cunoscând spiritul și litera constituției, d-ta, eu și altul ca noi, ne închipuim că această listă e prezentată Suveranului și că, dacă ea găsește Înalta aprobare, guvernul e constituit, Nu? Nu. Căci, vedeți, mai e și d. Maniu. Care spune: pardon, eu nu am aprobat lista! Ați constituit-o? Foarte bine! Fiți buni, vă rog, și prezentați-o aci la aprobare. Căci partidul meu are dreptul de a fi consultat în privința persoanelor chemate să realizeze... etc., etc.!

Domnule cetitor, d-ta îți vei fi închipuind că eu glumesc. Că am luat un pasagiu izolat din discursul d-lui Maniu, că l'am sucit, l'am învărtit, l'am citat trunchiat și până la sfârșit am isbutit să scot din el declarațiuni aberative. D-ta crezi, adică, așa împăciuitor cetățean cum te afli, că d. Maniu face aci aluzie la practica constituțională următor căreia la o schimbare de regim Regele se consultă cu președinții Corpurilor legiuitoare și cu șefii de partide! Nu. Nu e vorba de asta. Consultarea la care te referi d-ta are cu totul un alt caracter. Ea poartă asupra situației politice în general, iar indicațiile șefilor de partide se raportează la structura generală a viitorului cabinet; preciziunile se coboară cel mult până la persoana Președintelui de consiliu. Aci însă e vorba de altceva; de „DREPTUL” partidelor de a fi consultate în privința „PERSOANELOR” cari vor intra în cabinet. Și pentru ca asupra acestui lucru să nu mai fie nici o îndoială, d. Maniu aduce toate preciziunile necesare. În adevăr; făcând istoricul crizei ministeriale, șeful partidului național-țărănesc declară într'un loc în acelaș discurs: „Am fost apoi cercetat de d. Iorga, care mi-a sugerat ideea SĂ MĂ ÎNVOIESC la schimbarea listei ministeriale, PREZENTATE DE D.

TITULESCU ȘI APROBATĂ DE MINE în prezența d-lor Mihalache și Madgearu. N'am putut satisface această dorință..." etc.

E clar, nu? D. Titulescu a prezentat o listă ministerială. Cui? Evident, Suveranului. Lista aceasta fusese însă aprobată deja de d. Maniu. S'au cerut, totuși, așa reiese din text, anumite modificări. D. Titulescu a consimțit se pare. Dar, probabil, asta nu era deajuns: trebuia să se învoiască... și d. Maniu. Cum însă d. Maniu nu a putut „satisface această dorință”, guvernul Titulescu nu s'a mai constituit. Vasăzică, nu am exagerat nimic: ca să se constituie un guvern în țara românească, nu e suficient ca Regele să însărcineze pe cineva cu constituirea guvernului și să-i accepte lista pe care acesta ar prezenta-o; nu; ci, mai e nevoie și de aprobarea partidului național-țărănesc. Iar aprobarea aceasta nu e o necesitate *de fapt*, cum din nefericire era, pe vremuri, necesitate de fapt în asemenea împrejurări, părerea lui Ion Brătianu. Ci aprobarea aceasta e *un drept*!

Nu știu dacă, din expunerea mea, reiese în deajuns caracterul aberativ al acestor pretențiuni. Vom observa însă că prin aceste „principii” d. Maniu încearcă o restrângere a puterilor regale. Nu era de ajuns deci că — după părerea parlamentariștilor noștri, părere a cărei îndreptățire am văzut-o! — dreptul Regelui de a numi pe miniștri Săi era cenzurat de parlament! Nu. Mai era nevoie de o cenzură; și d. Maniu a găsit-o: a partidului (d-sale)!

Desigur că între toate atentatele la deplinătatea funcțiunilor Coroanei, acesta e cel mai aberativ. D. Maniu, superarbitru al actelor de inițiativă regală! Îți stă mintea în loc!

În aceste împrejurări repet însă întrebarea: intenția d-lui Iorga de a restitui Coroanei drepturile cari i-au fost sustrase, nu e, în asemenea condițiuni, prima îndatorire a ceasului de față?

7 Mai 1931

CINE URMĂREȘTE DICTATURA?

Un prieten m'a căutat telefonic ca să-mi spună... că mă înșel. Că, anume, formula politică emisă de d. Maniu la clubul din strada Corăbiei și analizată de mine eri aci — după care ar exista un drept al partidelor de a censura actele regale — nu ar fi a d-lui Iuliu Maniu, ci a fratelui d-sale, Cassiu. Nu știu nici acum dacă prietenul meu voia să glumească, sau vorbea serios. Formula e în ea însăș de așa natură, încât ar putea fi și a profesorului

universitar Cassiu Maniu. În speță însă ea e a șefului partidului național-tărănesc.

Dacă totuș faptul apare unora ca neverosimil, aceasta se datorește împrejurării că multă vreme lumea românească s'a înșelat asupra calităților de cugetător politic ale d-lui Maniu. De fapt, fostul președinte al consiliului nu e un cugetător. Are, desigur, anumite calități de ordonare a ideilor și incontestabilă metodă în discuție. Dar idei politice crescute din realitățile imediate sau esențiale, și amplificarea acestor idei până la doctrină și sistem, iată bunuri intelectuale cari sunt cu totul străine d-lui Maniu. D. Maniu nu are idei, ideologie, doctrină, sau mai știu eu ce; ci pur și simplu justificări raționate ale atitudinilor sale, justificări cari merg uneori până la formulă, și dau, ca atare, impresia unei cugetări politice.

Din nefericire însă, formulele acestea nu au rădăcini, nu rezumă realități; ci sunt, după împrejurări, doar paveze după cari se ascund necesitățile de moment. Cazul amintit mai sus — dreptul unui partid de a censura actele regale — este o dovadă categorică a afirmațiilor noastre. Teoria aceasta nu a scos-o d. Maniu așa din capul d-sale. Și, *în principiu*, nici nu este chiar așa de absurdă. Sistemul e doară realizat în Europa; odată în Rusia, unde partidul comunist împlinește rolul de arbitru suprem, pe deasupra tuturor elementelor constitutive ale republicei sovietice; a doua oară în Italia, unde întreaga viață politică și de stat e controlată de fascism. De ce nu s'ar realiza oare și în România, și anume, în beneficiul d-lui Maniu?

De ce? Pentru că nu se poate. D. Maniu iarăș confundă situațiile. A controla viața politică a țării printr'un partid, nu însemnează a asigura partidelor în genere anumite funcțiuni de arbitraj, — ci a institui *dictatura unui partid*. Căci numai așa e posibil controlul de care vorbim. D. Maniu își dă, instinctiv seama de acest fapt, atunci când d-sa cere dreptul acesta de control numai pentru partidul d-sale (Cf.) Discursul de la club: „Partidul nostru a fost întotdeauna gelos... de dreptul său de a fi consultat în privința persoanelor”... etc. Dar acelaș domn Maniu nu își dă seama că dictatura de partid nu se poate institui decât printr'un partid de masse.

Și totuș e foarte simplu, — și natural să fie așa. Nu poate exercita un asemenea rol de arbitru decât un deținător direct al „voinței naționale”. Această voință națională nu-și găsește însă o exprimare colectivă directă decât într'un regim politic de masse. Regimul care organizează în chip organic, unitar și activ massele, poate pretinde, în adevăr, că are contact

direct cu voința națională prin colectivitate, și ca atare poate cere pentru această colectivitate controlul asupra vieții publice.

O asemenea organizare activă a masselor, în scopul de a obține o exprimare directă și colectivă a voinței naționale este însă și imposibilă și superfluă într'un regim monarhic; — pentru simplul motiv că în acest regim voința națională își găsește expresia ei firească și completă în Rege.

Iată deci cum stau lucrurile, și iată ce nu înțelege d. Maniu. D. Maniu a trecut prin Italia și — întors în țară — a încercat să facă fascism. Căci asta reprezintă în fond pretenția d-sale de a rezerva partidului național-țărănesc dreptul de control al vieții publice: fascism. Surprinzător, nu? Și totuș e așa.

Foarte bine. Numai că d. Maniu uită sau nu știe — anumite lucruri:

1. Că fascismul este un regim hibrid și neviabil, pentru că păstrează monarhia, atunci când institue un instrument — partidul de masse; fasciile — care se substituiește funcțiunilor coroanei.

2. Că partidul național-țărănesc nu e, în structura lui, un partid de masse. El ar fi putut fi, și, în anumite împrejurări, ar fi trebuit să devină. În ce mă privește, eu am recomandat-o stăruitor în 1928-29, când lipsa Regelui vârstnic și regimul regenței cerea hotărât un reprezentant direct și efectiv al voinței naționale. Atunci, d. Maniu nu a făcut-o, pentru că-și temea situația: adevăratele partide de masse își cam schimbă șefii. Astăzi, când d-sa își caută alianțe împotriva monarhiei, ridică steagul dictaturii partidului. Așa o fi. Numai că nu se poate. Pentru că mai întâi ar trebui să organizeze partidul de masse; iar pentru asta ar trebui să organizeze partidul de masse; iar pentru asta ar trebui să deschidă pe față lupta împotriva monarhiei. Dacă are curajul, — să o facă. Dacă însă nu, — să isprăvească odată cu formulele astea perfide și confuze. Pentru că e aberativ și ridicol.

9 Mai 1931

„AM FOST CU D-TA...!”

Ca reacțiune la ultimele mele considerațiuni în legătură cu manevrele politice ale d-lui Maniu, un vechiu prieten țărănist îmi trimite următoarele rânduri:

„Frate Naie, când toată lumea îți dădea cu piatra, noi am fost cu d-ta fiindcă: 1. ni erai, drag, 2. și viața înțelegem să ni-o trăim cu panaș.

„Azi când ești mare, ai atâția prieteni sinceri, încât ne poți jigni pe noi. Cerem iertare, mă rog frumos, dar nu știm de frică; n'am știut eri, nu putem

ști azi. Vorba e, ce va rămâne la d-ta din mărire! Păcat de tine să ne dai fripturismul de azi. Ce va mai fi, — vom vedea”.

Dacă nu ar fi formula de adresare „Frate Naie” (cu 4 litere) așa de categorică, mai că aș crede că rândurile acestea nu mă privesc. „Azi când ești mare”, zice prietenul meu. Sunt „mare”? Nu văd. Sunt exact ceea ce am fost întdeauna. Ba, ca să o mărturisesc sincer, mă simțeam mai „mare” înainte, când cu tovarășii mei dela „Cuvântul” rămăsesem singur pe poziție ca să apăr un steag care nu fusese numai al meu, dar pe care alții îl trădaseră, — decât astăzi când, lăsând altora grija organizării cetății cucerite, eu m'am tras liniștit deoparte, așteptând cel mult vremea când va fi iarăși treabă și pentru mine.

Am jignit pe cineva? Nu cred. Dacă cineva s'a simțit în adevăr jignit, o regret sincer. În orice caz, eu linia mea politică nu mi-am schimbat-o. Dacă adevărurile scrise aci de mine jignesc astăzi, și anume tocmai pe cei pe cari îi bucura eri, asta nu din vina mea se întâmplă.

Iar cât despre „fripturismul de azi”, pe care *eu* l'aș fi dat, să-mi fie îngăduit a ridica din umeri, pentru că în adevăr nu înțeleg nimic.

Există totuși un pasagiu în această mică epistolă amărât-sentimentală care se raportează în adevăr la mine: începutul. „Când toată lumea îți dădea cu piatra”, zice prietenul meu, „noi am fost cu d-ta”. Eh, domnule prieten, asta e numai pe jumătate adevărat. Căci de două ori am fost expus pietrelor: odată sub regimul d-lui Duca, — a doua oară sub cel al d-lui Maniu. Prima dată, e adevărat, dv. ați fost cu mine. Dar a doua oară?

Dar dacă așa este, — atunci de ce ați fost cu mine ? Pentru că vă eram drag? Se poate. De ce însă vă eram drag când vă aflați în opoziție, și nu v'am mai fost drag când v'ați aflat la putere? Pentru că înțelegeți să vă trăiți viața cu panaș? Unde v'a fost însă panașul de la Noembrie 1929 și până astăzi?

Îngăduie-mi să vorbesc deschis. Ați fost cu mine — cum spui d-ta — nu pentru că v'am fost drag și nu pentru că înțelegeți să vă trăiți viața cu panaș. Ci pentru că așa au fost indicațiile intereselor și ambițiilor dv. politice. De sigur, ați fost cu mine și la Februarie 1927, și la Martie 1928 și la 6 Mai al aceluiaș an. Aș spune ceva mai mult: am fost eu cu dv. Dar de pe urma acestei tovarășii — spune, te rog, sincer, am folosit eu sau dv.? S'a realizat politica mea — care o bună bucată de vreme fusese a noastră — sau a dv., pe care până la sfârșit o descoperirăm identică cu cea a d-lui Duca?

Ați fost cu mine? Când? La moartea regentului Buzdugan? alegerea d-lui Sărățeanu? Vai!

Eh, domnule prieten, eu nu uit că în toamna anului 1929, când cu faimoasele destăinuiri ale d-nei Eliza I. I. C. Brătianu și cu răspunsul meu, d. Madgearu, întors proaspăt din străinătate unde lansase vestita impertinență „eu nu stau de vorbă cu oameni neserioși”, bătea cu pumnul în masă și vocifera de se adunau funcționarii pe la ușa cabinetului ministerial: „am să vă sugrum; să-i spui lui Nae că eu vă sugrum! Eu nu sunt Duca! Să încetați cu infamiile, că cu mine nu merge!” Infamiile erau, precum bine știi, răspunsurile mele la scrisoarea d-nei Brătianu!

Și pe urmă, — când ați mai fost, vă rog, cu mine? La 4 Ianuarie 1930, când d. Maniu îmi confisca ziarul în care nu făceam decât să reproduc declarațiile pe cari d-sa le făcuse în opoziție?

Sau în Februarie al aceluiaș an când mi se ofereau prin PRIETENI cinci milioane de lei, „bani pe masă”, cu condiția să nu mai scriu nimic în anumite chestiuni?

Vezi, cinstite corespondent, politica mea a fost una. Un singur an de când întâmplările m'au aruncat într'o luptă pe care, mărturisesc, nu am dorit-o. Poți afirma d-ta despre dv. acelaș lucru, — despre dv. toți? Ai uitat pe d-nii Maniu și Madgearu din noaptea de 6 spre 7 Iunie trecut? Ai uitat pe cei șase din consiliul de miniștri dela 7 Iunie? Ai uitat clipele tragice ale acelei zile? Ai uitat sau poate că nu cunoști — pe d. Maniu din August 1930?

Ați fost cu mine! Știu că ai într'un foarte înalt grad simțul ironiei. Nu credeam însă că îl vei exercita împotriva chiar a dv.! Vreți să fiți iarăș, în adevăr, cu mine? Vă aștept. Mărturisesc, nici nu am o mai vie dorință. Dar dacă o doriți sincer, întrebați pe d. Iunian ce aveți de făcut; e singurul care a stat neclintit pe vechile poziții în ultimii doi ani, — și singurul deci care vă poate iarăși îndruma.

10 Mai 1931

DEMISIA D-LUI MANIU

I. Între șef și partid

Demiterea d-lui Maniu dela conducerea partidului național-țărănesc a provocat în anumite cercuri îngrijorare. Este incontestabil că gestul fostului președinte de consiliu își are importanța și gravitatea lui. Îndreptățește el însă îngrijorarea manifestată de unii în ultimele zile? Să vedem.

Nu încapе nici o îndoială, demisia aceasta nu e o simplă retragere din viața politică. Explicațiile și discuțiunile urmate în comitetul de direcție al partidului, sunt destul de străvezii, pentru a nu acoperi intențiile d-lui Maniu. D-sa se retrage într'o atitudine protestatară și trece munții pentru a organiza, deocamdată, rezistența pasivă. Asta nu poate surprinde pe nimeni; căci e o mișcare de șah care face parte din jocul d-lui Maniu cel înfrânt; în așa măsură, încât noi, aci la „Cuvântul” nu numai că am prevăzut-o din vreme, dar i-am consacrat în repetate rânduri articole întregi. Și nu știu cum, dar am impresia că surprinși și îngrijorați sunt astăzi tocmai cei cari pe acea vreme credeau că noi facem intrigi nereușite.

Prin urmare d. Maniu a făcut gestul pe care îl bănuiam. Ce vrea d-sa, știm deci. Întrebarea însă e: ce poate d-sa. Principial, un asemenea act închide toate posibilitățile. Numai că — am afirmat-o și altă dată, iar împrejurările ne-au verificat — nu poate avea consecințe statornice decât actul politic care răspunde unor realități generale și firești. Voința arbitrară a unui om nu poate devia decât pentru un timp scurt istoria; care-și reface repede curgerea normală. Întrebarea care se pune astăzi deci, și care singură e cheia problemei nou create, este: are gestul d-lui Maniu o fundare obiectivă, în fapte, sau nu isvorăște el, în primul rând, decât din necesitatea de a-și ameliora o situație personală dificilă? Iată nodul chestiunii; a cărui deslegare ne îngăduie să apreciem chiar de astăzi posibilitățile de succes ale noiei politici inițiate de fruntașul ardelean.

Să începem prin a observa că scrisoarea de demisie către d. Mihalache stăruie în chip aproape indiscret asupra unității desăvârșite a partidului național-țărănesc și asupra legăturilor sufletești și de bună tovărășie politică sau altfel existând între d. Maniu și restul partidului. Corespund asemenea afirmații realității.? Nu.

D. Maniu se face a uita că la începutul lui Octombrie trecut s'a constituit de către partidul național-țărănesc un guvern Mironescu, și că acest guvern s'a constituit împotriva voinței, categoric exprimate, a șefului partidului. Ori se face d. Maniu că nu înțelege? Ori, poate, vrea să uite? Posibil. Nu uităm însă noi. Nu uităm, pentru că, chiar cei cari la început zâmbeau, au trebuit să se încredințeze repede, că constituirea guvernului Mironescu însemna, de fapt, începutul unei schimbări fundamentale în structura vieții noastre publice de partid. Pentru d. Maniu, care stătuse în capul primului partid de masse în țara rumânească, dar care se refuzase în chip constant politicei de masse — doritor cum era de a stăpâni el partidul și prin acesta țara — guvernul Mironescu a însemnat o mare și categorică înfrângere. Căci prin acest act, partidul se sustrăgea autorității necondiționate a șefului și își înțelegea posibilități de acțiune publică și în afară de directă conducere a acestuia. D. Maniu a înțeles-o; a înțeles, anume, că un guvern prezidat de altcineva decât de șeful partidului, echivala cu o preponderență a partidului asupra șefilor și ducea fatal la o decapitare a acestora sau cel puțin la o însemnată scădere a importanței și puterii lor. De aceea d-sa s'a și opus la constituirea noului guvern național-țărănist prezidat de altcineva și a preconizat retragerea în opoziție. Iar când i s'a refuzat această declarație de solidaritate din partea partidului, d-sa a încercat să-și acopere înfrângerea prin adoptarea unei soluții care, apropiindu-se cât mai mult de indicațiile normalului, să nu-i știrbească prea mult prestigiul și autoritatea. A propus deci un guvern Mihalache. Soluția avea, pentru d. Maniu, două avantagii: 1. d. Mihalache fiind primul vice-președinte al partidului, se putea lansa versiunea că d. Maniu are nevoie de odihnă și că pleacă lăsându-și în loc pe primul locotenent; că, deci, indicația pornea tot dela șeful partidului. 2. Cabinetul nou constituit, având o situație grea drept moștenire și nefiind decât un guvern provizoriu, trebuia în chip fatal să macine autoritatea și prestigiul șefului de guvern, — în speță a d-lui Mihalache. Nu era bună socoteala? Ba da. Numai că era socoteala... cea de acasă. În târg, partidul care-i refuzase solidarizarea și consimțise la un al doilea cabinet (cu aceleași camere, cu acelaș partid, dar fără șef), refuza încă odată, purtând la președenția de consiliu pe d. G. G. Mironescu. D. Maniu era înfrânt în propriul său partid. O ultimă încercare, desperată aproape, de a opri catastrofa sa personală, și constând într'o convorbire în care d-sa a cerut categoric d-lui Mironescu — sub cuvinte grele — să nu accepte mandatul

eșuă în chip lamentabil. Guvernul se constitui; iar d. Maniu plecă în străinătate; — în refacere.

Dar dacă așa stau lucrurile, mai are dreptul fostul șef al național-țărăniștilor să vorbească de buna înțelegere care constant a existat între el și partid? E cel puțin straniu. Straniu, dar nu și inexplicabil.

28 Iunie 1931

Demisia D-lui Maniu

II. REGISTRUL GREȘELILOR POLITICE

Încercarea d-lui Maniu de a se prezenta astăzi ca perfect solidar cu partidul și de a face să se creadă că originile gestului său nu au nimic comun cu o situație personală zdruncinată, nu poate să aibă succes. Faptele sunt prea cunoscute, pentru ca cineva să mai poată fi înșelat. Adevărul este că partidul național-țărănesc a fost adânc desamăgit de politica și capacitățile pozitive ale fostului său șef; și că cele întâmplare la constituirea guvernului Mironescu — care marchează declinul „stelei” d-lui Maniu — nu au făcut decât să concretizeze, formulând o stare de lucruri real existentă.

Nici nu se putea altfel. Îndemânatec luptător în opoziție, unde a știut să lase timpul a lucra pentru el, d-l Maniu s'a dovedit la guvern, ca om politic constructiv și ca conducător al unei echipe de lucru, sub toate așteptările. Nu a fost împrejurare de caracter hotărâtor, nu a fost mare problemă, politică sau altfel, care să-l găsească cu o soluție potrivită. Ci, din potrivă, atitudinile lui au fost categoric greșite. Greșite, și în opoziție cu voința partidului. Câteva exemple:

1. La venirea la putere a consimțit să trateze și să accepte condițiuni; între cari cea mai gravă a fost aceea a adoptării politicei lui Vintilă Brătianu în materie de împrumuturi și stabilizare. Este prima greșală; care a anulat — în ciuda realităților — caracterul revoluționar al noului guvern, împingându-l pe calea „continuității”.

2. A ignorat caracterul de partid de masse al organizației pe care o conducea. A făcut o politică de putere personală. Nu a știut să asigure cohesiunea în partid și în guvern — ba dimpotrivă a încurajat rivalitățile pentru a putea mai ușor stăpâni. Fapt care a dus la desagregarea partidului și la incapacitatea de a lucra a guvernului.

3. La moartea regentului Buzdugan a forțat, împotriva tuturor, alegerea în regență a d-lui Sărățeanu călcând unul din punctele de orientare a partidului, care era anularea actului de la 4 Ianuarie; și-a trădat prin aceasta intențiunile de stăpânire absolută — la un ipocrit adăpost al legilor — și a încurajat tendințele de suprimare a factorului de arbitraj în viața publică.

4. Nu a fost în stare să țină partidul la adăpost de bănuielile cari — pe drept sau pe nedrept — nu au întârziat să se manifesteze în legătură cu corectitudinea regimului și a oamenilor lui, ci a înlesnit prin aceasta compromiterea unui partid dela care țara aștepta în primul rând o regenerare morală. Iar ce e mai grav încă:

5. a combătut — începând dela Noembrie 1929 — orice încercare de revizuire a actului dela 4 Ianuarie. S'a opus în chip constant restaurației, deși actul era cerut de întreg partidul — cu excepția câtorva rude și prieteni personali —; iar în ziua de 7 Iunie s'a împotrivit cu îndârjire (trecând limitele oricărei prudențe și oricărei rațiuni) propunerii de proclamare ca Rege a Principelui sosit de peste graniță. A votat contra acestei proclamări în consiliul de miniștri din acea seară și a demisionat din președinția consiliului ca să nu prezideze ministerul sub care se făcea proclamarea Regelui; obținând de la unii din amicii personali care intrau în noul cabinet Mironescu, să nu depună jurământul.

6. Însărcinat din nou cu formarea cabinetului nu a acceptat decât după puternice presiuni din lăuntrul partidului; dar a făcut o politică de constantă sabotare a noiei ordini constituționale. A îngăduit anume d-lui Vaida să întrețină sau numai să tolereze în țară o atmosferă de agitații cari au culminat în turburările antisemite. A organizat răspândirea de svonuri subversive și a deschis, în chip intempestiv o chestiune familiară de caracter strict particular — în care justiția se pronunțase categoric — încercând să implice în ea pe d-l Titulescu, chemat dinadins din străinătate, și propunând la miezul nopții în Sâmbăta care a precedat plecarea acestuia (în August trecut), demisia cabinetului pe această chestiune.

Să mai continuăm? Suntem gata, — mai ales dacă cineva ar îndrăzni să ne desmintă sau să ne provoace. Faptele enumerate mai sus sunt însă suficiente pentru a explica de ce d-l Maniu se făcuse, în momentul constituirii cabinetului Mironescu, imposibil la conducerea partidului. Independent de locul și situația pe cari și le câștiga în viața politică a țării, d-l Maniu realizase pentru partidul național-țărănesc următoarele rezultate: înăuntru, măcinase cohesiunea partidului, puterea lui de creație, prestigiul

lui și încrederea în el însuși; dizolvase toate încheieturile, întreținuse toate intrigile și curentele de destrămare, acoperise abuzurile și încurajase ambițiile cari îl slujeau chiar când ele erau bolnăvicioase; în afară crease acestui partid o situație imposibilă luând atitudini de adversar al Coroanei asupra căreia pretindea să arbitreze, deși atitudinea întregului partid era de devotament și respectuoasă afecțiune față de Regele pe care Îl dorise, Îl ceruse și Îl așteptase.

Nu este atunci explicabil faptul că în Octombrie 1930 acest partid nu mai consimțea să se solidarizeze cu șeful lui și mergea într'un nou guvern, Mironescu, împotriva voinței exprese a d-lui Maniu? Inexplicabil ar fi doar contrariul.

Veți obiecta, însă, că din toamna trecută și până azi situația s'a schimbat, că azi d-l Maniu poate vorbi în adevăr în numele partidului său.

Așa să fie?

Vom încerca să descurcăm și această chestiune.

29 Iunie 1931

Demisia D-lui Maniu

III. D. PREȘEDINTE SE RAZBUNĂ

Mari manifestații de solidarizare i se organizează pretutindeni d-lui Maniu. De sigur. Numai că manifestațiile acestea trebuiesc și ele luate „cum grano salis”. Declarații de dragoste și credință politică? Vai, am primit noi înși-ne atâtea! Îmi aduc, de pildă, aminte că în toamna lui 1928, în ziua aceea de Sâmbătă când național-țărăniștii preluau puterea, d. Maniu strângându-mi mâna emoționat îmi spunea: noi nu uităm că 50% din această victorie o datorăm „Cuvântului”. Se putea o mai categorică manifestare de simpatie și un mai precis legământ de solidaritate? Și totuși nu mai departe decât la sfârșitul lui Ianuarie 1929, d. Maniu trata cu inamici de-ai noștri, suprimarea ziarului „Cuvântul”. Noi suntem însă cu manifestațiile d-lui Maniu. Ultima dată când am stat de vorbă, la 2 Ianuarie 1930, când — după o conversație de aproape două ore în care președintele de pe atunci, slăbit, enervat și hărțuit, a sfârșit prin a-și desvălui cele mai intime intenții (ȘI CE INTENȚII) — m'am sculat să plec, d. Maniu m'a condus prietenește până dincolo de ușă și m'a asigurat de statornicia sentimentelor sale subliniând necesitatea absolută a colaborării noastre. Asta la ora 1.20. Ceeace nu-l

împiedica însă ca la ora 1.25 să cheme telefonic siguranța generală, cerându-i să mă pună în urmărire (Am în această privință, declarații față de martori!). De ce ne-am emoționa deci de manifestațiile cari se fac azi pentru d. Maniu și am crede mai mult în declarațiile partizanilor decât în cele ale șefului? Cu atât mai mult, cu cât situația de fapt pledează contra.

Contra d-lui Maniu. Căci se poate spune orice în această chestiune; nu se poate spune însă că din toamnă, când raporturile între partid și șef erau cum le știm, și până astăzi, când se produc manifestațiile de solidaritate, situația se va fi schimbat în favoarea d-lui Maniu. Nu. Îndelungata ședere în străinătate va fi fost pentru fostul președinte un prilej de reflexiune. Nu însă și unul de împăcare. D. Maniu a fost adânc lovit de atitudinea partidului și a parlamentului în împrejurarea constituirii cabinetului Mironescu; și nu a putut să o uite. Vremea nu a lucrat în sensul înțelepciunii și al împăcării. D. Maniu s'a întors înrăit și cu gânduri de răzbunare. Mare slăbiciune pentru un șef politic, de sigur; dar FAPT. Căci atunci când a fost în măsură să o facă, ȘEFUL PARTIDULUI A PROVOCAT DISOLVAREA PARLAMENTULUI.

Asupra acestei întâmplări nu există îndoieli. Să amintim împrejurările. Însărcinat cu formarea unui cabinet de uniune națională, d. Titulescu și-ar fi putut împlini misiunea, dacă ar fi înțeles că un asemenea cabinet nu se poate constitui decât cu camerele național-țărăniști. Ministrul nostru la Londra a crezut altfel, împotriva tuturor indicațiilor cari i s'au dat în chip expres; și a eșuat. Vineri seara însă — Vinerea care a precedat constituirea guvernului Iorga — se ajunsese, precum se știe, la soluția unui cabinet Titulescu fără dizolvarea parlamentului. Această combinație nu a reușit nici ea însă. De ce? Pentru că d. Maniu a declarat că nu poate pune Camerele, recte majoritățile parlamentare, la dispoziția viitorului guvern, decât dacă i se admite controlul asupra eventualei compuneri a ministerului. Cred că nu fac indiscrețiuni amintind aceste împrejurări. Faptele au fost de altfel relatate de chiar ziarele amice d-lui Maniu de unde le și iau.

Este dela sine înțeles că o asemenea pretenție, a cărei împlinire ar fi conferit d-lui Maniu o situație de supra arbitru în viața noastră publică, nu putea fi acceptată. A trebuit deci să se renunțe la parlamentul național-țărănist. Nu e însă clar că, în asemenea împrejurări, vina dizolvării revine în întregime d-lui Maniu? Ba da. Ce hotăra însă pe acesta la un asemenea act? Situația politică? Nu. Ci numai resentimentele sale personale împotriva

parlamentului, care nu consimțise în toamnă să se solidarizeze cu el, și acceptase un guvern Mironescu.

Iată deci cari erau raporturile dintre șef și partid în Aprilie 1931. D. Maniu era supărat, exercita răsbunări și încerca să-și măsoare oarecum forțele. În acelaș cadru se plasează de altfel și ultima campanie a „Patriei”; campanie cu totul dezordonată, care nu putea găsi aprobarea partidului; ce importanță avea însă asta? D. Maniu voia să vadă: va avea curaj partidul să protesteze? Ei bine, experiența nu a fost favorabilă șefului; partidul a protestat; și nu au protestat numai țăraniștii (ceea ce ar fi fost normal) sau „chemăriștii” (ceea ce iarăș ar fi fost normal), ci au protestat chiar vechii ardeleni, de un netăgăduit dinasticism, în cap cu d. Aurel Vlad.

Faptul acesta era hotărâtor pentru d. Maniu. D-sa se răsbunase pe parlament pedepsindu-l; dar partidul nu fusese impresionat de acest gest de forță. El judeca singur, și pretindea să dea indicațiuni chiar șefului. Situația delicată și dificilă la care d. Maniu probabil nu se așteptase. Trebuia să reacționeze. Repede. Și a făcut-o.

Cum? Vom explica.

1 Iulie 1931

Demisia D-lui Maniu

IV. DIVERSIUNEA

Este foarte probabil că toate intervențiile cari se fac actualmente pe lângă d-l Maniu în scopul de a se obține o revenire asupra demisiei sale, nu vor avea succes. Actul fostului președinte de consiliu a fost calculat în vederea atingerii unor obiective precise, — și aceste obiective nu au fost încă nici măcar în parte atinse. Rezistența va continua deci.

Nimic mai firesc. Toată acțiunea politică a d-lui Maniu a fost constant dominată de patima de a stăpâni. Și nu de a stăpâni pentru a crea, căci felul în care și-a înțeles rosturile la guvern îl dovediră a fi incapabil de creație pozitivă și rodnică; ci de a stăpâni pentru a stăpâni; — pur și simplu.

Sub acest raport, anii cari au urmat morții lui Ion Brătianu au fost pentru d-sa o epocă de aur: țara condusă de o regență, în care elementul dinastic se afla pus vecinic în minoritate; opinia publică nădăjduind într'o prefacere fundamentală ce se făcea din ce în ce mai puternic necesară; el însuș șef al unui mare partid care polariza toate simpatiile și nădejelile. Moartea

regentului Buzdugan și înlocuirea lui prin d-l Sărățeanu marcau astfel un apogeu: avea la dispoziție reprezentanța Coroanei și un mare partid; adică tot ce-i trebuia pentru a stăpâni.

Situația se caracteriza însă ca o stare de echilibru instabil, și ea nu putea dura. Lipsa unor calități pozitiv-creatoare, și metoda — falsă — de a paraliza pentru a stăpâni, nu puteau duce decât la descurajare și la pierderea încrederii, stare de spirit cu deosebire propice înfloririi idealurilor. Actul restaurației lua, în asemenea condițiuni, dimensiunile sugestive ale unui mit.

Unei asemenea forțe d-l Maniu nu putea să reziste pe față. Singura cale ce-i sta deschisă era să saboteze restaurația prefăcându-se a-i fie prieten. Ceea ce a și încercat. Avea însă — din nefericire pentru el — adversari prea ascuțiți; intențiunile i-au fost pătrunse, iar planul repede dejucat. Ziua de 6 Iunie însemnează cea mai grea lovitură pe care o putea primi setea de putere a d-lui Maniu. A mărturisit-o singur, când în consiliul de miniștri din seara de Sâmbătă 7 Iunie, declara: „eu, în cariera mea politică, nu am fost învățat decât cu victorii; asta e prima mea înfrângere; mă retrag”.

Ori care alt om politic ar fi admis noua situație ca o realitate de fapt; și i s'ar fi încadrat în dorința de a sluji viața publică a țării; a făcut-o doară însuși Vintilă Brătianu; nu însă d-l Maniu; o incapacitate, organică aș zice, de a se da sufletește unei ordini superioare de lucruri, îl împiedeca dela un asemenea act. D-l Maniu se gândea că dacă nu mai poate dispune de o influență personală asupra actelor și intențiunilor Coroanei, are totuși la dispoziție un puternic partid, — și a stăruit în intențiile de stăpânire. Ce a urmat, se știe: guvern național-țărănist sub președinția d-lui Mironescu. Un mai adânc și mai total dezastru pentru un pățimaș al stăpânirii este greu de imaginat: la începutul lui Iunie pierde stăpânirea asupra Coroanei; la începutul lui Octombrie stăpânirea asupra partidului. Impresionantă dramă, chiar dacă numai personală, nu?

D-l Maniu nu e însă omul care să renunțe. D-sa e astăzi încredințat că nu a făcut nimic rău și că nu a comis nici o eroare. Situația politică cu totul dificilă în care se află? Dușmănia, răutatea și neînțelegerea oamenilor, — asta sunt pricinile înfrângerii lui. Cum ar renunța deci? Și atunci demisia. Nu însă demisia pentru a pleca, ci demisia, pentru a... veni. Demisia ca mijloc de presiune. Mai exact, — demisia ca diversiune.

D-l Maniu vrea să deplaseze situațiile. El încearcă să facă a se uita faptul că se află de multă vreme în conflict declarat cu partidul; care nu mai crede

în el, nu-l mai iubește și nu-l mai acceptă ca șef necontrolat. Și deschide alte procese.

A, nu! E prea simplu. Și e prea ușor. Chiar așa de începători în ale politicei nu suntem doară în țara rumânească. Nu e vorba de nici un proces de interes public; ci numai de unul personal: procesul d-lui Maniu cu partidul său propriu. S'a desbătut procesul acesta? A căzut în el sentința definitivă? S'au rezorbit toate motivele de grave neînțelegeri între șef și partid? S'a restabilit încrederea și solidaritatea? Nu. Atunci pe cine înșelăm noi prin această deplasare a chestiunii? Manifestații de solidaritate — sunt. Dar ele nu pot fi decât forțate, nesincere și numai aparente. Crede d-l Maniu că poate forța partidul la solidaritate cu d-sa angajându-se într'o luptă nouă? Să o spună. Și mai ales să spună ce luptă vrea să deschidă. Ca să o știe toată lumea. Ca să o știe și partidul.

Partidul, și Ardealul.

Căci câmpul tactic al d-lui Maniu are mai multe linii de tranșee. Dar despre asta, — mai târziu, când chestiunea se va pune efectiv.

2 Iulie 1931

...ȘI DESPRE SPIRITELE NEGATIVE

Iată-mă, în sfârșit, trădat de mine însu-mi. Descoperit. Și arătat, prin chiar greșala mea lumii, gol, așa cum sunt. Distrugător. Spirit negativ. Că am spus-o doar eu însu-mi, mai ieri, în „Cuvântul”: nu s'a distrus încă destul în țara rumânească, pentru ca să se poată în adevăr clădi. Va să zică, sunt în adevăr, ceea ce de mult bănuiau unii, un negativ, bolnav de furia distrugerii. Așa îmi scrie cineva de aci din București, care mi-a făcut cinstea să mă cetească și-și ia osteneala să mă pună la perete.

Și asta e bună. Numai că argumentarea preopinentului meu nu mă convinge. Dacă ar fi să fie vorba de mine, nu aș avea, chiar așa neconvins, nimic de obiectat. Dar eu am pus o problemă; de interes general; de a cărei rezolvare atârână, după adâncă mea convingere, rodnicia și sănătatea viitoarei desfășurări a istoriei noastre. Deci nu e vorba dacă eu sunt un spirit negativ sau nu. Căci ce importanță are asta; ce sunt eu și cum sunt eu, față de toate întâmplările la cari suntem martori, atunci când nu suntem chiar actori. Întrebarea e alta: constatarea mea, e fundată sau nu? Este această operă de distrugere de care vorbesc necesară sau primejdioasă? Aci trebuie ținută discuția, dacă e vorba să scriem pentru oameni sau pentru viața

publică. Chestiunile de persoane nu mă interesează, — nici chiar când e vorba de mine.

Iar problema generală stă așa: eu nu am pus chestiunea distrugerii pentru distrugere; asta ar fi nihilism — sau cum s'ar spune, nebunie curată. Eu am spus că elementele vii ale realităților rumânești sunt înăbușite sub un întreg aparat artificial de rutină, de prejudecăți și de falsă arhitectonică statală; — de putregaiul sufletesc al clasei conducătoare în viața publică să nu mai vorbim. Iar ceea ce am propus eu, este elementar; e ceea ce face grădinarul, când taie buruiana rea din jurul firului prețios ieșit din sămânța cea bună.

Elementar, dar nu tot așa de simplu. Căci în viața noastră de stat, așa cum e ea astăzi promovată de așezările care o definesc și îi canalizează forțele, a crescut prea multă balărie și aproape că s'a închircit colțul ierbii celei bune; dacă nu cumva se va și fi altoit neghina în grâu. De nepricepuți. Sau de răi.

Așa că, vedeți, trebuie distrus. Pentru ca să nu îngrășăm cu eforturile noastre tocmai iarba rea. Vreți un exemplu? Iată unul dintr'o mie: politica noastră culturală, față de minorități... Ea a fost întotdeauna proastă. Și atunci când o făcea d. dr. Angelescu, omul care își închipuia că poate desnaționaliza toate minoritățile (și dacă ar fi putut — vă închipuiți ce procopseală: să crezi bastarzi!) și mai târziu când au făcut-o ardelenii, cari aveau dureri mari, ale trecutului, de răsbunat. Dar iată, a venit guvernul actual, care vrea să facă una mai bună. Să ni se îngăduie: e *prea* bună. Guvernul stă pe punctul de vedere — principial perfect just — că nu trebuie să se facă confuzie între cultură și cetățenie. Că un ungar, deci, poate fi perfect ungar, și în acelaș timp perfect cetățean român. Așa e. Suntem de aceeaș părere. Am și spus-o. Poate să fie, dar nu e.

Politica guvernului în materie de cultură minoritară ar fi deci excelentă atunci când toată lumea ar gândi cum trebuie să gândească — și cum gândește guvernul de fapt — numai că minoritarii, să zicem de pildă unguri, gândesc încă iredent. Și atunci nu e politica guvernului plină de riscuri?

Să distrugem deci, — înainte de a clădi. Să distrugem: tot ce împiedecă desfășurarea sănătoasă a vieții adevărate. Obicinuința, lene de gândire; și mai ales actualul aparat de stat care consfințește starea de lucruri de astăzi; și o consolidează. Știu că asta sperie. Schimbări au fost prea multe la noi, și dacă se cere ceva, apoi asta e azi stabilizare. Da; numai că schimbări s'au făcut în persoane și în beneficiari; Și noi cerem — cu ce justificări, se vede — schimbarea de sistem.

Se poate realiza schimbarea aceasta de sistem fără distrugeri prealabile? Dacă da, — nu mai avem nici o pretenție. Să vină marii meșteri constructori, și să reclădească Statul ăsta care pâraie din toate încheieturile lui. Dar dacă nu, atunci să nu se mai vorbească de spirite negative și distrugătoare. Nu sunt negativi cei cari vor să deschidă drumurile vieții; ci din potrivă cei cari, din lene, obicinuință, frică, sau interese, încurajează, întrețin și consolidează o situație anormală; care dacă ar fi numai stearpă, nu ar înfățișa cel mai însemnat rău.

Asta e. Iar dacă e așa, vedeți că nu ne poate emoționa acuzația că am fi spirite negative.

7 August 1931

TOT DESPRE „REVOLUȚIE”

Nu pot afirma cu precizie dacă d. I. C. Atanasiu, fost ministru și director la Banca Națională, care face în „Îndreptarea” din 29. VII o întâmpinare la articolul meu „Vine Revoluția”, este în acord sau dezacord cu teza pusă de mine. Căci cu tot respectul pe care îl am pentru un om pe care nu-l cunosc de cât din înalte funcțiuni ce a ocupat, sau chiar îndeplinit, și din amintirile tinereții mele, vreme în care d-sa era un generos revoluționar, — nu mă voi putea opri a spune că întâmpinarea d-sale e, pe linia mare, ceva cam confuză. Voiu răspunde totuș. Nu pentru că d-sa ar angaja prin părerea d-sale partidul poporului, din care face parte — cum, după opinia d-sale „angajez” eu guvernul Iorga în care cred (mă mir că nu „angajez” prin actele mele și pe Dumnezeu, că doară eu și în Dumnezeu cred!) —; ci pentru că această întâmpinare îmi îngăduie anumite lămuriri complimentare în legătură cu teza mea.

D. I. C. Atanasiu crede că „pentru ca o revoluție violentă, materială, să se producă în mod fatal și necesar, ea trebuie să fie precedată de o revoluție morală, o revoluție în spirite. Această revoluție o vestește, o pregătește pe cealaltă și îi asigură reușita”.

Presupunând că preopinentul meu are dreptate — și, în fond, cu anumite încercuiri, are — pune această observație a d-sale și în încurcătură teza mea? Eu recunosc, de pildă, că de obicei, unei revoluții „violente, materiale”, cum ar spune d. Atanasiu, s'ar putea să preceadă o „revoluție morală; în spirite”. Recunosc, mai precis, că atunci când a fost identificată împlinirea unei revoluții spirituale, e necesar să deducem că cealaltă

revoluție, „materială”, nu va întârzia. Dar ce vrea să spună d. Atanasiu? Că nu sunt încă în lume semnele unei revoluții spirituale? Dacă asta crede, atunci o să-mi îngăduie să-i spun că se înșală.

Căci nu numai că asemenea semne premonitorii există, dar revoluția aceasta spirituală e aproape complet realizată. Și cum îmi închipui că nimeni nu-mi va cere să fac aci dovada amănunțită și sistematică a unei asemenea afirmații, preopinentul meu îmi va îngădui să dau numai câteva indicații. Disparate, fără îndoială, dar, după cum se va vedea corelate și, deci, făcând sistem.

Primul simptom al acestei revoluții spirituale, se ivește după impresiunea mea, în Franța deja din a doua jumătate a secolului XIX. Căci impresionismul din pictură sau muzică nu pot fi socotite — în originalitatea lor desăvârșită și în noutatea lor aproape provocatoare — decât ca semnele unei noi lumi spirituale. Evident, noua structură spirituală de conturarea căreia năvălirea scriitorilor ruși în Europa nu poate fi socotită ca străină, nu-și are codificarea ei în măsura în care cealaltă revoluție, înfăptuită în Apus odată în puritanismul englez și a doua oară în democrația franceză, și-a găsit-o în „Discours sur la méthode” sau, mai exact încă, în „Regulae ad directionem ingenii” ale lui Descartes. Dar nu e mai puțin adevărat că dela apariția simbolismului și impresionismului francez și până astăzi, abundă în toată viața spirituală a Europei formule noi de înțelegere de creație, cari oricât de disparate ar fi în aparență, nu încadrează totuși mai puțin o nouă structură spirituală unitară și coerentă.

Înspre această structură se îndreaptă sau din ea rezultă toate manifestările caracteristice ale ultimilor cincizeci de ani: renașterea metafizicei, cu critica științei și răsturnarea ei din funcțiunea de interpretă și valorificatoare a existenței, cu criza raționalismului cartezian, cu diminuarea lui Kant și cu renașterea peripatetică, cu criza idealismului gnoseologic, cu isbânda sau cel puțin cu efortul spre isbândă al realismului, cu prăbușirea mecanicismului materialist, cu asaltul vitalismului și renașterea spiritualistă, etc.; noua mișcare religioasă, caracterizată printr'o recrudescentă a religiilor dogmatice, autentic creștine și criza acută a protestantismului, interesul pentru spiritualitatea răsăriteană întinsă până la țărmul Pacificului, teosofia, mișcarea sectelor, ș. c. l.; frământările din lăuntrul artei până la cubism și expresionism sau cum se mai numesc și toate încercările de creare ale unui stil al epocii categoric deosebit și caracteristic; și pentru a nu stărui prea

mult în aceste indicațiuni nesistematice, în ordinea politică criza democrației și a parlamentarismului, pe care nu o poate contesta nimeni.

Nu sunt astea semne categorice ale unei lumi noi? Mi-aș îngădui să cred că da. Un spirit încercând a construi mai mult pe realități imediate, iubitor de viu și de concret, mergând însă nu la abstracție și la încadrarea științifică a realității, ci la principii de existență, la esențe ultime, — într'un efort constant de a depăși, prin iubire și prin trăire directă a concretului, limitele existenței noastre omenești. O nouă valorificare, calitativă, realistă și esențialistă — metafizică deci — a realităților, opusă până în cele mai mici amănunte și cele mai esențiale resorturi, mentalității definite de raționalismul cartezian, cartea de vizită a democrației, a economiei capitalist burgheze și a protestantismului.

Iată. Acestea sunt faptele peste cari nu se poate trece. Ele încadrează, după cum spuneam, o spiritualitate nouă, iar această nouă spiritualitate se instaurează. Se mai poate spune atunci însă, că lipsește revoluția în spirite care să o pregătească pe cealaltă politic-economică și să-i asigure succesul? Cu toată prudența necesară, pot spune că nu. Dar dacă această revoluție, în spirite, e deja aci, — nu avem dreptul să bănuim că și cealaltă se aține pe undeva pe la ușă?

Aștept răspunsul.

31 August 1931

ȚĂRĂNISM ȘI DEMOCRAȚIE PARLAMENTARĂ

Unde se înșală „Dreptatea”

O serie de articole apărute în ziarul „Dreptatea” din ultimele trei zile, mă îndeamnă să întrerup pentru moment expunerea indicațiilor cari cred eu că se desprind din actuala situație economică. Și așa, ca un „divertisment”, cum se spune în regia teatrală de azi, să încerc o analiză a punctului de vedere exprimat acolo în legătură cu regruparea partidelor. E un exercițiu cu atât mai util, cu cât analiza aceasta e de natură a arunca anumite lumini asupra structurii spirituale a țărănismului rumân; și a ne orienta asupra capacității de comprehensiune a oamenilor politici în genere.

„Dreptatea” crede, în sfârșit, așa cum o tot cerem noi de mai bine de un an — că e nevoie de o regrupare a forțelor politice din țara rumânească, în vederea constituirii unor partide sănătoase, isvorând din realitățile noastre;

și socotește — iarăși la fel ca noi că de îndată ce țara noastră e o țară de plugari, pivotul regrupării acesteia politice trebuie să fie partidul național-țărănesc (un partid țărănesc, am zice noi, dacă actualul partid național-țărănesc nu ar mai vrea — cum nu a vrut în ultima guvernare — să fie ceeace îl arată numele).

Până aci acordul între „Dreptatea” și noi e deplin. Sau aproape. Din nefericire el nu e însă decât aparent. Căci oficiosul național-țărănist vede situația noastră politică dominată de trei imperative:

1. O directivă agrariană „pentru asigurarea și dezvoltarea economică normală și a echilibrului social”;

2. Înlesnirea colaborării internaționale în domeniul economic și financiar.

3. „Funcționarea normală a regimului constituțional-parlamentar, cu corolarul existenței unor organizațiuni politice cu rădăcini adânc înfipite în masele populare, capabile să reprezinte curente reale de interese și idei în guvernarea țării”.

Ne rugăm de iertare. Dar nouă ni se pare punerea în aceeași căciulă a acestor trei imperative, confuză și hibridă. Este adevărat că și noi am cerut regruparea forțelor politice pe baza unei concepțiuni agrariene a statului român, și constituirea nouilor partide după indicațiile liniilor de forță ale noiei polarizări. Dar noi nu ne-am gândit nici un moment că regruparea pe care o tot cerem ar fi o soluție definitivă; ci ne-am închipuit-o numai ca o formă transitorie înspre *democrația țărănească* pe care noi o socotim drept formula de echilibru stabil a statului nostru de plugari. „Dreptatea” însă o ia în serios cu nouile partide politice; și își închipue că dacă regruparea se va face, încă în chip firesc, apoi totul a intrat — cel puțin pentru câteva veacuri — în ordine. Nu. Când e vorba să discutăm serios noi nu vrem să supărăm pe nimeni. Nu ne vom putea totuși opri de a spune că „Dreptatea” nu găndește organic și unitar. În adevăr:

Autorul articolului — nu știm cine e, dar bănuim a fi cineva „mare” — cere la punctul 1 o directivă agrariană, iar la punctul 3, un regim constituțional-parlamentar. Apoi, vedeți, asta e cam greu. Pentru că: *sau menții regimul constituțional-parlamentar și atunci „directiva agrariană” se desfășoară în cadrul economiei capitalist-burgheze, — deci nu mai avem deaface cu o formulă țărănistă; sau înțelegi prin „directiva agrariană” o politică țărănistă, și atunci nu mai poți păstra ACTUALUL regim constituțional parlamentar.*

Toate se leagă în lumea asta, și formează sistem. Iar politica nu se poate nici ea abate dela această regulă. Așa fiind, ne vom îngădui să aducem aminte preopinentalui nostru dela „Dreptatea” că regimul constituționalismului parlamentar este un corelat al mentalității protestante, individualist-democratice, raționalist și științiste, și al formulei economice capitalist-burgheze care se ridică pe fundament precumpănitor negustoresc și industrial. Țărănismul însă nu e nimic din toate astea. Mai mult, țărănismul e tocmai protivnicul tuturor acestor note specifice. Căci el nu e protestant pentru că nu trăește din liberul examen; nu e individualist, nu e raționalist și nu e științist pentru că clădește cunoștința pe intuiția directă; și tot așa nu e capitalist-burghez. Nu e. Dar dacă nu e asta, atunci nu poate fi nici constituționalist-parlamentar.

Impresia noastră e că țărănismul reprezintă o atitudine dogmatică și exclusivistă. Fără nici un fel de criticism și excluzând orice transacție; tocmai pentru că e lipsit de eclectism. Așa fiind, un partid țărănesc nu poate urmări decât strivirea celorlalte partide, impunerea, ideologiei lui întregii țări și instituirea unei dictaturi a masselor (care în țările monarhice este cumpănită, sau captată chiar, de autoritatea regală). Este evident însă că o dictatură a masselor nu însemnează parlamentarism. Cum voește atunci „Dreptatea” să normalizeze viața publică prin directivele agrariene și regimul parlamentar?

Partidul național-țărănesc se află astăzi la o răscruce. La aceeaș răscruce la care se află țara noastră. E necesar ca el să spună precis: vrea să facă țărănism, sau vrea să facă capitalismul burghez într'o țară în care principala bogăție o dă plugăria? E ceeace ar trebui să știm toți.

6 Septembrie 1931

Pe marginea țărănismului.

ÎN ZODIA AUTARHIILOR

Ca la zece zile după ce „Dreptatea” publică, din pana nu știu cui, o serie de articole în care, punând problema regroupării partidelor politice, însemna ca îndreptar pentru această regroupare, alături de o diriguire spre agrarianism, o intensificare a acțiunii noastre de solidarizare cu Europa, — partidul socialist din Viena, expunea soluțiile lui în chestiunea crizei austriace; iar între acestea, întărirea tendințelor autarhice din gospodăria

actuală. Cum însă autarhia însemnează îndeostulare prin sine însuși, urmează din toate acestea, cu necesitate, că socialiștii austriaci propun nici mai mult nici mai puțin decât lăsarea în părăsire a politicii de solidaritate cu lumea întreagă. Adică tocmai contrariul soluției țărăniștilor noștri!

Că țărăniștii români oferă într-o problemă oarecare soluții opuse celor ale socialiștilor austriaci, asta nu e decât foarte firesc. Că însă acești țărăniști resping o politică autarhică, atunci când socialiștii vienezii o preconizează, asta încetează a mai fi ceva firesc. Și este, din potrivă, o indicație pentru nevrâstnicia, doctrinară și politică, a țărănismului român. Căci dacă e un partid care, structural, ar trebui să se opună unei politici autarhice, apoi de sigur că acela e partidul socialist. Iar dacă astăzi socialiștii austriaci nu numai că nu se opun unei asemenea politici, dar — călcându-și doctrina și înfruntându-și sângeros natura — o preconizează, asta însemnează că autarhismul este indicat de realități cu o putere incomparabil mai mare decât inerția doctrinală. Și totuși, la aceste imperative ale realităților, — imperative cari înfrâng chiar și o doctrină așa de... încântată de ea însăși cum e marxismul, țărăniștii români sunt insensibili. Da, da, — insensibili. Căci dacă, acum două luni, când, fiind întâmpinați cu un formidabil hohot de râs în coloanele „Dreptății” pentru că propusesem o politică autarhică, ne puteam închipui — după stilul și factura râsului — că avem de aface cu un bătrân ignorant în ale politicii și filosofiei istoriei, apoi de data aceasta, acum în urmă, intensificarea acțiunii de solidarizare cu Europa (atunci când chiar socialiștii merg spre autarhism) e preconizată — iarăș după stil și factură — de un fruntaș al partidului și politicii țărăniște. Și asta e rău.

E rău, întâiu, pentru că se face astfel dovada că țărăniștii noștri nu știu să vadă realitățile. Ei nu-și dau seama că regimul capitalismului bancar e azi pretutindeni în deconfitură — deconfitură mai mult sau mai puțin înaintată, dar totuși deconfitură —; și că sub amenințarea unei catastrofe care poate însemna o mare răscruce a istoriei, țările agricole nu au decât o cale de urmat: să se întoarcă la ele acasă, părăsind cu un ceas mai devreme corabia găurită a capitalismului bancar, în care ele, în orice caz, nu aveau rost nici până acum. Solidaritate cu Europa? Desavantagiile le vedem. Sunt oare avantajile mai mari? Cari anume? Căci solidari sau nu, Europa tot nu ne va cumpăra grâul, petrolul și lemnul, dacă marfa noastră va fi mai scumpă și mai proastă ca aiurea; și nici nu va vedea folosul acestei investițiuni (fie chiar și numai folosul a-și garanta investițiile anterioare!). Și cu toate

acestea, țărăniștii rumâni recomandă solidaritatea în Europa și resping, cu o gargariseală de răs, autarhismul. E rău, nu?

Desigur. Dar e rău și pentru un alt motiv. Nu numai pentru că asta dovedește o insensibilitate față de realități. Ci, și mai ales, pentru că asta invederează, la țărăniștii noștri, o îngrijorătoare lipsă de înțelegere pentru esența țărănismului. Căci dacă era un partid care, în împrejurările de față, să recurgă mai ales la soluțiuni din cadrul unei politici autarhice, apoi în primul rând acesta trebuia să fie partidul țărănesc. Regimul economic agrarian, și corelatul său politic țărănismul, având prin natura lui cel mai puțin recurs la străinătate.

Au înțeles țărăniștii noștri acest fapt elementar? Nu. Și proba stă în faptul că, în actuala criză, partidul țărănesc s'a îngrijit de prețul *extern* al grâului; ca orice partid capitalist bancar, care crede că fericirea țării stă în balanța plăților sau în stabilitatea sacro-sanctă a monedei, și nu-și închipue realizarea unei balanțe active decât prin activarea exportului; atunci când de fapt datoria lui era să se intereseze de prețul *intern* al cerealelor, adică de valorificarea produselor plugăriei pentru plugar. Au lipsit deci, în această foarte însemnată împrejurare, țărăniștii dela îndatorirea lor de țărăniști. Și vor mai lipsi. Pentru că nu poate face politică agrariană decât un partid țărănesc. Iar organizația care pune în fruntea programului său solidaritatea cu Europa nu poate fi un partid țărănesc. Agrarianism și solidaritate europeană fiind realități cari nu numai nu se încurajează reciproc, ci, din potrivă, mai degrabă se exclud.

23 Septembrie 1931

În marginea țărănismului.

„PRIN NOI ÎNȘI-NE”

Autarhismul rumânesc și partidul liberal

De când, pe nesimțite și pe nevrute, își face loc, în opinia publică părerea că până la sfârșit va trebui să ne întoarcem — nu numai sub raportul economic, dar și sub cel politic — înspre o politică agrariană; și de când, ca o consecință, a început să se înfiripeze, fie chiar și neformulată, tendința înspre o autarhie rumânească, partidul liberal pândește toate prilejurile pentru a clama: victoria! Căci, dragă Doamne, ne lămurește „Viltorul”:

autarhie însemnează „prin noi înși-ne”, — iar „prin noi înși-ne” este, după cum bine știți, formula politicei lui Vintilă Brătianu. Ergo!

Oare! Chiar așa să fie? Să fi fost adică noi toți oamenii din țara rumânească, cari ne-am împotrivit politicei lui Vintilă Brătianu și cari, fiecare în măsura puterilor lui, am contribuit la jugularea ei, așa de orbi încât să nu fi văzut dreptatea acestei politici? Și în ce ne privește, să fi fost „Cuvântul”, care de aproape patru ani face o politică revoluționar-țăărănească și care a avut curajul să ceară — în zâmbetele superioare ale „specialiștilor” desangrenarea noastră din formula politic-economică europeană, așa de miop încât să nu-și dea seama că Vintilă Brătianu, tariferarul formulei „prin noi înși-ne” era aliatul lui firesc? Iată ce nu ne vine a crede. Și, deci, nu putem admite.

Impresia noastră e mai degrabă că presa liberală care are pretenția de a anunța victoria, se înșeală. Da. Nu e de rea credință, — ci se înșeală. Ca să fie de rea credință, ea ar trebui să înțeleagă anumite lucruri; iar ca să le înțeleagă, ar trebui să gândească. Știut este însă, obiectiv vorbind, că, în toată presa rumânească, singurele gazete care nu gândesc niciodată — nici măcar din greșeală, sau din diletantism literar — sunt cele ale partidului liberal. Și iată unde se înșală această presă:

Autarhismul rumânesc a apărut — o să ne îngăduiți precizarea — mai întâiu la „Cuvântul”. Dar pentru că se ridică din realități, această orientare politică (și economică) ni se impunea nouă ca o consecință a țăărănismului. Care țăărănism, la rândul lui, ni se impunea: odată, prin structura economică și spirituală a realităților rumânești; iar a doua oară, prin necesitatea de a ne sustrage efectelor dezastruoase ale prăbușirii liberalismului burghez și a capitalismului bancar, prăbușire pe care scriitorul acestor rânduri a arătat-o ca *inevitabilă* încă din 1919 (când, împreună cu câțiva prieteni, încerca o lămurire a lucrurilor dela noi, prin... „Ideea Europeană”). Este cineva astăzi care să poată funda această orientare autarhică *la noi*, altfel decât pe agrarianism și țăărănism? Nu credem. Dar atunci cum stăm cu faimosul „prin noi înși-ne” al lui Vintilă Brătianu?

După cât știm și se poate spune, liberalismul român nu a fost niciodată agrarian. El a fost pe vremuri, e adevărat, partidul marilor proprietari de pământ. Iar Ion Brătianu, ăl bătrân, a încurajat defrișarea tuturor pârloagelor țării, dând pe o arendă de nimic latifundiile statului și procurând nouilor arendași, credite. Interesul lui Ion Brătianu și a urmașilor lui pentru agricultură nu a fost însă de natură agrariană, ci capitalist-burgheză. Că

totuși liberalii au făcut exproprierea? Da. Numai că în momentul în care s'a hotărât această operație, agricultura rumânească nu mai producea suficient! Partidul liberal hotăra deci să exproprieze pe deținătorii pământului „contra unei juste despăgubiri”; despăgubire care trebuia să creeze un capital mobilier la dispoziția burgheziei rumâne; iar pe de altă parte pregătea trecerea pământurilor expropriate din mâna nouilor împrumutăriți în posesiunea băncilor (cari trebuiau apoi să realizeze industrializarea agriculturii după cea mai autentică formulă liberal burgheză). Exagerăm? Foarte bine. Dar atunci cum se explică faptul că operația de împrumutărire nu a fost întovărășită de reorganizarea agriculturii — sortind deci prin acest lapsus pe noii deținători ai pământului, pieirii, — și că *din băncile cari, prin lege, singure aveau dreptul să împrumute asupra pământului, 80 la sută sunt liberale*? Pentru noi e clar; și e clar pentru toată lumea; interesul liberalilor pentru agricultură nu are nimic de a face cu agrarianismul.

Brătienil au reprezentat în istoria noastră politică, cu un puternic instinct liberalismul și capitalismul burghez adaptându-și, după războiu mai ales, politica la cea mai nouă formă a acestuia, la capitalismul bancar. Ăsta e adevărul. Dar aci începe aberația. Căci capitalismul burghez — mai ales în forma lui ultimă, capitalismul bancar, e prin excelență *internațional*. Iar Vintilă Brătianu voia să facem capitalism bancar... „prin noi înși-ne”! Că o asemenea încercare nu putea duce decât la dezastru era dela sine înțeles. Toată lumea a spus-o. Și evenimentele au confirmat.

Cum se explică încolțirea acestei aberații în mintea lui Vintilă Brătianu, e o chestiune care nu interesează aci. Fapt e însă că al său „prin noi înși-ne” nu e cel de care vorbește lumea azi. Presa liberală nu are deci nici un motiv să desgroape morții.

25 Septembrie 1931

În marginea țărănismului.

ÎNTRE PARLAMENT ȘI SFATUL ȚĂRII

Impresia noastră este că situația — ori cât de gravă e ea în ea însăș astăzi — ar putea fi privită cu mai multă liniște și cu mai puțină strângere de inimă, dacă ar exista, în raporturile politice de la noi o înțelegere pentru ceea ce e esențial și ce nu e în actuală problematică; și dacă, mai departe,

viața publică ar putea să se sprijine pe un partid al realităților rumânești, — pe un partid țărănesc adică.

Din nefericire însă acest partid nu există. Am spus-o și altă dată; nu vom osteni a o repeta. Nu există un partid țărănesc; pentru că nu vedem nicăieri organizația sau cel puțin pe omul politic, care să înțeleagă ce e un țăran; și care să știe sau să întrevadă cel puțin că, deîndată ce forma unui stat e hotărâtă întotdeauna de elementele lui constitutive, e nevoie la noi de îndreptarea tuturor eforturilor noastre înspre constituirea unui stat țărănesc.

Este cel puțin straniu că într'o țară în care nimeni nu-i ignorează caracterul („eminamente agricolă”), nu se găsește un grup — cât de redus — de oameni cari să pretindă să promoveze o organizație firească, deci agrariană, a realităților ei. Straniu, dar nu și inexplicabil. Căci cultura rumânească — sau ceeace trece drept atare — nefiind decât de natură citadină adică de import, (cum e în genere așezarea noastră orășenească), nu e decât foarte firesc că reprezentanții sau numai purtătorii acestei culturi infestați cum sunt cu toți de abstractismul positivisto-știentist — să nu aibă nici un fel de înțelegere pentru ceea ce se cheamă o realitate organică: *vie*. Un exemplu, sau o dovadă, dintr'o mie? Iată:

În seria de articole programatice pe cari „Dreptatea” le-a publicat mai acum câteva săptămâni, și în care se încerca a se însemna cadrul unei politici agrariene, era — între atâtea alte incongruențe pe cari le-am relevat la timp — mai ales un postulat caracteristic: sprijinirea, anume, a agrarianismului pe un regim... constituțional-parlamentar.

Eroarea — asupra căreia am insistat deja — este și din punct de vedere al unei doctrine țărăniste, evidentă. Țărăniștii români se înșală, pentru că judecă... numeric. Ei socotesc că de îndată ce un regim parlamentar are ca corelat votul universal, și de îndată ce populația noastră electorală e în mare majoritate țărănească, — apoi e sigur că parlamentarism însemnează un regim controlat de țărani. Ergo!

Mai întâiu, asta nu e adevărat. Nu e adevărat că un regim ridicat pe baza votului universal, e, numai decât, la noi, un regim controlat de țărani. Dar chiar dacă ar fi. Însemnează asta că regimul e în adevăr țărănesc? Deloc. Ceea ce nu înțeleg încă țărăniștii români e deosebirea de structură între parlamentarism și țărănism; deosebire care repetă într'un fel pe cea dintre orășeni și țărani. Aș spune, anume, că parlamentarismul este un regim care lucrează pe baza unei *delegații de voință*. Că, altfel, eu, cetățean, deleg pe un semen al meu să meargă la București, să ia în numele meu cunoștință de

situație, să judece în numele meu, în numele meu să hotărască, și pe urmă... să vină să-mi spună ce a făcut.

E asta treabă țărănească? Nu. Un prieten care colindă satele și stă de vorbă cu oamenii, îmi povestea mai acum câțeva vreme, întâmpinarea unui țăran cu prilejul ultimelor alegeri parțiale: ce ne tot întreabă pe noi, domnule, pe cine vrem să trimitem deputat la București? Dacă îi doare de noi, apoi să ne întrebe ce socotim noi de una sau de alta! — Apoi, da! Vedeți, asta e țăranism! Căci țăranul nefiind o ființă abstractă și abstractizantă, nu cunoaște așezări de fapt; asupra cărora judecă și hotărăște. Dacă deci e adus să lucreze prin delegație, atunci el nu înțelege să dea delegație în alb, ci dă *mandat imperativ*.

Desfășurarea de până acum a lucrurilor în viața noastră publică nu a făcut decât să întărească — prin rezultatele negative obținute — această tendință a țăranilor. „Apoi, să-i mai încercăm și pe ăștia”, — exclamația care se aude așa de frecvent pe la sate, este dovadă peremptorie că țăranii vor să epuizeze toate soluțiile de guvernare prin delegație de voință... înainte de a trece la guvernarea directă a lor.

Parlamentarism? Nu. Ci un sistem, o ierarhie de sfaturi pornind dela viața autentică, în directă legătură cu concretul, a satelor și ridicându-se prin delegația, *anonimă* (nu personală) și rotativă oarecum, până la sfatul țării, instanță supremă care nu cunoaște separația puterilor sau mai cine știe ce alte abstracțiuni decât întru atâta întrucât acestea însemnează simple diviziuni tehnice ale muncii.

Pe fața aceasta a lucrurilor apar deci premise ale unei așezări țărănești pe cari țăranismul de azi nu le cunoaște. Dar nu e oare vremea ca acești țărăniști să înceapă a se întreba de ce sunt țărăniști?

30 Septembrie 1931.

Premise

„FRUMOASELE ZILE DIN ARANJUEZ...”

Însfârșit, unul din confrății cărora le ceream să-și prezinte politica și soluțiile, pentru a-și justifica pretenția de îndrumător al opiniei publice, s'a executat. Știm, deci, încotro ne duce. Punctul de vedere al acestui confrate e simplu și clar: e adevărat că ne aflăm, noi și toată lumea, în criză; și e iarăș

adevărat că această criză are proporții; dar ea va trece, — și ne vom întoarce la bunele vremuri dinainte de războiu. Asta-i.

Confratele nostru, de ce nu am spune-o, e un om cam ca... punctul lui de vedere: clar și... simplu. Și ignorează, ca atare, anumite lucruri. Iar în primul rând ignorează războiul. A spune, în adevăr, că lumea se mai întoarce la vremea dinainte de războiu, însemnează a crede că ce s'a întâmplat între 1914 și 1918 a fost un accident fără necesitate și inesențial desfășurării istoriei; că a fost adecă, un om nebun în Europa, și că omul ăsta a provocat, numai pentru că a vrut el așa, războiul. Noi, cu îngăduința celor cari ne censurează și ne pun în fiecare zi la colț, credem altfel. Și anume credem că războiul nu a fost făcut de cineva, ci a venit singur. A venit ca una din modalitățile prin care putea plesni încordarea în care ajunsese lumea înaintea războiului. Cine urmărește atent întâmplările va trebui să recunoască faptul că forma de echilibru a lumii în 1914 era cu totul instabilă, că cei cari au început războiul nu au fost decât instrumente oarbe ale istoriei. L-au început — dar nu l-au făcut. Căci războiul *era*. Era, în chiar plămada vremii. Dacă lucrurile sunt așa cum spunem noi — și nu vedem cum ar fi altfel — apoi atunci războiul apare ca o răscruce a istoriei; ca o linie de demarcație între două lumi. Să ne mai întoarcem înapoi? Nu se poate. Pentru că dacă viața ar fi fost mai departe posibilă în cadrele formulei dinainte de război, nu s'ar fi făcut războiul. Sau — făcut prin demența cuiva — el nu ar fi avut decât un caracter local; cum au mai fost atâtea alte războaie până la 1914.

Lucrurile acestea sunt evidente, știu. Dar ele nu au fost văzute. Și în primul rând nu au fost văzute de cei cari au încheiat pacea. Așa se explică faptul, care stă oarecum la originea turburării de azi, că nimeni nu s'a gândit că pacea aceasta trebuia să însemneze cadrul unei lumi *structural* noi. Recunoaștem; nu se putea cere democrației liberale și capitaliste burgheze să se sinucidă, punând ea însăși — ea, care încheia pacea — bazele noiei lumi; care nu mai putea fi nici democratică, nici liberală, nici capitalistă, nici burgheză tocmai pentru că *această* lume ajunsese la războiu. Dar nu e mai puțin adevărat că această nouă lume *trebuia* totuși promovată, de îndatăce trecusem, prin războiu, dincoace de linia de demarcație a perioadelor istoriei.

Că nu s'a făcut nimic prin pace, aceasta e deci explicabil. Mai puțin explicabil e însă că nu s'a făcut nimic, în sensul lumii celei noi, nici după pace. Mai puțin explicabil și mai trist. Nu ne îngrijorează, adică, miopia

oamenilor politici. Ea a existat întotdeauna și pretutindeni fără prea mari primejdii însă; căci istoria nu o fac oamenii politici; ci se face ea singură; prin efortul mărunț și anonim al cineștie cărui negustor care-și așază taraba la un colț până atunci neutilizat; prin spiritul de aventură a cutărui tânăr eliminat din școală din pricina absențelor nemotivate și îmbarcat pe o corabie oarbă care eșuiază în Antile sau în altă parte; prin neliniștea creatoare a cutărui lucrător care sfârșește prin a inventa acul cu gămălie sau nasturele cu presiune.

Îngrijorător în situația de acum e însă, că tocmai aceste cercuri, modeste și anonime, dar vii, centre de creațiune permanentă nu mai funcționează astăzi. Și, fapt cu deosebire grav, cu cât aceste cercuri sunt mai prospere, cu atât ele apar mai cuprinse în inerție și sortite deci morții. Nu este oare astăzi un fapt evident pentru toată lumea că cea mai puternică rezistență față de o prefacere pe care toți o simt necesară vine din Franța, adică țara cea mai prosperă și mai echilibrată — *încă!* — după vechea formulă? Ba da.

Vedeți, dară: este explicabil că o anumită categorie de oameni își închipue că se poate reveni la „vremurile bune” dinainte de război; e atitudinea celor cari au înflorit sub acea formulă și cari nu se mai pot înoi. Asta nu însemnează însă că istoria stă în loc; iar istoria asta ne spune că de îndată ce peste noi a trecut războiul, care a fost o răscruce, apoi nu ne mai putem întoarce. Avem de făcut doar un lucru: să cercetăm — încotro mergem.

1 Octombrie 1931.

SECRETUL... PROFESIONAL AL CUMINȚENIEI

Dacă noi am cunoaște situația financiară a fiecăruia din oamenii politici cari ne conduc, poate că am fi în stare să indicăm mai dinainte cu precizie linia evenimentelor. Veți fi fost întotdeauna surprinși că în politică nu mai lucrează, uneori, nici chiar adevărurile cele mai evidente. Dar ați uitat, și de aci surprinderea, să vă gândiți că aceste evidențe apar contrariu intereselor de moment ale conducătorilor noștri.

Suntem, toți, victimele unei concepțiuni eroice și catastrofale a istoriei. Ne închipuim, anume, că pentru oamenii politici există realități și probleme obiective, către care se îndreaptă și după care se diriguește efortul lor creator. Nu e, totuș, așa. Dreptatea lui Pascal, în această privință, trece chiar dincolo de afacerea cu nasul Cleopatrei. Istoria e făcută din bucăți și din

lucruri mărunte. Istoria cea făcută de oameni; cea pe care-și închipue oamenii că o fac. *Cealaltă* — se face ea singură. Cea adevărată. E drept. Dar oamenii se ațin pe la periferia întâmplărilor și se amestecă în ele cu pretenția de a le conduce. De condus, e sigur că nu le pot conduce. Le-ar putea totuș promova. Dacă ar ști să le urmărească, să le înțeleagă și să se pună în slujba lor. Asta însă e greu. Pentru că nu pot judeca liber și nu pot vedea drept — mai exact: nu poate vedea, pur și simplu — decât cel care nu e încătușat de nici un fel de prejudecată. Și sunt două, cel puțin două beteșuguri ale oamenilor politici, cari le falsifică vederea și stau, ca atare, la originea tuturor turburărilor și necazurilor: spiritul de conducere și spiritul de posesiune; ambiția de a domina și dorința de a poseda.

Nu vedeți? Noi am întreprins o lucrare de înțelegere a realităților prin care trecem. O lucrare făcută cu toată buna credință de care suntem capabili și cu toată inteligența — multă, puțină — câtă neîa dat-o Dumnezeu. Este o operație, astăzi, absolut necesară. Pe care noi credem că o putem face mai ușor decât alții... pentru simplul motiv că nu o facem pentru noi. Ce am urmări, mă rog, Situații? Știe toată lumea că „situații” ni se tot oferă de trei ani, într'una, — și nu le acceptăm. Și ce ne-ar întuneca independența de judecată? „Averea” noastră? Poate afla toată lumea că toți redactorii și colaboratorii „Cuvântului” sunt gata să cedeze în bloc averea și datoriile lor — din țară și... străinătate, sub ori ce formă ar fi — contra sumei de una sută lei hârtie! Deci, — nu avem prejudecăți. Și la adăpostul acestei lipse de ambiții sau de avere — care nu e numai o realitate, ci și un sistem, și va dăinui, deci, ca atare — încercăm să judecăm situația.

Ni se răspunde, vai!, ni se răspunde! La început, când ceteam replicile, făceam ochii mari: mai rar atâta prostie, înfruntare a bunului simț, rea credință, desconsiderare a realităților, lipsă de legătură logică. Pe urmă, însă, am început să pricepem. Și cine pricepe multe — iartă multe. Și de atunci ne amuzăm. De câte ori ne mai iese în cale vreun preopinent, și mai ales unul din acei preopinenți „cuminți” și „cu simțul răspunderii”, cum se ivesc din ce în ce mai mulți astăzi, pe măsură ce se agravează situația și apar ca mai necesare schimbări radicale, noi încercăm să descoperim în scrisul lui... ce-l doare. Distracție în adevăr captivantă, cum rare îți mai îngăduiesc necazurile zilelor de azi. Poți astfel, cu un nu prea mare efort, să știi, după atitudinea luată de diverșii publiciști sau oameni politici, cine are depozite în străinătate (și unde anume) și cine nu; cine are datorii — și în ce fel de monedă; cine vrea să parvină — și prin cine anume; și așa mai

departe. V'ați închipuit dvs. că există la noi partide politice — unul cel puțin — care s'a declarat ferm pentru etalonul aur în nădejdea că reprezentanții mondiali ai acestei politici îl va promova în încercarea de a veni la putere? Și totuș așa este. Un „șef” va pleca în curând peste graniță, ca să „perfecteze” acordul. Și pe urmă... va veni la putere. Îl va aduce profesiunea lui de credință — credința lui față de aur. Să nu râzi.

Și, la drept vorbind, nu știm dacă e chiar așa de râs. Noi o să isprăvim prin a ne cunoaște toți preopinenții și a-i cataloga: Dar ce a câștigat din asta politica și țara rumânească? Nimic.

Nimic, pentru că nimic nu se va schimba. Fie care epocă își trimite exponenții ei în politică. Și exponenții de azi sunt cei ai unei clase care posedă. Care posedă și — natural — nu se lasă depusată. Ați voi poate ca politica de azi să fie făcută de reprezentanții realităților de mâine? Asta e imposibil. Nu s'a întâmplat nici odată în istorie, — nu se va întâmpla nici acum.

Noi spunem, însemnând aci, lucrurile astea, doar ca o explicație; ca să înțeleagă, cei cari ne urmăresc, de ce această categorică deosebire între noi și preopinenții noștri; de ce întâmplările, totuș, ne dau nouă dreptate și nu lor; și de ce nu luăm parte activă și directă în politica țării. Sunt lucruri, cari ori cât de intime și personale ar fi trebuesc totuș spuse. Stăm în fața publicului — care are dreptul să ne ceară socoteală pentru tot ceeace facem și nu facem. Ne executăm deci, răspunzând, cu atât mai mult cu cât în ultima vreme am fost întrebați; și încă stăruitor.

Iată.

11 Octombrie 1931.

...Teorie

EROAREA FILANTROPICĂ

...Vasăzică d. Buresch s'a prezentat la Geneva, în fața Europei și a lumii, cu Austria în palmă și a spus simplu: iată, de acu luați-o și gospodăriți-o dumneavoastră, — că noi nu mai putem. Așa a făcut cancelarul. Căruia cel puțin acest merit trebue să i se recunoască astăzi: că s'a hotărât să isprăvească odată cu minciunile. Așa!

O să spuneți, de sigur, că situația Austriei este cu totul specială, și o să concedem. Vom concede însă că acest caracter special se raportează numai

la *gradul* de gravitate al situației, și nu la *calitatea* ei. Vrem să spunem, cu alte cuvinte, că gravă e situația peste tot; și că s'ar putea cu un gest analog cu cel al Austriei să fie silite a face mâne și alte țări. Și o spunem nu dintr'un pesimism de babe plângărețe, ci, din potrivă, din nevoia de a ne smulge cu un ceas mai de vreme, noi, și alții — noi toți, din această situație gravă.

Pentru că — de ce nu vrem să o recunoaștem? — starea de dezechilibru de astăzi nu e o „criză trecătoare” cum le-ar conveni unora și cum ne-ar conveni tuturor, de altfel, să o credem, ci numai punctul de ajungere al unor situațiuni false, create prin imixtiunea în politică, în politica *lumii*, a unor puncte de vedere străine vieții așezărilor omenești. Nu sunt, desigur, problemele acestea de desbătut în ziare, dar cel puțin o indicație generală tot trebuie dată; indicație asupra faptului fundamental care stă, sau ar trebui să stea, la baza tuturor raționamentelor și a comentariilor noastre.

Lumea a mers cum a mers, atâta vreme cât nu s'au amestecat „doctorii” în treburile ei. Era, evident, mizerie, suferință și nedreptate. Dar toate astea erau *individuale*; iar viața lumii era un fenomen al unei ființe *colective*. Căci fie care din noi putem închipui — așa cum ne-a nefericit Descartes, cu al său cogito — că suntem centru și scop al universului; dar dacă numai puțin mai impersonali am fi, ar trebui să ne gândim că Dumnezeu va fi făcut totuș lumea din alte motive decât ca să ne slujească nouă de vacă de muls. Aș spune, deci, cu alte cuvinte, că creațiunea universului e un fapt care transcende existența noastră, și că noi nu facem decât să ne înglobăm în anumite existențe colective de cari se leagă chiar existența noastră.

Nu există în univers decât colectivități; ceeace noi numim individ nu e decât o existență colectivă; organizată și unificată după un anumit principiu. Cum însă înlăuntrul fie cărui individ, întru atâta întru cât acesta e o ființă colectivă, sunt și alte existențe individuale, și cum fie care existență își duce viața după legea ei, însemnează că în univers există o ierarhie a individualităților. Conflict? Și conflict prea adesea. Și mai ales asta trebuie reținut.

Pentru că de aci pleacă toată neînțelegerea politicei. Politica vorbește, în adevăr, de individ și colectivitate; ca de două realități absolute. Și de fapt nu e așa. Căci dacă noi spunem că noi suntem indivizi, iar statul națiunea, rassa sau mai știu eu ce colectivități, apoi cu acelaș drept o celulă din corpul meu își poate spune individ numindu-mă pe mine colectivitate, — iar națiunea,

care într'un" fel se încadrează în cosmos, se poate încadra în „colectivitatea” acestuia, ea socotindu-se drept... individ.

Ce însemnează asta? Că totul fiind colectivitate, fiecare din aceste ființe colective își duc viața lor, după legea lor. Lucrurile sunt simple și evidente. Și le admite toată lumea. Cum nu am admite, de pildă, dreptul nostru al oamenilor de a utiliza pentru existența noastră funcțiunile celulelor din corpul nostru? Asupra acestui punct nu există discuție. Pentru că, în definitiv, legea celulei trebuie să se subordoneze legii noastre, și dacă pentru a promova viața noastră celula trebuie să moară, asta nu e decât foarte normal! Că doară nu vom subordona noi viața noastră, vieții cutărei sau cutărei celule care nu intră în noi decât ca element constitutiv!

Și cu toate astea, raționamentul acesta așa de simplu, așa de firesc, așa de sănătos, noi nu-l aplicăm întotdeauna. Căci atunci când ne aflăm în fața colectivității care se cheamă nație sau stat, noi răsturnăm lucrurile. Și în loc să ne spunem, cum ar fi natural, că aci primează legea nației sau statului, noi cerem... o mai mare fericire, o mai mare bucurie *individuală*; și o cerem chiar dela nație sau stat; ca și cum aceasta ar fi legea lor, să se adapteze necesităților individuale ale fiecăruia din noi! Uitând că mâne ne-am putea afla, după același raționament în fața unei ligi a trupurilor... bacilului lui Koch; — funcționând exact după același mecanism și cu aceeași îndreptățire ca și faimoasa ligă a drepturilor omului.

Nu. De câteva sute de ani, omenirea substitue conștient viața „colectivității” naționale, intereselor individuale ale fiecăruia din noi. Vrem să se isprăvească cu suferința și mizeria individuală. Și „organizăm” viața societății în acest scop. Nu e o flagrantă falsificare, violentare a realităților această filantropie? Ba da. Dar atunci de ce vrem ca „lucrurile să meargă bine”, atunci când noi înși-ne ne punem de-a curmezișul lor?

15 Octombrie 1931.

Situația politică

PROBLEMA POLITICII NOASTRE DE STAT

Partidul național-țărănesc a dat publicului un comunicat prin care anunță începutul unei campanii pentru răsturnarea guvernului; iar, mai grăbit, partidul liberal răspândește peste tot vestea apropiatei lui treceri la putere și își face un program de lucru în consecință. Ne-am afla deci, după toate

aparențele în prețuia unei schimbări de regim. Cu atât mai mult, cu cât chiar presa care-și zice — și într'o oarecare măsură chiar e — independentă, duce o vie, campanie, pe o temă sau alta, împotriva guvernului actual. Cetim astfel, în fiecare zi, despre o nouă combinație ministerială. Cu precizuni cari în ultima vreme merg până la numele viitorilor miniștri.

Se schimbă guvernul? Nu știm. Noi cetitori în cafea sau în stele nu suntem; nici viziuni nu avem; și nu auzim nici „voci”. Bunul Dumnezeu nu s'a îndurat de noi până într'atâta, în cât să ne însemne cu un asemenea dar. Nu ne-a îngăduit să fim de cât oameni; simpli oameni; cu judecata pe care el a hărăzit-o la fel tuturor în jurul nostru. De aceea noi n'am profetizat niciodată. Nici în politică și nici altfel. Cum însă politica e o treabă omenească, și cum toate treburile omenești stau sub semnul judecății, ne-am străduit întotdeauna să judecăm. Chiar și în politică. Și cetitorii noștri ne sunt martori, — nu ne-am înșelat nici prea des, nici prea tare. Când, este, deci, vorba să se știe dacă se schimbă guvernul sau nu, noi tot la judecată vom recurge. Nu ca să aflăm ce se va întâmpla, ci ca să ne lămurim ce se poate întâmpla, ce e normal să se întâmple. Căci spre deosebire de semenii ai noștri, simpli confrați de gazetărie sau oameni politici, noi credem că politica este o îndeletnicire în care fantezia este cu totul exclusă, lucrurile întâmplându-se după o strictă necesitate ale cărei resorturi și desfășurări nu scapă rațiunii și bunei judecăți. Să judecăm deci.

Și să o luăm dela început, băbește. Un guvern stă sau pleacă, după cum e bun sau rău; după cum răspunde nevoilor politice de stat sau nu. Pentru ca să știm, deci, *dacă* vom avea schimbare de guvern, și *ce fel* de schimbare de guvern vom avea, va trebui să stabilim mai întâiu care e problema politiceii noastre de stat actuală și ce fel de înfăptuitor reclamă ea; pentru ca să judecăm apoi dacă guvernul actual se poate măsura nevoilor vremii, iar dacă nu, cine ar putea-o face.

Politica noastră, de stat, — astăzi? Ea nu poate fi decât de două feluri.

Prima, cea preconizată de noi, aci, la „Cuvântul”. O politică net revoluționară. Care plecând dela faptul că lumea întreagă este în criză și că interdependența mondială a scăzut în chip considerabil, recomandă: o decuplare a noastră de politica mondială; o închidere a noastră, *cât mai departe împinsă*, în granițele noastre; o luare în considerare a realităților românești; o scădere provizorie a standardului de viață la nivelul acestor realități; și așezarea temeiurilor unui stat românesc de structură țărănească, singura formă în care noi putem cu adevărat trăi după indicațiile firii

noastre și singura care poate îngădui o adevărată și completă rodire a puterilor rasei noastre.

Noi nu vrem să ne ascundem dificultățile și să ne sustragem realităților. Noi știm că politica aceasta — deși singura eficace, ca una ce ar fi în stare să ne sustragă falsificărilor sub care a fost comprimată viața noastră de stat până acum — e prea îndrăzneată și prea „riscată” pentru a fi adoptată de cei cari poartă răspunderea. O singură iluzie — și aceea foarte puțin consistentă — am avut: că o asemenea politică ar putea face N. Iorga. Profesorul Iorga avea, în adevăr, perspective de vizionar, largă înțelegere, istorică și-aș zice conaturală, a realităților românești și însuflețire profetică de mare reformator. D. Iorga a preferat totuș să fie un gospodar cinstit, care să facă în această țară de oameni necăjiți „puținel bine”. Nu a avut suflul pe care i l-am bănuț noi? Sau mai de grabă, cum de altfel am spus-o, a venit la guvern prea devreme? E indiferent. Fapt este că profesorul Iorga nu ne-a dat marea guvernare revoluționară în care noi, uneori, timid nădăjduiam; așa că politica noastră, a revoluției de sus în jos, rămâne mai departe un lucru pe care oamenii politici nu consimt și nici nu vor consimți a-l accepta și înfăptui, de și el e singurul firesc.

Prin înlăturarea acestei politici, rămâne însă oamenilor noștri de stat deschisă o a doua cale. Și calea aceasta a fost adoptată de toți. Ea e incontestabil falsă, dacă avem în vedere destinele rasei și țării noastre. Dar are o seamă de avantagii: nu bruschează obicinuințele, nu comportă efort reformator și, mai ales, nu comportă responsabilități; nici față de alții, nici față de tine însuși. Politica asta spune: toată lumea trece printr'o grea criză; criza noastră e în bună parte criza celorlalți; noi nu suntem singuri pe pământ; și nici cei mai deștepti nu suntem. Să vedem, deci, ce vor face ceilalți. Să așteptăm rezultatul frământărilor lor, soluțiile lor, și când se vor drege lucrurile la ei, vom folosi și noi din asta. Să așteptăm deci. Căci chiar dacă am ști ce avem de făcut, — ceeace e de făcut e așa de nou și așa de îndrăzneț, încât nu putem începe noi. Prin urmare: să fim cuminți; să nu luăm inițiative radicale; să încercăm a ne strecura *de azi pe mâne* printre dificultăți, până când rezolvarea crizei mondiale ne va îngădui și nouă să atacăm problema refacerii noastre.

Nu vom spune că această politică e bună. Nu vom spune însă, aci, nici că e rea. Căci problema care ne preocupă nu e: care trebuie să fie politica noastră de stat; ci: trebuie să se schimbe guvernul sau nu, și cum. Iar pentru aceasta — am arătat-o — e nevoie să știm mai întâiu care este de fapt

politica noastră de stat astăzi. Ei bine, această politică, iat-o: rezolvirea provizorie a chestiunilor mărunte, așteptând ca soluția cea mare să ne vină din afară. E politica acelui „puțintel bine” de care se veselesc toți oamenii politici și care e totuș politica TUTUROR, în acest moment.

Cere această politică o schimbare de regim? Și în ce fel.

Iată ce va trebui să cercetăm.

27 Ianuarie 1932.

ADEVĂRURI, — PE JUMĂTATE

Duelul oratoric susținut la Cameră mai zilele trecute, între d-nii Ottescu și dr. Trifu, pro și contra Francmasoneriei, rămâne cu mult sub nivelul planului de realități în care această problemă își are sâmburele și unde ea, prin urmare, ar putea fi atacată cu eficacitate. Este adevărat că terenul de luptă a fost ales de d. dr. Trifu; așa că subsecretarul de stat dela interne își avea oarecum indicate punctele de atac. Dar tot așa de adevărat este că deoparte și de alta nu s'au spus decât jumătăți de adevăruri. Și astfel, dreptate a avut și interpelatorul când a vorbit de acțiunea disolvantă a Francmasoneriei; dreptate a avut și ministrul Ottescu când a replicat că totuș oameni de cea mai înaltă răspundere consideră opera Francmasoneriei ca o acțiune constructivă, — la care ei socoteac ca o cinste a lua parte. Și, dacă voiți, nu a avut dreptate d. dr. Trifu când prea ușor a trecut asupra atâtor oameni de treabă și atâtor acțiuni de seamă cari se află înscrise în statele Francmasoneriei; după cum iarăși nu a avut dreptate d. Ottescu atunci când a afirmat că Francmasoneria e monarhistă și creștină, — dat fiind că monarhismul și creștinismul francmason sunt cu totul formale și lipsite de esențialitate.

Așa fiind, desbaterea din Cameră nu a contribuit cu nimic la lămurirea chestiunii. Înseamnă aceasta că chestiunea nu se poate lămuri? Nu. Și, iată, noi vom încerca-o. Nu pentru a epuiza problema; ci doar pentru a așeza câteva jaloane de orientare.

În două feluri poate fi cineva francmason: din oportunitate, și prin structură spirituală. Cea dintâiu nu interesează aci; interesează cea de a doua. Francmasoneria de structură însă, Francmasoneria ca stare de spirit nu e un fenomen original, — ci numai un aspect, o față a unei realități mai adânci, a unei orientări spirituale mai largi, pe care cu un alt prilej eu am definit-o drept „protestantism”.

Nu voiu stăruia aci și acum asupra acestei forme de viață, spirituale și altfel. Am făcut-o destul de pe larg acum câțiva ani la Universitate. Și problema este îndeajuns de însemnată ca să revin asupra ei, atunci când împrejurări cari nu depind numai de mine îmi vor îngădui să-mi reiau activitatea pe o catedră unde eu totuși am frământat idei și viață, în fața unui tineret pe care îl aduna acolo adesea altceva decât nevoia unei diplome. Voiu spune aci, cu toate acestea, va trebui să spun, că spiritul protestant la care mă refer mai sus este resortul unei întregi civilizații și a unei întregi forme de cultură; în care Francmasoneria se încadrează ca un fenomen *derivat*. Așa fiind, este cu totul ineficace și nejustificat a combate Francmasoneria în ea însăși. Pentru simplul motiv că o luptă nu se poate purta cu sorți de isbândă împotriva efectelor, decât atunci când ataci la rădăcină, cauzele. Anti-masoni? Foarte bine. Dar asta e cu totul insuficient; și, o repetăm: ineficace. Pentru ca rezultate să fie obținute ar trebui ca în același timp lupta aceasta anti-masonică să fie purtată: împotriva individualismului liberal, a științismului, a cartesianismului și kantianismului, a democrației, a monarhiei constituționale și republicanismului (cari structural sunt aproape același lucru), a socialismului, a protestantismului religios de toate formele, a romanismului, dar și a galicanismului catolic, a misticei individualiste dela Fericitul Augustin până la Francisc din Assisi, a kabalisticeii, a teosofiei, a asiaticismului panteist, a umanitarismului, etc. etc., a tot ce este rațiune uscată față de plinătatea trăirii, a tot ce este mecanism față de bogăția polimorfă și fecundă a vieții.

Iată — așa înțelegem noi problema. Și asta hotărăște atitudinea noastră față de ea. În tot ce voiu fi scris sau spus în ultimii cincisprezece ani nu e un rând, o vorbă care să decurgă din spiritul acesta protestant. Dar să mă ierte antimasonii români, tovarăș activ alături de ei nu sunt. Căci pentru asta ar trebui să-i socotesc serios antimasoni și asta nu o pot face. Nu o pot face, atâta vreme, cât cel mai logic, mai linear, mai organic ca gândire dintre ei, profesorul Cuza, crede că poate despărți vechiul de noul testament și transforma întreg creștinismul într'un sistem de morală — fie ea și „sublimă” — iar pe Christos în... profet; când nu crede; când nu vede în creștinism de cât funcția lui socială, și nu acceptă biserica și tainele ei decât ca un fel de concesiune pe care „omul de știință” trebuie să o facă din oportunitate unei instituții folositoare prin aceea că furnizează metafizică la îndemâna poporului. Asta, domnilor antimasoni rumâni se cheamă

protestantism; iar protestantismul nu e antimasonic; ci din potrivă — isvorul Francmasoneriei.

Și pe urmă mai e ceva. Împotriva Francmasoneriei nu se luptă. Francmasoneria *este*. Este, ca un aspect al unei forme de cultură. Forma aceasta de cultură există — și pe urmă dispăre. Elenismul a fost, — și a dispărut; transcendentalismul medieval a fost și el, — și el a dispărut. A venit renașterea și protestantismul; și a creat în toate domeniile vieții forme noi. Sau cel puțin le-a pus în valoare; au ajuns la modă. A ajuns la modă deci și Francmasoneria — cum a ajuns la modă științismul sau democrația.

Formele acestea în momentul de față dispar. A intrat în disoluție întreg spiritul mecanic raționalist protestant — și va dispăre mai curând sau mai târziu și Francmasoneria. Dela sine. Pentru că așa e firesc. E zadarnic deci să ne mai cocoșim. Soarele răsare și fără cucurigitul nostru.

Așa!

11 Februarie 1932.

Cazul Averescu

GENERALUL PĂCII

„Îndreptarea” publică un articol, semnat iarăși X. X. X., asupra întrevederii dela Belinzona, care se încheie cu declarația că d-l Mareșal nu are nici un fel de merit, dar și nici un fel de răspundere, în actul Restaurației. Dacă până acum mai era posibil, cel puțin formal, să se spună că nu e nici o legătură între X. X. X. și d-l Averescu, apoi, după acest articol, o asemenea posibilitate dispăre. Căci, în ce mă privește personal, pot afirma, în conștiință, că relatările din „Îndreptarea” întrebuițează precizii și fraze pe cari le-am auzit din gura domnului Mareșal; atunci când — la începutul anului 1930 — d-sa binevoia a se întreține cu puținătatea mea asupra... condițiilor în care ar consimți să ia atitudine fățișă și categorică pentru necesitatea restaurației.

Deduc din aceasta, deci, că fie chiar și sub anonimat, domnul Mareșal Averescu ține să precizeze însuș anumite puncte de istorie, care îl privesc personal; pentruca nu cumva lumea să aibă despre d-sa o imagine ce nu ar corespunde realității. Deocamdată vrea să arate că nu e amestecat întru nimic în actul restaurației. Pasă-mi-te, lumea credea altfel; și iată, d-l

Mareșal nu vrea să se împăuneze cu pene de împrumut. Este, netăgăduit, o nevoie sufletească cu totul onorabilă.

Sub care d-l Averescu suferă — lăuntric — de multă vreme. Căci de când îl știm, domnul Mareșal a fost întotdeauna altfel decât trecea în ochii lumii. Lumea credea, de pildă, că d-l Mareșal are vreun merit — măcar cel al ralierii — în procesul restaurației. Și iată, nu a avut. Lumea credea că, în 1918-20, când țara îl ridicase pe scut, d-sa se ținea în amenințătoare rezervă, așteptând ca această țară, care i se închina, să-l impună la guvern. Și, de fapt, în acea vreme d-l Averescu utiliza pentru emisari porțița de din dos a palatului regal, de unde d-sa aștepta, amărît, puterea. Și așa mai departe. Ceea ce e mai ciudat însă — și ceea ce mai ales trebuie să apese conștiința domnului Mareșal și să-i îndurereze surprinderea — este faptul că d-sa nu a încercat nici odată să inducă lumea în eroare, înfățișându-i-se altfel decât era. Nu. Știe doară toată lumea sentimentele pe cari d-sa le-a nutrit întotdeauna față de Acela pe care articolul „Întrevederea dela Belinzona” Îl numește „Principele Carol”. Se știe anume ce a propus generalul Averescu în consiliul de coroană din naintea lui 4 Ianuarie. Și din toate convorbirile pe cari le-a avut în urmă asupra acestei chestiuni, sunt destule peste cari d-sa nu a așezat piatra discreției. Iată, mie, de pildă, nu mi-a cerut nici odată tăcerea asupra convorbirilor pe cari le-am avut. Și, din destăinuirile pe cari le face „Îndreptarea” de luni, eu aș avea dreptul să cred că — chiar fără a cere voe domnului Mareșal — eu sunt liber oricând să dau în public acele convorbiri (două). Prin urmare, domnul Averescu nu a făcut nimic pentru ca lumea să creadă că d-sa ar avea vreun merit în actul restaurației — cum spune „Îndreptarea”. Și totuș lumea credea altfel. Nu e, în adevăr, straniu?

Unde însă tragedia intimă a Mareșalului Averescu atinge intensități shakespeare-iene, este în cazul carierei d-sale militare. D-l Averescu, este, fără îndoială, unul din cei mai străluciți militari ai noștri. Printr'o perversiune a soartei însă, d-sa nu a putut niciodată să se realizeze. Operațiile din Bulgaria din 1913, pe cari — dacă-mi aduc bine aminte — d-sa le-a condus, au sfârșit trist și grotesc prin bălării, unde bieții noștri soldați mureau de holeră. Ce putea face d. general Averescu? Să le trimită picăturile d-rului Davila? A făcut-o; cât a avut. Dar să mărturisim că e puțin pentru geniul militar al domnului Mareșal, care merita de sigur împrejurări mai prielnice pentru desfășurarea lui.

Și cam la fel s'au petrecut lucrurile și în celalt războiu al nostru, cel adevărat. Comandant al marelui cartier nu a fost. Evident, nu putea fi vorba

de asta. Când prin scoaterea dela conducerea războiului a gen. Iliescu, politica a încetat să-și spună cuvântul, și a venit, în sfârșit rândul militarilor, la marele cartier a trecut generalul Prezan; așa cam era și firesc; și cum nici d-l general Averescu nu putea pretinde altfel. Dacă însă nu putea fi, pentru d-sa, vorba de comanda marelui cartier, apoi la mai mult noroc ar fi avut totuș dreptul acest strălucit meșter al armelor. Nu a avut. Îndrăzneța operație dela Flămânda, demnă, ca concepție, de oricare din căpitanii victorioși ai istoriei, a sfârșit în chip dezastruos. Nu din vina d-sale, desigur. Căci d-l Averescu ne-a lămurit în lucrarea d-sale „Operațiile dela Flămânda” ce strălucit fapt de arme ar fi fost acesta — dacă reușea; și astăzi știm, grație acestei lucrări, de ce nu a reușit. *Fapt* e însă, că a eșuat. Nu a avut noroc.

Și tot astfel nu a avut noroc mai târziu. Căci bătălie a războiului nostru și marea noastră victorie nu a fost în sectorul d-sale; ci a fost la Mărășești. Ar fi fost victoria noastră mai mică dacă lupta o comanda d-l general Averescu? Suntem siguri că nu. Poate chiar că ar fi fost mai mare. Date fiind marile calități de ostaș ale d-sale. Dar — încă odată nu a avut noroc; căci nu a fost acolo. Și astfel, când e vorba de figurile mari ale războiului nostru, se vorbește de un Prezan, de un Cristescu, de un Eremia Grigorescu. De Averescu însă — în al doilea rând. Drept e? Nu. E o strigătoare nedreptate a soartei; care nu a voit să-i îngăduie a-și pune în valoare marile lui însușiri de ostaș. Dar totuș așa e: Averescu — în al doilea rând.

Și iată — culme a ironiei — astăzi, la atâția ani după războiu, când rana deschisă de neîndurarea soartei în sufletul acestui mare comandant nu s'a cicatrizat încă, lumea noastră, nesatisfăcută de *omul politic* Averescu, zice: nu o fi el, om politic; e însă un mare ostaș; amintiți-vă de războiu!

Să ne amintim de războiu? D. Mareșal Averescu ar avea toate drepturile să fie revoltat. Căci d-sa își amintește de războiu. Și știe ce rol mediocru a jucat în el, cum s'a lăsat de greu soarta asupra lui. Știe. Și își aduce aminte cum, ca un om cinstit ce este, nu a încercat niciodată să acrediteze în public legenda că ar fi un mare general. Propagandă pentru persoana lui? Da, a făcut. Dar nu pentru *generalul* Averescu; ci pentru *omul politic* Averescu. Încă pe front fiind, d-sa a făcut să i se tipărească chipul pe un fel de cărți poștale, cu explicația: „*Generalul Averescu care va da PACEA ȘI PĂMÂNT.*” Și a împărțit pozele astea la ostași. Deci e clar: vă va da pacea și pământ. Astea nu le dă un ostaș. Un ostaș dă victorii; nu pace și pământ.

D. Averescu știa că nu poate vorbi ca ostaș. Ca ostaș nu le putea da nimic doară. Le vorbea ca om politic.

Și totuș, astăzi, faima lui cea statornică nu e de om politic, ci — de ostaș. D. Mareșal Averescu are tot dreptul să se ridice împotriva lumii și a soartei. Căci lumea îl vrea altfel decât cum e el. Și el se refuză — pentru că, om cinstit, își dă seama că, a te înfățișa altfel decât cum ești, însemnează a fi un impostor.

D. Mareșal nu acceptă o asemenea situație falsă. Articolul de Luni din „Îndreptarea” e o dovadă. Și un început de autoreabilitare.

10 Martie 1932.

„HAI TATĂ, SĂ-ȚI ARĂT MOȘIA !”

— **sau: cum se face doctrina țărănismului** —

Cineva, care de sigur a urmat pe vremuri cursurile mele la universitate, și care își trădează formațiunea nu numai prin felul de a pune problema — care, aci, în țara rumânească îmi e specific mie — dar până și prin materialul pe care îl aduce și care se găsește, în chiar această formă, în cursurile mele stenografiate, (mai sistematic și mai în bloc, cuprinse în „Filosofia protestantismului”), încearcă în „Dreptatea” de eri să mă învețe ce e aia țărănism, și mai ales cum decurge țărănismul, prin filiație naturală din... iluminismul veacului al XVIII francez.

Noi, dascălii, cari am învățat pe alții, riscăm întotdeauna să ne-o ia înainte învățăceii noștri. E firesc. Și pentru cei cu un sâmbure de înțelepciune, chiar mișcător. Îmi pare rău însă că noul colaborator al „Dreptății” nu e în situația asta. Ce vrea el să mă învețe pe mine astăzi nu e prea a cătării. E în orice caz o poziție pe care eu, în cercetările mele, am depășit-o ca insuficientă. Și dacă ar fi fost natural ca obiecțiuni de natura celor pe care mi le aduce să pornească dela oamenii generației anterioare mie, apoi e cu totul surprinzător, și nu augurează nimic bun pentru desfășurarea lui spirituală, ca un *elev* al meu, să reprezinte, față de punctul meu de vedere, o poziție retrogradă.

„Dreptatea” e o foaie de partid. Este foaia partidului național-țărănesc. A singurului partid, deci, care mai păstrează, astăzi, în țara rumânească, veleități doctrinare. Așa fiind, ar trebui să fie ceva mai atentă cu „editorialul”. Căci nu se poate lăsa doctrina pe mâna oricui. Băiatul ăsta

care scrie acolo e, de sigur, isteț — chiar când e prost crescut; dar până la a fi în măsură să facă teoria țărănismului, mai va! Băiatul ăsta va fi fost pe la mine la cursuri, a auzit ceva, a asimilat ceva; dar de înțeles tot, nu a înțeles; și mai ales nu a înțeles *metoda*.

Toată sfortărea mea de a înțelege și interpreta evenimentele politice se sprijină pe o metodă precisă. Ea are ca punct de plecare *eliminarea conceptului de cauzalitate mecanică din explicarea întâmplărilor, și înlocuirea lui prin cel al corelației organice*. Metoda aceasta nu e, Doamne ferește, o invenție a mea. Ea este aplicată cu un succes din ce în ce mai impresionant, și în mecanică, și în fizică, și în biologie. E adevărat că în comentarea vieții politice rumânești eu sunt singurul care o utilizez constant (sau mai precis: eu și prietenul meu Onicescu). De aci și impresia de nou, de surprinzător, de paradoxal, de sofism pe care o dau celor nepreveniți sau interesați expunerile mele. Dar tot de aci și faptul că încercările mele de a înțelege desfășurarea evenimentelor nu au dat rezultate prea alături de realități, — ci, din potrivă.

Metoda aceasta procede prin identificare de *structuri*, și apelează, ca atare, în primul rând la intuiție, la *putința de a vedea*. Asta nu e chiar așa de ușor. Asta cere o anumită maturitate în observație, o anumită experiență, și mai ales renunțarea la orice personalism și la orice pretenție — așa de inerentă iluminismului — de a crea realitatea prin jocul logic al rațiunii. Odată în stăpânirea acestei metode însă, vezi tot. Nu mai ai nevoie de raționamente. Raționamentul e bun pentru a *transmite* o convingere deja făcută, nu pentru a-ți face convingeri. Ei bine, această metodă, a corelațiilor și a structurilor, tânărul meu preopinent și teoretician al „Dreptății”, nu o posedă. Căci dacă ar posedea-o, și-ar da imediat seama că a afirma că Montesquieu stă la originile țărănismului, e tot așa de absurd ca, de pildă, a descoperi o... coadă de câne la om. Montesquieu și țărănismul făcând în acelaș fel parte din structuri deosebite precum cânele și omul. Iată de ce tot ceea ce spune împotriva „teoriilor” mele „Dreptatea” în ultima vreme, — nu poate fi luat în serios.

Dacă țărănismul rumân vrea, în adevăr, să ajungă la formularea unei doctrine, — să, nu procedă de la teorii, și nici din cărți. Să procedă dela realitate. Să se întoarcă la momentul în care s'a născut țărănismul ca mișcare consistentă și militantă: la 1918. Să încerce a-și da seama de condițiunile în cari s'a ridicat această mișcare, și, mai ales, de *formele* pe cari le-a luat organizarea ei. Forme cari nu au avut nimic intenționat, nimic *voit*, —

economiștii și intelectualii nu apăruseră încă — pentru că erau născute în chip firesc. Teamă mi-e însă că, dacă ar utiliza această metodă — singura îndreptățită de altfel — teoreticianii „Dreptății” vor trebui să ajungă la aceeași înțelegere a evenimentelor la care am ajuns noi aci la „Cuvântul”.

P. S. Toate astea ca o lămurire de încheiere. Nu cred că „Dreptatea” ține la o polemică doctrinară cu noi. Dacă crede totuș că aceasta ar putea folosi cauzei, eu nu mă dau îndărăt dela o asemenea treabă. Numai că, în acest caz, am dori un alt... preopinent. Băiatul care a scris eri, e bun. Dar mai trebuie lăsat să se coacă. Să mai învețe ceva carte, că cu atâta câtă știe e cam costeliv. Și să nu mai facă afirmații lipsite de o elementară informație — ca cele de ieri —; căci asta dezonorează o foaie; mai ales foaia unui partid cu doctrină.

7 Aprilie 1932.

EI, ȘI?

Ziarele de ieri după amiazi vorbesc toate, pe un ton cu deosebire alarmat de „neîncrederea dela Paris”. D. Rist a depus acolo, guvernului francez, un raport foarte defavorabil situației dela noi, în care cele mai grave pasagii se referă la conversiune. D. Puaux a prezentat guvernului rumân o copie după acest raport, adăugând surpriza d-sale, respectiv a guvernului francez, că o asemenea lege a fost votată. Și „pour la bonne bouche”, d-l Auboin și-ar fi dat demisia din postul de control pe care îl ocupă la Banca Națională a României.

Așa spun ziarele. Noi nu știm dacă e așa. Ceea ce însă știm, e că încheierile pe cari le trag ziarele „de opoziție” sunt cu totul deplasate. Căci ați aflat dvs. cari sunt aceste încheieri? Nici mai mult nici mai puțin decât că *în fața acestei atitudini a Parisului*, guvernul trebuie să plece. Convingere așa de fermă în opoziție încât dela clubul liberal se și anunța demisia guvernului.

Ne vor ierta preopinenții noștri, dar noi, ca prea cunoscuți „sofiști”, „iresponsabili”, „originali” și „paradoxali”, ne vom îngădui să nu împărtășim această alarmantă sollicitudine pentru soarta țării; și anune, mai precis adică, să nu-i împărtășim motivele. E neîncredere la Paris! Ei, și? Pentru *asta* trebuie să plece un guvern în țara rumânească? Adică cum? Ceea ce alaltăieri era „neîncredere în Stambul”, ieri „neîncredere la Berlin” să fi

devenit astăzi pur și simplu „neîncredere la Paris”? Nimic, adică, să nu se fi schimbat între hotarele noastre? Unirea tuturor rumânilor să nu fi adus decât deplasarea stăpânirii noastre dela Berlin la Paris, așa după cum unirea principatelor adusesese mutarea ei dela Constantinopole la Berlin? Prin urmare tot sub regimul capitulațiilor trăim?

Va să zică, în împrejurări extrem de grele, e adevărat, guvernul actual a făcut, între altele:

un buget care, chiar în forma lui de buget de mizerie, nu putea fi acoperit — fără ca să fi luat măsuri față de această eventualitate;

o lege pentru conversiunea datoriilor agricole în care problema finanțării nu era atacată — fără ca să se fi preocupat de chestiunea generală a creditului, chestiune care singură făcea valabilă conversiunea;

o gospodărie care a dus la neplata salariilor — fără ca astăzi să aibă o soluție la problemă, sau cel puțin *hotărîrea* de a găsi una, după gravitatea și urgența chestiunii.

A făcut deci greșeli; sau cel puțin nu a putut evita dificultăți serioase. Pentru toate acestea, opoziția nu cere totuș plecarea guvernului; ci o cere... pentru că la Paris se manifestă neîncredere. Unde este explicația acestei stări de lucruri paradoxale? Unde? Iată:

Pe deoparte, în incapacitatea însăși a opoziției: nu putea protesta împotriva sistemului după care a fost făcut bugetul — pentru că și guvernele anterioare tot după acest sistem a lucrat; nu puteau protesta împotriva conversiunii, — pentru că au discutat-o, au admis-o și au votat-o; și nu pot protesta împotriva neplății salariilor — pentru că nici ei, oamenii opoziției de azi, nu ar putea face față acestor necesități, dacă ar fi chemați la putere.

Pe de altă parte, explicația stă într'un fapt de natură sufletească: în psihologia de slugă a oamenilor noștri politici în genere, cari, după patrusprezece ani dela unire nu realizează încă ceeace reprezintă statul nostru; după șase-sute de ani de cultură autentică și autohtonă nu realizează încă ce reprezintă țara și rasa noastră; și cari, incapabili a se ridica până la solidaritatea de ethos, reeditează în procesul de cucerire a puterii, vechile lupte pentru domnie purtate aci cu ajutorul Sultanului, dincolo cu ajutorul Papei.

Să plece guvernul? De ce nu? Guvernul de sigur că va pleca, așa cum pleacă toate guvernele cari doară nu sunt decât trecătoare. Nu va pleca însă nici mâne, nici poimâne, nici... ieri. Ci atunci când i se va împlini sorocul.

Atunci când va fi socotit pasibil de plecare după meritele și vina lui; după vină, care e mai mică decât o crede opoziția, — după merite, cari hotărât sunt mai mari decât i le acordă opoziția.

Eu îmi dau cel dintâiu seama că guvernul va pleca; pentru că știu și de ce va pleca. Va pleca pentru că împrejurările nu i-au îngăduit, sau pentru că i-a lipsit curajul marilor hotărâri, — ca să devină marele guvern al revoluției rumânești, singura atitudine rodnică și mântuitoare în situația de azi.

Dar să nu-și facă nimeni iluzii. Atunci când va pleca, va fi stat mai mult și va fi avut o activitate mai curată și mai plină de viață rumânească decât guvernele cari îi vor urma. Căci dacă guvernul Iorga-Argetoianu îi va fi lipsit *putința* de a face politica restaurării statului țărănesc, — noi ne-am exprimat de mult teama că un guvern Iorga s'ar putea să fie prematur — apoi sigur e că guvernelor cari îi vor succeda le va lipsi nu numai *putința*, dar și înțelegerea. Și vom intra astfel — ori care ar fi regimul ce se va adopta: „constituțional”, parlamentar, cu guverne de partid, cu coaliții naționale sau numai de partide, cu noi echipe de tehnicieni, cu guverne „electorale” sau cum veți voi, — vom intra astfel, pentru o bucată de vreme, într'o perioadă de ministere de „trei zile și una până la prânz”, în care răspunderea nu va mai putea fi, chiar pentru cei mai de rea credință, decât a celor ce vor cădea.

Iată de ce și cum va pleca guvernul, și vor pleca guvernele. A spune însă, a nădăjdui și a cere ca un guvern să plece pentru că există „neîncredere” peste graniță, însemnează a nu-ți da seama de situație; și, pe deasupra, a da gratuit dovada unei lipse de demnitate care descalifică.

29 Mai 1932.

SUB INTERDICȚIE

În lipsă de altă replică mai *ad rem*, „L'Indépendance Roumaine” răspunde la întâmpinarea noastră de Joi cu un argument *ad personam*: d. Nae Ionescu nu are voie să scrie tot ceea ce scrie în „Cuvântul”, pentru că scrisul d-sale angajează foruri mai înalte de cât persoana sau gazeta d-sale.

Nu e pentru prima oară când se pronunță împotriva noastră această interdicție. Nu. De doi ani, toți cei pe cari scrisul nostru îi stingherește, nu pregetă în a ne-o repeta. Sfioși cu cele cari se leagă de persoana noastră, noi am tăcut, — lăsând fără răspuns această cea mai lașă lovitură care se poate îndrepta în potrivea unui adversar. Dar asta nu însemnează că vom consimți a

tăcea la nesfârșit. Stăm la o răscruce a istoriei noastre naționale. Interese de cele mai multe ori strâmt egoiste obligă pe cei mai mulți din jurul nostru a orbecăi, refuzându-se adevărului. Desfăcuți de persoana noastră, așa cum o lungă și aspră terapeutică spirituală ne-a îngăduit-o, credem că stăpânim acest adevăr și că avem datoria să-l mărturisim; pentru toți, în fața tuturor. Scriem deci. Avem însă astăzi nevoie să ne apărăm dreptul nostru la scris, pe care ni-l contestă așa de stăruitor adversarii? O vom face. Chiar cu riscul de a trece limitele unei discrețiuni care ne e firească. Și o vom face pentru că scrisul nostru aci nu e o chestiune personală, ci împlinirea unui imperativ căruia nu ne putem sustrage. Avem deci: dreptul și datoria să scriem.

Dreptul. Ni se spune: dvs. ați luptat pentru Restaurație; și, o recunoaștem, aveți în această luptă anumite merite; căci dacă Restaurația s'a înfăptuit, ea s'a înfăptuit și prin colaborarea dvs. Prin aceasta însă chiar, dvs. sunteți solidari cu Restaurația; și după cum pe vremuri ați fost purtătorii de cuvânt ai acestei cauze, lumea vă consideră astăzi ca purtători de cuvânt ai noii ordine, stabilite prin Restaurație. Nu puteți vorbi, deci, fără a angaja prin spusele dvs. noua ordine — pentru care ați luptat.

Răspundem: e fals. Nu poate fi solidarizată în nici un fel noua ordine, a Restaurației, cu noi. Nu noi am făcut Restaurația — ci ea singură s'a făcut. Meritul nostru? Nici unul. Căci noi nu am *acționat* pentru înfăptuirea ei, ci numai am *spus* că ea se va înfăptui. Am spus-o, pentru că o vedeam fiind în ordinea firească a lucrurilor; în acelaș fel, de pildă, în care am spune că mâine e Duminecă. Și cum oare, dacă mâine va fi în adevăr Duminecă, să avem noi un merit la *faptul* că e Duminecă?

Dacă noi am fi avut vreo parte la înfăptuirea Restaurației, am fi făcut *politică*. Și, oameni politici fiind, am fi avut pretenția — justificată — ca, după izbânda noastră, să luăm parte la guvernarea țării. Ne-a văzut cineva să o fi făcut? Nu. Dimpotrivă: toată lumea știe că eu și tovarășii mei de aci ne-am refuzat oricărei situații de asemenea natură. Și, slavă Domnului, nu prilejul ne-a lipsit!

Noi am fost, în tot procesul Restaurației, numai gazetari: adică oameni cari orientează opinia publică asupra celor ce e *firesc* să se întâmple. Evenimentele au arătat că nu ne-am înșelat, — că știm, deci, *să vedem*. Și cum, adică, pentru că ne-am dovedit a ne îndeplini cu succes funcțiunea, tocmai de aceea să ni se interzică astăzi a mai vorbi? Dar dacă vom tăcea noi, cine vreți să vorbească? Faliții prevederii politice, orbii cari nu vedeau

evenimentele ce îi plesneau peste ochi? Sau poate oamenii politici, negatori ai ordinii firești? Iată, deci, acesta ne e dreptul.

Și acum, *datoria*. Scriem. Nu putem să nu scriem. Scriem ceea ce vedem, ceea ce înțelegem că se întâmplă. Că *trebuie* să se întâmple. Nu scriem pentru noi. Nici pentru folosul nostru. Nu știm ce e aia. Atâtea răsunătoare succese câte a avut lupta noastră în mărturisirea adevărului, nu ne-a făcut nici mai bogați, nici mai pretențioși, — nici nu ne-a ridicat în situații altele decât le aveam înainte. Suntem aceiași: simpli, săraci și neînfrânți.

Scriem. Nu pentru noi. Nu din ale noastre. Căci nu am inventat nimic, și nu voim să câștigăm pe nimeni pentru invenția noastră, — în atârarea noastră. Scriem mărturisind o credință și un adevăr. Și suntem siguri de izbânda acestora. Sofisme și fantezii — scrisul nostru? Asta se va vedea. Nu era nu mai departe de acum trei ani tot o fantezie și Restaurația? Și iată! Sigur: scrisul nostru stingherește pe unii în planurile și ambițiile lor; isbește violent pe alții în lenea și obicinuițele lor. Ei, și? Trece vremea — și până la urmă tot noi avem dreptate. Luați, vă rog, manifestele electorale și programele de azi ale partidelor politice; și spuneți dacă ele nu se resimt toate de acțiunea programatică a „Cuvântului”. Meritul nostru, deci? Nu. Ci altceva.

Noi exprimăm o realitate: realitatea rumânească. Este funcția noastră în viața noastră publică. Nu construim voit un sistem politic. Noi nu cunoaștem sisteme; ci numai realități organice. Tocmai de aceea însă scrisul nostru e unitar; dela 1926 până astăzi „Cuvântul” se mișcă pe aceeași singură linie a destinelor și realității rumânești. Oamenii ne-au fost prieteni și dușmani; am crezut în ei și am încetat să credem. Problemele însă, — perspectiva asupra lor a rămas statornic aceeași. Iată, gazeta noastră e aci — să ne arate cineva în ultimii ani o contradicție pe liniile esențiale.

Explicația? E simplă. Nu inventăm — ci exprimăm. Suntem solidari cu rasa noastră; mai solidari decât mulți alții dintre noi. Simțim deci în noi înșine, prin contactul organic dar și conștient cu această rasă, ritmul și direcția destinelor ei. Simțim și spunem. Nu pentru că o voim, ci pentru că nu putem altfel. Cântăm cum cântă pasărea — fără nici un merit, dar *adevărat*. E funcțiunea noastră firească; *datoria* noastră.

Să se renunțe deci, din lagărul advers, la această interdicție care se aruncă asupra noastră. Vă stingherește că scriem? Aveți o soluție simplă: strângeți-ne de gât — dacă puteți. Nu uitați însă că și asta e zadarnic:

niciodată un condamnat la moarte nu a scăpat de ștreang oprind ceasornicul care îi arăta înaintarea vremii spre ceasul sorocit supliciului.

26 Iunie 1932

„ÎN NUMELE CUI?”

Rând pe rând, toate partidele, grupările și oamenii politici cari au căzut sub examenul nostru critic, ne-au pus întrebarea asta: „În numele cui vorbești d-ta”? Era, pasă-mi-te, după isteața lor părere o întrebare menită să... ne încurce. Ne-au întrebat deci toți: și averescanii, și național-țărăniștii și liberalii d-lui Duca. Pe rând, care cum ne cădea în clește. și stăruiau semnificativi!, cu chestiunea. Căci asta le trebuia dumnealor, să stabilească odată pentru totdeauna că suntem o gazetă „inspirată”. Țărăniștii, luați uneori de scurt, nu se sfiau să declare că „Dreptatea” nu reprezintă punctul de vedere al partidului; naționalii spuneau cui voia să asculte că „Patria” nu tipărește decât elucubrațiile personale ale unui anume Zachî Boilă; și nu odată dela liberali s'a trimis vorbă în dreapta și stânga că cutare lucru din „Viitorul” sau „L'Indépendance Roumaine” s'a publicat fără știrea conducerii partidului, care regretă. Deci oficioase de partid se puteau oricând retransa în dosul unui punct de vedere personal al cutărui sau cutărui redactor, scuturând astfel răspunderea partidului. În cazul „Cuvântului” însă, asta nu e îngăduit. „Cuvântul” deși nu e decât foaia redactorilor lui, TREBUE neapărat să reprezinte punctul de vedere al cuiva în afară de redacție, care acela e răspunzător de toate cele ale noastre; bune sau rele; mai ales rele însă.

Faptul că ziarul acesta apare de șapte ani, nu-i dă încă, se pare, drept de cetățenie în viața noastră publică; drept care, după câte înțelegem, nu se poate căpăta decât dacă te poți dovedi ca aparținând unui stăpân. Că ai și tu ochi cari văd, minte care înțelege și gândește, suflet care simte și crede, piept care stă în fața loviturilor și braț care lovește în numele credinței, oameni cari te urmăresc și prin aceasta chiar îți devin tovarăși, tovarăși care îți stau în ajutor, — asta nu e deajuns ca să facă înțeleasă „taina” apariției acestui ziar și îndreptățirea lui de a vorbi. Nu. Îți mai trebuie ceva: voe dela un stăpân care neapărat trebuie să-ți stea în spate, pitindu-se după tine; voe și îndemn. De unde, deci, și întrebarea — care pentru un om de conștiință nu e decât o insultă —: în numele cui vorbești d-ta?

În numele cui? Iată, vom spune. Vom spune-o însă începând prin a stabili că, apărând deja de șapte ani, cel puțin de șase foaia aceasta s'a mișcat pe aceeași linie politică. Nici un pas spre dreapta sau spre stânga; ci statornic pe aceeași linie. Au plecat unii, alții au venit. Dar au venit la acelaș fel de înțelegere a realităților, la aceeași tradiție spirituală, la acelaș crez; politic și metafizic acelaș. Că acești unii sau alții au fost partide sau simpli oameni, — egal. Nu noi am venit la ei; nu noi am plecat de lângă ei; au venit sau au plecat dânșii; sau mai exact am fost tovarăși; de drum și de luptă, atâta vreme cât drumurile noastre, întâlnite, au mers alături. Și nu am mai fost, atunci când drumurile noastre s'au despărțit. A, de sigur, au fost împrejurări când, la despărțirea drumurilor, privindu-ne foștii tovarăși cum se ștergeau în ceața fumurie, o lacrimă a înflorit în ochiului nostru; plângeam însă pentru ei, pe rătăcirea lor. Dar chiar când inima ni se strângea în piept, noi dela drumul nostru nu ne-am abătut. Suntem gata să stăm la judecată în fața conștiinței noastre și a lui Dumnezeu; și să spună fiecare dacă e sigur că la despărțire el și nu noi am rămas pe calea împărătească a credinței — UNA.

De șase ani deci, zi de zi, aceeaș credință. Iată în numele cui vorbim. De șase ani, zi de zi, ÎN NUMELE ȘI ÎN SLUJBA — jertfelnică de atâtea ori — a REALITĂȚILOR RUMÂNEȘTI. De șase ani nu ostenim a spune, în toate chipurile, pe toate glasurile că se face la noi o politică abstractă și năroadă gândită de un cap de papagal pentru cetatea cucilor din nouri. Că se risipesc cu inconștientă îndobitocită în occidentalism, minunatele energii ale unei rase harnice, cinstite, cuviincioase, bogate în ignorate adâncimi sufletești. Că creerul de maimuță, al unei „cea dintâi generație în ghete”, a creat pentru gospodărirea acestor energii un stat caraghios, trândav, incorect, parazitar și paralizant, sărăcind prin pretenții înfumurate de mahalagiu parvenit, o țară dăruită de Dumnezeu cu toate bunurile pământești. Că, mentalitate de slugi proaste, am băgat țara și sufletul ei slugă la dârloagă, am renunțat la demnitatea noastră de oameni ai lui Dumnezeu cel puțin ca ori care alții, am încrucișat cultura noastră reală, veche de o mie de ani, puternică în adâncimea ei, cu tot felul de civilizații lipsite, față de noi, de orice connaturalitate, creând astfel oribile corcitură sterpe și ridicule.

De șase ani.

Și tot de șase ani cerem ca acest scandal împotriva firii să înceteze. Să ne desmeticism. Să ne dăm seama că nimic nu se poate crea decât în ordinea firească a lucrurilor. Să ne aplecăm atenți, umili și înțelegători asupra

realităților noastre. Să cunoaștem cum ne-a făcut Dumnezeu și unde ne-a așezat Dumnezeu. Și din voința Lui, adică din legea noastră, să scoatem îndreptările pentru orânduirea vieții noastre.

De șase ani o spunem, de șase ani o cerem; și nimeni nu s'a gândit până acum în urmă să ne întrebe în numele cui vorbim și nici să ne pretindă carte de îngăduință dela vreun stăpân. Și, iată, deodată, acum se ridică, proști, și îndrăzneți, buluc cu toții: d-ta în numele cui vorbești?

Eu? Nu. Noi! Vorbim NOI TOȚI! În numele realităților rumânești ignorate, înfruntate, schingiuite, închircite de toată viitura a trei generații de oameni politici în papainoage.

Să nu fie, oare, de ajuns?

27 Iunie 1932

VREMEA TEOLOGILOR

Cred că mai păstrez încă, pe undeva, broșura „cu dedicație” asupra unei reforme a constituției austriace pe care mi-o dăduse pe vremuri Monseniorul Seipel. Dar în 1918 când l-am cunoscut eu — lucram, ca redactor, într'un institut de editură cu care el avea strânse legături — cancelarul de mai târziu al republicii austriace nu avea decât contacturi scriitoricești cu politica; și în afară de bunul lui prieten, exegetul Alois Schoepfer dela Innsbruck, nu-mi aduc aminte de cineva care să-i fi prezis o mare carieră politică.

Erau, de altfel, și timpurile „defavorabile”. În 1918, războiul trăgea spre sfârșit și crea o poziție cu totul preponderentă partidelor și oamenilor de stânga. Ce ar fi putut aștepta, deci, dela viitor profesorul Seipel, teolog și om de încredere al cercurilor imperiale? Și totuș, iată, s'a întâmplat că teologul Seipel, om de dreapta în încheierea lui sufletească, a devenit cea mai însemnată figură politică a noului stat austriac. E potrivit, cred, să ne oprim asupra întâmplării acesteia. Pentru că ea e pasibilă de o formulare generală.

Fenomenul carierei politice a răposatului monsenior Seipel nu este izolat. Căci, lăsând la o parte pe Cardinalul Pacelli, actualul secretar de stat al Vaticanului, și care mi s'a părut cel mai însemnat cap politic pe care l-am cunoscut în vremea războiului, trebuie să constatăm că între puținii oameni mari iviți după războiu, trei sunt teologi: Seipel, Bruening și Stalin. Într'o vreme, deci, în care oamenii „de știință” și de concepție „pozitivă”, cred că

își pot îngădui tot felul de ironii pe seama „popilor” și „teologilor”, destinele atâtor țări sunt sub hotărârea unor personaje cari s'au plămădit sufletește în lumea problemelor dumnezeiești.

Nu aş avea dreptul să generalizez; îmi dau seama. Dar chiar așa, în forma lui redus-generală, fenomenul își are însemnătatea lui. Care e explicația faptului? Eu nu văd decât una singură; ceva cam subtilă, de sigur, construită mai mult din imponderabile; dar nu mai puțin valabilă pentru aceasta.

Să observăm, pentru început, că nici unul din reformatorii de după războiu nu se ridică din lumea protestantă. Rathenau era un metafizician evreu; Mussolini e catolic; Lenin a fost rus-ortodox. Nu ca profesii de credință. Ce crede omul despre el însuși și ce ar vrea el să fie, e cu mult mai puțin important decât ceea ce *este* el în fond. A putut, deci, Lenin să se declare ateu și să și activeze în consecință. Structura lui sufletească, felul lui de a judeca, simți sau percepe nu era însă mai puțin ortodox. Va să zică nici unul din marii reformatori contemporani nu e din lumea protestantă; adică nu este raționalist, pozitivist, libertar, contractualist, idealist și... antimetafizic.

Asta ne dă un prim element de orientare în problema pe care o desbatem. Mentalitatea uscat-positivistă poate fi eficace în raporturi fixe și ordonate. În momentul însă, în care realitatea se desgărdinează și tinde să devină aparent haotică, metodele reci și precise ale rațiunii singure, nu mai ajută prea mult. Ba încurcă. E și natural. Timpurile de mari prefaceri nu oferă la suprafață nici un punct fix sau măcar precis de orientare. În asemenea împrejurări nu ajută decât cea de a doua vedere, care nu judecă în funcție de *concret*, ci în funcție de *real*; care stă în contact cu principiile generatoare ale realității, cu momentele esențiale. Toate imponderabile, „divagațiuni” metafizice — așa cum le judecă și le categorisesc oamenii serioși și științifici, dragă Doamne, dar, iată, existând și făcându-se valabile la timpul lor.

Ei bine, tocmai aceste împrejurări hotărăsc de prezența teologilor în capul marilor mișcări politice reformatoare de astăzi. În privința teologilor circulă în chip curent tot felul de păreri; cari de cari mai nepotrivite și mai false. Se ignorează în primul rând caracterul realist și viu al cunoștinței teologice. Aplicarea directă la realități. Capacitatea surprinzătoare de a generaliza valabil pornind dela un singur fapt, în aparență neînsemnat, dar în realitate caracteristic pentru un întreg grup de evenimente. Generarizare

nu după bunele reguli ale inducției, așa cum sunt formulate ele în orice manual de logică (și nefăcând în fond nici cinci paralele), ci ținând de un anumit dar special a cărui origine stă într-o adâncă iubire a existenței.

Și mai ales se ignorează un alt dar — imens acesta — al structurii sufletești a teologilor: posibilitatea de a sta în contact direct cu cele nevăzute, dar reale; cari dacă nu se pot fotografia, se pot în schimb trăi. Nimic mai fals în procesul cunoașterii decât pretenția sau măcar tendința de a reduce toată realitatea la ceea ce se vede sau se poate măsura. Și nimic mai îndepărtat de mentalitatea teologică, în același timp.

Așa că aci stă explicația: atâta vreme cât raporturile sunt ordonate, înșiruirea aparențelor este oarecum structural fixă, iar așa numita cauzalitate științifică (ce o mai fi și aia?!) poate servi de instrument orientator. Când însă intervin marile perioade de prefacere, nu se mai pot descurca decât cei cari cunosc meșteșugul de a sta în contact nu cu întâmplările, ci cu resorturile lor intime. Adică metafizicienii.

Seipel, Bruenning și Stalin au trecut pe primul plan politic — pentru că e vremea teologilor.

6 August 1932.

„NU EȘTI OM POLITIC”

O nouă tactică a fost adoptată în lumea noastră politică, față de precipitarea evenimentelor, care amenință cu exproprierea pe „oamenii noștri de stat” de până acum. Ea se aplică celor cari s'au hotărât să pășască la o prefacere radicală, și urmărește demonetizarea lor; nu ca program, — ci doar ca... ministeriabilitate. „Ce vrea, în definitiv X sau Y? Reducerea cuponului? Restabilizare? Simplificarea aparatului de stat? Schimbarea așezării generale a așezării economiei noastre? Are dreptate. Parcă noi nu gândim la fel? Dar, vezi, nu e om politic. Astea nu se spun. Se prepară în secret. Și se fac. Când le vine timpul!”

Tactica asta ar fi de admirat. Dacă nu te-ar pridiți desgustul. „Are dreptate” și „gândim la fel”! De când, mă rog? Anul trecut, cam pe vremea asta, adică mai exact prin August, am scris noi pentru prima oară aci că, în situația în care ne aflăm, nu mai putem plăti cuponul. Vă aduceți aminte ce a fost? Săptămâni de zile a durat haiul și larma. Trebuia să se dovedească lumii că noi suntem niște desperați, nebuni și iresponsabili. Cari nu posedăm a. b. c.-ul finanțelor și politice. Și dacă credeți că se prefăceau

numai, vă înșelați. Bieții oameni, toți cu mușiță pe creier — cum bine vă puturăți da seama de atunci —, erau sinceri. Vă întreb astăzi, — care este omul politic „responsabil” care să nu se gândească, și să nu spună, că e nevoie să începem cât mai neîntârziat tratative pentru reducerea cuponului?

Mă rog, ce s'a schimbat de atunci și până astăzi? Nimic. De atunci și până acum avem, față de obligațiile bugetare, un deficit de minimum opt miliarde. Deficit care în August trecut începuse deja să curgă. Intervenția pentru reducerea cuponului era, deci, în August trecut de imediată necesitate. Unde erau însă oamenii noștri de stat cu soluțiile lor? Poate știți dvs. Eu nu. Astăzi — da. Astăzi toți vor reducerea cuponului. Și o tratează chiar. Dar nedându-și seamă că, ceea ce anul trecut ar fi fost poate suficient, azi nu mai e decât o picătură de apă pe plita înroșită, o tratează timid (și până la sfârșit — luați, vă rog, notă — *o vor strica*).

Aș vrea să știu; să mi se spună și mie, ca să mă dumiresc — e mai la urma-urmelor și o faptă creștinească doară! — dece atitudinea „Cuvântului” era anul trecut lipsită de răspundere? Nu era soluția bună? Ba da, de îndată ce azi toți oamenii cu răspundere au adoptat-o. Nu era actuală? Ba da, de îndată ce azi statul are un gol de opt miliarde la încasări și nu mai poate plăti nici măcar lefurile și *mor cail DE FOAME în grajdurile cazărmilor*. Atunci?

Și cazul ăsta nu e unic. Mai de mult, a eșit d. Iunian cu o soluție a d-sale: restabilizarea. Nu știu dacă e cea mai bună. Noi, precum se știe, ne gândim la alta. Dar, incontestabil că restabilizarea e o soluție mare; și serioasă. Cum a fost primită? Ce s'a spus despre d. Iunian? Știți iarăș. Dar ce gândesc *astăzi* aceiași oameni „cu răspundere” despre restabilizare, — mai bine să nu mai spun. Căci nu le-ar fi moale anumitor „stabilizanți” dacă ar ști lumea la ce activitate se dedau dumnealor astăzi. Și cu toate acestea, pentru ei „Iunian are dreptate — dar nu e om politic; pentrucă... vorbește de restabilizare și cupon. Iar despre asta nu se poate vorbi! Nu trebuie!”

Vai, biata lor șiretenie făcută ferfeniță și cârpită cu ață albă! De ce „nu e om politic” d. X sau Y — ați priceput. Pentrucă s'ar putea ca evenimentele să impună politica a cărui purtător de cuvânt s'a făcut el, și pentrucă s'ar putea ca opinia publică să-l împingă pe el la locul de realizare a acestei politici. Și vedeți, asta nu se poate. Politică economică și financiară nu au dreptul să facă în țara rumânească de cât anumiți specialiști, oameni de meserie, cari știu ce este aia ban, credit, bir și împrumut. Și mai ales cari au relațiuni. Mai ales. D-l X sau Y nu ei au văzut întâiu real că... au vorbit. Și

pe urmă, pentru că nu sunt specialiști. Că totuși d. X sau Y și nu ei au văzut întâiu realitățile, că ei nu le-ar fi văzut de cât dacă li le arătau alții, — asta se pare că nu are nici o importanță. Luăm programul — și gata!

Gata? Ei, nu. Și nu numai pentru că ar fi imoral. Asta, precum se știe... nu are în politică nici o importanță. Nu, pentru alte motive; mai obiective decât atât. În politică, o idee crește cu un om. Ea nu e, ca în medicină, o doctorie care se poate administra uneori în chip mecanic, fie și de un agent sanitar. O idee, o soluție politică se impune dintr'un anumit complex de condițiuni, obiective, de sigur; dar nu e posibilă decât printr'o sinteză personală. Așa — încât cel care o are cel dintâiu, cel care o *vede*, este și cel mai indicat să o realizeze. Politica e viață; și în politică soluțiile nu se învață; se găsesc. Cine nu e în stare să le găsească, ci numai așteaptă să i le spună alții, pentru că el să și le însușască de bine de rău, învățându-le, acela nu e om politic; ci cel mult un funcționar. Pentru că nu are simțul vieții, și nici puțină de contact cu ea.

Este bine să fie spuse și lucrurile astea. Nu de alta, dar s'ar putea, vedeți, să vină și vremea socotelilor. Noi, o experiență am făcut. Nu era oare „conversiunea” o soluție mare, radicală? Și ce s'a ales din ea? Nimic. Pentru că cei cari o realizează nu au înțeles nimic din ea. Nu a crescut în ei. Nu i-am putut vedea rădăcinile — și, deci, nici prevedea cum va trebui să crească. Așa a fost omorâtă conversiunea; pentru că nu a fost gândită unitar, până la sfârșit. Voiți acum să procedați la fel cu celelalte soluțiuni radicale pe care le prindeți din vânt, după ureche dar cu care nu aveți nici un fel de legătură organică?

Luați seama, s'ar putea să nu vă... lase lumea!

2 Octombrie 1932.

SFÂRȘIT DE AN

Preocupările sintetice sunt din ce în ce mai rare în politica rumânească. Oamenii cari cer pentru ei roluri de mână întâi în viața publică fac, în generalitatea cazurilor, o politică de combinațiuni; cari când nu sunt personale sunt numai de douăzeci și patru de ore, — iar când nu sunt de douăzeci și patru de ore sunt numai personale.

Poate că e mai bine așa. Căci intervenția unei voinți în cursul evenimentelor, intervenție care caracterizează în primul rând acțiunea politică, nu poate fi cu adevărat fecundă decât atunci când această voință nu

are pretenția să creeze istorie, ci numai să o înlesnească, subordonându-se în chip inteligent desfășurării firești a lucrurilor. Umilitatea asta este însă așa de rară la oamenii politici, încât mai că nu am cunoscut dela războiu încoace o acțiune care să fie determinată de altceva decât de resorturi subiective și personale. Așa că, trebuie să considerăm ca un adevărat noroc faptul că lipsește spiritul de generalizare și de sinteză. Viața noastră publică nu ar fi decât mai falsificată încă. Așa, putem să nădăjduim că peste eforturile efemere ale micilor ambiții, istoria se face singură. Cu alte cuvinte: dacă nenorocul nostru e că nu a apărut încă în viața politică de după războiu o mare personalitate înțelegătoare și eficace în gest, — apoi norocul nostru e că nu a apărut nici o mare și puternică ambiție inteligentă și ca atare primejdioasă. Ambiții sunt destule. Ambiții puternice însă, nici una.

Anul politic pe care îl încheiăm astăzi este o tristă ilustrare a acestor considerațiuni. E anul acțiunii confuze prin excelență. Confuză, această acțiune nu în integralitatea ei, ci în resorturile subiective, ale oamenilor politici cari au fost la lucru. Anul acesta se poate caracteriza ca cel al *reacțiunii*. În adevăr, două erau problemele cari dominau viața noastră publică: a) în ordinea militant politică, crearea unor organisme vii și eficace, cari să se înstăpânească în chip firesc la conducerea treburilor publice; b) în ordinea de guvernare, orientarea din ce în ce mai precisă și mai hotărâtă în spre o politică radicală de realități. Ce s'a obținut?

ad a): procesul de destrămare al actualelor partide politice și precizarea unor noi centre de polarizare, sâmbure al viitoarelor partide — acelea în adevăr vii și eficace — a fost oarecum oprit, prin introducerea arbitrară a unui antiferment. Fenomenul acesta s'a întâmplat cam la începutul toamnei, și pentru ca incapacitatea de înțelegere a oamenilor noștri politici să fie peremptoriu dovedită, anume într'un moment în care fenomenul noii polarizări era de domeniul celei mai apropiate înfăptuiri. (Trebuie să recunoaștem că dușmanii noii ordini politice, cei cari luptă împotriva unei reșezări firești, au fost mai îndemânatici și mai tari decât partizanii naturali ai regroupării a căror categorică înfrângere se datorește în primul rând lipsei de orizont politic a d-lui Mihalache). În momentul de față victoria e necontestat de partea vechilor așezări politice. (Intervenția d-lui Titulescu în politica internă nu schimbă cu nimic această realitate).

ad b): orientării înspre o politică radicală i s'a opus, după căderea guvernului Iorga-Argetoianu, o viguroasă contraofensivă a spiritului

capitalist-burghez. Campania împotriva bolșevismului economic, așa de artificială, în contra firii și fără sens, nu a fost de fapt decât un fenomen anex și lipsit de importanță politică; adevărata ofensivă fiind purtată de fostul ministru de finanțe d. Mironescu, sprijinit de Banca Națională și ajutat, întâmplător, de faimoasa hotărîre a Casației în chestiunea conversiunii. Trebuie să stabilim totuș că odată cu instalarea guvernului Maniu contraofensiva aceasta a slăbit în chip sensibil. Dacă nu în formă, actualul ministru de finanțe continuând a tuna împotriva „defetiștilor”, — cel puțin în fond, măsurile și legiurile ministrului de justiție; devenit centrul marei politici financiare a guvernului, accentuând necesitatea unei adaptări la realități.

Dacă însă în ordinea politică, supusă inițiativelor individuale, anul 1932 a fost anul contraofensivei reacționare, nu e mai puțin adevărat că în ordinea istorică, a marilor întâmplări firești independente de biata noastră viață omenească, lucrurile și-au urmat cursul lor normal, tocmai acela pe care îl indicăm noi constant în această foaie de mai bine de trei ani.

Victoria partidelor vechi nu a fost o victorie efectivă, aceste organisme neisbutind, de fapt, să oprească înlăuntrul lor procesul de destrămare astăzi mai înaintat ca oricând,

iar contraofensiva capitalist-burgheză nu și-a atins decât în chip cu totul trecător țelurile, fenomenul de orientare înspre o politică radicală fiind în acest moment într'o evidentă fază de generalizare.

Prognosticuri pentru 1933? Nici unul. O dorință numai: ca politica să se pună de acord cu istoria; pentru a asigura cu un ceas mai devreme refacerea noastră; sau pentru a se evita sguduiri prea mari. Știut fiind că nimic nu poate întoarce istoria din curgerea ei.

1 Ianuarie 1933.

D. MIHALACHE PLEACĂ ÎN STRĂINĂTATE...

Un comunicat oficial anunță că țara noastră va fi reprezentată la conferința dezarmării prin dd. Titulescu, Mihalache și Antoniadă. Abia întors dela Atena, d-l Mihalache deci, se va imbarca pentru Geneva. Pe d-l Titulescu îl înțeleg oarecum; mai ales după ce, acum câțeva vreme, „Le Temps” ne-a vestit că a debarcat nu știu unde în tovărășia lui Harold Lloyd; ceea ce ar dovedi la d-sa o predilecție pentru intrările de senzație.

Nu înțeleg însă pe d-l Mihalache. D-l Mihalache la conferința dezarmării? Apoi ce crede d-sa că poate face la o conferință ca asta? Acolo sunt tot felul de oameni: naivi vizionari cari își închipue că pot realiza un utopic ideal de pace universală, șireți îndemânateci cari încearcă să-și asigure pe vecinicie o situație astăzi preponderentă și șmecheri trecuți prin toate ciururile, spălați cu toate apele, frecați ca toate șiretlicurile lucrând mai mult în culise la sabotarea oricărei înțelegeri efective, spre satisfacția marilor fabricanți de arme și munițiuni cari le stau la spate. Și d-l Mihalache se duce în această adunare, atunci când nimic nu-l obligă la asta? În care din cele trei categorii, — și ce să facă acolo?

D-l Mihalache greșește, deci, când se duce la Geneva, la conferința dezarmării; și mai greșește când trece din nou granița. Prea multă fâțâială, și mai ales prea multă — în străinătate. Ce vrea d-l Mihalache? Să devină „internațional” sau să-și lărgască orizontul? Cea dintâi nu se poate, de cea de-a doua nu avem nevoie.

A merge în străinătate e de sigur un lucru bun și de folos; dar la vremea lui numai. Te duci în străinătate atunci când sufletul și inteligența îți sunt plastice, când poți asimila, când poți adică primi și topi în tine, așa cum o plantă soarbe prin rădăcinile ei sucurile pământului și le transformă în celule vii cari toate merg către fruct și sămânță. De la o vreme însă omul nu mai asimilează; nu-și poate îmbogăți ființa; el rămâne exterior tuturor celor ce se petrec în afară de el, — nu mai poate trece în lucruri și nu mai poate prelua lucrurile în el. E momentul din care înainte el devine judecător peste oameni și împrejurări, și intervine normativ în evenimente. A voi să înveți, să-ți lărgesti orizonturile la o asemenea epocă a vieții e nu numai efortare zadarnică, ci deadreptul primejdioasă. Căci nouile tale cunoștințe rămân experiență moartă, hrană neasimilată, care împiedică și rătăcește. Și, vedeți, asta vrea să facă d-l Mihalache acuma. O face, — și face rău.

Domnule Mihalache, noi treburile astea ale învățaturii de tot felul le cunoaștem deaproape; pentru că le-am trăit. Nu o regretăm, desigur. Dar noi ne dăm seama că am sosit deja la popasul cel mare, de unde înainte trebuie să facem efortul de a uita tot. De a uita tot ce am învățat pe nume și ce a rămas identificat ca al altuia în noi, și de a nu mai păstra decât ceea ce am mistuit cu atâta desăvârșire, încât a devenit parte integrantă din ființa noastră. Asta vrem noi cari am văzut lumea la vreme, am învățat carte și știm ce însemnează „cartea” pe care o prețuim, dar care nu ne sperie — pentru că de ea nu se sperie decât analfabeții. De ea și de străinătăți.

D-l Mihalache vrea însă altceva. Vrea să se ducă prin străinătăți, să învețe de aci înainte ceea ce nu a avut norocul să învețe la vreme, și cu puteri noi să se întoarcă aci pentru a ne gospodări. E zadarnic și primejdios. Treaba asta a mai făcut-o unul: Petru cel Mare. Dar, vedeți, ăla era Petru cel Mare; iar pe dealtă parte, cine își dă seamă de rostul lucrurilor înțelege că nici chiar geniul organizator înăscut al acestui împărat nu a putut rezista falsificării sterpe — care se răsbună și peste sute de ani — la care te expune învățătura târzie și contactul târziu cu lumea alta decât cea în care te-ai născut.

D. Mihalache se înșeală deci, și face eforturi rău dirijate. Le face însă, pentru că nu-și dă seama ce reprezintă el în politica rumânească și ce așteptam noi dela el. Noi l-am înconjurat nu numai de dragostea, dar și de nădejtile noastre, și i-am stat toți în ajutor, adesea mai mult decât ar fi meritat-o poate, numai și numai pentru că am crezut să găsim în el nu un reprezentant al gândirii și căldurii reflectate, ci un exponent al instinctului țărănesc. Și cu cât efortul nostru de a ne lepăda de tot ce am adăugat pe noi era mai mare, cu cât mai tare doream a ne simplifica gândirea și a o repune în contact direct cu realitățile redevenind țărani; cu atât prețuirea noastră pentru acest norocos fiu al pământului — norocos pentru că îl socoteam autentic — era mai adâncă.

D-l Mihalache însă nu se mai vrea țăran. D-l Mihalache se vrea om umblat și cu carte — ca să ne învețe și pe noi; neștiind bietul de el că noi dacă ne dorim ceva nu e să mai învățăm, ci să uităm ca să devenim așa cum îl credeam pe el: simplu, sănătos și trăind deadreptul realitățile.

De acest domn Mihalache mărturisim că nu avem nevoie. Căci nu uităm că cele două mari erori politice pe cari le-a făcut în ultima vreme, au fost ambele comise fiecare după o întoarcere din străinătate.

21 Ianuarie 1933.

„CE VOR MASSELE”

Planul înclinat al politicei se dovedește a fi din ce în ce mai primejdios pentru oamenii vieții noastre publice. Gândiți-vă, numai, la câți alunecări pe el în ultimele zile! E adevărat că și împrejurările au fost tari. Dar oricum, eu o mărturisesc, tot ar fi fost de așteptat par'că mai mult echilibru; și mai multă stăpânire de sine.

E o veche convingere a mea, că oamenii politici gândesc surprinzător de puțin. Convingerea asta s'a verificat încă odată acum. Căci toată lăbărțatura demagogică expusă la tribuna Camerei nu e de fapt, decât lipsă de înțelegere a unor situații, relativ simple totuși: oamenii noștri doresc cu orice preț să facă „carieră”, și cred că drumul cel mai scurt e cel indicat de aplauzele „masselor”. Iată unde ei se înșală; și încă fundamental.

În adevăr: viața noastră publică este dominată, în chip constant, de foarte multă vreme, de o nefericită confuzie care se face între voința maselor și aplauzele masselor. Oamenii politici, chiar sincer și perfect intenționați unii din ei, se cred îndatorați a vorbi și lucra pe placul mulțimii, închipuindu-și că urmează prin aceasta indicațiile masselor. Asta e însă categoric fals.

Pentru că nu e nici o legătură între mulțimile cari aplaudă și masse; mulțimile cari aplaudă sunt *strada*; massele, sunt altceva. *Strada* poate să fie uneori și muncitoare; ea nu e constituită în chip necesar din ceea ce obicinuît se numește scursura mahalalelor, publicul flotant al oricărei întruniri, ceata de gură-cască în totdeauna gata a lua parte la un scandal și la o protestare. *Strada* însă, este în orice împrejurare, o mulțime sugestionată; cu o existență spirituală care nu e nici normală nici proprie. Iar resorturile ei, — pasiunile cele mai turburi, stările sufletești cari cele dintâiu și cele mai ușor scapă de sub controlul judecății și al voinței.

Spre deosebire de *stradă*, adunare incoherentă, fără viață organică statornică, trăind agățată de o formulă pasională impusă pe cale de sugestiune, — *massa* este însuș suportul vieții colective, insul întreg al națiunii. *Massa* trăiește deci, își are legile ei, necesitățile ei precise, liniile ei de mișcare; însă *nu formulează*. Vei afla, deci, întotdeauna, din chiar gura străzii, ce vrea această stradă, când în adevăr vrea ceva; nu vei afla însă nici odată *direct* din gura masselor ce vor ele. „Ce vrea *massa*”, — asta e o *problemă*. Cea mai de seamă problemă a vieții politice; și cea mai grea. Căci „ce vrea *massa*” însemnează de fapt „ce trebuie *massei*”, iar ceea ce îi trebuie e prea adesea deosebit de ceea ce ea cere în chip expres.

Iar pe atitudinea care se ia față de această problemă se măsoară omul de stat. Demagogul ieftin, plevușca vieții politice, deschide fereastra ca să audă ce se strigă în stradă, — atunci când de cele mai multe ori el însuș și-a trimis oamenii să strige. Omul de stat se concentrează, se adună, tocmai pentru a se deschide mai complect intuiției realității, pentru a trăi, înțelege și formula ceea ce constituie fondul adevărat al necesităților *massei*. Așa fiind, demagogul e întotdeauna în acord cu dorințele strigate ale străzii, dar

tocmai de aceea în dezacord cu adevăratele nevoi ale colectivității pe când omul de stat, de cele mai multe ori în dezacord cu strada, se găsește aproape întotdeauna în acord firesc cu ritmul vieții naționale, pe cari îl promovează.

E, fără îndoială, comod a merge cu mulțimea; omul de stat însă preferă calea cealaltă, a adevărului, interesându-se numai mediocru de ceea ce cere strada. Nu trebuie, de sigur, să împingem lucrurile prea departe. Va trebui totuș să subliniăm faptul destul de ciudat că toți marii așezători de țară au fost lipsiți de dragostea și aplauzele mulțimii. Așa Bismarck și Richelieu, așa Petru cel Mare și Ludovic al XI, așa Cronwel și Stalin. E firesc. Căci toți acești oameni nu au căutat aplauzele mulțimii, ci binele acesteia. A fost deci în toată atitudinea lor un efort care mergea către ființa întreagă a colectivității, și care tocmai pentru aceasta călca prea des în picioare necazurile și poftele individuale cari de fapt nici nu se suprapun cu marile nevoi ale națiunii.

Asta au fost întotdeauna oamenii de stat, și asta nu sunt oamenii noștri politici de azi. Lăsându-se conduși de mulțime în loc de a le pătrunde, înțelege și conduce, sau — mai rău încă — încurajând pofte iresponsabile în mulțime pentru a le câștiga, ei nu fac decât să-și mărturisească slăbiciunea. De când există omenirea, a face politică însemnează a stăpâni. Nu a stăpâni, de sigur, ca un tiran, adică punând mulțimile sub jugul inspirației tale fanteziste și sub nevoile ambițiilor tale uscate de stăpânire. A te da sarcinii și nației tale, a arde tot în slujba căreia te-ai plecat, — dar totuș a stăpâni. A stăpâni nu pentru tine, ci pentru alții, pentru chiar cei stăpâniți, — dar totuș a stăpâni. Dur, cu severitate de cele mai multe ori; înfruntând dușmănia și ura care nu face bine nimănui pentru că se suportă foarte greu, dar pe care dacă nu o cauți, nici nu ai dreptul s-o ocolești atunci când ea încolțește pe drumurile aspre ale sarcinei tale.

...Și ar mai fi atâtea de spus. Toate lucruri tari și stranii, — de cari toți oamenii noștri politici fug. Dar dacă fug, nu dă asta și măsura valorii lor?

23 Februarie 1933.

UN IMPERATIV: MÂNILE LIBERE!

Cu câteva săptămâni înainte de a trece „dincolo”, și anume în primăvara lui 1928, dacă-mi aduc exact aminte, Titus Enacovici, întemeietorul acestei foi și unul din capetele cele mai clare din câte a avut presa românească, a publicat în „Cavântul” un articol profetic: 1933; în care indica anul acesta

ca timp al marilor lichidări în criza mondială. Suntem abia în a treia lună, și prevederile par a se împlini.

Nu există colț pe pământul acesta în care, într'un fel sau altul, lumea să nu se frământă și lucrurile să nu se răstoarne; nu există domeniu de activitate omenească în care să nu se fi instalat dezechilibrul. Dacă anul 1933 va fi cel al lichidărilor, e greu de spus. Asta ar însemna că în acest an criza și-ar atinge punctul maxim, toate distrugerile necesare ar fi deja efectuate și condițiile pentru începuturile unei noi vieți — înfăptuite. Să o credem? Mai degrabă nu. Lumea veche are sub toate raporturile o forță de rezistență mai mare decât am fi noi dispuși să-i acordăm; iar pe de altă parte, procesul de disoluție e încă așa de la începutul lui, încât e imposibil să distingem profilul nouilor forme de viață. Probă? Rusia; care nu numai că în zadar încearcă să înfăptuiască formula comunistă — nerealizabilă, după toate experiențele de acum —, dar nici nu isbutește să nimerească, empiric dacă nu altfel, un drum nou, chiar dacă, așa cum încercări timide o dovedesc, ar fi dispusă a părăsi (bine înțeles, pe tăcute) căile ortodoxiei bolșeviste.

Dacă însă nu se poate spune că suntem deja în anul marilor lichidări, apoi sigur este că azi nu mai e un singur om cu pretenție de a articula un gând, ori cât de rudimentar, care să nu recunoască în chip categoric că, în adevăr, omenirea a intrat într'o criză din care *drum de întoarcere* la cele vechi nu mai există. Sunt, de bună seamă, și mai ales sunt la noi, câțiva betegi, care ne tot cântă cupletul „cumințeniei” paralitice. Este însă caracteristic pentru mine, că chiar un om lipsit de cugetare politică propriu zisă și ancorat în obicinuințele trecutului, cum e actualul nostru ministru de finanțe, se vede silit, în expunerea de motive a bugetului prezentat acum în urmă Camerei, să considere problema monedei ca o chestiune rezervată — dat fiind că peste jumătate din țările lumii au intervenit revoluționar în acest domeniu.

Această constatare a caracterului definitiv al crizei este deci un punct câștigat pentru orientarea noastră în politica zilei de mâine.

Ce este de făcut? Întrebarea trebuie considerată ca prematură. Pentru ca să știm ce e de făcut, ar trebui să fim deja în pragul erei de construcție; și nu suntem încă. De unde va începe reclădirea, noi o bănuim. Lumea va intra într'o perioadă de pauperizare; cum de altfel a intrat întotdeauna la începutul marilor transformări. O coborîre a standardului de viață în toate domeniile; economic și spiritual. Să nu ni se spună că asta e exclus, că omenirea nu

poate renunța la bunurile deja câștigate — sau mai știu eu ce. Baia era și ea un bun câștigat doară. Și dela căderea Romanilor, omenirea a avut nevoie de douăsprezece veacuri pentru a reveni la folosința acestui „bun câștigat”. De ce, adică, să nu se întâmple și cu alte cuceriri ale omului astăzi, cum s'a întâmplat acum peste o mie de ani cu baia! Este deci posibilă o coborîre a nivelului vieții, — și după socotelile noastre această coborîre e și probabilă. Astea sunt, însă, numai probabilități; și încă sprijinite pe impresii; — deci insuficiente ca fundament pentru o judecată sau, mai rău, pentru o acțiune politică.

Pentru politică, urmările firești cari decurg din constatarea caracterului istoric al crizei de astăzi sunt altele. Consecințe cari se impun de altfel și celor cari nu vor sau nu pot să gândească din când în când și istoric în politică. Sub toate raporturile, situația a devenit de o labilitate extremă. Și economicește, și politicește. Singurele constante, dar și acestea încă neutilizabile, sunt cele cari se leagă cu elementul geografic de o parte, cu cel spiritual de alta (dat fiind că revoluția spirituală s'a făcut deja). Într'un moment de așa răsturnătoare transformare deci, ca cel de astăzi, prima noastră grijă trebuie să fie a ne asigura o deplină libertate de mișcare. Vechile legături nu mai activează. Nouile legături nu s'au desemnat încă. Știm ce nu mai poate fi, dar nu știm încă ce va să vie. Este foarte posibil ca spațial legăturile noastre să rămână aceleași, schimbându-și însă, evident, conținutul. Dar asta e deocamdată numai posibil. Nici măcar probabil nu e. Și așa fiind, nu avem nici un drept a întârzia în vechile legături. Tocmai pentru că o asemenea întârziere ne ridică libertatea de mișcare, și ne face dificilă, dacă nu chiar imposibilă, o repede și eficace orientare, atunci când va veni ceasul hotărîrilor.

Spunem deci: ori care ar fi interpretarea pe care fiecare din noi o dăm sensului istoric în care se mișcă astăzi omenirea, — de îndată ce toți suntem de acord asupra adâncimei crizei, atitudinea noastră în politică nu poate fi decât una: *a evita cu grijă ori ce legămînt politic sau economic care, angajînd cît de puțin viitorul, ne-ar lua ceva din libertatea completă de acțiune, și ne-ar face incapabili de a acționa cu maximum de folos în momentul marilor hotărîri.*

Cine procedează altfel se încarcă cu păcate grele, — și s'ar putea să ajungă a fi răspunzător și altfel decât în fața istoriei.

Scriu, subscriu și datez.

11 Martie 1933.

TOT DESPRE „DREAPTA” ȘI „STÂNGA”

Se pare că lămuririle noastre în legătură cu problema radicalismului nu au fost de natură a satisface pe preopinentul nostru de la „Dreptatea”. Dificultatea cea mai de seamă vine din faptul că d-sa stăruie asupra necesității de a ști dacă radicalismul nostru e de dreapta sau de stânga, pentru că altul nu mai înțelege. Și nu mă înțelege, pentru că „unele din articolele d-sale sunt radicale de stânga, mai ales cele economice; altele — articolele politice — înclină spre dreapta, sau chiar mai departe; în materie socială sau morală, d-sa n'are nici o poziție clară, iar în filosofie este adeptul filosofiei idealiste”. Asta e, o mărturisesc, cam grav. Căci, dacă ar fi adevărat, asta ar însemna că eu sunt un tip hibrid, care nu știu să gândesc unitar și organic, și care adun tot felul de soluțiuni din câmpuri de realități structural deosebite. Noroc pentru mine însă că lucrurile nu stau tocmai așa. În această discuție aproape jenant de personală — ce importanță să aibă oare în toată treaba asta persoana mea? — eu trebuie să constat două fapte: întâiu, că mi se pun în sarcină treburi de cari nu sunt vinovat; al doilea, că există o anumită confuziune de termeni.

Mi se spune, de pildă, că în filosofie aș fi idealist. Nu e adevărat. Nu am fost niciodată idealist în filosofie. Nu a fost neam de neamul meu; că doară bunicu-meu, Stroe Ivașcu era țăran din Bărăganul Brăilei; și ce să aibă a face bunul simț țăranesc cu idealismul (filozofic); și nădăjduiesc să nu fie nici băieții mei, pe cari i-aș vrea crescuți în frica lui Dumnezeu și în respectul realităților esențiale. Cine a pătruns în miezul lucrurilor ăstora, a înțeles ce pacoste e idealismul filozofic, și știe de ce mă scutur eu așa de tare de el.

Prin urmare, nu sunt idealist în filozofie. Cât despre încurcătura cu dreapta și stânga, cu soluții economice de un fel, și cu atitudini politice de altfel, — apoi aci chestia e mai complicată, dar totuș pasibilă de descurcare. Principial, preopinentul meu are dreptate: toate soluțiile pe cari le accepți, trebuie să formeze sistem; nu poți fi, de pildă, pentru proprietatea de uz, și antidemocrat; sau: nu poți fi democrat în politică, și realist în filozofie; sau: nu poți preconiza o așezare ierarhică și organică a statului și cere în același timp un regim parlamentar. Nu poți. Cine a mers până la fundul lucrurilor, știe ce spun eu acum. Deci, principial, preopinentul meu are dreptate. (Numai că, nu în potriva mea, care de când scriu aci, tocmai acest punct de vedere am reprezentat).

Preopinientul meu (de ce nu-și spune numele, să discutăm cu viziera ridicată?) nu are dreptate însă, când vrea să aplice acest principiu la dreapta și stânga. Și nu are, pentru că, „dreapta” și „stânga” nu sunt denotațiuni suficient de precizate, așa încât să determine situații structural deosebite. Mă rog, Stalin e de dreapta sau de stânga? De stânga, de sigur. Și totuși Stalin a instituit o dictatură. Care e, precum se știe, treabă de dreapta. Ori poate că Stalin e de dreapta? Foarte bine, de dreapta să fie; eu nu mă opun. Dar atunci cum facem cu abolirea proprietății individuale, care, precum iarăși se știe, e o treabă de stânga, și pe care tot Stalin o făcu? Dar poate că pilda lui Stalin vă jenează. Să o luăm pe cea a lui Bismarck. Bismarck era de stânga sau de dreapta? De dreapta. Cum se împacă însă politica lui de dreapta cu măsurile socialiste pe cari le-a înfăptuit?

Vedeți, deci, pe dreapta și stânga nu se poate descurca o chestiune politică; nici măcar teoreticește, pentru că „dreapta” și „stânga” nu sunt în domeniul politic noțiuni complet diferențiate. Dar chiar dacă teoretic chestiunea ar fi discutabilă, întrebarea „ce fel de radicalism, de dreapta sau de stânga” tot nu ar fi revelantă pentru discuția dintre „Dreptatea” și noi. Eu am stăruit asupra acestei laturi a problemei, și îmi pare rău că preopinientul nostru nu a acordat pasagiului respectiv atențiunea cuvenită.

Mă întrebă: ce ești d-ta? radical de dreapta sau de stânga? Am precizat mai sus: nu există o dreaptă și stângă univoc definite. Dar chiar dacă ar exista: de unde vrei să știu eu? și ce interes are asta pentru discuția noastră?

Mă rog, balena e o ființă oare care. Pentru naturalist e necesar să știe dacă e mamifer sau pește. Dar pentru balenă? E indiferent. Căci treaba ei nu e să știe ce este ea, ci *să-și îndeplinească funcțiunile ei firești*. Așa e și cu omul politic: nu are nevoie să se eticheteze. Ci: să fie ceva precis, și să lucreze în conformitate cu firea lui; cu ceea ce este și ce reprezintă. Istoricul, sau teoreticianul politic, sau sociologul, — acela cercetează și etichetează pe omul politic. Omul politic însă nu e nici istoric, nici teoretician politic, nici sociolog; și ca atare nici nu poate ști (nici nu trebuie să știe) unde se inserează el în tabelul politic.

Așa și cu mine. Eu încerc să gândesc asupra realităților politice, pentru a delimita probleme și a găsi soluții de guvernare. Sunt de dreapta sau de stânga? Habar n'am. Deci, cruțați-mă cu aceste întrebări. Nu de alta, dar nu au nici un sens.

25 Iunie 1933

FOILETOANE

SUB SOARELE LUI SATAN

Prima serie de exemplare din romanul lui Bernanos trimise la București e deja epuizată. Se dovedește încă odată cât suntem de la curent cu mișcările de opinie din Paris. Căci să nu ne îndoim, celebritatea pariziană a autorului a fost cea mai bună recomandare pentru publicul de la noi. (Dacă ne gândim însă că prima informație autorizată ne-a venit prin articolul lui Leon Daudet din „Action Française”, va trebui să tragem anumite încheieri și asupra prestigiului pe care aceste două nume — om și foaie — îl au pe malurile Dâmboviței).

Informația noastră literară nu a luat încă atitudine. E natural, între altele, și pentru că romanul trece așa zisa pregătire „aperceptivă” a cronicarilor români. Se repetă cazul lui Ramuz, pentru care lumea noastră activ literară nu are suficientă înțelegere. Nu dintr'o insuficiență estetică; ci dintr'una metafizică; insuficiență care nu se făcea simțită înainte de războiu; dar se demască în chip flagrant astăzi.

Să observăm că publicul trece peste indicațiile criticei și informației literare; că aceasta este numai după ce a devenit cunoscută și cerută adesea în postura falsă de a se ocupa de o lucrare stăruitor în librării; și vom înțelege că criteriile pur estetice, singurele de care se conduc — au fost îndreptățiți să o facă — cronicarii literari, nu mai ajung pentru orientarea publicului. Publicul vede astăzi în opera de artă ceva mai mult decât o operă de artă. *Absolutul estetic și-a pierdut autonomia*. El se încadrează într'o viziune metafizică a realității, și trebuie judecat ca atare. Dacă e bine sau e rău? Întrebare ceva cam oțioasă, care în orice caz nu poate schimba realitățile.

„Sous le soleil de Satan” este un mare roman descriptiv. Aceasta îl și face așa de puțin abordabil pentru critica estetizantă. O viață de sfânt, înfățișată în amănunte adesea excedante care nu sunt totuși o analiză explicativă. Propriu zis, nici nu înțelegem prea mult din acest roman; adică nu suntem în stare să urmărim desfășurarea logică (ah, logica!) a vieții interioare a abatelui Donissan; care este probabil un sfânt; dar un sfânt în felul lui. Mai întâiu un sfânt fără perspectivă istorică; el trăiește între noi, viața noastră de la 192... și atâtea. Mai apoi, un sfânt care conviețuiește

permanent cu Diavolul. Și aci, ne pare, întregul nod și întreaga originalitate a tragicului. Ori ce sfânt are în viața lui o criză în care e ispitit de puterile întunericului; dar el scapă și se luminează. Tocmai în virtutea acestei iluminări el poate continua viața care se împodobește cu atributele sanctității; căci „harul” nu e numai puțința de a aduce împăcare în sufletele altora, ci e în primul rând liniște și seninătate — echilibru absolut — pentru sine. Bernanos, autorul, renunță pentru eroul lui la acest de al doilea element. Și de aci drama. Care nu este expusă într-o „acțiune”, și nu are „motivare”; ci e pur și simplu o dramă — fără acțiune și motivare.

Cine cetește de două ori romanul, va trebui să se oprească la pagină 139. Abatele Donissan, înfrânt în nădejile lui, stă în fața Crucii; „Orice bucurie vine dela diavol...; Nu mă mai înșela, nu mă mai chema... Nu mai vreau slavă, nu mai vreau bucurie. Nu mai vreau nici măcar nădejdea. Ce am de dat? Ce mai am? Singură doară această nădejde. Ridică-mi-o! Ia-o. *Dacă s'ar putea, fără să te urăsc, — ți-aș jertfi mântuirea mea, m'aș pierde, pentru sufletele pe cari, în batjocură, mi le-ai încredințat mie, păcătosul*”.

O rugăciune gemută într-o grozavă înfrângere sufletească. Acest capitol al romanului poartă titlul: „La tentation du désespoir”. Eu cred, pentru scena pe care am reprodus-o, și pe care o socotesc centrală întregii cărți.

Căci *rugăciunea îi e ascultată*. De aci înainte el va trăi condamnat, *cu diavolul în el*, cu diavolul cu care se întâlnește într-o noapte pe drum; va aduce liniște și alinare în sufletele păstoriților lui — și va fi *pentru ei*, un sfânt — dar va trebui să se frământe în chinuri grozave. Cronica acestor chinuri; o cronică fără șir și fără sens, cum sunt toate cronicile adevărate, este romanul.

Drama este simplă: orice faptă la capătul căreia ar luci pentru el nădejdea împăcării, sau nu e dusă până la sfârșit, de frică de a nu cădea victimă ispitii diavolului, sau eșuează lamentabil. Așa minunea învierii unui copil; așa istoria cu convertirea Mouchette-i.

În asemenea împrejurări însă, evident că o acțiune nu mai are sens. Problema e pusă și rezolvată în momentul în care noi ne încredințăm că Dumnezeu a hotărât a împlini dorința abatelui Donissan. Iar romanul nu face decât să amănunțească prin întâmplări reale, sensul acestei rugăciuni.

Cartea se cetește într-o chinuitoare și bolnăvicioasă încordare. Aș zice că nici nu se poate ceti numai odată; ea închide atâtea elemente de elevație mistică, încât poate ușor deveni o carte de căpătâiu; căci deși tonalitatea ei

tainic-aridă înfrânge, interesul obiectiv e de aceeași natură cu cartea vieții Sfintei Tereza scrisă de ea însăși.

Scene mari? Tot romanul e o scenă mare. Se pot indica totuși ca proeminente: întâlnirea cu diavolul (în partea a doua a cărții); minunea învierii copilului (în partea treia), scene ținute în același stil mistic, și total deosebite de prima parte (*Histoire de Mouchette*) sau de amuzanta prezentare a unui Anatole France către sfârșitul cărții.

Însemnătatea acestei lucrări trebuie subliniată, căci ea izbuteste, pentru prima oară în epoca noastră, să scoată mistica din domeniul romanticei sau al apocalipsului. În această privință Bernanos cată a fi socotit dincolo de Claudel și de Ramuz.

29 Mai 1926

PERPESSICIUS¹⁾

Un pseudonim care nu e lipsit nici de căutare, nici de prețiozitate. Greu de pronunțat, — și mai cu seamă greu de înțeles. Evident, un compus ad-hoc al lui *patior*, a suferi. *Perpessicius* va fi deci, aproximativ, *cel tăbăcit de suferință*.

O bogată și foarte variată activitate în câmpul culturii; ceva cam împrăștiată uneori, silită să se acomodeze cu dificultăți grave ale vieții interioare. În fond, un sentimental; centrând nu numai toate impresiile, dar chiar întreagă activitatea cosmică asupra lui însuși; interpretând toată devenirea în funcție de el; nu sensul protagonistic al omului care e măsură tuturor lucrurilor, ci așezându-se pe el însuși *ca țel* al acestei deveniri. Temperament prin urmare eminent liric. Dacă însă mai adăugăm: temperament fără violență activă, ci contemplativ, spirit analitic, înclinat spre pasivitate, *cel tăbăcit de suferință* devine *cel ce se chinuște singur*. Prin urmare: *Perpessicius*, desigur; dar și *Heautoutimonoumenos* (care amintește pe Baudelaire). Precizare care nu e lipsită de interes pentru înțelegerea poetului.

Căci toată subtilitatea de situații sufletești, bogăția nuanțelor și acuitatea de simțire care abundă în volumul „Scut și targă” sunt daruri ale unei precise și îndelungate îndeletniciri cu sine însuși; al unui proces de auto-analiză, caracteristică contemplativului. De aci și acțiunea de disociere a impresiilor, prezentă aproape pretutindeni în volum, ruperea echilibrului normal dintre esențial și accidental, și alunecarea cu accentul fundamental

asupra amănuntului, care — deși împotriva bunei logice — printr'o meșteșugită și viguros susținută sensibilizare, ia adesea proporțiile unui simbol.

Culegerea aceasta de versuri se intitulează „Scut și targă” pentru că marea majoritate a poeziilor se grupează în jurul războiului. Dar spre deosebire de soldatul *Panait S. Dumitru*, ostaș hotărât și glorios mutilat din 1917, *poetul Perpessicius* a făcut războiul ca „lăturaș”. Catastrofa aceasta de proporții aproape cosmice, pe el îl interesează în amănunte mărunte și imediat concrete, așa cum se resfrâng ele în conștiința unui om obicinuit să ducă o viață de „unul singur”. Lipsește pathosul, grandiloquența, perspectivă vastă și generală. E par'că o voită reducere la scară a tuturor sentimentelor; iubirea se închircește în madrigal; durerea este numai ironie; mânia doar amărăciune; învăluite toate într'o largă atmosferă de milă, superioară înțelegere și ...renunțare.

Mai este un aspect interesant al poeziei lui Perpessicius: predilecția ei pentru viața regională și anume iubire caldă, directă, necontrafăcută și neliterară pentru orașul Brăilei. Scriitorii noștri sunt în generalitatea lor abstracți. Înțelegerea lor pentru pitoresc și frumusețe locală e surprinzător de redusă. Saltul pe care individul îl face de la copilărie la maturitate, e, în țara noastră, analog cu saltul pe care l-am făcut înspre civilizație: aci am pierdut contactul cu istoria noastră, dincolo rupem legătura nu numai cu copilăria ci și cu locul natal. De aceea literatura noastră e așa de lipsită de concret și de actual; și mai departe, de aceea peisagiul nostru apare așa de rar în literatură.

Când Panait Istrati a înfățișat ceva din pitorescul Brăilei, a fost o generală mișcare de surprindere plăcută. Și totuși nu cred să fie brăilean adevărat pe care literatura lui Panait Istrati să-l fi surprins sau să-l fi satisfăcut. Incontestabil P. I. este un mare talent de povestitor.

Dar peisagiul lui este literaturizat, și încă inferior, prin introducerea unui element senzațional-haiducesc care contraface — uneori până la anulare — caracteristicul brăilean. Cine are toate datele ca să înțeleagă acest lucru esențial, va trebui să supună unei revizuiri — cel puțin în parte — renumele lui Panait Istrati. Căci nu se poate spune că marea lui calitate ar fi subiectul sau felul lui de povești, pe care l-aș numi „Einschachtelungssystem”: toate cafenelele portului Brăila de la Vadul Budurului până'n Cetățuia sunt doar pline de bătrâni care povestesc și astăzi, după acelaș sistem, lucruri mai

interesante încă; Panait Istrati nu e din acest punct de vedere decât o ediție europeanizată — deci pieptănată — a atâtor Barba Iani, Bara Spiro, Barba Vangheli, Căpitan Stavro și atâția alți căpitani... de barcă, de pe Dunăre.

Iată de ce mă gândesc că literatura noastră nici nu a atacat încă după cuviință tema Brăilei. Perpessicius o face: *Mater Dolorosa: Ad provinciales, meum in Gretchen amorem, spernentes*; *Mirajul Planului orașului Brăila*, ș. a. sunt evident numai indicațiuni; dar așa de prețioase, încât dacă am avea elemente cari să îngăduie prognoșticiuri asupra calităților epice ale lui Perpessicius, am putea nădăjdui în el pe viitorul cântăreț al marei porți deschise la răsăritul turco-bizantin al țării.

Dacă nu m'aș teme că jignesc unele susceptibilități, poate chiar îndreptățite, aș spune că Perpessicius este cel mai cult dintre liricii noștri actuali. Nu în sensul unei culturi de sinteze și de idei generale; ci în acela al unei erudiții mărunte și aproape penibile, pe care, eu, cel puțin, m'am obicinuit s'o așez la baza adevăratei valorificări spirituale a vieții. Perpessicius este filolog, istoric literar, bibliograf și eminent latinizant în acelaș timp. O cunoaștere precisă și savantă a prozodiei și a metricei, îi îngăduie libertăți cari în alte împrejurări ar părea deconcertante. P. este un rafinat și un subtil; el nu se sfiește a întrebuița ritmurile cele mai îndrăznețe alături de cele de o banalitate aproape suburbană; pentru că nu îl teoretizează ritmul; pentru că îl cunoaște; pentru că îl știe pune în acord cu situațiile sufletești. Este o calitate rară; desigur nu de-adreptul trăită, — ci raționată. Dar totuși organic contopită. Asupra căreia trebuie să atragem atenția.

Perpessicius este un scriitor dintre cei mai cunoscuți. „Scut și targă” e totuși primul său „volum”; care nu face decât să accentueze profilul delicat, subtil, prețios și precis până la acuitate, pe care isbutisem să ni-l schițăm din activitatea disparată de până acum; cu impresia fundamentală că înainte de orice Perpessicius e poet.

18 Iunie 1926.

¹ Perpessicius, *Scut și Targă*, Poezii, Editura librară a Casei Școalelor, București, 1926.

Sunt oameni foarte de treabă, cari, în împrejurări de convorbire destul de pacinice, ajung să ridice tonul și să se enerveze pentru simplul motiv că *nu știu să respire convenabil când vorbesc*. Cazul e foarte frequent: și mă surprinde faptul că medicina, care, mai ales în ultimul sfert de veac, a dat dovadă de multă subtilitate, ingeniozitate și elasticitate intelectuală, nu a luat în studiu această problemă destul de precisă, a cărei rezolvare ar contribui sensibil la reducerea numărului oamenilor cuprinși în categoria cu totul vagă și irelevantă a „nervoșilor” sau — mai rău încă — a „neurastenicilor”.

Cunosc însă un alt caz, cu mult mai interesant, pe care îl urmăresc de peste cincisprezece ani; evident, nu stăruitor sau sistematic; fără să caut sau să provoc prilejurile; dar nelăsând să-mi scape nici unul din cele cari mi se ivesc. Este anume vorba de una din cele mai vaste personalități cugetătoare ale culturii noastre. Numele nu interesează. Interesează cazul.

Și cazul, iată-l. Pe omul de care vorbesc l-am frecventat o vreme aproape zilnic. De unde se poate deduce că îl cunosc destul de bine. Mi-aș permite să spun sunt chiar prieten. Ceea ce însemnează că îl apreciez în chip deosebit. Ne împăcăm suficient de bine. Cred că deși cu multe ocoluri și cu o infinitate de nuanțe deosebitoare — gândim în diferite probleme fundamentale la fel; suntem *în fond* înrudiți sufletește.

Și cu toate acestea; l-am auzit vorbind de nenumărate ori; în dialoguri scurte sau mai prelungite, în conferințe. L-am cetit; în articole sau în studii. Întotdeauna am avut aceeași impresie; nu pot să-l urmăresc suficient. Dacă vorbește și iau note, controlând însemnările, trebuie să recunosc că are linia unitară de gândire; și o frumoasă închegare a vorbirii; dar dacă nu iau note, nu-mi rămân decât crâmpes; deci interesante și sugestive, dar a căror exploatare nu este completă. Mi-am controlat impresiile adesea cu alți auditori; invariabil răspunsul a fost: foarte interesant, dar cu materialul și cu ideile astea se putea face o conferință mai frumoasă încă! Ceea ce totuși este inexact. Căci dacă citești *aceeaș* conferință după *stenogramă*, ea este fără cusur. Straniu, nu?

Până deunăzi, când i-am cetit un articol mai întins. Îl urmăream cu greu. Tema și ideile mă interesau; dar nu-i puteam prinde șirul argumentării. Mă dovedeam neputincios și-mi era penibil. Așa de penibil, încât m'am hotărât să descos tot articolul, frază cu frază. Nu a fost nevoie de prea multă muncă. Dela a doua pagină am descoperit cu surprindere că omul meu *nu știe să pună virgulele*. Acestea ocupau locurile cele mai fanteziste. Nu vorbesc de

cele dinaintea lui și de cari sunt pline paginile; aci pot fi îngăduite... libertăți. Dar dacă eu scriu de pildă: „calul meu, aleargă”, punând adică virgula după calul meu, atunci nu mai e vorba de nici o licență. Ei bine, cam așa scrie omul meu. E ca și cum ai fi isprăvit de redactat o pagină și pe urmă te socotești: ia să mai pun vre-o douăzeci-treizeci de virgule. Și le pui cu furca, absolut la întâmplare. Evident, în asemenea împrejurări: „ca, vântul” (eu nu exagerez nimic; dar ce are aface o virgulă mai mult sau mai puțin!).

Și totuș are aface. Experiența mea nu s'a oprit aci: am luat o frază și i-am așezat virgulele cât am putut mai convenabil. Dar s'a întâmplat și cazul impresionant că *nu am putut să așez virgulele*. Fraza se refuza unei disciplinări sub punctuație. Ei, iată ce e foarte grav; și iată ce explică o mulțime de lucruri!

Omul meu gândește logic, dar nu se exprimă întotdeauna logic.

Rândurile acestea îi pot cădea în mână. Nu este exclus să se recunoască. Dar mi-ar părea rău să se supere. Căci nu pentru el scriu aci. La el lipsa de disciplină în exprimare e sublinită de mari calități de gândire. Dar la alții? Căci răul este răspândit.

Nu mai scrim logic, — și nu mai gândim logic. Mașinăria noastră intelectuală ratează ca un motor ramponat; ia câmpii ca un cal nestrunit. Lipsește gândirii noastre curente cea mai elementară disciplină.

Prin meseria mea sunt în contact permanent cu mințile tinerimii noastre. E dezolant; cum vorbesc: fără șir și fără sens; cum răspund: în totdeauna alături de întrebare; cum nu știu să prindă miezul unei afirmații; cum nu sunt în stare să înțeleagă înlănțuirea a două idei; cum nu pot să deosebească contrariul de contradictoriu; cum nu pot face o analogie pentru că nu știu apropia termenii de acelaș grad și aceeași generalitate; ș. a. m. d.

Îmi veți răspunde că totuși copiii învață logica; la liceu și la universitate. Știm. Dar în liceu, așa cum se face, logica nu e de nici un folos, pentru că e prea dificilă și subtilă; iar la universitate... logica e o disciplină filosofică. Și pe urmă o intervenție la universitate ar fi prea târzie. Studentul vine aci cu posibilitățile de gândire deja formate. (Căci doar ăsta e rostul liceului).

Atunci? Atunci ne sălbătecim.

Sunt totuși fructele școalei realiste, care trebuia să ne ferească cu o generație de minți agere, aplicate strict la realități. Experiența am făcut-o. Copiii noștri au sburdat destul prin câmpiile „științei pozitive”. Credem că a venit vremea și de treabă mai serioasă.

Deci — *înapoi la gramatică!*

Evident nu vom face din orice licean un Spinoza; cu siguranță însă, din orice licențiat un absolvent efectiv a cel puțin 4 clase primare.

Ceea ce va fi un câștig.

16 Iulie 1926.

TRADIȚIONALISM ȘI DEMOCRATIE

„Chemarea” Institutului Românesc al Acțiunii Naționale a sgândărit pretențiile de intelectualitate ale presei democratice. Domnii teoretizează. Deocamdată mai mult periferic. Le va veni — mâncând — pofta de a intra în miezul lucrurilor? Îi așteptăm.

Recunoaștem că discuția în generalități e mai comodă. Nu ai nici un control. De îndată ce generalizările le faci tu, ți le poți construi sau alege pe cele cari sunt mai potrivite țintei către care te îndrepti. Socoteală bună, de sigur, dar cu alții decât cu noi. Noi avem obiceiul să precizăm.

Două sunt afirmațiile fundamentale făcute de preopinenții noștri democrați:

întâiu că este imposibil a urca înapoi cursul vremii;

al doilea, că și democrația recunoaște o tradiție, dar numai pe aceea dela 1848.

Această din urmă afirmație este deadreptul deconcertantă. O tradiție care începe dela o dată fixă, ca simpla apariție a unui ziar, e o contradicție *in adjecto*. În esența tradiției stă perfecta continuitate în timp și lipsa de începuturi cari să se poată stabili pe calendar. Un început cu data fixă este o uzură în curgerea vremii, o așa numită soluție de continuitate, adică tocmai negarea acumulării neîntrerupte de experiență, caracteristică tradiționalismului. Tradiționalismul în felii — „pe asta o admit, pe astăalta n'o admit” — este o amuzantă invenție intelectuală, demnă de subtilitatea democrației de pe malurile Dâmboviței. Este totuși o surpriză. Căci, oricum, dar noi ne țineam preopinenții „în Sărindar”. Ei vor să ne încredințeze acum că sunt dela Chiajna. La urma urmelor singurul lucru pe care nu ți-l alegi sunt adversarii. O să ne învățăm deci și cu noua lor origine.

Cât despre introducerea în discuție a axiomei că anume nu se poate urca înapoi cursul vremii și reînvia timpurile de acum trei sute de ani, ea este cel puțin neîndemânatecă. Poate cineva afirma serios că noi am avea o astfel de pretenție? Am cerut noi un asemenea lucru? Ne credeți capabili de o

asemenea ignoranță? Haide domnilor calpuzani intelectuali, pășiți înainte cu preciziunile.

Să ni se facă nouă lecții de ce însemnează istorie, e în orice caz înveselitor. Când însă această lecție ne e făcută de democrați, cari revendică pentru ei istoria, comicul desvăluie deficiențe mai grave.

Și totuș vajnicii apărători ai „cetățenismului” sunt la noi progresiști cu toții; așa dintr'odată. Este iarăș o invenție românească. În altă parte democratismul nu cunoaște istoria. E și natural. Democrația este negarea tradiției și a eredității în genere; ea este atomizare, aritmetizarea societății, și ca atare anularea trecutului pur și simplu. Mai pretențios spus, mentalitatea democratică este ametafizică și ca atare ahistorică. Încercarea de a confisca pentru ea metoda istorică și mai ales viziunea istorică a lumii este o scandaloaasă aberație intelectuală.

Nu, domnilor, tradiția, istoria, și ceeace ați vrea să numiți Dvs., progresul — un lucru pe care iarăș nu-l înțelegeți — astea toate cad în lotul nostru. Nu vă atingeți de ele, și mai ales nu vi le însușiți, că vă furați căciula singuri. Și iată, se apropie iarna.

Știu că prin Sărindarul democratic e rătăcit și un filozof. E timpul să fie scos dela naftalină, și pus să vă dea ceva elemente de discuție. Hotărât nu mai e vremea când numai reportagiile lui Nedelea trebuiau revăzute de un om cu carte. Acuma se cere acelaș lucru și pentru articolele de „teorie”.

Timpurile satului fără câini au dispărut și din presă. Deci înapoi la „Abâcâ...” Și mai ușor cu „discuțiunile”.

14 August 1926.

„CETĂȚEAN” ȘI „OM”

Cunoaștem de eri un nou recrut al forțelor democratice. A apărut în „Adevărul” și iscălește Ig.

Ig? Cum Ig? Care Ig?

Ig-nat? Nu se poate!

Ig-notus? nu era nevoie să ne-o spună!

Ig-narus, ne jenăm noi înșine.

Ig-nobilis, e rușine!

Ipoteze se mai pot face. Totuși ținând seama de locul de unde ne întâmpină, optăm mai degrabă pentru Ig-el.

Igel-ariciu. Știți, există și o fabulă: ariciul și sobolul. Și tocmai ca ariciul din fabulă se comportă d. Ig. Căci abia descălecat în Sărindarul democratic, d-sa se simte obligat să apere naționalismul românesc împotriva ... sovietismului nostru. Pe d. Ig. nu-l cunoaștem. Știm însă că în redacția respectivă sunt și oameni de bună cuviință. Era de datoria acestora să aprecieze situația: naționalismul d-lui Ig. dela „Adevărul” jignit și primejduit de sovietismul „Cuvântului”! E cel puțin nedelicat! Sunt doară limite peste care nu se poate trece. Dacă nu pudoarea, cel puțin bunul gust trebuia să scutească publicul de acest spectacol. Regretăm noi cei dintâi întâmplarea, pentru oamenii cu simțul măsurii din redacția... preopinentă.

Cu câteva zile în urmă cineva scăpase o declarație sinceră: „nu român, ci cetățean”. *C'était le cri du coeur*. Deosebiriile apăreau, dela noi la democrați, esențiale. Antinomia cetățean-român definea categoric situația. Am subliniat-o după cuviință și importanță, pentru a ne delimita pozițiile. D. Ig. revine astăzi „à la recousse”, și crează o identitate care iarăși e caracteristică: cetățean și om. Recidiva este întotdeauna primejdioasă; deci chiar când ea nu e decât stăruința în a teoretiza. D. Socor e mai îndemânat; a făcut odată „teorie”, — știți, cu tradiția și cu istoria; a primit răspunsul și s'a retras prudent; de atunci nu mai intervine în discuție decât ca comentator de fapt. Teoria a lăsat-o în seama altora. Nu e mai frumos așa?

D. Ig. crede că nu. Și atunci se lansează: „Lupta aceasta dusă de entuziaștii noștri fasciști pentru dărâmarea statului politic modern — care e clădit pe noțiunea modernă de cetățean și om, este o luptă absurdă împotriva tipului uman cel mai desăvârșit și mai complex din punct de vedere individual și social, pe care l-a putut concepe gândirea umană în evoluția ei”.

Va să zică, noi cei de azi reprezentăm „tipul uman cel mai desăvârșit (admirati superlativul!) și mai complex”. Mărturisim că noi perfecțiunea aceasta proprie nu o prea simțim. Probabil că d. Ig. vorbește pentru d-sa. Gândirea i-am văzut-o. Regretăm că nu ne-a trimis fotografia. Am fi avut și noi o idee de ce însemnează „tipul uman cel mai desăvârșit și mai complex din punct de vedere individual și social, pe care l-a putut concepe gândirea umană în evoluția ei”.

Să ne lămurim. Mă rog de care om e vorba? De omul real creat de civilizația contemporană? El este, după știrea noastră, departe de a fi

complet. Omul de astăzi e mai mult decât ori când *homo faber*, omul tehnicei, contrafăcut de o viziune unilaterală a vieții, mutilat în toate avânturile lui metafizice și mistice. Dacă în adevăr el ar fi omul complet, de ce frământarea spirituală a vremii noastre? Că doar „complect” însemnează într'un fel „perfect”, iar perfecțiunea este o stare de echilibru, nu de frământare și de luptă. Dacă contemporanul e omul „desăvârșit” (desăvârșit e traducerea exactă a lui perfect) de ce acuzația ce se aduce structurii spirituale a vremii că ar fi anihilat cultura în beneficiul civilizației; și de ce, pe de altă parte, încercarea tuturor reprezentanților mentalității veacului XVIII de a compromite mișcarea mistică actuală, în care noi vedem încolțind o nouă epocă de cultură în viața omenirii?

Dar zice d. Ig.: nu perfect, ci cel mai perfect (!); superlativul este relativ, nu absolut. Fie și așa. E mai fundată afirmația? Evident, nu. Căci momentul de astăzi nefiind o stare de echilibru, ci una de devenire, nu se poate compara nici pe departe cu momentul grec sau cu momentul scolastic sau chiar cu momentul pozitivist, care în felul lor erau în adevăr perfecte. Vrem comparație? Să așteptăm întâiu noul precipitat sufletesc al istoriei, — și atunci vom putea vorbi.

Înțelege d. Ig. prin omul de astăzi pe omul pozitivismului științist? Ar însemna să luăm lucrurile dela capăt; căci tocmai acesta e punctul de vedere pe care îl afirmăm și îl dovedim neconținut: mentalitatea pozitivist științistă, precum și corelațiunile ei în ordinea producției și a politicei, au fost depășite de procesul istoric.

Dar poate că toată discuția asta e, în specie, de prisos. În adevăr, surprind un pasagiu caracteristic: „Cetățeanul modern... este mai întâi om, și ca atare nimic omenesc nu-i este străin, fie și acel omenesc de aceeași lege și de acelaș sânge, FIE DE LEGE STRĂINĂ”. Sublinierea e a noastră. Se poate să fie cazul a zice: „Te văd, te văd”. „Fie și de lege străină”, e bun. Dar în acest caz, identitatea d-lui Ig. cetățean-om, are acelaș fond cu antinomia d-lui Socor, cetățean-român. Și în acest caz îl trimitem la articolul nostru trecut.

20 August 1926.

MAREA

La Balcic harnicul profesor Moșescu se trudește, deocamdată prin înființarea unei universități de vară — să intereseze atenția opiniei publice,

pentru acest oraș, capitală a Coastei de Argint.

Problema se ține pentru moment numai în cadrul unor interese și necesități de orizont local; dar nu se poate ea oare lărgi? Există o problemă, părăsită din necunoaștere a Balciului; dar nu există și o problemă a mării? Cine dintre conducătorii acestei țări poate pretinde că a fost preocupat de ea?

Lucrul e și explicabil. De când ne-am constituit ca stat modern, noi am avut o politică națională mai mult de „bogdaprosti”. Actul nostru politic de naștere a fost milogit de fugarii dela 1848 pe la porțile tuturor oamenilor mari — mai adesea oficiali — ai Europei apusene. De aceea noi nici nu ne-am exercitat ochiul pentru a prinde problemele cari depășesc situația noastră de pupili. O țară cât Italia ca întindere, și de atâtea ori mai bogată natural de cât aceasta, judecă astăzi, la zece ani după războiu, exact după aceleași proporții reduse din 1916. Statul român nu are conștiința însemnătății lui în noua configurație a Europei centrale; iar, ca urmare, gândul fiecărui cetățean e lipsit de îndrăzneala rodnică a acestei conștiințe.

Iată de ce nu ne preocupă problema mării. Numai conceperea ei, și cere atâtea lucruri! Mai întâiu perspective largi istoric-sociale; și mai pe urmă o mândră independență de judecată. Stăpânim un țărm de mare de jumătate de veac. Ce am făcut ca să-l legăm de viața noastră și de țara noastră? Dintre toate provizoratele în care regimul politic ține statul românesc, acesta e cel mai penibil.

Nu ne ridicăm pretențiile până la vremea în care Marea Neagră era un „lac moldovenesc”, — dar credem că un stat cu 17 milioane de oameni își poate pune, pentru conștiința publică, problema drepturilor și îndatoririlor lui *asupra celui mai scurt drum la Indii, și la izvoarele de petrol europene și asiatice* (căci asta va fi situația la deschiderea canalului Rin-Dunăre).

Noi totuși nu am întreprins nimic pentru siguranța noastră în Marea Neagră. Toată coasta e deschisă celor dintâi năvălitori. Puterea noastră încetează dincoace de linia apelor teritoriale; la țărm chiar. Suntem săraci, desigur! Dar unde este alianța politică în stare să ne asigure folosința mării? Putința unei asemenea alianțe există; s'a gândit cineva la ea?

Unde stă pricina acestei indiferențe? Într-o lipsă de perspectivă istorică, și într-o timiditate de judecată, — am spus-o. Ea stă și în altă parte. În incapacitatea noastră de a stăpâni inițiativa în legăturile cu lumea. Marea a fost în mâna noastră un instrument pasiv.

Problema mării este deci la noi una din fețele regimului de pasivitate națională în care trăim. Însemnătatea ei se va impune spiritului public numai când aceasta va avea prilejul s'o întrebuințeze. Ar fi calea normală. Căci după cum prin „mergerea la mare” noi am învățat să o prețuim sub aspectui estetic-sanitar, tot așa vom izbuti să o înțelegem și să ne-o însușim economic și politic atunci când puterile de expansiune ale nației își vor căuta drumurile de cea mai mare folosință.

Avem de aface propriu zis cu o problemă de integrare națională. Noi nu ne-am luat în stăpânire încă țara, după cum nu ne-am luat în stăpânire istoria. Istoria trăește în noi numai în forma retorică a ei.

„Era nobil omul, când era român” după cum organismul noului stat românesc nu există în conștiința noastră decât în formula sforăită și de prost gust „România Mare”.

O cunoaștere a lor, o iubire a lor, o folosire a lor în toate resursele pe cari această istorie și geografie ni le pot oferi, lipsește cu totul.

Și iată acum, de la Balcic, ridicându-se, mai mult întâmplător, chemarea către cunoașterea și iubirea mării; a mării care trelue să fie și a noastră. Nu suntem originali, de sigur; au făcut-o înaintea noastră Bulgarii care se interesează de Varna lor mai mult de cât o facem noi pentru coasta noastră. Dar nici nu e nevoie să fim originali; ci mai ales temeinici. O cunoaștere a mării, de sigur. Dar o cunoaștere în așa fel, încât această mare să fie integrată nu numai în conștiința publică, ci mai ales în mecanismul noului stat românesc. Artiștii și poeții sunt buni, de sigur, ca propagandiști ai mării, mai folositori vor fi însă oamenii de știință, geografi, geologi, biologici și istorici și mai ales sociologii, economiștii și mării întreprinzători. Pe aceștia toți îi așteptăm la o acțiune de cucerire a mării.

Căci fără ei, totul nu va fi decât... literatură. De care suntem obosiți.

4 Septembrie 1926.

CULTURĂ ȘI DEMOCRAȚIE

Institutul Românesc al Acțiunii Naționale a fost însfârșit salutat de presa democratică. Un vechiu gazetar anume se bucură că o asemenea instituție va putea lua naștere. Dar salutul ca și bucuria sunt cu meșteșug. Căci firitorisitorul nostru așteaptă de chiar activitatea acestui institut întărirea ideii democratice.

Dacă lucrul ar fi fost numai afirmat, am fi avut de aface cu un punct de vedere baroc, sau numai cu o butadă de gust îndoelnie. Dar nu, articolul respectiv argumentează; și anume aproximativ așa:

Răspândirea culturii și preocuparea de probleme sociale aduc întărirea democrației;

Institutul Românesc va contribui la răspândirea culturii;

Deci, Institutul Românesc va contribui la întărirea și răspândirea ideilor democratice.

Să recunoaștem că silogismul este exact. Numai că, exactitatea formală a unui silogism nu dovedește niciodată valabilitatea concluziei. În bună logică această concluzie este oare cum cuprinsă în „premise”, valabilitatea acestor premise deci condiționează valoarea încheierii. Asupra acestui punct nu poate să existe controversă.

Discuția se localizează deci la o chestiune de fond, și anume la cea pusă de premiza majoră. Aceasta afirmă că între cultură și democrație ar fi o strânsă legătură, și anume în sensul unei condiționări: răspândirea culturii aduce întărirea democrației.

În această discuție — pe care o recunoaștem pedantă, dar al cărui caracter nu-l putem schimba noi nu urmărim decât lămurire cinstită; pentru noi și pentru cititori. Să cercetăm deci câtă realitate cuprinde afirmația de mai sus.

Mai întâiu, de ce cultură e vorba și de ce democrație e vorba?

Există o cultură care însemnează o adâncire și o potențare a vieții spirituale; dar există și o cultură care nu e decât lărgirea comodităților vieții și are ca instrument o vulgarizare superficială și neasimilată a câtorva cunoștințe elementare.

Iar pe de altă parte, există o democrație care e mai mult o atitudine generoasă, de om de treabă înduioșat de soarta semenului său abstract; precum există o democrație care însemnează efectiv egala îndreptățire a tuturor de a hotărî în chestiunile publice și care nu poate duce decât la înecare individualităților în masse, la precumpănirea cantității asupra calității.

Să distingem deci.

Cultura adevărată este operă de adâncire personală, și prin urmare de diferențiere. Marii oameni de cultură, marii creatori în ordinea spirituală nu au fost niciodată democrați; nu au fost democrați nici prin temperament, nici prin practică politică. Iată un exemplu chiar din țara noastră și poate

unul tipic: d. Iorga. Sentimental, ca orice om de inimă s'a plecat milos asupra masselor necăjite, și a cerut pentru ele dreptul la viață. Dar dreptul lor de a hotărî în chestiunile de bază ale statului, nu. D-sa este de altfel autorul lapidarei formule care definește o epocă și o structură spirituală: democrația nu este stăpânirea *prin* popor, ci stăpânirea *pentru* popor (adică în *folosul* poporului).

Se poate ceva mai clar?

Vă închipuiți dvs. un om cult, vecinic frământat de probleme, vecinic inventiv și iscoditor, consimțind să intre în rânduri și să se supună hotărârii — după criterii numerice — a majorității? De ce să nu ne aducem aminte că însuș Rousseau care numai o cultură solidă și organică nu a avut, dar care era desigur atins de aripa geniului, însuș Rousseau preconiză dreptul individului de a protesta împotriva hotărârilor majorității (cu ce spirit de consecvență, rămâne de cercetat!).

Sau poate e plausibil spectacolul unei mase de intelectuali oameni culți, trăind și lucrând după normele și principiile democratice.

Nu, cultura este în esență și urmările ei hotărît aristocratică. Confratele nostru a călcat cu stângul.

...Sau face o ușoară confuzie. Căci e adevărat, în regimul democratic se poate identifica o mai mare răspândire a culturii. Dar cultura aceasta a masselor nu este cultură; ci, așa cum stabileam, mai degrabă instrumentul tehnic al unei forme speciale — foarte aproximative — de civilizație. Este cultura al cărui summum se atinge în așa numitele universități populare, plagă paralizantă a adevăratei culturi. Cultura stearpă, îndrăzneată și mărginită a mentalității anchilozată în cl. VI de liceu. *Docta ignorantia* la propriu, nu în înțelesul de îndoială metodică a lui Nicolaus Cusanus. Dacă de aceasta vorbește confratele nostru, are dreptate. Dar o asemenea cultură o lăsăm democrației.

Institutul Românesc optează hotărît pentru celalt fel de cultură; care de sigur nu va aduce la întărirea ideilor democratice.

11 Sept. 1926.

LICHIDAREA

...Desigur mai sunt încă două zile până Duminică, data când se adună în congres cele două partide democratice ale țării. Dar ce însemnătate mai poate avea acest eveniment! Sorții au căzut. Naționalii și țărăniștii,

rezervele supreme ale nevindecabililor iluzioniști sau iluzionați politici, cari trebuiau să dea țării, „marele partid democrat”, ultima nădejde europenizantă, va veni la „Dacia” — dacă vor mai veni — sfârticați, reduși, neputincioși, rușinați de ei până la gândul dispariției.

Este, fără îndoială, cel mai mare dezastru moral pe care l-a înregistrat viața noastră publică; cea mai rușinoasă și mai definitivă desagregare a unor organisme politice. A mai murit pe vremuri la noi un partid: cel socialist; dar a murit de moarte violentă; strâns de gât. „Marile partide democratice” mor însă de păcatele lor proprii. Și ce e mai grav pentru ele, se sting în indiferența plictisită și desgustată a publicului.

Criză de oameni? Nu. Criză de regim spiritual. Trei luni, o vară întreagă, am afirmat-o zi de zi în această foaie: democrația lichidează. A, ce gălgâială de ironie și de dispreț savant în gătlejurile democrate! Și acum?

Partidul național, o serie de grupuri și grupulețe fiecare cu „libertate de acțiune”: Grupul Maniu, grupul Goldiș, grupul Vaida, grupul tinerilor, grupul Iorga, grupul Argetoianu, grupul foștilor takiști, și pe urmă disidențele: Petrică Dragomirescu, Derică Ioanițescu... et j'en passe. Socotindu-se unii să se retragă sub cortul lui Ahile, ochind alții spre liberali, spre averescani, spre țărăniști.

Iar țărăniștii? D. Stere se retrage din viața politică. Dr. Lupu a înfrânt pe d. Mihalache, dar în Basarabia d. Cazacliu amenință pe dr. Lupu. Cum se vor desfășura și aci evenimentele? Cari sunt perspectivele țărăniștilor? În orice caz incomparabil mai puțin strălucite de cât în 1919!

Situația aceasta noi o numim lichidarea partidelor democrate. Ea verifică pas cu pas punctul nostru de vedere, care a afirmat constant că unul din corolarele democrației este formarea partidelor politice în solda feudalității bancare. Întărirea partidului liberal, care neapărat va câștiga din dezastrul național-țărăniștilor, va fi încă o dovadă a dreptății noastre. Celelalte partide cari se vor forma și câte se vor forma de aci înainte, vor trăi fatalmente la remorca liberalilor.

...Afară numai dacă chiar acest partid, în fond el însuși de ideologie marxistă, nu va sucomba sub noile realități ale vremii. D. Ion Brătianu știe în această privință ceva. Știe anume că înjghebarea politică îi e amenințată de statul corporativ, care e în mers; și simte că astăzi inițiativa nu mai stă la d-sa.

Lichidarea partidului liberal prin statul corporativ este un proces istoric pe care unele întâmplări îl pot cel mult grăbi; de împiedicat nu-l mai poate

împiedica nimic. Elementele politice militante cari ar putea interveni activ pentru grăbirea acestei ultime lichidări a regimului spiritual jacobin sunt două: Partidul țărănesc și d. Iorga.

Partidul țărănesc, dacă printr'un act de desmeticire și de violent curaj, ar trece cu buretele peste toată falsa ideologie democrată pe care — spre nefericirea lui și a țării — a adaptat-o dela 1921 încoace; și dacă s'ar putea reîntoarce la adevăratele lui rosturi, care se rezumă în ceea ce pentru inițiați aș numi *programul de la Mănăstirea Dealu*. Noi, și cu noi unii membri ai partidului țărănesc, am mai afirmat-o aci. Dar era pe vremea când se pregătea actuala ...fuziune, și „Aurora” era foarte măreață; „avea treburi mai serioase”. Treburile acestea „mai serioase” le-am văzut. Nu sunt nici măcar de răs...

Al doilea element ar fi d. Iorga. Nu am uitat nici odată intuitiva d-sale antipatie pentru regimul artificial, contrafăcut și dizolvant al democrației; precum nici încercările d-sale de concretizare în formule a viitorului stat corporativ; căruia de sigur d-sa îi zice altfel; dar crede în fond acelaș lucru ca noi. D. Iorga însă nu a insistat; și ar fi trebuit să o facă. Să nădăjduim că o va face de aci înainte, și anume ridicând acest crez la rangul de idee centrală a întregii d-sale activități ideologic-politice.

Dar dacă nimic din acestea nu se va întâmpla? Va fi păcat pentru oamenii noștri politici. Realitățile cari au lichidat „marile partide democratice”, vor lichida și statul liberal. Chiar fără concursul țărăniștilor sau al d-lui Iorga. Statul corporativ e în marș; nimic nu-l mai poate opri.

8 Octombrie 1926

LASCĂR VOREL

Câți sunt, în marele public al Bucureștilor, cei cari își mai aduc aminte de pânzele frământate, chinuite, surprinzătoare de noutate și străbătute de o înaltă intelectualitate, pe care le expunea prin 1912 la expoziția „Tinerimii artistice” Lascăr Vorel?

Lascăr Vorel a fost. Sunt aproape nouă ani de la moartea lui, întâmplată la Muenchen unde se așezase de aproape douăzeci de ani. Și nu știu de ce în acest sfârșit de toamnă târzie mă gândesc mai stăruitor la el. Poate pentru imaginea aceasta a vieții agonizante, care încearcă să se împotrivească morții, smulgându-i o zi de soare mai mult, este într'un fel însuși simbolul trecerii lui prin această lume.

Un necunoscut pentru istoria noastră culturală, și totuși unul din cele mai strălucite exemplare de spiritualitate românească.. Românească? Era pictor? De sigur. Dar ce viu era! Numele lui l-am cunoscut întâia oară la Noua Revistă Română. Prin 1911. Trimisese câteva schițe literare, cari au și apărut. Fine, nervoase, fruct mai de grabă al unei gândiri disciplinate și strecurându-se sigură printre subtilități și nuanță; analist de o ascuțime aproape cazuistică, și totuși, în scris chiar, un ochiu plastic.

Personal, l-am văzut ceva mai târziu la Muenchen; în Schwabing, la Stefanie-Kaffée. Cine a trecut prin viața artistică și intelectuală a Germaniei de Sud, și nu a frecventat pe d. Oberdörfer dela Stefanie-Kaffée! Cum ședea el închiondorat, vecinic mahmur și prost dispus, uitându-se dușmănos la clienții lui, care nu aveau alt cusur decât că-i consumau cafeaua — și ce cerea! „Bliemchen!” — și plăteau cinstit... Acolo l-am cunoscut și pe Vorel. Seara târziu, ședea liniștit la o masă, făcea ochii mici ca să te privească prin fumul de țigară; și vorbea; potolit și dulce, cu un glas cald învăluitoare, cu mlădieri ciudate, uneori ca de femeie. Avea o frunte enormă, aproape monstruoasă, gata să plesnească par'că sub frământarea dureroasă a gândului pe care îl adăpostea. Gândul era activitatea lui de predilecție; așa zice că o exercita incontinuu, cu o plăcere aproape sadică. Sadică, pentru că analiza spirituală permanentă la care se deda, dizolvase aproape, pentru el toate formele de manifestare ale geniului omenesc. Iar admirația pentru marile monumente de cultură îi era otrăvită de conștiința insuficienței pentru generația noastră a tuturor vechilor forme de creație. Mi-aduc aminte cu ce zguduitoare emoție vorbea odată de Rembrandt „din a doua perioadă”; cum îi diseca opera, cum desprindea elementele noi, revoluționare în luptă cu vechea manieră sigură și „definitivă”. Cu ce pasiune urmărea în viața contemporană temperamentele cu adevărat artistice!. Este emoționantă în această privință o amintire, de un interes mai general. Primisem din țară catalogul „Tinerimii”. I-l arătasem și îl cercetase cu atenție. Seara l'a adus la cafenea. Era ca de obicei sobor mare: era și Wedekind cu replicile lui scabroase și violente, și Nebeltham de la Schauspielhaus în perfecțiunea de „dandy”, și Galbranson și Weissgerber timid și totuși sigur de el, și Marc de la Blauer Ritter, ambii aceștia din urmă mari puteri ale picturii germane nimicite în războiu; Doro Maier, taciturn și impasibil, Albert Bloch, Emsen sfios și delicat ca a fată mare și Bolz impetuosul. Aproape în unanimitate, toți s'au oprit asupra unei reproduceri din Theodorescu-Sion: „Pescari”. Bucuria reținută și totuși

emoționantă a lui Vorel nu e ușor de uitat nici acum, după cincisprezece ani. Și el tot la Sion se oprișe, nu ca la un artist cristalizat, ci ca la unul ce căuta.

De sigur prin connaturalitate. Căci toată viața lui, asta a făcut Vorel: a căutat. Ceasuri și zile întregi l-am urmărit în fața planșetei sau a chevalcului. Nu picta; rezolva probleme. Suprafețe de culoare lângă alte suprafețe. Linii lângă linii, sau deacurmezișul, în ritmuri noi, mai adesea formale decât plastice, dar întotdeauna interesante și surprinzătoare. Toată înfrigurarea novatorie a cubismului, el a trăit-o printre cei dintâi. Am un portret în ulei lucrat de el. Problemele cubismului sunt deja puse. Expresionismul s'a frământat în mintea lui, ca în capul unui novator. Procedul întrebuițat de Kokoschka, și anume prezentarea unei figuri „de face” și de „trois quarts” în chip public. Și câte alte probleme puse și rezolvate în acest spirit adânc în vecinic neastâmpăr și în frământare.

De pe urma lui au rămăs puține lucruri: câteva uleiuri risipite pe la prieteni, și resturile unei expoziții pe care o făcuse împreună cu Heckel la Golz. Mai ales acestea din urmă sunt de cea mai mare însemnătate. Se găsesc în țară, la Piatra Neamț; nu le cunoaște nimeni, și e păcat.

Domnul Bunescu, care are atâtea merite în organizarea vieții noastre artistice, nu ar voi să se gândească la o „expoziție retrospectiva Lascăr Vorel?”.

24 Octombrie 1926.

FASCISM ȘI FRANCMASONERIE

Pe editorialul nostru de ieri Pamfil Șeicaru a pus problema raporturilor dintre Biserica Verde și Fascism, înfățișând ultimile frământări din Italia ca un atac în stil mare întreprins de spiritul egalitar și laicisant împotriva noului regim roman, creștin și diferențiat.

Tema e vastă și comportă explicațiuni. Mai ales pentru țara noastră, în care francmasoneria, inexistentă prin împrejurările speciale în care ne-am desvoltat, este mai degrabă motiv de curiozitate a spiritelor semi-docte amatoare de inițieri senzaționale, sau obiect de glumă a unor sceptici cari nu se pot entusiasma de o mișcare secretă, ce stă în toate formele posibile, sub controlul statornic al siguranței generale.

Baza ideologică a francmasoneriei este „religiunea naturală”, sau dacă vreți, religiunea științifică; adică religia curățită de toate elementele ei

mistice, supranaturale, divine, transformată într'un sistem de morală terestră, în care principiul fundamental este: iubește pe aproapele tău.

Precum se vede, nimic senzațional, nimic nou și nimic primejdios. Până aci. Numai că, după cum biserica creștină este o organizație militantă cu acțiune directă asupra publicului, tot astfel această nouă religie, care în fapt numai religie nu e, a sfârșit prin a se organiza ca o unitate de luptă. Nu însă pentru a câștiga de partea ei cât mai mulți adepți, ci pentru a distruge organizația oarecum „concurrentă”, deși de mai veche existență, a bisericii.

Dar biserica nu este — mai ales în apus — o asociațiune cu program și statute, inventată de un ideolog, fie el chiar și de geniu; ci un organism puternic ancorat în structura spirituală a țărilor respective, formulând o disciplină individuală și politică, ridicată din însăși natura intimă culturii. Distrugerea bisericii nu se poate face, în asemenea împrejurări, decât prin subminarea substratului spiritual corespunzător, și nu prin atacarea de front a însăși instituției. Să recunoaștem că problema e primejdios de bine pusă; iar metoda de lucru excelentă.

* * *

Dacă, urmărind lucrurile în ultimele lor resorturi, înțelegem că *francmasoneria este expresiunea religioasă a filozofiei iluminării* ajunsă la formularea definitivă în veacul al XVIII, putem să ne dăm seama că ea e corelată cu democrația, cu pozitivismul și cu protestantismul. Este însă constatat, pentru motive ce nu urmează a fi expuse aci, că formele protestante de gândire și de acțiune nu au putut pătrunde în țări de mentalitate ortodoxă. Aceasta explică într'un fel de ce francmasoneria nu s'a putut împământenii la noi.

Mai este însă un al doilea fapt. La noi biserica nu a fost nici când un element activ în treburile politice; organizația erarhică religioasă nu s'a amestecat direct în conducerea țării, iar motivul religios nu a fost în viața publică destul de diferențiat, pentru ca să apară tinerilor noștri jacobinizanți ca un obiectiv precis de combatere. De aceea organizațiile francmasone au fost la noi în țară considerate ca inutile. Și probă că e așa, e faptul că începuturile democrației românești, așa numiții „cârvunari”, având să lupte cu biserica noastră, greacă pe acele vremuri și destul de aprinsă în apărarea pozițiilor ei materiale, — au stat sub egida francmasoneriei. A fost însă numai un episod. În general întinderea spiritului democratic nu a întâmpinat

rezistența disciplinei bisericești, și ca atare „biserica verde” nu a fost chemată să-și dea contribuția.

Nu tot așa în apus. Acolo organizațiile francmasonice sunt formidabile. Ele impun aparatului de conducere a unui stat o *sub structură* secretă, cu planuri de lucru nemărturisite, și isbutesc adesea să facă valabilă ierarhia lor înaintea ierarhiei oficiale. Pentru a sensibiliza aceste afirmații: gândiți-vă că există cazuri în justiție sau în armată, când un superior trebuie să cedeze unui subaltern, pentru că acesta din urmă are în „lojă” un rang mai înalt; și gândiți-vă că nu arare ori lojile acestea sunt active, pentru a înțelege ce poate realiza o asemenea disciplină într-o organizație cu ramificări mondiale.

Se afirmă acum că cea mai strașnică opoziție dusă împotriva fascismului pornește din lagărul francmason. Nimic mai plausibil decât aceasta. Fascism și francmasonerie sunt două concepții fundamentale opuse. Ele trebuie să vină în conflict. Atacul l-a început Mussolini, care mai acum trei ani a desființat asociațiile secrete. Biserica Verde pășește probabil astăzi la contraatac.

Cine va învinge nu e prea greu de prevăzut. Dacă democrația, pozitivismul, protestantismul, raționalismul științist sunt astăzi în lichidare, — poate avea oare francmasoneria alte perspective?

Soarta ei este pecetluită.

13 Noembrie 1926.

UN EROU DE TRAGEDIE

Lespedea care se va coborî asupra gropii lui Ion Brătianu, închide de fapt o epocă în istoria țării românești.

Ultimul șef al partidului liberal a fost un om tare. Ceva din dârzia liniștită a munteanului, perzista în atitudinea lui chiar atunci când convingerea se schimbă în patimă. A stăpânit destinele țării timp de aproape trei decenii, dar nu a fost nici odată omul politic care sintetizează și reprezintă în domeniul înfăptuirii practice nevoile și aspirațiunile unui neam; — ci personalitatea puternică și absorbantă care se realizează pe ea, așa cum a fost plămădită în tradiția ei familială.

Ridicat pe scut, — șef al liberalilor, de către tinerimea partidului său, Ion Brătianu nu a fost niciodată tânăr, ca înțelegerea realităților. Desvoltarea lui

politică s'a făcut în cadrele stricte ale liberalismului românesc dela sfârșitul veacului XIX, în care a fost ancorat până la moarte.

Aceasta explică de altfel și conflictul permanent în care s'a aflat cu opinia publică, și sterilitatea activității lui în materie de gospodărire a țării.

Partidul liberal a reprezentat întotdeauna în politica țării un punct de vedere centralizator și autoritar. Democrația nu a fost pentru el, atunci când a dorit-o efectiv, decât un fel de „berbece de asalt” împotriva boierilor și a stăpânilor de pământuri.

Stăpâniți, instinctiv aproape, de metoda materialistă în interpretarea istoriei, liberalii au urmărit constant disoluția formei de producție agrară și înlocuirea ei cu economia capitalistă. E adevărat că au avut o înțelegere lipsită de elasticitate pentru acest proces, și — cedând unor necesități mai degrabă politic-sociale decât economice — au inițiat reforma agrară și exproprierea, întârziind prin aceasta procesul de industrializare al agriculturii. Dar asta este excepția. Linia mare a politicii lor a fost urmată constant. Acesta este de altfel și rolul istoric pe care acest partid l-a jucat în viața noastră publică.

L'A JUCAT. Căci peste el a trecut războiul. Din acest eveniment de proporții aproape cosmice, partidul liberal nu a înțeles nimic. Nu a înțeles că structura politică a Europei, intrată mai de mult în descompunere lentă, a fost fundamental și în chip precipitat schimbată prin această universală înclăștare în luptă.

Și împreună cu partidul liberal nu a înțeles nimic Ion Brătianu, moștenitorul și reprezentantul autentic al generației dela 1848.

Dacă șeful liberalilor ar fi fost un om slab, l-ar fi răsturnat evenimentele. (Cari, evident, l-au depășit, dar nu l-au debordat). Puternica lui personalitate însă a rezistat tuturor atacurilor cari erau purtate mai mult de vreme de cât de adversarii lui politici. Credincios sie-și și idealurilor generației tatălui său, Ion Brătianu a rămas până la sfârșit pe poziție, apărând un steag care nu mai reprezintă nimic, dar care era totuși steagul său.

Aci stă și tragedia lui. Omul acesta care și-a iubit neamul cu elanuri aproape mistice, și care se socotea trimis de Dumnezeu să conducă această țară chiar peste capul și împotriva conducătorilor ei de sânge regal, a intrat, prin ancorarea lui rigidă în tradiția familial-politică, în conflict cu țara nouă pe care nu o cunoștea și pentru care nu avea nici un fel de înțelegere.

Sfârșitul vieții i-a fost întunecat. Conflictul acut în care intrase cu toată țara prin persistența cu care ținea să-și impună până la sfârșit o voință ce nu

a cunoscut obstacole, se apropia de desnodământ. Toate greșelile pe care le făcuse înfruntând și înfrângând realitatea conjurau ispășirea.

Într'o tragică încordare de voință omul care nu a știut nici odată să asculte evenimentele, a încercat asupra lor o supremă siluire. Dar mijloacele lui obicinuite, prestigiul lui necontestat nu mai erau suficiente. A recurs deci la mijloace desperate: cenzură, stare de asediu, teroare exercitată pe tot cuprinsul țării. Moare ca un tiran, iar trecerea lui la cele veșnice este simțită ca o ușurare de întreaga țară. Soarta a fost nedreaptă cu el; atâta iubire de neam și atâta devotament pentru treburile obștești ar fi meritat o mai recunoscătoare recompensă. Căci a fost totuș un om mare, chiar când a făcut răul.

26 Noembrie 1926

BĂTRÂNEȚE

Un prieten, întors dintr'o scurtă călătorie de cercetări din străinătate, nu mai ostenește povestind, și entusiasmându-se de minunata operă modern-constructivă întreprinsă de vecinii noștri. La Sârbi, la Unguri, la Cehoslovaci, spiritul științific organizator pătrunde viața publică până în cele mai intime încheieturi, dându-i o supleță, o puțință de acomodare și un avânt creator necunoscut până acum.

O hărnicie, care nu are nimic din agitația noastră neliniștită și stearpă; un spirit practic și aplicat, care nu mai consimte să se piardă zadarnic în considerațiuni teoretice și principale; o preocupare constantă de amănunt concret și viu, singurul în stare a interesa energiile constructive și a promova o viață publică modernă.

Opuneți acestei atmosfere de bucurie creatoare scepticismul nostru superior și obosit, hiperrafinamentul nostru critic și estetizant, care vrea să-și apropie forme noi de creație spirituală, nu creând condițiile de viață corespunzătoare din cari aceste forme isvorăsc în chip natural, ci importând de aiurea formele gata făcute, — și veți avea, într'un isbitor și descurajator contrast, imaginea unei națiuni îmbătrânite înainte de vreme.

De ce să ne înșelăm pe noi înșine, — sau cât să ne mai înșelăm pe noi înșine? În București s'au întrunit săptămâna trecută câțiva oameni de energie și de vederi largi, ca să pună la cale înființarea unui institut pentru organizarea științifică a muncii. Este o îndatorire elementară pentru orice stat modern, care vrea în adevăr să-și pună în valoare puterile. A fost cineva

contra; și anume conducătorului unei mari instituții de credit. E penibil să o constatăm, — și anume cu precizare sângeroasă, ca să ne cunoaștem în adevăr halul și oamenii; să știe deci toată lumea că la 1927 inginerul Ghiță Popescu, directorul general al societății naționale de credit industrial, s'a pronunțat categoric contra organizării științifice a muncii! O să spuneți: nu e decât d-l Ghiță Popescu! Nu e conducătorul creditului industrial, deținătorul industriei românești.

De unde toată această stare de lucruri — e simplu și clar. Dela 1916 până la 1919 nu au trecut decât trei ani. Dar sub raportul dezvoltării noastre e o deosebire de aproape două generații. Alt spirit pulsează în arterele țării, alte raporturi s'au stabilit între forțe. La locurile de răspundere, de inițiativă și de creație au rămas însă pretutindeni tot bătrânii; cu vechile lor apucături și obiceiuri, cu rutina lor în judecată, cu incapacitatea lor organică de a se adapta unor împrejurări nouă.

Nu este așa în politică? Nu au isbutit oamenii și obiceiurile vechi să stranguleze singurul organism politic răspunzând nevoilor de după războiu, partidul țărănesc, transformându-l într 'o formațiune obicinuită, după vechile tipare ale partidelor politice? Nu domnește peste tot aceeași neîncredere mărunță și geloasă, spiritul de combinație ocultă, oroarea aproape fizică de a ataca problemele de front, groaza de răspundere și incapacitatea creatoare? Nu a rămas la noi în țară, chiar acum după războiu, politica, cea mai însemnată activitate? Și nu e asta un semn de iremediabilă bătrânețe?

Și acelaș lucru în știință. La toate răscrucile cari comandă drumurile activității s'au instalat bătrânii; sterpi, neputincioși, cu mentalitatea de vagmistru, umil cu cei mari, tiranic cu cei mici; invidioși, lipsiți de generozitate, neștiind ce însemnează bucuria de a avea un elev; alegându-și creaturile dintre toți cei lipsiți de demnitate și de libertate de spirit; nevăzând în tinerii învățați decât „negri” de muncă, buni a le scoate reviste pe cari bătrânii le „diriguesc”, a le purta geanta, a le organiza conferințe, a le face reclamă în gazete, sau a scrie studii pe care „bătrânii” le iscălesc. (Aș vrea să mi se spună că am calomniat!).

Așa e! Incapacitatea de adaptare a bătrânilor la noile condițiuni de viață, neputința lor creatoare, înăbușe viața noastră publică și închircește energiile națiunii. *Nu există astăzi* — decât cu disparent de rare excepții — *în țara românească om trecut de 50 de ani, care să nu ocupe locul unuia*

mai tânăr și mai capabil. Cei mai mulți dintre ei o simt. Dar cine este așa de nebun încât să renunțe la „drepturi câștigate”?

Stau deci. Stau și fac școală tinerimii. Școala *lor*: a rutinei și a ruginii, a lipsei de curaj și de demnitate personală, a „cumințeniei” și lipsei de generozitate. Și așa creștem cu toții; în mentalitatea oamenilor de casă, a lipsei de personalitate, a lașității de gândire și de creație. Suntem prudenți — și îmbătrâniți înainte de vreme. Și cum suntem noi, — așa ne este și țara.

Să ne mirăm că popoarele din jurul nostru duc viața în cu totul alt ritm, în ritmul victorios al creației?.

Alte neamuri au avut norocul ca în războiu să le moară bătrânii. Nouă ne-au murit numai tinerii...

9 Februarie 1927.

KEYSERLING

Una din cele mai fluide întruchipări omenești. Nu știi niciodată cine îți stă în față; dacă te gândești la scriitor, de sigur îți apare mai însemnat cugetătorul; dar tot așa dacă încerci să-ți fixezi pe gânditor, simți că centrul de greutate al acestei ciudate înjghebări spirituale trebuie să fie undeva în altă parte. Înfățișarea lui nu-ți încurajează deloc ironia; ci e mai degrabă straniu. „Unheimlich”! Prea îți scapă printre degete; prea te deconcertează — și totuși fără a te obosi.

Și mai ales par'că ai vrea să știi ce crede el despre el însuși; poate că asta ar facea mai sigură metoda pentru a-l înțelege. Dar așează-te în fața lui, uită-i-te în ochii cari nu privesc decât în afară, și vei pierde curajul de a-l întreba; căci ce se întâmplă dacă nici el nu știe ce vrea, și încotro merge?...

Ce a voit odată, acum aproape cincisprezece ani, e mai ușor de spus. În aparență. Căci a scris-o. Dar asta nu însemnează nimic. El te poate și se poate desminți oricând. Gândirea este valabilă numai pentru momentul în care s'a născut. Atât. Pe atunci era metafizician, adică om care se interesa nu de cum este lumea în realitate, — ci numai de *posibilitatea* ei. Și pe atunci urmărea *auto-realizarea*. Autorealizarea era un fel de înfăptuire a eului metafizic; grație căruia omul poate vedea orice fenomen, din punctul de vedere al lui Dumnezeu; specialul privit sub prisma esențialului, așa cum o face Dumnezeu grație numai naturii Lui.

Îndumnezeire? A, nu! (A fi Dumnezeu nu e decât o... neomenime spiritualizată.) Ci mai degrabă de personalizare. E tragedia tragediilor

metafizicianului, că el nu-și poate nici odată depăși complet în sine, pe individ. Și totuși nici un om evoluat nu poate cinsti personalitatea ca pe un ideal.

Căci toate puterile adevărate ale vieții sunt supraindividuale; *ele* dau întâmplărilor sens și direcție. Iar conștiința metafizicianului își trage rădăcinile direct din ele. Și în altă parte: Cunoștința adevăratei libertăți își are corelatul în simțământul solidarității cu toate creaturile.

Nu precisăm și nu catalogăm. Mai ales nu definim. L-am supăra — și poate nu ar mai veni pe la noi. Ceea ce ar fi un păcat. Dar din toate frânturile de idei înșirate mai sus, fie care poate reconstitui o fizionomie aproximativ exactă. Keyserling nu e german; pentru asta, îi lipsește simțul de sistemă și de personalitate, de individualizare. Keyserling e un balt. Om din ținuturile Estoniei, poarta prin care Europa a pătruns de sigur în Rusia, dar pe care aceasta din urmă a plămădit-o spiritual. În viziunea metafizică a lui Keyserling, atitudinile rusești foiesc. Kirejewski, Chomiakow, Solowjew sunt prea des întâlniți la toate răscrucile gândirii. Fără ca totuși ei să se întrească într-o unitate sistematică și fundată, dacă nu altfel, cel puțin printr'un echilibru interior de construcție. „Sub raportul metafizic nici o formulă nu poate fi cea mai bună; fie care nu reprezintă decât o expresie posibilă a absolutului”. Misticism rusesc și „conciliarism” antipersonalist, da! Ontologism, cunoștință absolută, nu! Ci din potrivă înlocuirea inebranlabilului dogmatism rus, cu un fel de relativitate istorică. Nici măcar unitate de atitudine în același individ; căci „diversele suflete, pe cari le-am căpătat, mi-au rămas; ca orientări posibile ale persoanei mele...”

Nu mai e prea mult de adăugat. De obiectat... nu e în orice caz nimic. Amintesc, însă, odată, la țară la el în Estonia, ședea el singur și cânta din Bach. Toată minunata arhitectonică de catedrală a muzicii acesteia se desfășura solemnă într-o profunziune de note profunde; și Keyserling gândea: „Când voi ajunge să cuget așa, cum a compus omul ăsta, când conștiința mea va oglindi funduri așa de adânci, cum o face muzica lui, atunci de sigur voi fi ajuns la țel”.

Au trecut de atunci mai mult de zece ani. Pot să asigur, asta nu s'a întâmplat. Știu, de atunci Keyserling a deschis, în felul lui, o școală a înțelepciunii. Ceea ce gândea pe vremuri este, după împrejurări, sau nu este perimat. El primește lume și dă rețete. Dar înțelepciunea lui nu e înțelegere, ci mai de grabă atitudine.

Într'un ceas și jumătate a pomenit de trei ori pe Christos, în chestiuni de metodă. Da, se poate. Dar Christos, chiar pentru un istoricizant, dădea *soluțiuni*. și pe urmă ni-l închipuim vorbind potolit, rar, sugestiv, dar liniștitor. Keyserling vorbește prea repede; așa nu se poate comunica de la suflet la suflet; în acest domeniu căile sunt ceva mai puțin... cursive. Omul răsuflă la urcușuri, și își ia timp să mai gândească. Și pornește iarăși la drum.

Vi se pare riscată apropierea? Mă rog de iertare; dar nu am făcut-o eu...

18 Februarie 1927

JUXTA CRUCEM

...Pe vremea aceea altarul lui Grünewald băjenărea pe la Muenchen. Gonit din Colmarul alsacian de urgia războiului; sau pus la adăpost, în potriva unor pretențiuni de peste hotare — cari nici nu au întârziat să se valorifice. Sorții căzuseră. În primăvara spălăcită a lui 1919, Germania lichida, într'o dureroasă înfrângere morală, nenorocul armelor sale. Și în cetatea de pe malurile Isarului, grea de mândrie și de amintiri, neamul germanic își lua adio dela tripticul crucificării, cerut înapoi, la locul de baștină în Colmar.

La vechea pinacotecă din Barerstrasse, unde fusese expus panoul, era un pelerinaj. De dimineața începeau să curgă școalele cu profesorii lor; și oameni de toată mâna, simpli — sau mai evoluți, solidari cu toții, ca descendenți spirituali direcți, cu meșterul Grünewald care în acele ceasuri grele întrupa încă și mai mult par'că sufletul vechei Alsacii germane. Perindarea tuturor în fața crucificatului, căpăta, de sigur un alt sens, mai adânc și mai tragic decât plângerile periferic-sentimentale și intonarea vechiului cântec de mișcătoare aducere aminte:

O Strassburg, o Strassburg...

Am fost să-l văd. O durere aproape fizică; covârșitoare în ori ce caz. Crucea cu trupul Domnului proiectată pe un cer de cositor. Nu e un simbol; nici o adâncire transcendentă; nu e nici resemnare, nici nu se deschid zările mântuirii ca o nădejde. Pe cruce spânzură un biet trup de *om*, frânt de durere; cu degetele crispate de suferință ca picioarele unui păianjen în agonie; — cu carnea plină de vânătăi, ca și cum descompunerea ar fi început deja; — cu două picioare informe, umflate de înfiorarea cuiului, peste cari se prelinge o dâră băloasă de sânge. În stânga crucii, Maria. O

Marie cu fața mai degrabă un stârv; dacă nu ar fi în ea desnădejdea ochilor halucinați și roșul strident al gurii, într'un vâl de un alb crud, de cretă. Iar în dreapta, Ioan. Nu Ioan pe care îl cunoaștem noi, metafizicianul prăpăstios și pasionat; ci un Ioan rece, impasibil aproape, impersonal. Mâna cu arătătorul întins, un arătător subțire, lung, precis cu indicațiunea unui istoric, arată înspre Cel spânzurat pe cruce: ECCE HOMO!

Da, iată OMUL. Răstignirca este un fapt istoric, și un simbol. Ea închipue suferința acumulată, de proporții enorme, a omenirii. Pe lemn atâră EL, pentru că numai el putea purta pe umeri toată durerea trupului, câtă s'a îngrămădit de la săvârșirea păcatului. Iar crucea a fost înfiptă sus pe Golgota. Dacă și aceasta are un sens — Golgotha, quod est *Calvariae* locus (Matei 27.33) — nu știu. Dar că jertfa a trebuit să se împlinească acolo *sus*, nu e fără nici un rost. *Sus*, adică în văzul întregii lumi antice, care într'o desperată stăruință încercase excluderea, sau cel puțin ignorarea suferinței câtă este ea în univers.

Aci stă marea întoarcere, mare semnificație omenească a creștinismului: durerea este un fapt; care nu străbate în încheieturile lui cosmosul, ci neamul omenesc. Creștinismul nu ia față de această durere atitudini protivnice; nu o ignorează, nu o combate; ci înșelată în nădejdlile ei de mântuire, prin Cristos-omul omenirea se dorește după dreptul și libertatea de a-și plânge înfrângerea.

Omul este cel care se svârcolește în chinuri sus la locul Căpățânii. Nu Cristos-Dumnezeu. Știu, și Dumnezeu poate să sufere; și Dumnezeu suferă. Când fiecare din noi își întoarce fața dela EL, și lasă drum iubirii sale către vadurile întunecate ale diavolului, Dumnezeu plânge. Îmi aduc aminte cât de puternic e în L. Blois sentimentul acesta pentru Dumnezeu care suferă pentru că e părăsit de oameni. Pe cruce însă a fost părăsit durerii sale *omul*, de către Dumnezeu. Plângerea Celui răstignit nu o spune oare destul de categoric? „Dumnezeul meu, Dumnezeul meu, pentru ce m'ai lăsat?” (Matei 27.46). Și nu este caracteristic că în izbucnirea suferinței Lui, Christos găsește *exact* aceleași cuvinte ca și psalmistul?: „Deus, Deus meus... quare me dereliquisti?” (Psal. 21. 2). Ca și psalmistul care nu a fost decât om.

Fără retorism, fără pathosul eroic al Grecilor, de care nu a putut scăpa nici o personalitate așa de măsurată, adânc cumpănită și sinceră ca a lui Socrates, gemătul acesta este plânsul simplu, umil și necontrafăcut, expresiunea veridică a sufletului închircit de dureri sub gesturile teatrale și

inutile ale lumii vechi. E recunoașterea pur și simplu a unui fapt; și anume fără comentarii.

Toată metafizica creștină e dominată de această trăsătură fundamentală. Ceea ce există nu are nevoie de justificare, nici de fundare teoretică. Nici măcar de explicare. Răul e; ca o stare, de fapt. Păcatul originar, de la care derivă *în timp*, răul, nu reprezintă o demonstrare a *necesității* răului, care există, așa zice, ontologic. Primul om a păcătuit atunci *când* s'a îndreptat înspre cunoștință. Dar nu întâmplător, prin intervenția unui principiu *exterior* al răului, diavolul; ci în virtutea unei slăbiciuni existând chiar *în* om. Căci diavolul când a voit să ispitească, nu s'a întors către Adam, ci către femeie. De ce? Pentru că el *știa* că femeia nu va rezista ispitei. Ea era deci mai slabă; iar dacă a greșit, *trebuia* să greșească; propter imbecilitatem sexu. Posibilitatea păcatului preexistă deci în om căderii, în acelaș fel în care firul de iarbă e închis în sămânță. Profund realistă, metafizica creștină este lipsită de dialectică.

Este adevărat, istoria gândirii și a suferinței omenești cunoaște și alte soluțiuni; cari din punct de vedere al arhitectonicei filosofice pot apărea unora ca mai complicate și mai impunătoare; Budhismul de pildă, așează durerea la chiar baza realității, fundând prin aceasta teoretic caracterul ei de necesitate absolută. Mă gândesc însă dacă toată această subtilă și confuză dialectică, înfățișată în forma unei exuberante cosmogonii, este în adevăr mai impunătoare decât recunoașterea simplă, dar tragică, a faptului, așa cum o face creștinismul.

Și pe urmă, unde duce o asemenea dialectică? Dacă existența este înfrățită cu durerea, evasiunea din suferință trebuie să echivaleze cu smulgerea din realitate. Prescripțiuni tehnice precise indică — în adevăr — înțeleptului, calea pe care trebuie să o urmeze pentru ca să se poată desprinde din existență, trecând în Nirvana. Dar pe deoparte soluțiunea aceasta — care nu e decât prea radicală — nu rezolvă problema decât suprimând individul; iar pe de alta, acolo unde această suprimare — din diferite motive — nu este posibilă, singurul drum, care mai rămâne deschis, este calea pasivă și întunecată a resemnării. Plecând de la faptul concret al durerii individuale, budhismul hipostazează suferința într'un fel de durere cosmică. O frumoasă și cutezătoare construcție de gândire, — sigur. Din nefericire însă, trecerea în Nirvana nu e decât... saltul în gol.

Mai este lumea greacă, pe care nu o putem ignora. Pe care însă prea ni-o închipuim senină, însorită, entusiastă, mergând cu pieptul deschis înspre victoriile vieții. S'a observat, cu drept cuvânt, că trăsătura fundamentală a întregii antichități este hedonismul, urmărirea stăruitoare a bucuriei, în accepțiunea ei largă; cuprinzând, de la plăcerea brutală a trupului până la cea spiritualizată a contemplării realității ultime, toate formele, cele mai variate și mai complexe ale bucuriei. Erosul grec, vehicul sau metodă, el însuș proteic și nesfârșit de diferențiat, este oarecum expresiunea tipică a structurii spirituale antice, a idealurilor acestei lumi. Foarte puțini sunt însă acei cari au înțeles că în spatele acestei vecinice saturnale pe care o imaginează închipuirea noastră, cam grăbită întru generalizare, stă tocmai desamăgirea și durerea unor eforturi făcute în zadar; că hedonismul nu este formularea unei realități care stă la baza vieții grecești; nu e răsfrângerea teoretică a unei stări de fapt; ci mai degrabă, *tocmai din potrivă*, expresiunea unei dorințe, crescută și împuternicită de golul rece al durerii. Dincolo de sfârșitul temut al bucuriei atât de stăruitor dorit, stă prăpăstios deschisă „moira”.

Cinismul grec, cu toate formele lui, este o sfidare, dar nu o înfrângere a suferinței; o încercare mai mult retorică, fără adâncime sufletească; o atitudine care își găsește răsplata mai adesea în admirația superficială și neînțelegătoare a mulțimii, de cât în adevărata liniște sufletească a înțeleptului, care înainte de orice este echilibru. Cinicul este un orgolios, și de aceea un singularizat între semenii lui. Punctul lui de reazăm e în afară; dar nu într'un absolut transcendent, ci în respectul temător al celorlalți. Formula lui de viață nu are valoare circulatorie; nu trebuie să aibă, pentru că satisfacția lui stă tocmai în prestigiu, și nu poate da prestigiu decât tocmai ceea ce nu se poate realiza de toți oamenii. Este prea puțin ca cucerire pozitivă în problematica bucuriei, nu? Prea puțin și prea... epidermic.

Însăși vestita „ataraxia” a lui Epicur, care este una din consecințele istorice ale cinismului — cealaltă consecință este îndemnul la sinucidere, practicat de întunecatul Hegesias — înseamnă, față de pretențiunea permanentă a hedonismului — de a-ți procura, anume, un maxim de plăceri — un jalnic faliment. Căci nici înțelepciunea aceasta epicureică nu este o atitudine pozitivă, de afirmare a individualității, ci trecerea într'o defensivă fricoasă în fața realității recunoscute a durerii, care cel mult ar putea fi neutralizată. Dincolo de anestesiantul epicureic, nu mai e nimic.

Și tot așa cu diversele variante ale doctrinei stoice. Cari până la urma urmelor nu duc de cât la o mutilare a vieții noastre afective, prin reducerea voită a facultăților de cunoaștere.

Ce deosebit este tabloul acesta așa de întunecat și desnădăjduit, — de bucuria vecinică și izbăvitoare pe care ne-o închipuim domnind perpetuu sub cerul albastru al Eladei. Din el se resfrânge desigur altceva; și anume: convingerea că ceia ce vechii Greci urmăreau mai stăruitor — isgonirea durerii din omenire — era o imposibilitate de fapt; că suferința se strecoară pretutindeni acolo unde *nevoia* fericirii se face simțită; iar dumnezeiasca bucurie împăciuitoare este cu atât mai greu de cucerit, cu cât mai însetat și mai stăruitor alergi după dânsa...

Se poate vorbi așa dar, după aceste scurte indicațiuni, de un faliment al metafizicei antice. Terapeutica greco-indiană a dat greș; nihilism de-oparte; resemnare de alta. Ambele altoite pe voința stăruitoare, dar neputincioasă, de a nega durerea. Creștinismul lichidează idealurile lumii antice; între altele și prin aceea că recunoaște nu numai existența de fapt a suferinței, dar — atitudine fundamental nouă — și *drepturile* ei la existență.

Nietzsche a crezut că poate arunca suprema insultă creștinismului, considerându-l drept o morală a sclavilor. E o eroare; chiar dacă ea vine dela un om de netăgăduit geniu. Mai întâiu creștinismul nu este o morală; el depășește cu mult limitele unor asemenea preocupări. Chiar desbrăcat de esența lui adânc religioasă, le depășește; încadrând toată existența într'o interpretare metafizică. Nietzsche nu avea de unde să o știe: într'o familie de pastori protestanți, tradiția metafizică a creștinismului trebuia să fie de mult pierdută.

În al doilea rând, de sclavi nu putea fi vorba atunci când se cumpănește structura intimă a evangheliei; căci recunoașterea drepturilor la existență a durerii nu duce la luptă în potriva ei, — e drept; dar nu duce nici la resemnare.

Știm de unde vine această falsă apreciere. Nietzsche era prea adânc îndrăgostit de idealurile lumii antice și de imaginea unei forțe în continuă acțiune, pentru ca să-și poată însuși noua perspectivă care singură face cu putință înțelegerea creștinismului. Om de geniu, de sigur — dar... filolog clasic; și cu atât mai ancorat în antichitatea elină și mai legat de idealurile ei, cu cât era mai de geniu.

Nu există, nici din punct de vedere istoric, punți de legătură între lumea creștină și cea greco-indiană. Asemănările sunt superficiale și valabile numai pentru incompetenți. Stoicismul — formă premergătoare evangheliei? În nici un fel. Dela Zenon la Cristos sunt deosebiri fundamentale nu numai de natură și de inspirație, dar și de atitudine. Stoicismul acordă un caracter negativ bucuriei, și caută să o provoace înlăturând durerea. Creștinismul primește durerea ca o realitate, dar nu o neagă, ci O VALORIFICĂ.

Dela răstignire, lumea știe că nu durerea sau bucuria ca atare sunt hotărâtoare pentru suferința sau fericirea noastră; ci atitudinea pe care personalitatea noastră spirituală o păstrează în fața lor. Astfel durerea însăși poate deveni izvor de nesfârșită bucurie, dacă ea îndeplinește un rost și își capătă un sens în ancorarea noastră înspre mântuire.

Această înaltă semnificație morală a durerii, creștinismul a găsit-o; ea stă în acțiunea purificatoare asupra sufletului. Askeză. Suferința nu poate fi pedeapsă trimisă nouă de Dumnezeu într-o ispășire a păcatelor; ci tovarăș iubit și fericitor, prin care sufletele noastre se desprind de contingentele concretului, înălțându-se în sferele fericite ale libertății adevărate, — focul în care ele se lămuresc, binecuvântarea unui Dumnezeu îndurător care nu ne poate lăsa pradă năclăielii. Creștinismul este deslegarea dumnezeiască a problemei lui Iov, pe care lumea antică nu o putea primi de cât cu revoltă legitimă, dar în potriva căreia nu eră în stare să întreprindă nimic...

Cristos a fost spânzurat pe lemn; și a suferit; omenește; dar nu atât pentru ca prin suferința lui să ne mântuiască; ci pentru ca prin pilda lui să ne învețe a ne mântui. Cristos a fost răstignit — și a înviat. CU MOARTEA PRE MOARTE CĂLCÂND, — prin suferința lui înfrângând suferința.

Pilda este lămurită. Durerea e drumul mântuirii, — calea pe care ne putem câștiga pe noi înși-ne; minunile sunt la îndemâna ori cui; numai să știi a te înțelege, și a cere dela tine.

Mișcarea lumilor nu s'a săvârșit încă. Legea nouă e legea iubirii și a suferinței; dar ea nu e decât un drum. Cuvântul Apocalipsei stă încă neîmplinit; deci cată a pătrunde înțelesurile Crucii, și pregătește-te întru marea înnoire care va să vină.

1927.

FUGA ÎN EGIPT

(Articol cu tâlc, care ocolește noul proiect de lege al Presei)

...Îngerul Domnului s'a arătat deci, și a poruncit cele ce trebuiau făcute: Maria să ia Pruncul și să fugă în Egipt. Pruncul nu era altul decât Iisus. Ca să scape de urgia urmăritorilor, Maica Domnului s'a supus poruncii. Pruncul Sfânt ar fi putut invoca pentru El protecția Tatălui Ceresc; ar fi putut găsi în El puterea de a deslănțui minunea, și de a se păstra nevătămat în mijlocul iureșului sângeros după Cel Nou născut.

Nimic din toate astea nu s'a întâmplat. Primul act al vieții lui, a fost de umilință și de supunere. Și-a recunoscut natura pământească, atâta vreme cât nu-i sosise încă ceasul; și a acceptat legea firii în care se întrupase; înțelegând că ceea ce era dumnezeesc în el, abia mai târziu trebuia să lucreze.

Iată deci că a înfrunta primejdia, în potriva căreia nu poți face omenește nimic, nu e o dezertăune. Să fii Dumnezeu și să te pleci înaintea urgiei oamenilor, nu însemnează asta să renunți la dumnezeirea ta? De bună seamă că nu, de îndată ce Iisus însuși a acceptat fuga, — și de îndată ce funcțiunea dumnezeirii era în acel moment numai virtuală în el.

A nu te opune răului, ci a te feri din drumu-i, se dovedește, astfel, a fi pentru noi, omenește, o indicație necesară. A te feri din drum, tocmai pentru a pune la adăpost, pentru ceasul în care se va plini vremea, puterile pe cari Dumnezeu ți le-a hărăzit, ca să le faci rodnice întru ajutorarea celor ai tăi.

Maria a luat pe Pruncul Iisus și a fugit în Egipt. Minunată pildă de supunere și de prevedere. Pruncul Iisus nu a stat să înfrunte pe ucigași. E așa de firesc. Dar ascultați totuși pe închinătorii romantici ai eroismului cu orice preț: cum, era fiul lui Dumnezeu, și nu a pregetat să fugă? A acceptat să se declare înfrânt în fața oamenilor și nu a deslănțuit asupra lor fulgerele mâniei Dumnezeiescului Său Părinte. Vedeți, nu. Și nici Părintele lui nu a hotărât altfel. Ci a poruncit fuga la adăpostul din țara Eghiptului, impunându-I acest pas de umilință. Spre mai marea slavă a Lui de mai târziu.

Să fi stat pe loc, să moară? Frumos. Cel mult frumos adică. În fapt, nici măcar atât. Căci frumusețea aceasta îndoielnică ne ridică nouă puțința mântuirii, pe care așa de îmbelșugat ne-a pus-o la îndemână mai târziu.

A fugit. Dar nu ca să rămână acolo, în pază bună și în căldură. Ci ca să se păstreze pentru ceasul pe care Dumnezeu l-l hotărâse; pentru ca să se reîntoarcă la ai săi, unde trebuia să înceapă minunatele Lui isprăvi; între

cari nu cea mai lipsită de însemnătate a fost când a luat biciul, și a isgonit pe negustorii cari spurcau cu larma lor provocatoare casa Tatălui Său.

A, există — vedeți — și un eroism al umilinței; eroismul cotidian, fără gesturi, și fără pathos, ignorat de toți, răstălmăcit de toți, batjocorit de toți. Răscolitorul, tragicul eroism al celui care-și simte chemarea, care-și știe îndatoririle grele ale acestei chemări, și care își impune aspra disciplină de a aștepta, întreg, ceasul în care trupul și sângele lui se vor frânge cu folos pentru iertarea păcatelor noastre.

Când steaua Betleiemului se arată deasupra capetelor noastre noi ne gândim că după arătarea ei a urmat fuga în Egipt, și intonăm, în încordarea tuturor nădejdlor vechiul îndemn vecinic nou: „iată, mirele vine la miezul nopții, și fericită e sluga pe care o va afla priveghind”.

25 Decembrie 1929

„ERICH MÜHSAM, SCRIITORUL DE REPUTAȚIE MONDIALĂ...”

Telegramele din Berlin anunță că între comuniștii arestați în legătură cu pârjolu din clădirea Reichstag-ului, se află și Erich Mühsam, „scriitorul de renume mondial”. Bietul Erich Mühsam; cred că la toate se va fi așteptat în viața lui necăjită, numai la un mondial renume scriitoricesc nu!

Scriitor de renume mondial? Să vă spun o parte cel puțin din povestea lui. Pe acest Erich Mühsam eu l-am cunoscut deaproape între 1914 și 1919. Eram „Stammgast” la Stefanie Kaffée în Muenchen; și petreceam aproape în fiecare seară între 11 jum. și 1 jum. — singurele ore pe cari mi le îngăduia programul meu de lucru — cam vreo două ore cu Erich Mühsam la acelaș „Stammtisch”. Ne oblăduia, pe noi și pe ceilalți de la masă, privirea adormită și protector respectuoasă a d-lui Oberdörfer patronul — știa el ceva! — și ne îndestulau diligențele lui Iulius, „Ober” vienez oploșit pe malurile Isarului.

Eram deci aproape zilnic cu el la aceeaș masă, dar nu știu să fi vorbit de cinci ori cu el. De altfel, nu știu dacă vreme de atâția ani, l-am auzit deschizând gura de zece ori. Era un tip nepieptănat sburlit; cu niște ochi mici și puchinoși în dosul unor ochelari cari nu serveau la nimic, pentru simplul motiv că Mühsam nu se uita nici odată la cineva sau ceva; și cu o barbă roșie-sură, făcută par'că artificial din niște peri de bidinea mâncată de molii. Venia întotdeauna grăbit și stângaci, frecându-și în mers genunchii

unul de altul, se așeza neîndemânatec răsturnând un scaun, un pahar, sau turtind o pălărie, — și pe urmă tăcea.

Nu știa nimeni nici unde stă, nici din ce trăiește. Prietenul meu Diro Maier, care pe vremuri editase revista umoristică „Der Komet” ca să „distrugă” pe Gulbranson și pe Heine cu „Simplizissimus”-ul lor, îmi spusese că e scriitor. Dar toată „opera” literară a lui Erich Mühsam se reducea o *singură* poezie, care se intitula „der Revoluzer”. Nu o cetise nimeni, deși fusese pe vremuri publicată într'un fel de foaie de ceapă. Dar o puteai auzi ori când spusă de însuși autorul la cabaret la „Simplizissimus” în Türkenstrasse, unde amicul nostru găsea oricând la Käthe Kotbus (patroana-fată bună) o marcă pentru Vortrag-ul lui.

Am auzit-o deci și eu. Și îmi aduc aminte și acum primele două versuri:

Es war ein Revoluzer

Ein armer Lampenputzer...

Adică: a fost odată un biet lampagiu, revoluționar. Care mergea la toate adunările, striga și se răzvrătea, și cerea răsturnarea ordinei stabilite; iar când venea vremea, își ștergea felinarele, le îngrijea și le aprindea. Până într'o zi, când veni și revoluția. Porni, deci, lampagiul nostru împreună ca toți tovarășii de devastă case, răsturnă tramvae, arboră steagul roșu și omorî oameni. Dar iată, cineva lângă el sparse... un felinar. Cum? Felinarul *lui*, spart? *Pământul* se învârtește; lampagiul urlă și se sbate: trec de partea cealaltă!

Nu e rău — de sigur. Ca satiră. Dar ca satiră antirevoluționară. Când în primăvara lui 1919 s'a instalat în Muenchen a patra revoluție — roșie, de data aceasta — am aflat din gazete că între comuniștii cari se agită este și unul Erich Mühsam. Erich Mühsam al nostru. Au fost numai guri căscate. Diro Maier pretindea că e imposibil, — și anume pentru că Erich Mühsam ar fi cretin. Și aducea și dovadă: că anume odată, apucându-l de barbă și dându-i barba înapoi, a constatat cu jenată surprindere că Erich nu ar avea bărbie; semn netăgăduit de degenerare.

Aventura revoluționară a lui Erich Mühsam a făcut multă vreme veselia mesei noastre dela Stefanie-Kaffée. Numai la „Simplizissimus” Käthe era furioasă: auzi, cui să dea ea o marcă! Mai erau personagii surprinzătoare în revoluție, de sigur. Unterleitner Hans ajunsese de pildă ministru de războiu; dar ăla era, cel puțin, tinichigiu! Erich Mühsam însă, — ce era el? Nimic. Decât doar autorul lui „Der Revoluzer”, și ca atare transfug.

Pe urmă a venit colonelul Epp, au venit Prusacii, a căzut fabrica dela Dachau care făcea hârtie pentru bancnote și a căzut deci și revoluția roșie. Represiunea a fost sălbatecă. Zăceau oamenii executați, pe stradă. Ca să fie pildă. Pe Erich Mühsam nu l-a executat nimeni. Tocmai pe el era să-l execute! Și-a reluat, deci, intimidat și stângaciu locul la Stammtisch-ul lui Oberdörfer.

După vreo două luni am plecat din Muenchen; am pierdut de atunci contactul cu oamenii de acolo. Erich Mühsam a făcut, se pare, totuș carieră. De îndată ce telegramele vorbesc astăzi de arestatul fruntaș comunist „Erich Mühsam — scriitor de reputație mondială”.

...Așa o fi, însă ce vreți? dacă o mai veni o telegramă ca asta — n'o să mai cred nici în revoluție!

4 Martie 1933.

1832-1932

Entbehren sollst, du sollst entbehren

Opera scrisă a lui Goethe se întinde pe trei sferturi de veac: de la 1757 până la 1832; de la „urarea”, în versuri, închinată de anul nou bunicilor lui, până la *Anatomia Plastică*. Viața lui, abia cu opt ani mai mult: de la 1749 până la 1832. Asta spune tot. Căci asta însemnează că în fiecare moment al vieții el s'a realizat. Și s'a realizat după dimensiunile ființei lui din fiecare moment, *complet*. Fără rămășiță; fără cenușă. Se poate, deci, vorbi de o „evoluție” a operei lui și a ființei lui din punct de vedere al amplitudinei; nu se poate vorbi însă de o evoluție a lui din punct de vedere a împlinirii. Căci, împlinindu-se în fiecare moment, el ar fi fost din punctul de vedere al realizării ființei lui lăuntrice tot așa de „perfect”, — oricând ar fi încetat să trăiască: la 8, la 25 sau la 80 de ani. Asta însemnează un om fără evoluție.

Dar tocmai de aceea un OM. Istoria vieții spirituale a omenirii nu cunoaște o mai deplină și mai fără de păcat realizare a omului, așa cum l-au creat nouile idealuri ale Renașterii, de cum a fost Goethe. Eu am încercat pe vremuri — și încercarea merită a fi reluată de oameni care cunosc și mai multă cabală, dar mai ales și mai multă ebraică decât mine — să găsesc cheia dramei lui Faust în cabala iudaică; luând ca punct de plecare vestitul *Hexeneinmaleins* din Faust I. Ce voiam eu să obțin — și intuitiv sunt sigur mai mult ca oricând astăzi că am obținut — era să găsesc drumul în spre

rădăcinile acelui om al renașterii, cu care noi, răsăritenii, nu ne-am putut identifica nici odată și către care mă îndemna să merg, în afară de structura pronunțat eroică, „daemonică” a lui Goethe, texte precise în legătură cu predilecția lui pentru Spinoza — singurul „european” pe care nu numai că nu-l asimilez, dar nici nu-l „înțeleg” — și pentru francmasonerie (*Rosenkraenzlertum*).

Astăzi știm *ce este* acest om: parte a cosmosului, dar în acelaș timp centru al lui, pentru că îl răsfrânge. Astăzi știm *ce vrea* acest OM: unitatea vieții lui și celei a cosmosului. Pentru ca el însuș să se realizeze în ceea ce este el ca parte a cosmosului: devenire. Nu devenire către ceva; ci, așa cum e cosmosul, vecinică devenire, devenire în sine, devenire pură. Acest OM, care poate fi *tot* ce poate fi ca *om*, pentru că nu cunoaște nimic afară de cosmos, a fost realizat de Goethe în toată plinătatea lui. În fiecare moment al vieții; cu fiecare „creație” literară sau altfel a lui; mai exact, cu fiecare imagine a ființei lui, răsfrântă numai în scris.

Realizare desăvârșită și convinsă a Omului Renașterii, Goethe a fost totuși mai mult decât atât. Desigur: dacă

*Des Menschen Leben...
...hat wohl einen Anfang, hat ein Ende,
Allein ein Ganzes ist es nicht,
(Pandora)*

ea poate totuși participa la TOT. Goethe știa însă că TOTUL acesta nu e tot. Că dincolo de acest TOT mai e CEVA, către care însă natura noastră omenească mărginită ne interzice accesul. Poate că a aflat-o târziu, căci Faust e deja bătrân când ne-o spune; o spune însă categoric:

*Nach **drüben** ist die Aussicht uns verrannt;
Tor, wer dorthin die Augen blinzeln richtet,
Sich über Wolken seinesgleichen dichtet!
Er stehe fest und sehe hier sich um.*

Clar. Dar și dramatic.

„Er stehe fest, und sehe hier sich um” este un program. Când însă același Faust știe că

*Dämonen... wird man schwerlich los,
Das geistig-strenge Band ist nicht zu trennen,*

atunci programul lui Goethe încheie în el o renunțare. Iar în această renunțare stă toată tragedia Omului Renașterii.

Kant avea desigur, în fond, aceleași convingeri. Și el om al Renașterii, *închizând* (alături cu Goethe) o perioadă a spiritualității omenești și *nu*, cum se pretinde, *deschizând* una, recunoștea existența unei lumi închise puterilor noastre. Dar Kant este mai puțin uman. Ființa lui sângerează mai superficial. Drama lui îl apasă așa de puțin, încât își permite să escamoteze dificultățile. Prin „*Critica Rațiunii Practice*”.

Atitudine, înainte de toate, comodă; leneșă; și prostească. Pentru că își închipuia că poate sugruma frământarea metafizică, ridicând ea singură, printr'o simplă hotărâre, păcatul care, prin voia lui Dumnezeu, apasă asupra noastră dela începutul lumii.

Goethe nu. Goethe este eroic, dar și umil. Goethe este OM al Renașterii; și ca Om al Renașterii va face tot ce îi cade în sarcină și în putință. Nici chiar cutezanța de a înfrunța pe Dumnezeu sau de a deveni el Dumnezeu, așa de caracteristică acestei structuri spirituale, nu-i e străină („Prometheus”).

Dar Goethe, care cunoaște limitele omului, devine — vă aduceți aminte! — un fel de ministru la curtea unui Mare Duce, iar Faust — adică tot Goethe — sfârșește mântuit de „das ewig Weibliche”, sfânta cuvântare înspre Dumnezeu.

...Acum o sută de ani, Goethe a deschis o poartă căreia noi abia astăzi ne îndemnăm a-i trece pragul.

23 Martie 1932.

FEMEI ȘI FEMINISTE

„*D-ra Văcărescu a ținut
un mare discurs*”
(*Ziarele*)

Acum de curând — doi ani de la catastrofa aeronavei engleze R-101, în care și-au găsit moarte năpraznică Lordul Thomson, fost atașat militar englez la București, și în urmă ministru al aerului. Răsfoiesc din nou, la acest prilej de reculegere, magnificul panegiric scris de Principesa Marta Bibescu, *Le destin de Lord Thomson of Cardinton*, și recetesc *Smaranda*, acele simple și mișcătoare pagini de jurnal, în cari colonelul de pe atunci

Thomson „își mărturisește — după discreta indicație a lui Mac Donald — dragostea lui pentru România”. His love for Roumania! Da — da, iată, eu îl cred pe Mac Donald, pentru că îl înțeleg pe colonelul Thomson.

...Căci sunt sigur — Smaranda nu a rostit nici un discurs. Cel mult dacă va deschis ochi mari, peste cari va fi lăsat, apoi, să cadă gene lungi și negre, „crengi de salcie atârând peste fața unui lac”; cel mult dacă se va fi mișcat în nobilă euritmie; ea un exemplar omenesc, rezumativ în înfrățirea lui cu văzduhurile și cu pământul nostru; cel mult dacă va fi lăsat să curgă isvorul glasului nostalgic — tânguitor, ca acel cântec al Smarandei în cadență picardiană, pe care l-am auzit, pe vremuri, cântat de o fată la un seceriș în Muscel.

Și încă „cel mult” nu e bine zis. Mai ales față de un discurs. Căci când e vorba de cunoaștere a unei realități care nu se dă ochilor minții tale decât sintetic, simbolic, așa cum e o țară și un neam de pildă, amănunte ca cele pe cari le-am indicat mai sus sunt totul — iar un discurs nu e nimic.

Eu am văzut multe feministe în viața mea. Și mi-a fost dat să surprind și resortul intim al mișcării acesteia: *feminismul decurge din lipsa de feminitate*. Încercarea — ridiculă în pretențiile ei și generatoare de milă în lipsa ei de mijloace — de a expropria pe bărbat din funcțiunile lui politic-sociale, în beneficiul femeilor, nu a fost nici odată întreprinsă de femei propriu zise; ci, în chip normal, de biete ființe aruncate, printr'o lipsă sau alta, în afară de puțința acțiunilor lor firești, scoase, printr'o deformațiune sau alta, de sub raza de valabilitate a legilor lor firești.

Veleitățile de stăpânire ale femeilor? Nimeni nu ar avea, la urmarurilor, dreptul să le nege sau să le dușmănească. Căci nu ar însemna decât să ne facem iluzii. Stăpânirea aceasta a fost întotdeauna un fapt. Ea e mai slabă astăzi, decând femeile au încercat să o exercite direct, la egalitate cu bărbații, după aceleași norme și poziții ca și bărbații — și, evident, au fost înfrânte. Ceia ce și explică, de altfel, lipsa oricărei femei ca element hotărâtor de declanșare a acțiunii, în toate marile prefaceri actuale. Dar întâmplările istorice au stat prea întotdeauna și prea mult sub stăpânirea — adesea dură și tiranică — a femeilor, pentru a se putea nega acesteia drepturile la existență.

A fost o stăpânire deci, — însă s'a exercitat altfel. După legile firești ale femeii. Care, orice ar spune feministe, este totuș altceva decât un bărbat. Altceva, nu numai ca organism și sensibilitate; ci altceva ca structură spirituală. Mai aproape de realități, — în contact mai nemijlocit cu viața.

Mai identificate cu ea. Nedepășind-o cu gândul; dar *fiind* această viață. Și redând-o. Într'un gest sau într'o vorbă. Încercarea noastră conceptual-analitică de a despica realitățile după liniile lor firești, de a le grupa și sistematiza pentru a le cunoaște, se dovedește a fi o penibilă trudă pe lângă îndemânarea instinctivă, de animal aproape, cu care o femeie, mai mult jucându-se, fixează elementele esențiale ale unei situații, precizează punctele nevralgice, ignorează într'o problemă tot ce e lipsit de relevanță.

Pe această linie, deci, a vieții și mai departe a resfrângerii vieții, a reprezentării ei simbolice, și nu pe cea a cunoașterii acțiunii analitic-discursive trebuie să se miște activitatea feminină — dacă vrea să fie rodnică. Pe linia feminității adică, și nu a feminismului.

„În cartea aceasta — Smaranda — Brigadierul General Lord Thomson și-a mărturisit dragostea lui pentru România”. Dragostea lui pentru România; pe care a iubit-o pentru că a înțeles-o, și pe care a înțeles-o pentru că a cunoscut-o în Smaranda. A, dacă filozofii ar fi mai aproape de realități — toată știința barbară și lemnoasă a așa-zisei teorii a cunoașterii ar trebui refăcută. Și s'ar așeza atunci, poate, în centrul acestui nou efort de înțelegere al procesului cunoașterii omenești, ca un stâlp de sprijin, axă a întregii clădiri, marele adevăr întrevăzut de unii odată, că nimic nu cunoaștem cu adevărat prin referire directă la obiect. Căci fapt e, cunoaștem întotdeauna o realitate ÎN ceva. Prin mijlocirea, adică, a altceva decât această realitate însăși; a ceva, însă, care odată e rost, resort și justificare, iar altă dată rezumat sintetic, esențial — nu abstracție analitică deci — a acestei realități.

Lordul Thomson ne-a cunoscut pe noi toți, cu toate cele ale noastre, în Smaranda;

...poate așa cum, în alte vremi, marii inspirați cunoșteau și trăiau cosmosul ÎN Dumnezeu.

E poate cea mai însemnată din marile funcțiuni metafizice ale iubirii.

Dar cu asta procesul între femei și feministe e închis.

19 Octombrie 1932.

TRISTIA

...Apoi au venit la un loc împrejmuit al cărui nume este Ghetsemane și acolo a zis către ucenicii săi: ședeți aci până ce mă voi ruga.

Și a luat cu el pe Petru și pe Iacov și pe Ioan, și a început să se înspăimânte și să se sbuciume.

Și le-a zis lor: Prea întristat este sufletul meu până la moarte. Rămâneți aici și priveghiați.

Apoi mergând puțin mai înainte a căzut la pământ și se rugă că de este cu puțință să treacă dela el ceasul acela.

Și zicea: Abba, toate sunt ție cu puțință; depărtează dela mine paharul acesta. Însă nu ce voiesc eu, dar ceeace tu voiești.

Și a venit la ucenici și i-a găsit dormind, și a grăit către Petru: Simone, dormi? N'ai avut tărie să veghezi un ceas?

Fiți treji și vă rugați, ca să nu cădeți în ispită. Căci duhul este nepregetător, dar trupul — neputincios.

Și iarăș s'a dus de s'a rugat, spunând aceleași vorbe.

Dar întorcându-se, i-a găsit pe ei din nou dormind, căci ochii lor erau îngreuiți de somn, și nu știau ce să-i răspundă.

Așa Marcu (14, 32-40). „A început să se înspăimânte și să se sbuciume, și le-a zis lor: prea întristat e sufletul meu până la moarte”. Iar Luca (22, 44): „Și fiind în sbuciumul durerii cu mai mare stăruință se ruga. Iar sudoarea lui, ca picături mari de sânge, picura pe pământ”.

Așa dar, a suferit. A suferit însă Christos-omul sau Christos-Dumnezeu? A suferit pentru că mergea spre împlinirea soartei lui — spânzurarea pe cruce —, sau pentru că se făcea gol în jurul lui, pentru că Iuda îl trădase, pentru că Simon-Petru era să se lapede de el, pentru că ai lui n'au avut tărie să vegheze nici măcar un ceas, ci au adormit în chiar vremea agoniei lui? Teamă mi-e că a suferit Dumnezeu și nu omul, că suferința e chiar în Dumnezeu, că prin aceasta tragedia existenței e mai adâncă și mai cutremurătoare.

De ce nu? Căci Dumnezeu a creat cerul și pământul, — și asta însemnează că Dumnezeu însuș era în lipsă. În lipsă de ceva, pe care a căutat să-l împlinească prin ceea ce a creat. Să se împlinească. Să se împlinească — prin *actul* de creație, sau prin *creatură*, asta e deocamdată indiferent. Fapt e că se afla în lipsă, în dezechilibru. Căci unde este echilibru, nu e creație; pentru că unde e echilibru nu e nimic; e nemișcare. Dumnezeu s'a mișcat însă când a creat lumea — a eșit din el însuș; și creând ceva, a făcut un efort; iar efortul e suferință; și instituind existența a ceva, a instituit existența efortului, existența fiind întotdeauna un efort asupra neființei.

Din lipsa și din suferința lui a ieșit deci lumea; și trăiește numai ca suferință. Atât cât trăiește în ea. Deosebită de el. Să tindă însă din nou către

el, să se destrame în el, să renunțe în el la ființa ei, și totul intră din nou în echilibru, în plenitudine. Și omul la fel.

Dumnezeu are deci nevoie de creațiune. Are nevoie de iubirea ei. De actul de iubire prin care creațiunea se dorește cătră isvorul ei. Căci dacă, odată creată, lumea devine de sine stătătoare, atunci actul de creație a mers în sec, Dumnezeu tot neîmplinit a rămas, iar actul trebuie să se repete în infinitum — cât ar dura, de altfel, și suferința lui Dumnezeu.

Pentru om e încă mai ușor. El nu are nevoie decât de el însuș, pentru a ajunge din nou în Dumnezeu. Plato cunoștea deja funcțiunea erosului, ascensiunea fericitoare înspre Dumnezeu, la capătul căreia stă pacea și împăcarea — *storghè* ziceau grecii —.

Pentru Dumnezeu însă — nu. Căci Dumnezeu are nevoie de actul liber de iubire al omului, pentru ca toate să se întoarcă în El. Astfel încât tragediei omului dela care Dumnezeu și-a întors fața, îi răspunde, mai înfricoșătoare încă, tragedia lui Dumnezeu dela care își va fi întors fața omul. Am amintit-o și altă dată, Léon Bloy a avut o prăpăstios de adâncă intuiție, atunci când a vorbit de suferința lui Dumnezeu, cel singur și părăsit de oameni.

„Simone, dormi?” De trei ori s'a întors Iisus cătră ucenicii lui, cei mai de aproape ai lui, și le-a cerut să vegheze cu el. Și de trei ori ei l-au părăsit — adormind întru osteneala lor: și nu știau ce să răspundă, că erau ochii lor îngreuiți de somn.

De ce le-a cerut să vegheze? Ca să-l păzească? Să-l păzească — contra cui? Contra slugilor mai marilor bisericii? De aceștia s'ar fi putut feri ieșind din Ierusalim. Nu a făcut-o. Pentru că el mergea la moarte — voia să meargă. În ceasul în care însă soarta lui se împlinea, el le cerea să privegheze — *să fie cu el*. Iar ei au adormit. *Nu au fost*. Deși iubirea lui pentru ei avea să sfârșească și porțile iadului.

Simon Petru doarme. Și noi toți — ca el. Și de aceea până și iubirea e suferință. Lumea se răsuțește în durere ca o rămă pusă pe jăratec. — Și Dumnezeu odată cu ea.

...„Iar sudoarea lui, ca picături de sânge, picură pe pământ”.

16 Aprilie 1933

...ȘI UN CUVÂNT AL EDITORULUI

Acum, la sfârșitul acestei cărți bogate — a cărei tipărire a însemnat una din cele mai neașteptate bucurii din câte mi-a dăruit tinerețea — îmi este foarte greu să scriu așa cum se cuvine despre gândirea și fapta învățătorului meu, profesorul Nae Ionescu, despre intervenția sa hotărâtoare în cultura și viața civilă a României de după războiu. Nădăjduiesc s'o fac într'o zi — cât de curând — și pe îndelete. Prezența lui Nae Ionescu a fost, și continuă să fie, atât de coplesitoare, încât numele său s'a întins de-a lungul țării transfigurat de mit sau însângerat de veninul magnific al urii. Pretutindeni unde se vorbește de Nae Ionescu, e prezentă legenda sau ura; și una și alta mărturisind, cu aceeași prisosință, tăria de poveste a acestui om care de cincisprezece ani preface și clădește o țară. Puțini bărbați se pot mândri că au fost cinstiți cu atâta ură, câtă a adunat gândul și fapta profesorului Nae Ionescu. Dar, de asemenea, nici un cărturar — de la Nicolae Iorga încoace — n-a mai întâlnit aderența masselor și a intelectualilor deopotrivă, în măsura în care ea s-a dovedit a fi avută de Nae Ionescu.

Noi, care trăim astăzi în preajma lui Nae Ionescu, anevoie ne putem da seama de statura spirituală și de măreția destinului acestui îndrumător frățesc al tineretului. Opera sa scrisă, ca și gândirea și fapta sa, s-au topit atât de firesc în plămada istoriei vii a timpului nostru — încât cercetătorul de mai târziu va fi nevoit să le judece laolaltă. Rareori o epocă a împrumutat cu mai multă bucurie, și mai firesc, idei, sugestii, formule și lozinci — de la un singur om, care măcar nici nu s-a ostenit să țină socoteală de ele. Ar fi un admirabil exercițiu de critică istorică, pentru cineva care s-ar hotărî să noteze — nu influențele exercitate de Nae Ionescu în spiritualitatea și politica românească din ultimii cincisprezece ani, ci împrumuturile, niciodată mărturisite, de metodă, de idei și soluții izolate, sau chiar de terminologie. Niciodată nu s-a vorbit atât de mult în presa și viața politică românească de „realități”, de „revoluție”, de „linia destinului istoric al neamului nostru” — ca în ultimii ani. Și dacă stă undeva scris ca neamul românesc să mai îndure un al doilea pașoptism, apoi de la această pripită împrumutare de termeni va porni el. Căci, după cum pașoptiștii veacului trecut se grăbeau să introducă fraze, idei și gesturi împrumutate luminilor din Apus — tot așa întârziații de astăzi, ca să fie în pasul vremii, vor împrumuta formulele „destinului istoric”. Cu același rezultat; căci nu

cuvintele și preocupările exterioare, împrumutate peste noapte, consumă faptul revoluționar și deschid drumul destinului.

Într-un timp când mințile românești se răsucesc încă pe trunchiuri streine — e firesc ca o mare inteligență, care încearcă să judece de-a dreptul realitățile și să le înțeleagă cu puterile sale, să pară „stranie”, „paradoxală” și „singuratecă”. Mulți oameni nu înțeleg nici astăzi de ce Nae Ionescu „vrea să singularizeze”. Fără să bage de seamă un amănunt esențial: că Nae Ionescu se „singularizează” într'o ceată care judecă după tipic sau care refuză să judece — și că, dimpotrivă, „ideile” lui aproape că nu mai sunt „ale lui”, într'atât sunt de impersonale, de obiective. Aici stă lămurirea sentimentului de neconfortabilă mirare, pe care îl dovedesc anumiți oameni citind articolele lui Nae Ionescu; articole atât de contrarii „opinie curente”, atât de „paradoxale”, și scrise totuși cu liniștea unui om care observă un lucru evident, cu siguranța modestă și sfioasă a cuiva care își dă seama că nu spune decât lucruri la mintea omului. Adevărul este că niciodată Nae Ionescu n-a avut timp să fie paradoxal. De când scrie, a întâmpinat atâta uluită stupoare — e drept, răscumpărată de bucuria comuniunii cu un întreg tineret — încât va mai trece multă vreme până să depășească stadiul „adevărurilor simple, elementare”. Marea revoluție adusă de Nae Ionescu în scrisul cotidian românesc — a fost tocmai această familiaritate cu adevărurile elementare, cu faptele simple, această excesivă modestie a lui de a nu vorbi decât despre lucrurile la mintea oricărui om sănătos; modestie care i-a creiat, într'o cultură „complicată” ca a noastră, celebritatea „gazetarului paradoxal”. Este drept că pentru mulți oameni vioi celebritatea aceasta le-a oferit o agreabilă clasificare: Nae Ionescu este un „filozof” în gazetărie — și un „gazetar” în filozofie. Într'adevăr, judecată mai de aproape, clasificarea această lămurește o sumă de lucruri încurcate. Lămurește mai întâi „singularizarea” lui Nae Ionescu în toată activitatea sa publică. În al doilea rând, explică „simplitatea” aproape indiscretă a lecțiilor sale universitare...

Aparține poate destinului lui Nae Ionescu această permanentă obligație a lui de a învăța pe oameni lucrurile simple și metodele elementare. Acest mare învățător al neamului său își merită cu drept cuvânt titlul; căci este într'adevăr un „învățător”, care îți amintește neconținut că ai deprins anapoda alfabetul, că nu știi tabla înmulțirii și că privești prost o hartă. Nimic mai surprinzător pentru un om cult — cum este de obicei românul — să fie întrerupt într'o erudită discuție geografică și politică, amintindu-i-

se — de către paradoxalul Nae Ionescu, firește!, că nu știe cum curg apele într'o țară și cum șe'ntinde o graniță. Acest bărbat care a străbătut atâtea culturi și s'a luptat cu atâtea filozofii, n'a găsit încă timpul să ne întrețină asupra lor — ocupat fiind și-acum să îndrepte greșelile de tabla înmulțirii cu care voiau să pornească la drum și la discuție academică unii dintre contemporanii săi.

Firește, lucrând cu metode simple, cu adevăruri elementare, cu realități — Nae Ionescu a fost continuu acuzat de „sofisme”. Pentru structura lui socratică, acesta este încă un titlu de glorie. Cineva ar putea studia într'o zi cu ce tragică precizie s'au împlinit, spre pedeapsa noastră, toate „sofismele” lui Nae Ionescu. Lista tuturor dezastrelor prevăzute și împlinite nu i-ar face, în nici un caz, plăcere; ea ne-ar putea folosi numai nouă — și unora dintre contemporanii lui. Dar cercetarea întregii opere scrise a lui Nae Ionescu — din care noi n'am publicat, între copertele cărții de față, decât o infimă parte — ar putea folosi oricărui tânăr doritor de a cunoaște temeinic metoda de gândire și de lucru a profesorului. Vorbesc, firește, de acei dintre tineri care n'au urmărit cursurile universitare ale lui Nae Ionescu. De aceia care n'au luat contact cu gândirea lui Nae Ionescu decât prin articole — admirabile, așa cum nu s'au mai scris în presa românească dela Hașdeu și Eminescu — dar totuși numai fragmente din vasta operă de gând și faptă spirituală a profesorului. E ciudat că influența lui Nae Ionescu s'a exercitat în medii diferite, mai ales prin coloanele ziarului *Cuvântul*, dar că adevărata sa „învățătură” a rodit mai repede și mai bogat la Universitate. Deși Nae Ionescu este unul dintre foarte rarii gânditori pe care scrisul — chiar scrisul de gazetă — nu-i trădează, opera sa a crescut totuși în fața celor câteva mii de studenți care i-au audiat cursurile în ultimii cinsprezece ani. Aici „învățătorul” a fost întotdeauna ascultat...

* * *

...Începând din anul 1922, studențimea bucureșteană trăiește sub influența spirituală a profesorului Nae Ionescu. Influență care se exercită și dincolo de zidurile Facultății de Litere — la început prin cursurile la care participau foarte mulți studenți dela Teologie și Științe, apoi prin A.S.C.R., mai târziu prin articolele din ziarul *Cuvântul*, iar acum în urmă prin cursul de logica colectivelor. Nu avem a ne ocupa aici de răsunetul pe care l-a avut și de rezistențele pe care le-a întâmpinat gândirea și acțiunea profesorului Nae Ionescu, în viața civilă a României moderne. Paginile de față sunt

închinat numai profesorului, omului care a condus de pe catedră, timp de cincisprezece ani, orientarea spirituală a tineretului. Este însă ușor de ghicit — și tot așa de ușor de verificat — cât de mult datorește profilul actual al României, prezentei profesorului Nae Ionescu. Critica anumitor forme economice și politice românești intrate în descompunere — critică exercitată de profesorul Nae Ionescu zece ani în urmă, este astăzi verificată de o serie întreagă de fapte, și acceptată de un număr impresionant de tehnicieni și oameni politici. Formele noi, de viață economică și civilă, pentru care militează profesorul Nae Ionescu — încep a fi presimțite și dorite de mase compacte, dinamice, românești. Fără a fi popular, Nae Ionescu a câștigat întotdeauna de partea sa elementele dinamice, creatoare, eroice. Structura influenței sale se recunoaște în toate planurile în care s'a exercitat, oricât ar fi ele de diverse.

În viața universitară, profesorul Nae Ionescu se situează dela început ca un urmaș direct a lui Nicolae Iorga, și se recunoaște unul din elevii săi cei mai „puri”; crescuți adică în realismul istoric, fenomen românesc dinamizat de N. Iorga. Cronologic, Nae Ionescu apare totuși ca un „moștenitor” al lui Vasile Pârvan. Căci — dela 1926 încolo — el are în fața sa o masă de studenți care crescuseră sub magia lui Pârvan și care nu-și mai găseau acum nici un sprijin viu, nici un maestru spiritual. O generație de studenți nu se apropie întotdeauna de profesorul cel mai erudit sau de pedagogul cel mai eficient. Studenții nu caută la Universitate numai o precisă și bună învățătură. Caută, mai ales, o metodă de viață și de gândire; un maestru spiritual, adică un om destul de sincer ca să nu șovăie lămurindu-le zădărniciia științelor omenești, și destul de viu ca să nu piară el însuși, copleșit de conștiința acestei zădărnicii. Nu este deloc întâmplător că cei trei profesori care au condus generațiile de studenți dela 1900 încolo — Nicolae Iorga, Vasile Pârvan, Nae Ionescu — au mărturisit toți trei o conștiință tragică a existenței, și au găsit totuși un sens eroic acestei existențe, care trebuie acceptată și rodită. Nu este întâmplător că tocmai în jurul acestor trei dascăli s'au adunat tinerii. Fiecare din ei a mărturisit un aspect al conștiinței tragice. Nicolae Iorga, el, muncitorul — a vorbit despre blestemul muncii, despre durerea nesfârșită a omului, silit să lucreze neîncetat, ca să țină lumea vie și rodnică. Pasile Pârvan, el, solitarul — a vorbit despre blestemul singurătății. Nae Ionescu n'a tănuțit ascultătorilor nici unul dintre paradoxele, blestemele și dramele condiției umane. Și cu toate acestea, în lecțiile și conferințele acestor trei mari învățători ai

neamului nostru, — au aflat generații întregi de studenți adevărata lor hrană spirituală, și fundamentarea teoretică a unei vieți autentice și creatoare. Este una din caracteristicile culturii românești moderne această conștiință tragică a existenței (Eminescu, Hajdeu-Iorga—Pârvan—Nae Ionescu), conștiință care nu se neagă pe sine, totuși, în desperare sau scepticism. Toți acești creatori de valori românești au acceptat condiția umană, au muncit, și au intervenit în istoria neamului românesc, aducând prin scrisul și vorba lor o extraordinară capacitate de nădejde. Nimeni n'a văzut mai glorioasă soarta neamului românesc decât acești „tragici”.

Situarea lui Nae Ionescu, în viața Universității bucureștene, ca elev al lui Nicolae Iorga și ca moștenitor spiritual al lui Vasile Pârvan — nu e lipsită de o anumită semnificație istorică. După momentul profetic și dionisiac al lui Nicolaie Iorga, și după momentul metafizic și apolinic al lui Vasile Pârvan — funcțiunea socratică pe care o exercită profesorul Nae Ionescu încă din primele sale cursuri, își capătă o valoare foarte precisă în evoluția culturii românești. Într'adevăr, Nae Ionescu se mărturisește dela început ca un tip socratic: împotriva oratoriei, împotriva profetismului, împotriva unei metafizice exterioare. El readuce metafizica la punctul ei inițial: cunoașterea de sine. Dela prima sa lecție de metafizică — problema ființei va rămâne centrul de preocupări teoretice al profesorului Nae Ionescu. Structură anti-oratorică, el introduce în Universitate tehnica socratică a lecțiilor familiare, calde, dramatice. Creiază repede un stil, pe care îl imită studenții: vorbire directă, fraze scurte, exemple frivole. Elev al lui N. Iorga și continuator al lui Pârvan — profesorul Nae Ionescu se deosebește totuși hotărât de acești doi mari învățători. Ironic în loc să fie profetic, familiar în loc să fie solemn — Nae Ionescu nu domină ca un oracol, nici nu emoționează ca o Pythie. Vorba lui cucerește — și gândirea lui turbură.

Cea dintâi etapă, și cea mai fascinantă, din influența pe care profesorul Nae Ionescu a exercitat-o asupra studențimii — a fost această tehnică a neliniștirii. Unii au și văzut în ea o mare „primejdie teoretică”. Serii întregi de studenți au fost învățați sistematic cum să nu creadă în cărți, în teorii generale, în dogme. Dimpotrivă, paradoxul și aventura era încurajată; deznădejdea și exasperarea erau privite cu simpatie; sinceritatea era promovată pretutindeni. La Universitate, pe stradă, în redacția „Cuvântului” profesorul Nae Ionescu păstra totdeauna ochiul viu asupra tânărului care se apropia de el, nelămurit, neliniștit, desperat. Nu respingea decât două categorii de tineri — pe cei nesinceri, și pe cei înțelepți. A manifestat

întotdeauna panică sau prudență față de tinerii care își aveau sistemul lor de filozofie la 19 ani. O vorbă pe care o spunea adesea, era aceasta: „Ca să poți nădăjdui că vei înțelege ceva în viață, trebuie să-ți dai seama 7 ani că nu înțelegi nimic”.

Momentul spiritual pe care l-a formulat, dacă nu chiar l-a creiat Nae Ionescu — cerea o ieșire din formule, din cărți, din lucruri învățate. Războiul pusese din nou problema omului — a libertății și mântuirii lui. În România întregită, această problemă se încadra în acea gravă și surdă luptă de regăsire a sufletului românesc, autentic. Nicolaie Iorga luminase, cel dintâi, această intuiție fundamentală a unor virtuți românești, prin care există istoria neamului nostru, și fără de care creația e mincinoasă și viața zădărnice. Vasile Pârvan căutase mai departe, în protoistoria thracă, izvorul unor virtuți mai eroice și mai universale. Momentul spiritual pe care îl alimentează neconținut lecțiile și articolele profesorului Nae Ionescu — aparține unui alt ciclu. Se cere, înainte de toate, o totală sinceritate față de sine și față de ai tăi. Nu știi decât ceiace trăiești tu; nu rodești decât în măsura în care te descoperi pe tine. Orice drum e bun, dacă duce în inima ființei tale, dar mai ales drumurile subterane, marile experiențe organice, riscurile, aventura. Un singur lucru e esențial: să rămâi tu, să fii autentic, să nu-ți trădezi ființa spirituală.

Socratismul profesorului Nae Ionescu se integrează, astfel, de minune momentului spiritual 1922-1930. Tot ce a dezbătut „generația tânără” în acea vreme — „experiența”, „aventura”, „ortodoxia”, „autenticitatea”, „trăirea” — își găsește rădăcinile în ideile profesorului Nae Ionescu. Sufletul românesc nu se putea găsi pe sine fără drame, fără eșuări, fără „experiențe”. Nu te puteai întâlni cu tine prin cărți, prin metode, prin ideile altuia. Ca să poți ajunge undeva, oriunde, trebuie înainte de toate să fii tu însuși, să fii autentic. În această dramatică și necesară luptă pentru autenticitate — fără de care nimic nu se poate creia — profesorul Nae Ionescu a jucat rolul de frunte. În timp ce alți cărturari și scriitori se grăbeau să „sistematizeze” — el își continua conversațiile, lecțiile, fragmentele.

Pe Nae Ionescu nu-l interesa decât un singur lucru: să fii tu însuși. Problema sufletului românesc este o problemă ontologică înainte de a fi una istorică. Deaceia în lecțiile pe care le-a făcut studențimii — profesorul Nae Ionescu a stăruit 12 ani asupra problemei ființei ca să poată trece, deabia în ultimul timp, la problema ființei românești. Nu putem vorbi despre ceiace nu suntem încă. Nu putem desbate realitățile românești — până ce nu

întâlnim realul. Drumul către real — a fost ținta tuturor cursurilor profesorului Nae Ionescu. Și pentru că ținta aceasta fusese atacată profetic și „mistic” de către N. Iorga și Pârvan — Nae Ionescu și-a ales o altă metodă, metoda personală, socratică.

Nae Ionescu a refuzat multă vreme să publice cărți de filozofie, și e foarte probabil că va refuza și de aici înainte. S'au adus felurite și istețe explicații acestor ciudate singularizări. S'a spus bunăoară, că lecțiile profesorului Nae Ionescu nu sunt „originale”, și ca atare nu îndrăznește să le dea la tipar. Într'o cultură filozofică atât de „originală” ca a noastră, unde oricine poate face o carte de filozofie cu alte zece cărți înainte — refuzul acesta de a publica pare într'adevăr ciudat. Cursurile profesorului Nae Ionescu sunt totuși litografiate în 16 mari volume, și nimeni nu e împiedicat să caute „influențe” și „lipsă de originalitate” în această rodnică activitate universitară. După câte știm, nimeni n'a făcut totuși până acum un asemenea examen. Profesorul Nae Ionescu a răspuns anticipat oricăror bănueli, publicând stenograma cursurilor sale. Dar continuă să refuze publicarea lor în volum.

Este oare atât de greu de înțeles de ce? Tip socratic, Nae Ionescu nu crede într'o filozofie făcută de departe, prin cărți. Cursurile sale sunt litografiate numai pentru folosul acelora care l-au auzit, care au stat de vorbă cu el: sunt scheme mnemonice, pentru orientarea într'o lungă conversație avută acum un an, sau acum cinci ani. Studenții care îi urmăresc lecțiile alcătuiesc laolaltă o mare comunitate de dragoste și gândire, și numai pentru această comunitate folosesc la ceva cursurile. Nae Ionescu, prin tot ce este și ce gândește el, nu poate invita lumea să dezbată problemele ființei și ale gândirii, departe de el; și-ar trăda, altminteri, însăși structura sa socratică. Departe de el, departe adică de „gândirea care se naște”, cetitorul e în primejdia să creadă prea repede, să accepte prea repede, să devină dogmatic, primind un adevăr din afară, întorcându-se, deci, la „pre-socratici”...

Dacă influența lui Nae Ionescu este atât de fertilă, dacă în loc de a face „elevi” el și-a făcut prieteni și colaboratori de toate vârstele — miracolul se datorește tocmai acestei tehnice socratice, care nu influențează automat, din afară, prin cuvânt scris, prin maieutică. De aceia se și explică de ce foștii „elevi” ai lui Nae Ionescu sunt atât de personali, atât de rotunjiți sufletește, chiar atât de deosebiți între ei. Toți au câteva note comune: realiști, anti-

oratorici, anti-democratici. Dar ce deosebire între un Mircea Vulcănescu, bunăoară, și un Emil Cioran — între un G. Racoveanu și Mihail Sebastian!..

În istoria culturii românești moderne, o singură mare personalitate a avut o influență asemănătoare asupra contemporanilor mai tineri. A fost Mihai Eminescu. În timp ce, însă, Eminescu a creiat un curent de simțire și gândire eminesciană prin opera sa scrisă — Nae Ionescu exercită o influență socratică, de la om la om, dela suflet la suflet. Deaceia, nu se mai repetă rigiditatea și idolatria vulgară a eminescienilor și eminescolzilor. Influența prin operă, prin cărți, are marile ei primejdii — mai ales într-o cultură tânără, ca a noastră, lipsită de influențe paralele. Cartea, cât ar fi ea de bună, e numai o gândire moartă; ea exprimă un lucru care fost viu într'un anumit ceas, față de anumite probleme, alături de anumiți oameni. O influență exercitată prin cărți riscă să creeze tipuri în serie; riscă mai ales, să se exercite la întâmplare. Poți înțelege cum vrei tu cartea unui om; dar dacă omul acela este permanent alături de tine, corectarea se face neconținut și nesimțit. Nae Ionescu este un autor foarte ciudat pentru țara românească: opera lui e vie, e alături de el, s'ar putea spune chiar că nu e încă desprinsă de el. Destinul său socratic îi domină și justifică toate gesturile; venit să învețe pe tineri drumul către ei înșiși, să-i învețe dragostea pentru trăirea interioară — Nae Ionescu nu se putea contrazice „publicând” cărți de filozofie, texte moarte pe care ei să gândească și pe care să și le însușească.

Nu se putea contrazice — adică nu acceptă să moară. Într'o celebră lecție de deschidere a sa, Nae Ionescu a vorbit despre „sistemul” filozofic ca despre piatra de mormânt a filozofului. Omul care a înțeles și a justificat tot, care a izbutit să se împace cu lumea și cu Dumnezeu — nu mai are nimic de învățat de la viață. Viața nu-i mai poate aduce nici o surpriză, nici un risc; nu mai e nici dramă, nici îndoială. El a intrat în moarte, fiind încă în viață. Căci viața este continuă rodire, continuă prefacere. Nu e vorba de o „evoluție” nesfârșită, și nici de bergsoniană curgere în lume. Prefacerea și ordinea în viață înseamnă înainte de toate, certitudinea suferinții. Trăiesc, deci sufăr; sufăr, deci nădăjduiesc în mântuire, în odihna cerească. Drama omului are un rost: mântuirea lui. Și experiența suferinții îngăduie omului să nădăjduiască în mântuire. Numai moartea are dreptul să oprească pe loc neconținută curgere a durerii, experiența umană. Numai murind omul își găsește liniștea. Dar e o liniște plină de nădejdi, această trecere dincolo. Liniștea de aici, împăcarea cu totul și cu Dumnezeu fiind încă în viață — împăcarea aceia supremă pe care o aduce sistemul de filozofie — poate fi

primejdioasă. Poate fi o ispitire a lui Dumnezeu. Pentru că omul nu are dreptul, atât timp cât rămâne în condiția lui umană, să se liniștească pe deplin, să ajungă asemenea lui Dumnezeu.

Verweile doch! „Oprește-te!” — aceasta este cea mai statornică poruncă, pe care Mephistopheles o adresează de mai multe ori lui Faust. Liniștirea filozofică, împăcarea cu lumea, este o ispită împotriva lui Dumnezeu. Oprirea pe loc, este o ispită împotriva vieții. Atât timp cât ești încă în viață, cât ești viu — nimic nu este pierdut. Orice rigiditate, orice împietrire, poate fi însă fatală. Deaceia, groaza pe care o mărturisește Nae Ionescu față de orice fenomen de „moarte în viață”, de oprire pe loc; fie el fenomen individual, trădat prin sterilitate fizică și spirituală, fie fenomen social, trădat prin descompunerea formelor de viață civilă care i se subsumează. Nimeni, în afară de Eminescu n'a scris cu atâta emoție și atâta severitate despre „moartea în viață”, despre blestemul nerodirii, ca Nae Ionescu. În lecțiile sale universitare, în articolele sale dela „Cavântul”, fenomenul de sterilizare, de împietrire, apare întotdeauna ca un destin tragic, care nu lovește întotdeauna la nemereală. Cel care stă de partea vieții împotriva morții, de partea istoriei împotriva visului, își are rădăcinile ființei sale adânc înfipite în realitate, și trăiește sub semnul rodirei. „Organicul” înseamnă, pentru Nae Ionescu nu numai a fi viu și creiator — ci a fi integrat istoriei, comunității de dragoste din care faci parte, și prin aceasta, de a putea nădăjdui în mântuire. Problema mântuirii este o întrebare gravă, la care creștinul poate răspunde după multă gândire și experiență. Dar un lucru este sigur: că problema mântuirii începe dela viață, și se pune numai oamenilor vii...

Vorbind de mântuire după ce am vorbit de „istorie”, am rămas tot în cadrul problematicei profesorului Nae Ionescu. Două sunt chemările între care se zbate sufletul omului: *sympathia* și *soteria*; „simpatia”, apropierea, contopirea cu oamenii — și „mântuirea”, distanța de oameni, căutarea lui Dumnezeu, contopirea în Ființa divină. Pe deoparte, dragostea, istoria, drama; căci omul zadarnic se apropie de alt om, *singur*: zadarnic nădăjduiește că se va putea pierde pe sine și va putea trece în celalt, prin actul dragostei. O dragoste între oameni, în numele lor, oprește viața pe loc — și în cele din urmă, viața se răzbună. (Deaici, taina căsătoriei — care unește sufletele în absolut, căci în viață faptele se consumă, oamenii se prefac neconținut). Pe de altă parte soteria, adică ieșirea din istorie, umilirea vieții (valorile ei trec pe un plan secundar), încercarea omului de a deveni

centrul preocupărilor sale, neglijând orice alt instinct în afară de instinctul perfecte supraviețuirii, în viața mântuită de după moarte. (Au fost oameni care au osândit soteria, ca o preocupare „egoistă”: în India buddhistă, așa numiți *bodddhisattva*, nu voiau să fie „mântuiți”, ca să nu părăsească lumea aceasta de durere și ignoranță, ca să poată ajuta mai departe pe oameni).

S'ar putea reduce toate eforturile de viață și de gândire ale profesorului Nae Ionescu, la aceste două fundamentale chemări: *sympathia* și *soteria*. Problematika aceasta, care e veche de când lumea, dar care a fost dramatic pusă pentru creștinătatea răsăriteană de către Origenes, și pentru lumea laică occidentală de către Goethe, în *Faust* — profesorul Nae Ionescu a făcut-o vie în conștiința generației al cărei învățător spiritual este. În anii când domina problema ființei, în aceiași ani Nae Ionescu desbătea în fața studenților drama mântuirii. Ontologie-*soteria* — primat al spiritualului. Era momentul căutării cu orice preț al ființei, al realului, al vieții spirituale autentice. Problema mântuirii, adică autonomia și plinătatea ființei umane — trebuia să urmeze cu necesitate problemei ontologice. Ca să ajungi la ființă, Nae Ionescu te învăța să te întorci la marile tale sincerități organice, să accepți aventura, să nu fugi de deznădejde și neliniște. Ce început arzător și dramatic pentru o inteligență tânără, pentru un suflet nedesfăcut! Și cu toate acestea, adevăratele paradoxe și neliniști, nu se iveau în calea tânărului decât când își puneă și cealaltă problemă, a mântuirii. Aici se vedea și mai bine profunda creștinătate a gândirii profesorului Nae Ionescu.

Să vorbești despre creștinism și filozofie creștină în Universitate, era, prin 1921, o adevărată revoluție.

Să vorbești despre „mântuire”, „sfințenie”, „ortodoxism”, „erezie” — în cursuri de metafizică și logică, însemna să te abați dela o tradiție bine stabilită de idealism și pozitivism. Problemele de metafizică și filozofie religioasă fuseseră de mult excluse din preocupările universitare. Profesorul Nae Ionescu a pus cel dintâi — cu competență și originalitate — aceste probleme în centrul lecțiilor sale. Religia mai fusese menționată de pe catedra de Filozofie, fără îndoială. Dar fusese menționată ca o etapă de mult trecută a cunoașterii omenești, ca o „falsă sau imperfectă filozofie”. Vasile Pârvan, singur, a vorbit despre istoria religiilor cu simpatie, căldură și înțelegere. Ca un adevărat precursor, profesorul Nae Ionescu nu s'a sfiit, însă, să-și deschidă cel dintâi curs universitar cu o lecție asupra dragostei. Au urmat, apoi, cursurile de Filozofia Catolicismului, de Filozofia Protestantismului, despre „Faust și problema mântuirii”, etc. Mult mai

târziu au aflat profesorii și gânditorii noștri că problemele religioase se puneau din nou omului, că pozitivismul și idealismul sunt poziții de mult depășite, că nu e deloc compromițător să crezi în Dumnezeu, că filozofia creștină domină din nou veacul al XX-lea. Când se va scrie istoria problemelor filozofiei românești, se va vedea că vreme de 15 ani de zile, noi am fost contemporani Europei numai prin cursurile profesorului Nae Ionescu.

Este drept, numai profesorul Nae Ionescu își putea permite libertatea de a vorbi despre religie, creștinism, mistică și dogmatică de pe catedra de metafizică. Pentru că, era în același timp un temut logician, și făcea cursuri de filozofia științei, și își trecuse teza de doctorat cu o problemă matematică. Solida sa pregătire științifică nu i-o putea contesta nimeni. Nu putea fi bănuț de patetism, de „misticism”, de diletantism. Așa că lecțiile sale de filozofie a religiilor au fost privite cu neîncredere — dar în același timp cu timiditate.

Apărut în Universitate ca un revoluționar, Nae Ionescu nu și-a trădat misiunea, obligația pe care o avea față de elevii săi de a nu măslui realitatea, de a nu evita dificultățile, de a nu șovăi în fața adevărului. Revoluționar a fost, și a rămas profesorul Nae Ionescu, chiar prin turburătoarea lui sinceritate. Rareori un profesor își mărturisește în fața studenților săi limita înțelegerii și a cunoștințelor sale. Când e atât de ușor să trișezi, când e atât de încântător să improvizezi — Nae Ionescu își mărturisește cu tristețe tot ce iace încă nu înțelege. Zarea acestei cunoașteri nelămurite încă — obsedează și farmecă pe studenți. Gândul care se rotunjește în fața lor, omul care se zbate în luptă cu un adevăr — invită mai mult la gândire decât orice filozofie complexă și perfectă. Deși permanent nemulțumit de sine — profesorul Nae Ionescu a izbutit totuși să clădească cea dintâi filozofie originală românească.

Nu un sistem de filozofie — ci o filozofie; adică o metodă de a cunoaște realitatea și o tehnică de a formula această cunoaștere.

Preocupat zece ani mai ales de *soteria* — Nae Ionescu simte din nou încotro se îndreaptă istoria, și în ultimii ani acordă o mai mare importanță *sympathiei*, omului în lume. De fapt, niciodată nu uitase această chemare a sufletului către comuniune, către „pierderea în altul”. În cursurile sale de metafizică, a vorbit adesea despre dragoste ca instrument de cunoaștere. Ori, ce este altceva dragostea decât cea mai perfectă formă a *sympathiei*?

Iar în activitatea depusă la A.S.C.R., a dovedit că ortodoxia încearcă să unească aceste două mari drumuri spirituale — căci mântuirea, în concepția creștinătății răsăritene, se cucerește înlăuntrul comunității de dragoste, laolaltă cu ceilalți oameni. Atât de mult a fost pătruns profesorul Nae Ionescu de acest adevăr, încât uneori a vorbit de *apokathastasis*, de acea infiorată nădejde a lui Origen, că oamenii nu se pot mântui decât toți odată...

Prin ortodoxie, prin viața creștină — cu marile și ascunsele ei îndoeli — a ajuns din nou Nae Ionescu la istorie, la această mare comuniune de dragoste și destin care este neamul. Când spun „a ajuns din nou”, înțeleg: a stăruit, i-a acordat întâietatea preocupărilor sale. Pentru că, întotdeauna a fost viu în conștiința profesorului Nae Ionescu sentimentul tragic al existenței istorice, al participării la o anumită structură etnică și spirituală. În ultimii ani, însă, a fost preocupat mai ales de problemele istorice, adică de destinul neamului românesc, de marile sale linii de desfășurare și rodire. A fi viu, și a rodi — aceleași criterii care orientau problematica omului, domină și istoria unui neam. Omul se verifică prin viața și capacitatea sa de rodire — și poate nădăjdui mântuirea prin sinceritatea sa față de sine. Tot așa, un neam supraviețuiește prin sinceritatea față de sine, prin curajul său de a se cunoaște așa cum este; prin autenticitate. Dominantele gândirii lui Nae Ionescu sunt ușor de regăsit, în orice problemă pe care o dezbate. El rămâne, întotdeauna, realist, organicist, „fatalist”. (Ceiace se numește „fatalismul” său este numai un excepțional instinct ontologic. Nae Ionescu știe că ceiace este nu poate fi contestat prin dialectică, nici suprimat prin decrete). Deaceia, atunci când își pune problema neamului românesc, el știe că acest neam nu există prin legi și tratate, ci prin sinceritatea lui față de propriul său destin, și prin capacitatea sa de rodire. Nu poți opri un neam din drumul firesc al istoriei sale: poți, cel mult, întârzia etapele de creștere, și această întârziere se plătește întotdeauna. Ceiace se numește „politica” profesorului Nae Ionescu este numai un exercițiu practic al eternei probleme ontologice: a vedea ceiace este, a prevedea destinul formelor istorice, care se nasc, a formula legile realității în termeni accesibili tuturor, a da o mână de ajutor celor care nu văd. Omul nu creiază nimic în istorie — această deznădăjduită și eroică lege o repetă necontenit profesorul Nae Ionescu. Omul nu e creiator, în afară de limitele ființei sale. Un om poate face copii — și încă, în măsura în care participă la viață, adică la o realitate care îl precede și îl stăpânește. Dar un om nu poate face legi —

legile există, în afara lui, în realitate, și el doar le vede și le formulează. Un om nu poate face istorie — căci istoria se face, sub semnul lui Dumnezeu sau al destinului, dar se face laolaltă de toți oamenii, cu morții care i-au precedat și cu vii care vor veni.

Este o lege deznădăjduită, aceasta. Dar este, înainte de toate, o lege creștină, antieuropeană (dacă ne referim la Europa care s'a organizat după Renaștere și Reformă). Nicăiri nu întâlnim atâta umilință a *omului singur*, a omului izolat, rupt din comunitatea de dragoste; nicăiri orgoliul — care a dus pe om în păcatul luciferic, al ispitirii lui Dumnezeu, al asemănării cu Dumnezeu, — nu e mai definitiv înfrânt ca în această concepție creștină.

Drumul către ființă începe printr'o mare căutare de sine, dar sfârșește dincolo de sine, în Dumnezeu (*soteria*) sau în istorie (*sympathia*). Autenticitatea, fără de care nimic nu e valabil, îți cere să fii tu însuși — dar realizând-o, te recunoști dincolo de tine (dragostea, mistica, istoria). Caută-te pe tine însuși — cu sinceritate, cu îndrăzneală — și vei vedea că tu ești în altă parte decât în tine; te vei găsi sub umbra lui Dumnezeu, sau adânc îngropat alături de morții tăi. Fii sincer până la urmă, fii bărbat, nu te lăsa păcălit de iluzii, nu te lăsa — mai ales! — dus în ispită, și vei vedea că în puținătatea omului stă marea lui vrednicie, că în umilirea orgoliului lui se află nădejdea mântuirii sale. Viața omului e deznădăjduită, plină de primejdii, surpată de erori și întâmplări — dar atât timp cât e viu și sincer, omul se poate apropia de centrul ființei sale. Și dacă în viața individuală libertatea omului este numai libertatea lui de a păcătui, există încă un fel de libertate, spirituală: aceea de a te integra legilor, de a alege istoria (comuniunea de dragoste) în loc de a alege moartea (oprirea pe loc, împietrirea; luxuria)...

MIRCEA ELIADE.

NOTĂ.

Articolele reproduse în acest volum au apărut, la datele indicate, în ziarul „Cuvântul”; cu excepția eseului *Juxta Crucem*, publicat în „Gândirea” (anul VII, 1927, No. 4), și *Ce e predania?*, apărut în revista de critică teologică „Predania” (anul I, No. 2; 1 Martie 1937).

Majoritatea articolelor religioase din „Cuvântul” au apărut la rubrica săptămânală, *Duminica*. Titlurile din acest volum au fost date de editor.

Țiu să mulțumesc și pe această cale d-lui Gheorghe Constantin, care a transcris numeroase articole și a cercetat o parte din corecturi și prietenului meu Gh. Racoveanu, care mi-a fost de mare ajutor în alegerea articolelor religioase.

M. E.

About this digital edition

This e-book is in the public domain as there are more than 70 years after the death of author **Nae Ionescu (1890-1940)**.

Anyone can use this public domain work without obtaining permission, but no one can ever own it.

You are free to use this e-book for any purpose (including commercial exploitation).